

УНИВЕРЗИТЕТ "СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ"
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ- СКОПЈЕ
Институт за педагогија

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

КЛУЧНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ ЗА ДОЖИВОТНО УЧЕЊЕ ВО
КОНТЕКСТ НА СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Институт за педагогија
Инв.бр. 14201
9.12. 2011 год.
СКОПЈЕ

Ментор:
Проф.д-р Зоран Велковски

Кандидат:
М-р Светлана Пандилоска

Скопје, мај 2011

СОДРЖИНА

Вовед.....	1
I. Теоретски пристап кон проблемот на истражување	
1. Концептот на доживотно учење.....	4
1.2. Зошто е потребно да се развиваат клучните компетенции за доживотно учење?	12
1.3. Клучни компетенции за доживотно учење.....	15
1.3.1. Идентификација на клучните компетенции за доживотно учење.	16
1.4. Европска квалификациска рамка и клучните компетенции за доживотно учење.....	19
2. Клучните компетенции и средното образование.....	23
2.1. Современа поставеност на системот за средно и постсредно образование во Република Македонија.....	23
2.2. Разликата помеѓу образованието и оспособувањето за работа.....	28
3. Структура и карактеристики на клучните компетенции за доживотно учење	31
3.1. Определба на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик ...	31
3.1.1. Суштинско знаење, вештини и ставови поврзани со клучната компетенција комуникација на мајчин јазик.....	34
3.2. Определба на клучната компетенција комуникација на странски јазик	37
3.2.1. Суштинско знаење, вештини и ставови поврзани со компетенцијата комуникација на странски јази.....	40
3.2.2. Заедничка европска референтна рамка за учење, настава и евалуација на јазиците.....	42

3.3. Определба на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата.....	45
3.3.1. Математичката писменост како услов за развој на компетенции во науката и технологијата.....	51
3.3.2. Суштинско знаење, вештини и ставови поврзани со компетенцијата математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата.....	54
3.4. Определба на дигиталната компетенција.....	55
3.4.1. Вклучување на дигиталните медиуми во образованието.....	57
3.4.2. Суштинско знаење, вештини и ставови поврзани со дигиталната компетенција.....	63
3.5. Определба на клучната компетенција интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција.....	65
3.5.1. Интеркултурална компетенција.....	68
3.5.2. Социјална компетенција.....	71
3.5.3. Граѓанска компетенција.....	72
3.5.4. Суштинско знаење, вештини и ставови поврзани со клучната компетенција интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанската компетенција.....	74
3.6. Определба на клучната компетенција културно изразување.....	77
3.6.1. Клучната компетенција културно изразување како столб за одржлив развој.....	80
3.6.2. Суштинско знаење, вештини и ставови поврзани со клучната компетенција културно изразување.....	81
4. Улогата на наставниците во развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците.....	82
4.1. Образованието на наставниците во документите на Европската Унија.....	83
4.2. Каков наставник му треба на современото училиште.....	86
4.2.1. Наставниците и доживотното учење.....	87
4.2.2. Клучни компетенции на наставниците.....	91
5. Преглед на релевантни истражувања за проблемот.....	95

II. Методологија на истражувањето

1. Проблем на истражувањето.....	100
2. Предмет на истражувањето.....	101
3. Цели на истражувањето.....	101
4. Задачи на истражувањето.....	103
5. Хипотези на истражувањето.....	106
6. Методи и техники и инструменти на истражувањето.....	108
7. Варијабли на истражувањето.....	109
8. Примерок на истражувањето.....	109
9. Статистичка обработка на податоците.....	110
10. Дискусија на добиените резултати	110

III. Анализа и интерпретација на резултатите од истражувањето

1. Комуникација на мајчин јазик.....	111
2. Комуникација на странски јазик.....	140
3. Математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата".....	168
4. Дигитална компетенција.....	198
5. Интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција.....	223
6. Културно изразување.....	251
7. Анализа на резултатите од прашалникот за наставници.....	278
8. Анализа и интерпретација на статусот на клучните компетенции за доживотно учење во соодветните наставни програми за гимназиско и средно стручно образование.....	314

IV. Заклучоци и препораки за примена на резултатите од истражувањето во наставната пракса.....

342

1. Препораки.....	346
-------------------	-----

Користена литература.....	351
---------------------------	-----

Прилози.....	361
--------------	-----

Вовед

Во денешни услови сè поголем број на луѓе подолго време се образуваат и се усовршуваат, при што се продлабочува јазот помеѓу оние кои се доволно квалификувани за да се одржат на површина и оние кои неповратно се оставени на страна.

Знаењата и вештините кои се стекнуваат во рамки на задолжителното образование во училиштето, а подоцна и на универзитет не траат доживотно. Употребливата вредност на знаењато во некои подрачја е само неколку години.

Главна задача на образовните системи во Европа е: подготовката на младите луѓе успешно да се справат со предизвиците на информатичкото општество и максимално да ги искористат можностите кои им се на располагање.¹

Најдоцна до завршување на средното образование ученикот треба да стекне компетенции кои се неопходни за да остане активен во образовниот процес до крајот на својот живот. Се смета дека средното образование е оној долен лимит на образованост и квалификуваност што секој граѓанин треба да го поседува за да се вклучи во општествениот и работниот живот.²

Луѓето ги планираат активностите за учење во текот на целиот живот само доколку нивното искуство во процесот на учење било успешно и не го доживувале на негативен начин. Внатрешната мотивација за учење и разновидноста на можностите за образование се основен предуслов за успешна примена на доживотното учење.

Негувањето на способностите на учениците самостојно да доаѓаат до знаења и да ги користат е суштината на наставната работа.

Новата улога која наставниците ја добиваат произлегува не само од изменетите структурни и институционални рамки, туку и од големите промени во методите за настава и учење кои произлегуваат од воведувањето на нови

¹ Европска Комисија. (2003). ИКТ во образованието и обуката. *Образование и обука 2010*, Брисел, стр.11. превземено од www.see-educoop.net/education_in/pdf/it-technologies_mkd.htm

² *Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи*, (2006). Скопје: Министерство за образование и наука, стр. 34.

наставни планови и програми.³ Нивната основна функција мора да биде остварувањето на единство помеѓу ученикот, општите знаења, професионално релевантните знаења и професионално специфичните знаења заокружени со стандардот на компетенциите за одредена професија или занимање.

Кај нас сеуште прилагодувањето кон новите барања се реализира со потешкотии и со чувство дека промените ги уништаваат веќе востановените концепти кои доведувале до резултати.

Градењето на ефективни училишта представува сведување на целокупната работа под еден критериум, квалитет. За постигнување на оваа цел помеѓу другите активности се очекува и прецизирање на компетенциите и вештините кои се очекува ученикот да ги усвои во рамки на наставната програма кои ќе му помогнат за активно вклучување во процесите на доживотно учење.

Се очекува дека еден од клучните предизвици за креаторите на образовната политика и образовниот систем во целост во наредниов период треба да биде подигнувањето на нивото на образование на младите и возрасните со посебен акцент на нивните стручни/работни и социјални компетенции.⁴

Објективизацијата на концептот за доживотно учење и обука треба да помогне во воспоставувањето на динамична врска на образованието со пазарот на трудот и општествените промени.

Целта на доживотното учење е да го зачува позитивниот и активен приод кон учењето на сите возрасти во текот на целиот живот.

При тоа не треба да се очекува целокупната одговорност за јакнење на интелектуалните капацитети на државата за ефикасна работна и социјална инклузија и партиципација во процесите на одлучување и управување да се препушти само на формалното образование. Во овој контекст значајно е да се засили соработката помеѓу институциите за формално образование и

³ Европска Комисија. (2003). Тековен извештај за активностите кои следат по резолуцијата на Советот на Европа за доживотно учење од 2002, Земјите на ЕУ и ЕЕА/ЕФТА. *Примена на стратегиите за доживотно учење во Европа*, Брисел стр.27.

⁴ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, (2006). Скопје: Министерство за образование и наука, стр. 16.

институциите и формите за неформално образование. Во тој домен важна претпоставка ќе биде градење на ефикасна врска со невладиниот сектор и негово промовирање во клучен партнер во развојот на образованието и земјата во целост.⁵

Секој поединец треба да ја разбере важноста на учењето во текот на целиот живот. Доколку не успее да ја согледа вредноста од продолжување на учењето никогаш нема да го направи потребниот напор.

⁵ Исто, стр.45.

I. ТЕОРИСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ

1. Концептот на доживотно учење

Концептот на доживотно учење е развиен во шеесетите години на 20 век како реакција на неусогласеноста помеѓу образованието на младите и возрасните. Посветеноста на традиционалната педагогија на проблемите на општото образование и воспитание на децата од основношколската возраст и на андрагогијата т.е. образованието на возрасните, резултирале со недостаток на теорија која би ги интегрирала можностите за образование и учење низ сите животни периоди.

Ваквата состојба и оди во прилог на разивањето на теоријата и концептот на доживотно учење како интегриран пристап кон учењето како траен процес.

Во овој контекст значајно е да се истакне дека не треба да се очекува целокупната одговорност за јакнењето на интелектуалните капацитети на државата, како и оспособувањето на младите и возрасните за ефикасна работна и социјална инклузија и партиципација во процесите на одлучување и управување, да му се препушти само на формалното образование.

За таа цел воспоставена е широка мрежа на формални и неформални даватели на образовни услуги, кои дејствуваат во насока на јакнење на соработката помеѓу институциите за формално образование и институциите и формите на неформално образование. Истовремено, на овој начин се врши и перманентна афирмација и потенцирање на значењето на учењето во современиот живот и работа.

Концептот на доживотно учење зависи од приоритетите и креаторите на образовната политика во даден момент.

Работната група на Европската комисија составена од експерти предложени од страна на Министерите за образование на земјите членки на ЕУ во раната фаза реши да ја прифати дефиницијата за „доживотно учење“ користена и во другите активности на комисијата, како што е Луксембуршкиот процес за координација со политиката на вработување како и во Меморандумот за доживотно учење.

Генерално, на доживотното учење се гледа како на заокружена и целисходна образовна активност, формална или неформална која се реализира постојано со цел да се подобрат знаењата, вештините и компетенциите.

Во текот на процесот на консултации во врска со предложената стратегија за доживотно учење од страна на Европската комисија вклучувајќи го и Меморандумот за доживотно учење, се дадени мноштво коментари за ограниченоста на оваа дефиниција

Со оглед на забелешките и на коментарите за ограниченоста на оваа дефиниција сугерирана е нејзина модификација. Во финалното соопштение на документот „Создавање на Европски простор за доживотно учење како реалност“, Европската Комисија сугерираше одредена модификација на дефиницијата. Според тоа, доживотното учење ги опфаќа сите активности на учење кои се превземаат во текот на животот, со цел да се подобрат знаењата вештините и компетенциите во рамки на личните, социјалните, граѓанските и/или перспективите поврзани со работата.⁶

Цел на образовната политика на секоја земја е да обезбеди можност за стекнување на соодветно образовно ниво за секого и за сите без оглед на неговата возраст, пол, етничка припадност, религиозна определба, здравствена состојба и социјална и финансиска положба.

Поради тоа, целта на доживотното учење во македонски контекст, е да го одржи и зачува позитивниот и активен приод кон учењето на сите возрасти во текот на целиот живот.⁷

Искуствата покажуваат дека во земјите во транзиција, а особено во нашата држава постои слабо приспособен систем на образование и обука како еден од аспектите на реализација на човечките потенцијали. Образовните институции имаат проблем со справувањето со растечките потреби, но и со бројот и разновидноста на целните групи.

⁶ European Commission. (2002). *European report on quality indicators of lifelong learning, Fifteen quality indicators*, Brussels, str 7. превземено од www.bologna-berlin2003.de/pdf/Report.pdf

⁷ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, (2006). Скопје: Министерство за образование и наука, стр. 465.

Една од причините за ова е големиот недостаток од флексибилност и адаптивност во структурите на овие институции и нивниот пристап кон промените. Нивната ригидност ги спречува дури и во приспособувањето и во преформулирањето на курикулумите.

Образовните системи сеуште се стремат да стават прекумерен нагласок на академското знаење.⁸

Заседанието на Европскиот совет во март 2000⁹ представува пресврт во одредување на политиката и дејствувањето на Европската Унија во поглед на доживотното учење. Заклучоците донесени на ова заседание потврдуваат дека унапредувањето на концептот на доживотно учење е нужно за успешна транзиција кон општество и економија втемелена на знаење.

Доживотното учење веќе не е само еден вид на образование и оспособување, туку мора да стане водечки принцип.

Во овие рамки се истакнуваат и принципиелните цели на доживотното учење. Тие се:

1. Градење на инклузивно општество кое ќе овозможи еднакви можности за пристап до квалитетно учење во текот на целиот живот за сите луѓе и во кое што образованието и обуката се засноваат врз потребите на индивидуата.
2. Усогласување на начините на кои што ќе се спроведува образованието и обуката, а во исто време да се осигура дека знаењата и вештините на луѓето ќе се совпаднат со променливите потреби од вработување, занимања, организација и методи на работа.
3. Охрабрување на луѓето да се екипираат и да партиципираат во сите свери на модерниот јавен, социјален и политички живот во заедницата како и на Европско ниво.¹⁰

⁸ European Training Foundation. (2007). Финален извештај: *Клучни компетенции за доживотно учење: Учење како да се учи и предприемништво во Република Македонија*, Скопје, стр.7.

⁹ European Council. (2000). *Presidency Conclusions*, Directorate – General for the Presidency, Lisbon, str. 11.

¹⁰ European Commission. (2002). *European report on quality indicators of lifelong learning. Fifteen quality indicators*, str 5. превземено од www.bologna-berlin2003.de/pdf/Report.pdf

Афирмирањето на пристапот на учење за цел живот во рамки на Европската Унија бара развој на култура на учење на индивидуално и институционално ниво во сите свери на јавниот и приватниот живот. Ова претставува врвен приоритет поради следниве две подеднакво важни причини:

1. Европа се стреми кон создавање на општество и економија кои се базираат на знаењето. Пристапот до актуелните информации и знаења заедно со мотивираноста и умешноста за софистицирано користење на овие ресурси станува клуч за квалитет на животот и работата на луѓето.
2. Светот во кој што европејците денес живеат е општествено-политички сложен и комплексен.

Овие две карактеристики на современите општествено-економски промени се меѓусебно поврзани. Тие истакнуваат две подеднакво важни цели на филозофијата на учењето за цел живот, а тие се: промовирање на поединецот во општеството како активен граѓанин и промовирање на можности за вработување.¹¹

Поаѓајќи од претходното кажаното, следниве шест клучни пораки укажуваат на суштинските компоненти на сеопфатната стратегија на учење за цел живот. Секоја од овие пораки предлага една определена цел кон која треба да се стреми работата и отвара прашања за тоа како најдобро да се превземаат акции.

1. Прва порака: Нови основни вештини за сите

Целта на оваа порака е гарантирање на целосен и континуиран пристап до учењето со цел стекнување и подобрување на вештините потребни за партиципирање во општеството засновано врз знаење.

¹¹ Петковски, К. (2005). *Менаџмент во училиште*, Скопје: Просветен работник, стр. 18.

Врз основа на заклучоците од заседанието на Европскиот совет во Лисабон новите основни вештини за сите вклучуваат: работа на компјутер, странски јазици, техничка култура, предприемништво и социјални вештини.¹²

Социјалните вештини како што се: самодовербата и подготвеноста да се превземе ризик исто така стануваат сè поважни бидејќи од луѓето се очекува да знаат да се однесуваат многу посамостојно отколку порано.

Учењето како да се учи и да се адаптира кон промените, како и да се осмисли огромниот проток на информации денес се сметаат за општи вештини кои секој би требало да ги усвои. Работодавците сè повеќе очекуваат од оние што бараат работа да ги поседуваат овие вештини.

Солидното поседување на овие основни вештини е од клучно значење за секого, но представува само почеток на континуитетот на образование во текот на целиот живот.

2. Втора порака: Поголемо инвестирање во човековите ресурси

Целта на оваа порака е очигледен пораст на вложувањето во човечките ресурси со цел да се даде предност на најголемото богатство на Европа, нејзините граѓани.

Еден од начините на реализација би бил да се бара согласност од социјалните партнери со кои компаниите ќе поставуваат цели за продолжително или континуирано оспособување.

Исто така е важно инвестирањето во човековите ресурси да биде што потранспарентно.

Идејата за учење треба да ги поттикне луѓето да партиципираат во цената и трошоците на сопственото образование. Компаниите треба да им обезбедат дел од парите и време на своите вработени да се оспособуваат по свој избор.

Важно е да се напомене дека зголемувањето на инвестициите во човековите ресурси бара движење кон култура на споделена одговорност и кон јасни аранжмани на кофинансирање за учество во системот на учење за цел живот.

¹² Commission of the European Communities. (2000). *A Memorandum on Lifelong Learning, Commission staffworking paper*, Brussels, str.10. превземено од www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf

3. Трета порака: Иновации во наставата и учењето

Целта на оваа порака е да се развијат ефективни методи на учење и подучување како и услови потребни за постигнување на континуитет во доживотното учење. Со влегувањето во време во кое знаењето е темелна вредност, се менува и нашето разбирање за процесот на образование, местото и начинот на кој тоа се одвива и неговите цели.

Сè повеќе се очекува методите на учење и подучување да се прилагодат на низата различни интереси, потреби и барања не само на поединецот туку и на групите со специфични интереси во мултикултурните општества на Европа.

Образованието засновано на ИКТ нуди значаен потенцијал за иновации во методите на учење и подучување без оглед на тоа што искусните педагози нагласуваат дека таквите методи за да бидат навистина делотворни треба да го следат духот на времето во контекст на односите помеѓу педагогот и ученикот.

Подучувањето како професија го очекува одлучувачка промена во периодот што следи, учителите и воспитувачите стануваат водачи, ментори и посредници.

Активното образование подразбира мотивација за учење, способност за критичкото размислување и знаење како да се учи. Суштината на работата на педагогот лежи во негувањето на способноста на луѓето да доаѓаат до знаење и да го користат.

4. Четврта порака: Вредноста на образованието

Целта на оваа порака е значително подобрување на разбирањето и вреднувањето на учеството во процесот на образование како и на добиените резултати, што посебно се однесува на неформалното и информалното стекнување на знаења.

Во економиите базирани на знаење целосното развивање и користење на човечките ресурси е одлучувачки фактор за одржување на конкуренцијата.

Во оваа смисла дипломите, сертификатите и квалификациите представуваат важна референца како за работодавачите така и за поединците на пазарот на трудот и во фирмите. Зголемената побарувачка од

квалификувана работна сила од страна на работодавачите како и сè поголемата конкуренција помеѓу поединците за добивање, но и за задржување на работата ќе доведе до многу поголема побарувачка за признато образование.

Во овој контекст значаен политички и стручен проблем станува прашањето за најприфатлив начин на модернизација на националниот образовен систем и оценувањето во новите општествено-економски услови.

5. Пета порака: Улогата на водството и советувањето во образованието

Целта на оваа порака е осигурување на едноставен пристап до квалитетни информации и совети поврзани со стекнувањето на образование во цела Европа во текот на целиот свој живот.

Идната улога на стручњаците за водство и советување би можела да се нарече "посредување". Имајќи го во прв план интересот на корисникот советникот посредник е во можност да доаѓа до низа на информации и да ги комбинира со цел да му помогне во донесувањето на одлуки за најдобра насока на дејствување во иднина.

Изворите на информации кои се базираат на компјутерската технологија и Интернетот отвараат нови хоризонти за развој на разновидноста и квалитетот советодавната работа.

Врз основа на ова услугите за водство и советување мора да бидат насочени кон задоволување на низа различни потреби и барања на различни корисници.

Јасно е дека ваквите услуги мора да бидат достапни на локално ниво.

6. Шеста основна порака: Приближување на образованието до местото на живеење

Целта на оваа порака е обезбедување на можност за доживотно учење што поблиску до граѓаните, во нивните места на живеење, потпомогнати со компјутерска технологија секаде каде што тоа е можно.

Кај поголемиот број луѓе образованието од раната возраст па сè до староста се случува на локално ниво.

Локалните и регионалните власти ја создаваат инфраструктурата потребна за овозможување на доживотното учење, вклучувајќи го згрижувањето на децата, превозот и другите социјални услуги.

Разновидните можности за доживотно учење достапни на локално ниво представуваат сигурност дека луѓето нема да мора да го напуштат местото на живеење поради образование и усовршување.

При анализа на секоја од овие клучни пораки можат да се забележат три стратешки цели: кои мора да се земат предвид во секоја од фазите и за секој специфичен проблем. Тие се:

1. Подобрување на квалитетот и ефективноста на системите за образование и обука во Европската Унија.
2. Олеснување на пристапот на сите до системите за образование и обука.
3. Отварање на системот за образование и обука кон поширокиот свет.¹³

Во Република Македонија изгубена е културата на учење кај населението, не постои координација и соработка помеѓу партнерите, карактеристична е недоволна транспарентност и достапност на образовната понуда во контекст на образовните потреби на населението и општеството, квалитетот на образовните услуги е невоедначен.

Најголемата концентрација на корисниците е насочена во преквалификацијата, посетување на курсеви за странски јазици и компјутерска обука кои овозможуваат започнување на сопствен бизнис.

Државните и приватните фирми сеуште немаат развиено доволна свесност за потребата од образовна активност на своите вработени.

Државните фирми сеуште акцентот го ставаат на иницијалната обука на своите вработени раководејќи се од принципот "едно образование за доживотно работно место".¹⁴

¹³ Council of the European Union. (2002). *Detailed work programme on the follow-up of the objectives of education and training systems in Europe, Outcome of proceedings*, Brussels, str. 6. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2002:142:0001:0022:EN:PDF>

¹⁴ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, (2006). Скопје: Министерство за образование и наука, стр. 471.

1.2. Зошто е потребно да се развиваат клучните компетенции за доживотно учење?

Големиот интерес за развој на клучните компетенции за доживотно учење на национално и европско ниво се јавува како резултат на настојувањето да се развие општество втемелено на знаење, кое става сè поголем акцент на поседувањето на клучните компетенции на лично, општествено и професионално ниво.

Во овој контекст во екот на глобализацијата и потребата од конкурентност, во поголемиот број на европски земји, се придава сè поголемо внимание на општествената кохезија и благосостојба на сите членови на општеството. Расте потребата за активно и демократско граѓанство кое го сочинуваат информирани поединци кои се грижат за општеството и активно се вклучени во него.

Брзите промени и развојот на новите технологии бараат не само да се осовременуваат вештините за работа, туку да се стекнуваат и општи вештини кои ќе им овозможат на луѓето да управуваат со тие промени.

Компетенциите ја зголемуваат мотивацијата и задоволството од работата, а со тоа влијаат и врз квалитетот на завршената работа и животот воопшто.

Луѓето целиот свој живот треба да ги развиваат своите компетенции. Темелите на доживотното учење се поставуваат во текот на основното воспитание и образование кое на учениците треба да им помогне да ги стекнат клучните компетенции и да ги оспособи за живот во современото општество.

За таа цел Советот на Европа и Европскиот парламент кон крајот на 2006 година донеле препорака со која се воведува т.н. „Европска рамка на клучни компетенции за доживотно учење“.¹⁵

Рамката по прв пат на европско ниво, ги утврдува и дефинира клучните компетенции кои на граѓаните им се потребни за нивно лично остварување, вклучување во општеството и работна оспособеност во

¹⁵ Commission of the European Communities. (2005). *Recommendation of the European parliament and of the council on key competences for lifelong learning*, Brussels, str.2.

општеството втемелено на знаење. Основното образование и системите за образование во државите членки треба да им осигураат поддршка во стекнувањето на клучните компетенции на младите луѓе, а продолжувањето на образованието и можноста за учење на возрасните, треба на сите возрасни личности да им овозможи учење, осовременување и чување на сопствените компетенции во текот на целиот животен век.¹⁶

Препораката воведува пакет од осум клучни компетенции кој ги вклучува не само „традиционалните“ компетенции како што се: комуникација на мајчин јазик, комуникација на странски јазик, математика, основни компетенции на полето на науката и технологијата и дигиталната компетенција, туку и оние трансферзалните компетенции како што се: учење како да се учи, социјални и граѓански компетенции, превземање на иницијатива и предприемаштво како и културно изразување.

Многу од клучните компетенции се преклопуваат и се испреплетуваат.

Бројни теми како што се: критичко мислење, креативност, превземање на иницијатива, решавање на проблеми, проценување на ризик, донесување на одлуки и управување со чувствата имаат конструктивна улога кај сите осум клучни компетенции и се провлекуваат низ целиот курикулум.¹⁷

Методите на подучување и учење постојано се дополнуваат, а се поставуваат и барања за развој на поинаква школска клима и окружување за учење.

Европските документи како што се Европската референтна рамка за клучните компетенции за доживотно учење¹⁸ и Европската квалификациска рамка го изразуваат духот на општеството втемелено на знаење¹⁹.

Во Европската референтна рамка за клучните компетенции за доживотно учење се предлага клучните компетенции да се развиваат низ цела низа на образовни ситуации во формалното, неформалното и

¹⁶ www.europa.eu

¹⁷ Commission of the European Communities. (2005). *Recommendation of the European parliament and of the council on key competences for lifelong learning*, Brussels, str.12.

¹⁸ European Commission. (2004). *Key competences for lifelong learning, A European reference framework, A implementation of "Education and training 2010" work programme*, Brussels.

¹⁹ European Commission. (2008). *The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF)*, Luxembourg.

информалното учење во согласност со националните програми за образование и обука.

Додека пак во Европската квалификациска рамка се оди кон препознавање и вреднување на формалното, неформалното и информалното учење. Тоа значи дека се развиени инструменти за препознавање и вреднување на учењето кое не се стекнало само во училиштата туку и од другите извори на учење.

Општеството втемелено на знаење го одбележува токму фактот што човекот непрекинато учи, бидејќи е окружен со голем број извори на знаење и информации: преку новите технологии на работното место, преку медиумите во слободно време, преку вклучување во неформалните облици на учење, преку општествен ангажман и сл. Покрај овие постојат и многу други можности особено во урбаните средини.

Поради тоа расте улогата на граѓанските организации, формалните и неформалните здруженија за волонтерска работа, здруженија за унапредување и заштита на човековите права и демократското граѓанство, религиските, еколошките, професионалните, како и работните здруженија. Исто така се остава простор за партнерство со институциите од формалниот образовен систем, каде што се отвараат можности за реализирање на програми за развој и подигнување на нивото на клучните компетенции на сите граѓани, особено на групите кои имаат тешкотии со вклучувањето во општеството и тешкотии на пазарот на труд, како што се постари вработени, луѓе со инвалидитет и намални работни способности и слично.

Легитимитетот на поимот доживотно учење се темели врз инструментите за признавање и вреднување на сите форми на учење на личноста воспоставени со Европската квалификациска рамка.²⁰

Целта на Европската референтна рамка за клучните компетенции за доживотно учење е да биде корисна потпора на националните образовни политики во реформите на курикулумот и успешното вградување на клучните компетенции за доживотно учење.

²⁰ www.europa.eu

Исто така во рамки на образовните системи таа треба да осигура еднаквост на шансите за успешен работен живот и компетентно вклучување во општествениот живот.

1.3. Клучни компетенции за доживотно учење

Имајќи ја предвид стратешката цел за Европската Унија да стане најконкурентна и во однос на знаењето најдинамична економија на светот, европските системи за образование и обука мора да се прилагодат кон барањата на општеството засновано на знаење.²¹

Една од основните компоненти на овој пристап е промоција на клучните компетенции кои ќе обезбедат доживотно учење.

Основна задача во овој контекст е идентификување и дефинирање на клучните компетенции како и изнаоѓање на механизми како тие подобро да се интегрираат во курикулумот и да се развиваат во текот на животот.

Идентификацијата на клучните компетенции придонесува за развојот на меѓусебна доверба помеѓу државите членки на Европската Унија.

Во овој контекст се поставува прашање од што да се состојат клучните компетенции.

Широкиот пристап кога станува збор за нив се однесува на постигнување на повисок степен на интеграција помеѓу способностите и пошироките социјални цели кои индивидуата ги поседува.

Имено, клучните компетенции треба да се стекнат до крајот на задолжителното образование, но исто така да се надополнуваат и одржуваат во текот на животот.

Рамката за компетенциите треба да се набљудува од долгорочна перспектива. На европско ниво таа се движи во насока на идентификување на избаласиран список на клучни компетенции кои се неопходни за:

1. Лично остварување и развој во текот на целиот живот (културен капитал). Клучните компетенции мора да им овозможат на поединците

²¹ European Council. (2000). *Presidency Conclusions*, Directorate – General for the Presidency, Lisbon, str.12.

- да ги остварат индивидуалните цели врз основа на личните интереси и аспирации и со желба учењето да продолжи во текот на целиот живот
2. Активна граѓанска свест и вклученост т.е. социјална инклузија (општествен капитал). Клучните компетенции треба да му овозможат на секој поединец да учествува во општеството како активен граѓанин.
 3. Способност за вработување (човечки капитал). Градење на капацитет на секоја личност да најде пристојна работа на пазарот на трудот.²²

Со оглед на терминолошките и лингвистичките тешкотии станува јасно дека клучните компетенции треба да се адаптираат на соодветните специфични, културолошки, лингвистички и социјални околности.

1.3.1. Идентификација на клучните компетенции за доживотно учење

Клучните компетенции представуваат трансферабилен, мултифункционален пакет на знаења, вештини и ставови кои им се неопходни на сите за лично остварување и развој, инклузија и вработување. Тие треба да се развијат до крајот на задолжителното образование или обука и треба да претставуваат основа за понатамошно учење како дел од доживотното учење.²³

Дефиницијата нагласува дека компетенциите треба да бидат трансферабилни, со тоа и применливи во многу ситуации и контексти, како и мултифункционални за со нив да можат да се постигнат неколку цели, да се решат различни проблеми и да се реализираат различни видови на задачи.

Клучните компетенции се предуслов за соодветен личен став за животот, работата и понатамошното учење.

Табела: 1. Преглед на клучните компетенции.²⁴

Компетенција	Дефиниција
Комуникација на мајчин јазик	Комуникацијата на мајчин јазик е способност да се изразат и протолкуваат мислите, чувствата и фактите, по устен или

²² European Commission. (2004). *Key competences for lifelong learning. A European reference framework*, A implementation of "Education and training 2010" programme. Brussels, str.3.

²³ http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/basic-skills_en.pdf

²⁴ Isto.

	писмен пат (слушање, говор, читање и пишување) и да се воспостави лингвистичка интеракција на соодветен начин во широк спектар на социјален и културен контекст: образование и обука, работа, дома и за време за одмор.
Комуникација на странски јазик	Комуникацијата на странски јазик воглавно ги дели основните димензии на вештините по мајчин јазик. Заснована е на способноста да се разберат, изразат и протолкуваат мислите, чувствата и фактите по устен или писмен пат (слушање, говор, читање и пишување) на соодветен начин во широк спектар на социјален и културен контекст: образование и обука, работа, дома и за време за одмор, соодветно на желбите и потребите на поединецот. Комуникацијата на странски јазик исто така бара и вештини како што се медијација и интеркултурално разбирање. Степенот на усовершеност ќе варира врз основа на лингвистичкото окружување и наследството на поединецот.
Математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата	<p>Математичка писменост е способност да се користи собирање, одземање, множење и делење и односи и релации, напамет или писмено со цел да се решат низа задачи во секојдневните ситуации. Акцентот е повеќе на процесот отколку на резултатот, на активноста отколку на знаењето.</p> <p>Научната писменост се однесува на способноста и волјата да се користи корпусот на знаења и методологијата со цел да се објасни светот на природата.</p> <p>Способноста во областа на технологијата се набљудува како разбирање и примена на тоа знаење и методологија со цел да се модификува природната средина како одговор на очигледните човекови желби и потреби.</p>
Дигитална компетенција	Оваа компетенција се однесува на логичко и критичко размислување, на високо ниво на вештини на управување со информациите и на добро развиени вештини на комуникација. На најосновно ниво компјутерските вештини подразбираат вештини на мултимедијална технологија, пронаоѓање на информации, складирање, произведување и размена на истите, како и учество во комуникација и вмрежување преку интернет.
Учење како да се учи	Обуката за учење подразбира диспозиции и способности да се организира и управува со сопственото учење, индивидуално или во групи. Таа вклучува способности ефективно да се манипулира со времето, да се решаваат задачи, да се стекнат, процесуираат, евалуираат и асимилираат нови знаења и новите знаења да се применат во различни контексти: дома, на работа, во образованието и обуката. Во општ поглед оваа компетенција придонесува за управување со личниот, професионален пат и кариера.
Интерперсонални компетенции	Интерперсоналните компетенции ги опфаќаат сите форми на однесување кои мора да се совладаат за да поединецот биде способен на ефикасен и конструктивен начин да учествува во социјалниот живот и да ги реши конфликтите таму каде што е неопходно. Интерперсоналните вештини се неопходни за ефикасна интеракција еден на еден или во групи, а се користат и во јавната и приватната сфера.
Претприемништво	Претприемништвото има активна и пасивна компонента. Тоа

	опфаќа тенденција поединецот да покрене некоја промена како и способност да се придружи или прилагоди кон иновациите кои ги предизвикале надворешни фактори. Предприемаштвото подразбира превземање на одговорност за постапките било да се позитивни или негативни, развој на стратешка визија, мотивираност за успех, поставување на цели и исполнување на истите.
Граѓански компетенции	Граѓанските компетенции го оспособуваат поединецот за активна партиципација во општествениот живот. Се засноваат врз знаењата на општествените и политичките концепти и структури и насоченоста кон демократска партиципација.

За разлика од традиционалното планирање и програмирање насочено кон образовните содржини (content based curriculum) и когнитивните процеси кои водат кон репродуктивно знаење, во концептот на доживотно учење се поаѓа од утврдување на компетенциите на ученикот и воспитување на целосна личност (student based curriculum ili competence based curriculum).

Целиот наставен процес се планира во насока на развој на клучните компетенции.

За да се развие одредена компетенција кај учениците потребно е да се утврди:

- кои знаења (образовни содржини) им се потребни,
- кои вештини за примена на знаењата им се потребни,
- кои ставови релевантни за предметните знаења им се потребни,
- со кои методи и постапки тие ќе се реализираат,
- како ќе се вреднува остварувањето на компетенцијата,
- кои наставни медиуми се потребни за тој процес и.т.н.²⁵

Наставниот процес повеќе не е цел сам за себе. Пристапот кон учењето и подучувањето кој се темели врз развојот на компетенции значи квалитетен излез од преоптовареноста со образовни содржини во услови на брзиот раст на научните сознанија и преголемата количина на образовни содржини во програмите.

²⁵ http://www.azoo.hr/admin/fckeditor/File/Kljucne_kompetencije_za_cjelozivotno_ucenje.ppt.

1.4. Европска квалификациска рамка и клучните компетенции за доживотно учење

Клучна компонента за обезбедување на поттик за доживотно учење се флексибилните квалификациски системи кои ги интегрираат не само разните нивоа на општо образование и учење, туку и оние од стручното и техничкото образование и обука.

Меѓу факторите значајни за промовирањето на доживотното учење спаѓа и можноста за систематско признавање на компетенциите, како и да се стекнати, нивна валидација и трансферирање во други ситуации и создавање можности за сертификација или за пристап кон поматамошно учење и стекнување на нови квалификации.²⁶

Под квалификација во овој контекст се подразбира формален исход од процесот на вреднување која се стекнува кога компетентно тело ќе утврди дека личноста достигнала знаења, вештини и компетенции согласно одредени стандарди.²⁷

Европската комисија во април 2008 упатила препорака до сите земји, до 2010 г. да ги поврзат своите национални системи на квалификации со Европската квалификациска рамка, а до 2012 г. секоја земја да осигура дека сите документи за поврда на одредена квалификација ќе одговараат на соодветното ниво на Европската квалификациска рамка (ЕКР).²⁸

Европската квалификациска рамка всушност представува заедничка Европска референтна рамка која ги поврзува националните квалификациски системи и овозможува лесно разбирање и "читање" на квалификациите низ различни земји и системи во Европа.

Таа се состои од осум референтни нивоа кои опфаќаат цел дијапазон на квалификации почнувајќи од основното ниво 1, кое се однесува на

²⁶ Европска Комисија. (2003). Тековен извештај за активностите кои следат по резолуцијата на Советот на Европа за доживотно учење од 2002, Земјите на ЕУ и ЕЕА/ЕФТА, *Примена на стратегиите за доживотно учење во Европа*, Брисел, стр.11.

²⁷ Европска комисија. (2008). *Европски квалификациски оквир за cjеложивотно učenje*, Луксембург стр.7. превземено од www.aso.hr/UserDocImages/dokumenti/eqf.pdf

²⁸ European Commission. (2008). *The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF)*, Luxembourg, str.3.

квалификацијата која ја добиваат оние кои го напуштаат училиштето, сè до напредното ниво 8, т.е. докторат.²⁹

Како инструмент за промовирање на доживотното учење Европската квалификациска рамка ги опфаќа сите нивоа на квалификации кои можат да се стекнат во тек на општото, стручното и академското образование, со иницијално и континуирано образование и оспособување.

Осумте референтни нивоа се опишани преку т.н. образовни излези.

Важна карактеристика на образовните излези е тоа што тие не се врзани само за еден предмет. Често во себе вклучуваат цели за кои е одговорно цело училиште. Училиштата се обврзани за нивно остварување и треба да настојуваат да ги развиваат кај своите ученици колку што е можно повеќе.

Образовните излези треба да бидат комплементарни со завршните цели на предметот. На тој начин се овозможува поголема јаснотија и внатрешна поврзаност со предметот. Исто така се зголемува и хоризонталната поврзаност на курикулумите што овозможува кординација и соработка на сите нивоа во училиштето.

Во Европската квалификациска рамка, образовните излези се дефинирани како изјави за тоа што ученикот знае, разбира и може да направи на крајот од процесот на учењето.³⁰

Секоја од осумте нивоа е дефинирана со низа на дескриптори³¹ кои ги означуваат образовните излези битни за квалификацијата на тоа ниво во било кој систем на квалификации.

Табела: 2. Дескриптори кои ги дефинираат нивоата на Европската квалификациска рамка³²

²⁹ Исто.

³⁰ Европска комисија. (2008). *Европски квалификациски оквир за cjелоživotno učenje*, Луксембург стр.7. превземено од www.aso.hr/UserDocImages/dokumenti/eqf.pdf.

³¹ European Commission. (2008). *The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF)*, Luxembourg. str.6.

³² Исто, str.12.

	Знаење	Вештини	Компетенции
	Во контекст на ЕКР знаењето се опишува како теоретско и/или фактичко	Во контекст на ЕКР вештините се опишуваат како когнитивни (вклучувајќи логичко, креативно и интуитивно мислење) и практични (вклучувајќи физичка спретност и користење на методи, материјали, алати и инструменти)	Во контекст на ЕКР компетенциите се опишуваат со термините одговорност и самостојност.
Образовни излези за секое од нивоата се:			
Ниво 1	Основно општо знаење	Основни вештини за извршување на едноставни задачи.	Работа или учење под непосреден надзор во структурирано окружување.
Ниво 2	Основно фактичко знаење од подрачјето на работата или учењето	Основни когнитивни и практични вештини неопходни за користење на важни информации со цел да се извршат задачите и да се решат рутинските проблеми со користење на едноставни правила и алати.	Работа или учење под непосреден надзор, со одредена самостојност.
Ниво 3	Знаење на факти, принципи, процеси и општи концепти на подрачјето на работата или учењето	Низа на когнитивни и практични вештини неопходни за исполнување на задачи и решавање на проблеми, со примена на основна методологија, алати, материјали и информации.	- превзема одговорност за завршување на задачите во работата или учењето; - го прилагодува сопственото однесување на околностите при решавањето на проблеми
Ниво 4	Фактичко и теориско знаење во поширок контекст во рамки на подрачјето на работа или учење	Низа когнитивни и практични вештини неопходни за изнаоѓање на решенија за специфични проблеми на подрачјето на работата или учењето.	- практикува управување со себе во работата или учењето во предвидливо окружување во кое промената сепак е можна. - надгледува рутинска работа на другите, превзема извесна одговорност за вреднување и унапредување на активностите во работата или учењето.
Ниво 5	Сеопфатно, специјализирано, фактичко и теориско знаење во рамки на подрачјето на работа или учење и свесност за границите на сопственото знаење	Сеопфатен низ на когнитивни и практични вештини неопходни за развој на креативни решенија на апстрактни проблеми.	- практикува управување и надзор во рамки на работата или учењето во кои се можни непредвидливи промени; - ја преиспитува и унапредува сопствената реализација и реализацијата на другите
Ниво 6	Напредно знаење на подрачјето на работата или учењето кое вклучува и критичко разбирање на теориите и принципите	Напредни вештини, демонстрација на мајсторство и иновации неопходни за решавање на сложени и непредвидливи проблеми во специјализирано подрачје на работата или учењето.	- управува со сложени технички или стручни активности во рамки на проект превземајќи одговорност за донесување на одлуки во непредвидливо окружување на работата или учењето; - превзема одговорност за управување со професионалниот развој на поединци и групи
Ниво 7	Високоспецијализирано знаење од кое некои знаења на подрачјето на работата и учењето се основа за оригинално мислење и/или истражување - Критичка свест за проблематиката на знаењето, во сопственото подрачје, во граничните подрачја и помеѓу различните подрачја	Специјализирани вештини за решавање на проблеми неопходни за истражување и/или иновации со цел да се создадат нови знаења и процедури и да се интегрира знаењето од различни подрачја	- управува и ги менува сложените и непредвидливи услови за работа или учење- што бара нови стратешки пристапи; - превзема одговорност за придонес кон стручните знаења и практика и/или за преиспитување на стратешката изведба на тимовите.
Ниво 8	Знаење на најнапредна граница во подрачјето на работа или учење во сопственото подрачје, во граничните подрачја и	Најнапредни и специјализирани вештини и техники, вклучувајќи синтеза и вреднување, неопходни за критичко решавање на проблемите во истражувањето	Покажува есенцијална меродавност, иновативност, самостојност, научен и професионален интегритет и одржива ангажираност во развој на

помеѓу различните подрачја	и/или иновациите и за ширење и редефинирање на постоечките знаења или стручна пракса	новите идеи или процеси на најнапредна граница на работата или учењето кои вклучуваат и истражување.
----------------------------	--	--

Најголемиот број на европски земји одлучил да ги развива националните квалификациски рамки во согласност со Европската квалификациска рамка.

Ваквата поврзаност помеѓу квалификациските системи ќе придонесе за:

- Поголема мобилност на учениците и работниците, при што на учениците и студентите ќе им биде полесно да ги опишат нивните компетенции во други земји, а на вработувачите ќе им помогнат да ги интерпретираат квалификациите на апликантите и така да ја поддржат мобилноста на работната сила во Европа.
- Полесен пристап на поединците кон доживотното учење. Воспоставувајќи заедничка референтна точка Европската квалификациска рамка ќе покаже како е можно да се комбинираат образовните излези од различни окружувања што ќе придонесе за намалување на јазот помеѓу понудувачите на образование и оспособување (на пример: помеѓу вишото образование и стручното образование и оспособување) кои можеби делуваат изолирано едни од други.
- Поддршка на поединците со широко работно или друго искуство преку јакнење на валидноста на неформалното и информалното учење.
- Поддршка на индивидуалните корисници и пружатели на образование и оспособување, надвор од националните системи (на пример: во мултунационалните компании) преку поголема транспарентност и поврзување на традиционалните квалификации кои ги доделиле националните тела и квалификациите кои ги доделиле други понудувачи.³³

На овој начин Европската квалификациска рамка ќе им биде од полза на најголем број на корисници на европско и национално ниво.

³³ Европска комисија. (2008). *Европски квалификациски оквир за cjеложивотно учење*, Луксембург стр.2. превземено од www.aso.hr/UserDocImages/dokumenti/eqf.pdf.

2. Клучните компетенции и средното образование

2.1. Современа поставеност на системот за средно и постсредно образование во Република Македонија

Глобалната мисија на средното и постсредното образование подразбира воспоставување на отворен и ефикасен систем кој ќе овозможи рамноправен пристап на сите корисници и индивидуален развој на личноста преку здобивање на компетенции неопходни за успешна работа, натамошно образование и живот во демократско општество во согласност со локалните и со глобалните општествено-економски потреби и интереси.

Како главна причина за промени може да се наведе високиот степен на расчекор помеѓу она што од средното образование се очекува и она што се добива од една страна како и она што на средното образование му е потребно и она што од општеството го добива за да одговори на своите задачи од друга страна.³⁴

Она што од средното образование се очекува е на пазарот на трудот да му понуди компетентни кадри за најголемиот број работни функции на работодавачите и со тоа битно да ги редуцира непотребните дополнителни напори за преквалификација и доквалификација како услов за усогласување на понудата и побарувачката на пазарот на трудот.

Тоа може да се постигне преку структура која ги опфаќа следниве нивоа и видови на средно и постсредно образование.³⁵

а. Стручно оспособување за работа кое се реализира во т.н. стручни (занаетчиски) училишта, со чие завршување се добива понизок степен на стручна квалификација (занает). Тоа треба да ги задоволи кадровските потреби за наједноставните занимања.
Компонирано е од два програмски дела.

³⁴ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, (2006). Скопје: Министерство за образование и наука. стр.209.

³⁵ Исто, стр.217-229.

Првиот или заеднички програмски дел се однесува на општото образование кое овозможува работно комуницирање и порационално совладување на вториот стручниот дел.

Стручната компонента треба да произлегува од конкретните потреби на одреден работодавец кои се реализираат или во училиштето или кај работодавецот.

Кандидатите со завршено стручно оспособување за работа по правило можат да го продолжат своето образование во средното стручно образование каде што ќе бидат ослободени од стручно теоретскиот и практичниот дел како и проценетото работно искуство доколку тоа е во согласност со предвидената програма за практична обука во средното стручно образование.

б. Средно стручно тригодишно образование се реализира во т.н. технички училишта кои имаат излез кон факултетите или овозможуваат вработување во струката.

Во својата програмска поставеност средното стручно тригодишно образование опраќа општо образование како стандард за сите струки, стручно теориско образование карактеристично за одредена струка или група струки и практична обука за клучните компетенции и неопходна стручна теорија како и факултативни програми за посебни интереси и потреби на учениците, локалната самоуправа и работодавците.

Проодноста на ова ниво се обезбедува преку диференцијален испит кон средно техничко образование и преку соодветно работно искуство и диференцијална програма во соодветно постсредно образование.

в. Средно техничко четиригодишно образование е засновано на широки теоретски и лабораториско - практични содржини со двојна функција: широко разбирање на сложените технолошки и социотехнички системи и подготовка за ефикасно продолжување на образованието на соодветни студиски програми.

Тоа завршува со полагање на државна матура која обезбедува право на високо образование во соодветната студиска програма и кон пазарот на

трудот или се стекнува диплома за средно техничко образование како документ за остварување на правото на работа.

Учениците определени за средно техничко образование уште при запишувањето или по завршувањето на првата евентуално втората учебна година под определени услови можат да се школуваат и по програмата за стручна гимназија блиска до нивната струка. Со тоа тие ќе можат по завршувањето на стручна гимназија да полагаат државна матура наместо завршен испит која ќе им овозможим поширока проодност во високото образование.

г. **Современото - гимназиско образование** ја задржува својата традиционална функција на подготовка на учениците за успешно студирање на високото образование, но истовремено ја проширува својата функција за подготовка за определен вид работа.

Имајќи ги предвид овие две функции како и барањето да се задоволи принципот на флексибилност на вкупниот образовен систем се предлага гимназиското образование да се остварува во два типа гимназии: општи и стручни гимназии.

За проширување на проодноста, за задоволување на посебните потреби на талентираните ученици или за подготовка за определен вид работа, општите гимназии ќе можат да нудат факултативни предмети во обем до четири часа неделно почнувајќи од втората година.

Општите гимназии завршуваат со државна матура или училишна матура, а стручните гимназии со државна матура или завршен испит.

д. **Средно уметничко образование.** Карактеристика на средното уметничко образование е потребата од континуитет на посебно изразените способности од основното образование и продолжување на развивање на тие способности во текот на средното уметничко образование.

Како и во средното техничко образование, така и во средното уметничко разработен е концепт на уметнички гимназии со примарна функција да обезбедат посоодветна и поширока проодност на овој вид на средно образование кон високото образование.

ѓ. **Постсредно образование.** Тоа се развива како одговор на предизвикот за поседување на високо специјализирани компетенции и одговорно одлучување во сложени технолошки, социотехнички и социјални ситуации, кои можат да се стекнат само врз основа на поседување искуство само за поедноставни компетенции и дополнително теоретско и практично образование.

Влезот во постсредното образование секогаш е по завршено претходно соодветно средно образование и по правило определено работно искуство што ќе се дефинира во секоја образовна програма посебно.

Посредното образование треба да заврши со стекнување диплома по претходно положен специјалистички испит пред соодветна екстерна комисија во која ќе партиципираат и представници на работодавците.

Во минатото движењето од образованието и усовршувањето кон работата кај поголемиот број луѓе се случувало еднаш во животот. Животот и работата во општеството втемелено на знаења бара активни граѓани подготвени да работат на личниот и професионалниот развој. Тоа значи дека образовните системи мора да направат пресврт во пристапот од пристап кој е насочен кон понуда на услуги кон пристап кој ќе биде насочен кон побарувачка на услуги, така што примарна грижа ќе станат потребите и барањата на корисникот.³⁶

Системите за образование и обука сè повеќе се развиваат во правец на т.н. двоен приод ставајќи акцент врз поврзаноста со работата и вработувањето. Потребна е поактивна ангажираност на традиционалниот образовен систем со регионалните заинтересирани субјекти и зајакнување на соработката во правец на потребите на одредени занимања или образование на возрасните.³⁷

Образованието и истражувањето треба да комуницират со променливите потреби во сверата на трудот. За подобрување на комуникацијата потребно е инсталирање на механизми за зголемена соработка со бизнисот и индустријата.

³⁶ Commission of the European Communities. (2000). *A Memorandum on Lifelong Learning*, Commission staffworking paper, Brussels, str.16. превземено од www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf.

³⁷ Isto, str.29.

Образовниот систем не смее и понатаму да продолжи со практиката да се грижи исклучиво за подготвувањето на новата работна сила и неговата грижа за сопствените партиципенти до моментот на напуштањето на образовните установи.

Потребно е динамиката на промените во образовниот систем да ја следи динамиката на промените во потребните компетенции кои ги диктира пазарот на трудот.³⁸

Едно од клучните прашања во овој контекст е создавањето на квалификациски структури и системи кои се флексибилни и сеопфатни без да го жртвуваат квалитетот и кои им овозможуваат на сите ученици да напредуваат од едно ниво кон друго.

Целта треба да биде квалификациска рамка која ги интегрира не само разните насоки и нивоа на општото образование и учење туку и оние од стручното и техничкото образование и обука.³⁹

Општа тенденција на сите средни училишта е програмско приближување преку поопштување на стручното и воведување на стручни предмети во општото образование.⁴⁰

Функционирањето на образовниот систем во овој случај мора да биде следено со редизајнирање на наставните планови и програми.

Основната функција на наставните програми мора да биде остварувањето и ефектуирањето на единството помеѓу: ученикот, општите знаења, професионално релевантните знаења и професионално специфичните знаења заокружени со стандардот на компетенциите за одредена професија или занимање.⁴¹

³⁸ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, (2006). Скопје: Министерство за образование и наука, стр. 53.

³⁹ Европска Комисија. (2003). Тековен извештај за активностите кои следат по резолуцијата на Советот на Европа за доживотно учење од 2002. Земјите на ЕУ и ЕЕА/ЕФТА, *Примена на стратегиите за доживотно учење во Европа*, Брисел, стр. 11.

⁴⁰ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, (2006). Скопје: Министерство за образование и наука, стр.161.

⁴¹ Исто, стр.53.

Заради обемноста на програмата знаењето на фактите стана мерка за успешност на ученикот. Од друга страна разбирањето и примената на стекнатите знаења во непознати ситуации е на многу ниско ниво. Сегашниот начин на оценување ја поддржува вербалната репродукција на содржините.

Во нашиов систем за средно образование не постојат стандарди за следење и вреднување на квалитетот на образовните активности и нивните излези.⁴²

Главните активности во овие рамки треба да бидат насочени кон редефинирање на општите знаења кои младите луѓе ги добиваат во средното образование и идентификување на вистинските комбинации помеѓу општиот, теоретскиот и практичниот трансфер на знаења што ќе овозможи подобра подготовка за пазарот на трудот.⁴³

Развивањето на културата на учење и зголемувањето на свесноста кај младото и возрасното население за значењето на образованието треба да резултира со нивна засилена мобилност во формалните, неформалните и информалните облици на учење. Со тоа директно се придонесува за зајакнување на работните и социјалните компетенции на населението и спречување на работната, социјалната и образовната ексклузија на загрозената популација.

Образовните услуги мора да излезат надвор од училишните клупи и да се поврзат со светот на кој му се потребни.

Комбинирањето на образованието и обуката со работата е важен фактор за развивање чувство за доживотно учење.⁴⁴

2.2. Разликата помеѓу образованието и оспособувањето за работа

Во многу земји воочена е несразмерност помеѓу она што го нуди постоечкиот систем на стручно образование и обука кој не им осигурува

⁴² Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, (2006). Скопје: Министерство за образование и наука, стр. 175.

⁴³ Исто, стр. 179.

⁴⁴ Европска Комисија, (2003). Тековен извештај за активностите кои следат по резолуцијата на Советот на Европа за доживотно учење од 2002, Земјите на ЕУ и ЕЕА/ЕФТА, *Примена на стратегиите за доживотно учење во Европа*, Брисел, стр. 20.

доволно знаења и вештини на учениците кои конкурираат на пазарот на трудот, не присонесува доволно за макроекономските и социјалните цели на државата и несоодветно одговара на изменетите околности во глобалната економија.

Покрај проблемите во финансирањето и заснованоста на понуда, а не на побарувачка, присутна е и застареност на наставните програми и средствата за работа, недостаток на социјално партнерство, а понекогаш и законодавство, како и големо осипување на кандидатите во текот на оспособувањето. Тоа се основни проблеми со кои денес во светот се соочуваат постоечките системи на стручно образование и обука.⁴⁵

Современиот систем на стручно образование подразбира насоченост кон развој на т.н. суштински или клучни вештини или компетенции. Овие вештини кои се преносливи и универзални и помалку се врзани за одредени занимања, се особено значајни во денешно време кога во текот на работниот век луѓето и по неколку пати ја менуваат професијата и работните места.

Имено, заснованоста на стручното образование врз компетенции подразбира дека најзначајно е она што поединецот знае и може да го работи, без оглед на тоа на кој начин дошол до одредени знаења и вештини.

Современите тенденции во стручното образование и обука одат во насока на напуштање на неопходноста од формално оспособување кое има одредено времетраење како предуслов за издавање на сертификат, што сеуште преовладува во поголемиот број на земји. Тоа значи дека значајно наместо програми кај кои најзначајна компонента е должината на времето за едукација (time based programmes) се воведува концепт на програми засновани врз компетенциите (competency based programmes).⁴⁶

Тенденција е стручното образование да биде модуларно организирано т.е. да се состои од поединечни релативно самостојни, но поврзани целини врз основа на принципот на постапност во проширувањето на знаењата и вештините.

Кога кандидатот ќе покаже дека усвоил одредена модул, добива сертификат и може да прејде на усвојување на нов модул. Доколку

⁴⁵ Međunarodna organizacija rada. (2003). *Tekući trendovi i zbivanja u stručnom osposobljavanju i politici osposobljavanja*, Torino, str.1.

⁴⁶ Isto, str. 2.

кандидатот на некој друг начин усвоил одреден модул (со самоучење, на претходно работно место или сл.) и тоа го демонстрира, тој не мора да ја следи обуката. Не се вреднува само формалното следење на наставата, туку и усвоените компетенции потребни за одредено занимање. Тоа се осигурува со пропишано испитување, а се докажува со сертификат. На тој начин се постигнуваат значителни заштеди во стручното оспособување, а работодавачот има гаранција дека вработува квалификуван работник.

Всушност постои голема разлика помеѓу занимање (occupation) и работа (job). Стандарди се пропишуваат за занимања, а не за работи. Се јавуваат нови трендови во методологијата на анализа на занимањата при што се разликуваат клучни вештини, технички вештини и основни вештини.

Раната тесна специјализација во оспособувањето пред вработувањето се покажала како штетна. Таквата специјализација го отежнува новото вработување бидејќи оневозможува доживотно учење и трансфер на знаење.

Тесната специјализација на работниците треба да се спроведува во текот на оспособувањето на работното место. Предностите на ваквото оспособување се тие што многу брзо одговара на потребите на пазарот на труд, флексибилно е, во согласност е со барањата на работодавачите, ефикасно е и практично насочено.⁴⁷

Денес се случуваат големи промени во финансирањето на стручното образование и обука. Тенденција е сите заинтересирани страни да учествуваат во финансирањето, вклучувајќи ги и кандидатите. На тој начин и одговорноста на сите оние кои се вклучени е поголема.

Училиштата се поттикнуваат да пронајдат алтернативни извори за финансирање како што се: издавање на опрема и простор, продажба на производи произведени во текот на оспособувањето и слично.

⁴⁷ www.hzz.hr/docslike/Torino-VET.doc

3. Структура и карактеристики на клучните компетенции за доживотно учење

3.1. Определба на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик

Компетенцијата комуникација на мајчин јазик е една од клучните компетенции за успешен развој на капацитетите за учење како еден од условите за вклучување во процесот на доживотно учење или во сверата на трудот. Оваа компетенција го олеснува учеството во еден поширок контекст на доживотно учење и придонесува за социјална интеграција и личен развој на индивидуата.

Развојот и одржувањето на оваа компетенција е клучно како за развојот на личноста на ученикот така и за развојот на образовниот систем во целина.

Учењето во секој период од животот особено зависи од вештината на читање. Иако во рамки на образовниот процес пишаните информации често се надополнуваат со усна комуникација, сепак поголемиот дел од материјалот за учење сеуште е, а и во блиска иднина ќе биде организиран на начин кој ќе бара широк спектар на вештини на читање.

Вештините за читање вклучуваат способности на многу различни нивоа, од едноставна идентификација на информацијата, до покомплексна способност која вклучува интерпретација и евалуација. Исто така различните литературни форми како што се проза, поезија и драма бараат специфичен начин на читање.

Врз основа на тоа може да се констатира дека компетенцијата комуникација на мајчин јазик ги опфаќа не само граматичките и лексичките правила, туку и стилистиката и севкупноста од неопходни изразни средства од сите системи, како што се науката, техниката и општествено-политичкиот живот.

Лингвистот Виноградов во овој контекст вели: "Високата култура на устен и писмен говор, доброто познавање и развиеното чувство за мајчин јазик и вештината да се искористат неговите изразни средства, е најдобра

потпора, најверна помош и најсигурна препорака за секој човек во неговиот личен живот и творечка дејност.⁴⁸

Со цел учениците што подобро пишуваат и говорат на литературен јазик, би требало таков јазик да слушаат од своите наставници во училиштето.

Заедничка карактеристика на денешната ера на комуникација е привлечноста да се комуницира со употреба на кратенки и симболи, особено при електронската комуникација (преку e-mail и sms пораки). Неверојатно е тоа што многу млади и возрасни имаат проблем да разберат што мислат и чувствуваат оние со кои не користат исти шифри.

Доколку возрасните продолжат да ја поддржуваат оваа пракса на сè помало значење на диференцираното и структурираното изразување, се поставува прашање како децата т.е. учениците ќе се запознаат со вистинската вредност од правилната употреба на јазикот и ќе ја прифатат како значајна.

Во овој контекст неопходно е да се истакне дека едноставната елоквенција не може да ја замени употребата на стандардниот јазик.

Поради тоа главна задача на наставникот по мајчин јазик е да ги увери учениците дека развојот на компетенцијата комуникација на мајчин јазик е неопходна особина на секој културен човек.

Теоретичарите врз основа на емпиристички истражувања увиделе дека за да се биде компетентен корисник на јазикот значи не само да се поседува знаење од областа на јазикот туку и способност и вештина за активирање на тоа знаење во чинот на комуникација.⁴⁹

Табела 1. Клучна компетенција комуникација на мајчин јазик

Рамка за клучни компетенции на општество темелено на знаење ⁵⁰			
Дефиниција на компетенција	Компетенциите се составени од следниве елементи на знаење, вештини и ставови		
Комуникација на мајчин јазик	Знаење	Вештини	Ставови

⁴⁸ <http://www.mojaskola.me/>

⁴⁹ Bagarić, V., Mihaljević-Djigunović, J. (2007). *Metodika. Vol.8, br.1*, Zagreb: Učiteljski fakultet, str.91.

⁵⁰ <http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>

<p>Комуникацијата е способност за изразување и толкување на мислите, чувствата и фактите во усна или писмена форма (слушање, говорење, читање и пишување) и лингвистичко взаемно делување на соодветен начин во цела низа на општествени и културни содржини-образование, наобразба, работа, дом и слободно време.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Солидно знаење на основниот речник, функционалната граматика и стилот и функцијата на јазикот. - Свест за различните видови на вебална интеракција (разговори, интервјуа, расправи итн.) и за основните карактеристики на различните стилови и регистри на говорниот јазик. - Разбирање на паралингвистичките карактеристики на комуникацијата (квалитет на гласот, израз на лицето, држење на телото и изразување со движења) - Свест за различните видови на книжевен текст (бајки, митови, легенди, песни, лирска поезија, театар, кратки приказни, романи) и нивните основни карактеристики и видови на некнижевни текстови (биографии, молби, извештаи, воведи, есеи говори итн.) и нивните основни карактеристики. - Познавање на основните карактеристики на пишаниот јазик (формален, неформален, научен, новинарски, колоквијален итн.) - Свест за променливоста на јазикот и формите на комуникација со текот на времето и во различни географски, општествени и комуникациски окружувања. 	<ul style="list-style-type: none"> - Способност за комуницирање во писмена или усна форма, разбирање или овозможување на разбирање на разни пораки во разни ситуации и за различни цели. Комуникацијата ја вклучува и способноста за слушање и разбирање на разните говорни пораки во мноштвото на комуникациски ситуации и способноста за концизно и јасно говорење. Исто така вклучува и следење на успешноста на пораката како и способност за започнување, одржување и задржување на разговорот во разни комуникациски ситуации. - Способност за читање и разбирање на различни текстови, прифаќање на стратегиите соодветни за разни цели на читање (читање заради информирање, учење или уживање) и разни видови на текстови. - Способност за пишување на различни видови на текстови и во различни цели, следење на процесот на пишување (од концепт до коректура). - Способност за пребарување, собирање и процесуирање на пишани информации, податоци и поими за да можат за се користат во проучување и системско организирање на знаењето. Способност за разликување на релевантните од ирелевантните информации кај слушањето, говорењето, читањето и пишувањето. - Способност за формулирање на сопствени аргументи во говорот и писмото на уверлив начин и целосно уважување на другите стојалишта изнесени во писмена или усна форма. - Вештини потребни за користење на помошни средства (како белешки, шеми и карти) со цел произведување, представување или разбирање на сложени текстови во писмена или усна форма (говори, разговори, упатства, интервјуа и расправи). 	<ul style="list-style-type: none"> - Создавање на позитивен став кон <u>мајчиниот јазик</u>, негово прифаќање како потенцијално средство за лично и културно збогатување. -Склоност кон отворен пристап кон туѓото мислење и аргументи и вклучување во <u>конструктивен и критички дијалог</u>. - Самодоверба при јавен настап. - Подготвеност да тежиме кон <u>естетски квалитет</u> на изразувањето кој ја надминува исклучиво техничката прецизност на зборовите/изразите. - Развивање на <u>љубов кон книжевноста</u>. - Развивање на позитивен став спрема <u>меѓукултурната комуникација</u>
--	---	---	--

Како што може да се забележи релативно лесно е да се определи кои знаења, вештини и ставови стојат во основата на компетенцијата комуникација на мајчин јазик, но способноста за употреба не е едноставно да се опише.

Се смета дека во тој аспект на комуникациската компетенција се вклучени разни когнитивни и афективни фактори кои по својата природа тешко се достапни за емпириско истражување. Од таа причина сеуште се бараат теоретски и емпириски одговори на прашањата за способноста за комуникација од една страна и факторите за стварна т.е. вистинска употреба на јазикот од друга страна. Голем број на истражувачи сметаат дека е практично невозможно да се мерат сите компоненти на компетенцијата комуникација на мајчин јазик.⁵¹

Клучните компетенции за доживотно учење не се замислени како содржини кои треба да се развиваат исклучиво по еден наставен предмет. Се очекува тие да се развиваат низ сите предмети во училиштето.

Во тој контекст значајно е да се каже дека иако јазичката писменост е една од основните цели на наставата по мајчин јазик, тоа не значи дека наставата по јазик може да се одрече од развојот на другите компетенции како што се: учење како се учи, културолошка експресија, дигитална писменост итн. Како што и наставните предмети математика, физика, ликовна уметност и други, не можат да се дистанцираат од влијанието врз развојот на јазичната писменост кај учениците.

3.1.1. Суштинско знаење, вештини и ставови поврзани со клучната компетенција комуникација на мајчин јазик

Знаењата, вештините и ставовите потребни за вклучување во сите свери на животот се менуваат. Системот на образование и обука треба да им овозможи на индивидуите да ги обноват и прошират постоечките знаења, вештини и ставови, како и да усвојат нови со цел да бидат оспособени да се носат со предизвиците на работното место и во општеството во целина.

⁵¹ Bagarić, V., Mihaljević-Djigunović, J. (2007). *Metodika. Vol.8, br.1*, Zagreb: Učiteljski fakultet, str.91.

Компетенцијата комуникација на мајчин јазик бара личноста да има **знаења** од областа на основниот вокабулар, функционалната граматика и функциите на јазикот. Таа вклучува и сознание за главните типови на вербална интеракција низа на книжевни и некнижевни текстови, основните карактеристики на различни јазични стилови и искази и променливоста на јазикот и комуникацијата во различен контекст.

Личноста треба да има **вештини** да комуницира во усна и писмена форма во мноштво комуникациски ситуации, да набљудува и да ја прилагоди сопствената комуникација согласно барањата на ситуацијата. Компетенцијата комуникација на мајчин јазик исто така вклучува и способности за пишување и читање на различни видови на текстови, собирање и обработка на информациите, употреба на помагала, како и формулирање и изнесување на свои лични аргументи на убедлив начин соодветен на ситуацијата.

Позитивниот **став** кон комуникацијата на мајчин јазик подразбира учество во критички и конструктивен дијалог, почитување на естетските квалитети и подготвеност да се вложат напори за нивно достигнување како и интерес за интеракција со другите.⁵²

Ефективната комуникација на мајчин јазик е основа за социјална интеракција на сите нивоа на образование. Ова ја наметнува потребата од значително внимание на оваа компетенција во рамки на образовниот процес.

Најзначајно од сè е во рамки на образовниот процес да се развива праксата на употреба на стандардниот јазик т.е. да се практикува да се употребуваат формулации кои овозможуваат дискутираните прашања да се сфатат објективно, а не на субјективен или емоционален начин.

Оваа фундаментална определба е уште позначајна во мултикултурни средини каде што е потешко објективно да се прикажат своите ставови пред другите луѓе инволвирани во комуникацијата при што се зголемува потребата за објаснување односно толкување на реалноста.

Споменатите димензии на компетенцијата комуникација на мајчин јазик се од суштинска важност за развојот на диференцирана,

⁵² Commission of the European Communities. (2005). *Recommendation of the European parliament and of the council on key competences for lifelong learning*, Brussels, str.13.

интеркултурна комуникација како суштински аспект на развојот на човековата личност.

Отсуството на развој на компетенцијата комуникација на мајчин јазик неизоставно го наметнува прашањето за можноста од успешен развој на комуникацијата на странски јазик и останатите компетенции.

3.2. Определба на клучната компетенција комуникација на странски јазик

Познавањето и владеењето со странските јазици отсекогаш се сметало за карактеристика на угледните и учените припадници на општеството, а учењето на јазиците како придонес кон збогатувањето на личноста. Ова е особено актуелно сега во ерата на глобализација и интернационализација кога владеењето со странските јазици станува услов за успешно функционирање во рамки на интернационалната заедница која се повеќе станува плурилингвална.

Познавањето на други јазици освен мајчиниот е услов и за остварување на важните животни цели како што се: вработување и задржување на работното место, стекнување на работна дозвола или државјанство во странска земја, остварување на хоризонтална и вертикална проодност во кариерата, воспоставување на социјални релации и слично.

Токму поради тоа, животот во мултијазичната и мултикултурна Европа не обврзува на вклучување на странските јазици во сите степени на образование.

Имено, Советот на Европа⁵³ неколку децении наназад поддржува и промовира специфична политика на учење на странски јазици во европски рамки. Во основата на современата јазична политика на Европа се наоѓаат неколку суштински ставови кои Европа и светот го доживуваат како единствен образовен постор во кој се преплетуваат народите и културите, јазиците и нивните говорници.

Во насока на промовирање на меѓусебното разбирање и толеранција преку познавање на регионалните јазици искажани се следниве ставови:

1. Само преку добро познавање на модерните европски јазици ќе биде можно да се олесни комуникацијата и интеракцијата помеѓу поединците со различен мајчин јазик, се со цел да се промовира мобилност во Европа, взаемно разбирање, соработка и да се надминат предрасудите и дискриминацијата.

⁵³ Council of Europe. (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge: Cambridge University Press, str.3.

2. Земјите членки прифаќајќи ги и развивајќи ги националните политики во сверата на наставата и усвојувањето на живите јазици можат да се усогласат на европско ниво, применувајќи ја политиката на меѓусебна кооперација и координација.

3. Во овие рамки исто така се препорачува дека Европа треба да ја промовира соработката на национално и интернационално ниво помеѓу владините и невладините институции кои се ангажираат на развивањето на методи на настава во рамки на јазиците, како и во производство и употреба на дидактичките материјали, вклучувајќи ги и институциите за производство на мултимедиски средства.

Јазичната компетенција во овој контекст е сватена како збир на знаења и вештини не само за јазичката структура туку и за употребата на јазикот во согласност со комуникативната ситуација и социокултурните норми на заедницата. Со други зборови мајчиниот јазик на поединецот и странскиот јазик кој тој го говори во неговата свест не треба да се раздвојуваат и да се класифицираат како меѓусебно споротивставени знаења туку мора да се вградат во најшироката перспектива на комуникациската компетенција која ја сочинуваат сите јазички знаења како и искуствата во нивното користење.

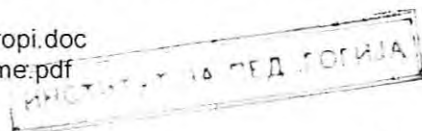
Во рамки на комуникациската компетенција сите јазици со кои поединецот се служи се во меѓусебна интеракција како на создаен план каде што знаењето на еден јазик ни помага да совладаме друг, така и на социокултурно ниво.⁵⁴

Табела 2. Клучна компетенција комуникација на странски јазик

Рамка за клучни компетенции на општество темелено на знаење ⁵⁵			
Дефиниција на компетенција	Компетенциите се составени од следниве елементи на знаење, вештини и ставови		
Комуникација на странски јазик	Знаење	Вештини	Ставови
Комуницирањето на странски јазик во голема мерка има иста димензија на вештини на комуницирање како и комуницирањето на мајчин јазик. Се темели на способностите за разбирање, изразување и толкување на мислите,	- Познавање на вокабуларот и функционалната граматика, интонација и изговор. - Свест за различните видови на вербална интеракција (на пр: разговори лице в лице, или телефонски разговори, интервјуа, и.т.н.)	- Способност за слушање и разбирање на говорните пораки, во соодветен спектар на комуникациски ситуации (теми кои се блиски, од особен интерес или релевантни за секојдневниот живот). - Способност за започнување, одржување и	- Чувствителност за <u>културните разлики</u> и отпор кон стереотипите. - Интерес и љубопитност кон јазиците

⁵⁴ [www.uninpwiki.pbworks.com/Politika ucenja stranih jezika u Evropi.doc](http://www.uninpwiki.pbworks.com/Politika%20ucenja%20stranih%20jezika%20u%20Evropi.doc)

⁵⁵ <http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>

<p>чувствата и фактите во усна и писмена форма (слушање, говорење, читање и пишување), во соодветен спектар на социјални контексти: работа, дом, слободно време, образование и учење- во согласност со желбите и потребите на поединецот.</p> <p>Комуницирањето на странски јазик бара вештини како што се посредување и меѓукултурно разбирање. Степенот на успешност е различен во зависност од самиот јазик како и од лингвистичкото окружување и наследство на поединците.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Познавање на соодветен спектар на книжевни и не книжевни текстови (на пр: кратки приказни, песни, новински текстови, текстови во списанија, интернет страници, упатства, писма, кратки известувања и.т.н.) во доволна мерка. - Познавање на основните карактеристики на различните стилови и регистри на говорниот и пишаниот јазик (формален, неформален, новинарски, колоквијален и.т.н.) - Свест за општествените конвенции и културните аспекти на променливоста на јазикот во различни географски, општествени и комуникациски окружувања 	<p>завршување на разговор за теми кои се блиски, од особен интерес или релевантни за секојдневниот живот.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Способност за читање и разбирање на нестручни пишани текстови за низа теми или во некои случаеви на стручни текстови од познати теми и пишување на разни видови текстови, за различна цел во соодветен спектар на ситуации. - Соодветна примена т.е. употреба на помошни средства (на пр: белешки, дијаграми, карти) со цел да се разберат или произведат, пишани или говорни текстови (на пр: разговори, упатства, интервјуа, говори). - Способност за започнување и одржување на соодветен спектар на автономни активности за учење на јазикот. 	<p>воопшто (вклучувајќи ги соседните, регионалните, малцинските, знаковните јазици, и.т.н.) и интересирање за интеркултурална комуникација.</p>
--	--	---	---

Од аспект на учењето на странскиот јазик Советот на европа⁵⁶ ги охрабрува сите оние кои се занимаваат со наставата по странски јазик да ги земат предвид факторите кои се однесуваат на потребите, мотивацијата, личните карактеристики и ресурсите на своите ученици. Имено, наставниците треба да знаат зошто т.е. од кои потреби учениците го учат јазикот, што треба да научат за да бидат во состојба јазикот да го користат во насока на задоволување на сопствените потреби, како учат, кои се нивните социопсихолошки профили, дали имаат пристап кон различни видови на јазички материјали во процесот на учење, колку пари можат да потрошат на процесот на учење на јазици и.т.н.

Задачата на јазичкото образование во современиот свет доживела длабоки промени.

Општата цел на наставата по странски јазик значително се менува со воведување на нови идеи и содржини, од настава насочена кон постигнување на високо ниво на јазичка компетенција често сватена како строго структурална односно граматичка каде што модел е т.н. "идеален

⁵⁶ Council of Europe. (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*, Cambridge: Cambridge University Press, str.8.

говорник“ на еден, два или три јазика, кои се посматраат изолирано еден од друг, до нови идеи чија цел е да се развие јазички репертоар во кој свое место ќе најдат сите јазички вештини.⁵⁷

3.2.1. Суштинско знаење, вештини и ставови поврзани со компетенцијата комуникација на странски јазик

Клучната компетенција комуникацијата на странски јазик во целост ги дели најзначајните диманзии на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик.

Покрај тоа таа ги опфаќа и вештините како што се медијација и интеркултурално разбирање. Под поимот медијација не се подразбира преведување како механичка активност, туку медијацијата представува напор да се воспостави контакт помеѓу различните културни гледишта, перспективи, начини на живот и интеракција.⁵⁸

Клучната компетенција комуникација на странски јазик бара личноста да поседува **знаења** од областа на вокабуларот и функционалната граматика како и познавање на најважните видови на вербална интеракција и параметри на јазикот. Познавањето на социјалното окружување и културната различност на јазикот е многу значајно.

Основните **вештини** се состојат од способност за разбирање на говорните пораки, иницијатива т.е започнување, водење на разговор и заклучок како и читање и разбирање на текст согласно индивидуалните потреби. Индивидуите исто така треба да бидат способни да користат соодветна помош, како и информално да го учат јазикот како дел од процесот на доживотното учење.

Позитивниот **став** вклучува почитување на културните карактеристики и различности, како и интерес и љубопитност за јазикот и интеркултуралната комуникација.⁵⁹

⁵⁷ [www.uninpwiki.pbworks.com/Politika ucenja stranih jezika u Evropi.doc](http://www.uninpwiki.pbworks.com/Politika%20ucenja%20stranih%20jezika%20u%20Evropi.doc)

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Commission of the European Communities. (2005). *Recommendation of the European parliament and of the council on key competences for lifelong learning*, Brussels, str. 14.

единствена и најважна мерка за знаењето на странски јазик во текот на целиот животен век на поединецот.

3.2.2. Заедничка европска референтна рамка за учење, настава и евалуација на јазиците

Најчесто применуван начин за формална евалуација и верификација на знаењето на странските јазици е евалуација на компетенцијата познавање на странски јазик преку серија на стандардизирани и меѓународно признати тестови по јазици кои ги организираат различни организации на национално ниво ширум Европа.

Покрај ова денес се предлага евалуација на клучната компетенција комуникација на странски јазик врз основа на т.н. „Заедничка европска референтна рамка за јазиците“⁶¹, која нуди можност учењето на странските јазици во рамки на образовниот систем и надвор од него да се бележи и помалку или повеќе формално да се признае.

Табела 3. Заедничка европска рамка за јазиците⁶²

Кандидат почетник	A1	Може да ги разбере и користи секојдневните познати изрази и многу едноставни фрази со цел задоволување на некоја конкретна потреба. Може да се представи, да ги представи другите, да бара и дава информации за себе и другите, како на пр. каде живее кои луѓе ги познава, работите кои ги поседува. Може да комуницира на едноставен начин доколку соговорникот зборува полесно и јасно и подготвен е да пружи помош.
	A2	Може да ги разбере речениците и фреквентните изрази и фрази во врска со непосредното окружување и искуствата (основни информации за семејството, набавката, локалната географија, професиите, и т.н.). Може да комуницира во рамки на едноставните и рутински задачи кои бараат едноставна и директна размена на информации во врска со познатите и рутински работи. Може со едноставни реченици да искаже информации за себе, непосредното окружување како и основните потреби.
Напреден кандидат	B1	Може да ги разбере клучните значења податоците представени во јасна и стандардна форма за темите кои ги познава и кои се однесуваат на различни аспекти на животот и работата. Може да се снајде во поголемиот број на ситуации кои се можни во текот на патувањето низ регионите каде што во целост се говори јазикот. Може да произведе едноставен текст кој ги следи принципите на логичко изложување на познати теми или теми од посебно значење за дадениот ученик. Може да ги опише случувањата, искуствата, сонштата, надежите и амбициите и да даде кратки оразложенија за своите мислења и планови.
	B2	Може да ги разбере основните идеи на комплексен текст кој се занимава како со конкретни така и со апстрактни теми, вклучувајќи и „техничка“ (во смисла на употреба на одредена терминологија и регистар) дискусија во својата професионална област. Може да го користи јазикот со ниво на флуентност и спонтаност кое овозможува несметана комуникација со изворните говорници.

⁶¹ <http://europass.cedefop.europa.eu/LanguageSelfAssessmentGrid/en>

⁶² <http://www.linguanet-europa.org/pdfs/global-scale-grid-en.pdf>

		(без поголем труд од едната или другата страна). Може да произведе јасен детален текст на различни теми и да го објасни своето мислење за нешто представувајќи ги предностите и недостатоците на различните мислења.
Самостоен кандидат	Ц1	Може да разбере различни видови посложени и подолги текстови и да ги препознае имплицитните значења. Може да се изрази спонтано и флуентно без премногу очигледно барање на изрази. Може да го користи јазикот флексибилно и ефективно, во различни социјални, професионални и академски контексти. Може да произведе јасен, добро организиран и детален текст за комплексни теми демонстрирајќи контролирана употреба на организациони образци, конектори и кохезиони елементи во говорот.
	Ц2	Со леснотија може да разбере практично сè што ќе слушне или прочита. Може да ги резимира информациите од различни усни или писмени извори, да реконструира аргументација и да понуди објаснувања во рамки на кохерентна презентација на содржините. Може да се изрази спонтано, многу флуентно и прецизно и да разликува фини нијанси на значењето дури и во многу сложени ситуации.

Заедничката европска рамка за јазиците тежи да задоволи и одредени организациски критериуми т.е. да биде сеопфатна, транспарентна и кохерентна.⁶³

1. Сеопфатноста подразбира овој документ да нуди широк низ на информации за одредување на целта на наставата, изборот на методите и јазичките материјали во наставата по странски јазик, преку шема на параметри, категории и примери врз основа на кои се дефинираат компетенциите и кои корисниците на јазикот мора да ги усвојат, развијат и унапредат во тек на процесот на учење и употреба на јазикот и кои им помагаат јазикот да го користат успешно во културните контексти кои се разликуваат од оние во кои израснале. Исто така се нуди дефиниција и опис на шесте нивоа на компетенцијата кои можат да се користат како маркери за прогрес во процесот на учење на јазик. Нивоата се представени преку шема која нуди низа на параметри (дескриптори) врз основа на кои се одредуваат компетенциите кои треба да представуваат цели на учењето и наставата во рамки на одреденото ниво.

2. Транспарентноста содржи информации кои се јасно формулирани, достапни и разбирливи за сите заинтересирани страни.

3. Кохерентноста подразбира дека податоците кои се содржани во заедничката европска рамка за јазиците меѓусебно се согласуваат, односно дека различните аспекти на образовниот систем кои се однесуваат на областа на наставата и учењето на јазикот (идентификација на потребите, одредување на целите, одредување на содржините, избор и подготовка на материјалите, утврдување на наставните програми, избор и примена на

⁶³ www.uninwiki.pbworks.com/Politika_ucenja_stranij_jezika_u_Evropi.doc

пристапи методи и техники во наставата, како и процес на проверка на знаењето) во хармонична врска.

Со други зборови целта на заедничката европска референтна рамка за јазиците е да биде применлива во различен контекст на учење и настава по јазици, што значи дека покрај претходно наведените карактеристики таа исто така е и флексибилна т.е. отворена за надополнување и доработка, динамична т.е. во постојан процес на еволуција која обезбедува неопходно унапредување на содржините и критериумите, прегледна и лесна за користење и недогматична бидејќи не застапува исклучиво ниту една лингвистичка ниту психо-педагошка теорија или наставна пракса.

Пристапот кон наставата преку заедничката европска референтна рамка за јазиците е акционен. Тој ги зема предвид когнитивните, емотивните и волевите ресурси, како и сите способности на поединецот како движечка сила во социјалниот процес.

Тоа значи дека употребата на јазикот, а со самото тоа и учењето на јазикот, се состои од низа акции кои ги реализираат луѓето кои како поединци развиваат низа на компетенции како од општ карактер, така и посебни комуникативни и јазички компетенции. Тие се повикуваат и се потпираат на своите компетенции во различен контекст, под различни услови и ограничувања.

3.3. Определба на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата

Математичката писменост се дефинира како способност за препознавање на математичките проблеми, разбирање и ангажман во математиката и создавање на добро втемелени расудувања за улогата на математиката, потребна во сегашниот и идниот личен, работен и општествен живот со врсниците и членовите на семејството како конструктивен и заинтересиран граѓанин.

Математички писмен поединец може успешно да реши математичка задача прикажана преку некоја ситуација или стварност. Поединецот притоа поминува низ процесот на математизација, вонматематички и внатрешматематички контексти на таа сеопфатна идеја, а за успешно и целосно решение на зададениот проблем тој треба да поседува бројни математички способности.⁶⁴

Со цел тие способности да се идентификуваат и испитаат OECD пропишува осум карактеристики на математичката компетенција.⁶⁵

1. Математичко мислење и заклучување.

Оваа карактеристика вклучува:

- Поставување на прашања карактеристични за математиката: (Дали постои?, Ако постои, колку?, Како ќе го пронајдеме?).
- Познавање на видовите на одговори кои математиката ги нуди на горенаведените прашања, разликување на различни видови изјави (дефиниции, теореми, хипотези, примери итн.), разбирање, распон и граници на дадените математички концепти.

2. Математичко аргументирање.

Оваа карактеристика вклучува: разбирање што е тоа докажување и како се разликува од останатите видови на математичко заклучување; следење и испитување на низа разновидни математички аргументи; поседување на чувство за хеуристика (Што може, а што не може да се случи, и зошто?); креирање и истражување на математички аргументи.

⁶⁴ <http://www.pisa.hr/index.php/matematicka-pismenost>

⁶⁵ Glasnović-Gracin, D. (2007). Matematička pismenost. *Matematika i škola, br. 40*, Zagreb, str. 202-203

3. Комуникација.

Оваа карактеристика вклучува способност за изразување на математичките содржини на разни начини во усна, писмена и друга визуелна форма, како и разбирање на туѓите трудови и изјави изразени на ист начин.

4. Моделирање.

Оваа карактеристика вклучува математизација т.е. преведување на ситуацијата од стварноста во математичка структура; интерпретирање на математичките модели во рамки на стварноста; работа со математички модели; вреднување на моделите; размислување, анализа и критички став кон моделите и нивните решенија; анализа на процесите на моделирање.

5. Поставување и решавање на проблем.

Оваа карактеристика вклучува поставување, формулирање и дефинирање на разни видови на математички проблеми и нивно решавање на многу начини.

6. Презентирање.

Оваа карактеристика вклучува декодирање, кодирање, преведување, разликување и интерпретирање на различни форми на презентирање на математичките објекти и ситуации како и разбирање на односот помеѓу различните презентации; избор на најприкладна форма за презентација; преоѓање од една форма на презентација во друга според целта или во зависност од ситуацијата.

7. Користење на симболи и операции од формалниот и техничкиот јазик.

Оваа карактеристика вклучува декодирање и интерпретација на симболичкиот и формалниот јазик и разбирање на неговата врска со природниот јазик, преведување од природниот јазик на симболички јазик; користење изрази кои содржат симболи и формули, користење на варијабли, решавање на равенки и сметање.

8. Користење на алати и технологии.

Оваа карактеристика вклучува познавање и користење на разна помош и алати (вклучувајќи ги и алатите на информациската технологија) кои можат да помогнат при математичките активности, како и познавање на ограничувањата на таквата помош и алати.

За да биде математички писмен на поединецот му се потребни сите овие компетенции на различни нивоа.

Но, математичката писменост не е лесно да се измери. Како што објаснува Deborah Hughes-Hallet (2001), во својот напис „Mathematics and Democracy“: „Една од причините поради кои е тешко да се проучува математичката писменост е тоа што таа покрај алгоритми вклучува и т.н. целосен увид. Некои алгоритми секако дека се неопходни, но учењето или меморирањето само на алгоритми не е доволно. Целосниот увид е битна компонента на математичкото разбирање. Таквиот целосен увид подразбира разбирање на квантитативните односи и способност за идентификување на тие односи во непознат контекст, негово стекнување, вклучување, промислување, просудување и над сè искуство.“⁶⁶

Досега актуелните школски курикулуми за жал ретко ставаат акцент врз целосниот увид и не прават многу за активно да го поддржат неговиот развој на било кое ниво. Развојот на целосниот увид во математиката би требало активно да се поддржи, почнувајќи дури и пред почетокот на основното образование. Многу земји почнале сериозно да ги сваќаат проблемите поврзани со пренагласување на алгоритмот и занемарување на целосниот увид.

Табела: 3. Клучна компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата⁵⁷

Рамка за клучни компетенции на општество темелено на знаење			
Дефиниција на компетенција	Компетенциите се составени од следниве елементи на знаење, вештини и ставови		
Математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата	Знаење	Вештини	Ставови
Математичката писменост е способност за собирање, одземање, множење, делење и пресметување на размер, напамет или писмено со цел да се решат низа проблеми во секојдневните ситуации. Акцент е на процесот, а не на резултатот, на активоста а не на знаењето. Со понатамошниот развој на математичката компетенција таа согласно контекстот вклучува способност и подготвеност за користење на математички форми на мислење (логичко и просторно	- Темелно знаење и разбирање на броевите и мерките и способност да се користат во низа на секојдневни ситуации е основна вештина која ги вклучува основните методи на сметање и разбирање на елементарните форми на математичко претставување со графикони, формули и статистички.	- Способност да се применат основните елементи на математичката писменост како што се: собирање и одземање, множење и делење, пресметување на проценти и дропки, мерки и тежини со цел да се решат проблемите од секојдневниот живот, како на пример: - управување со домашниот буџет (изедначување на	- Подготвеност да се надмине стравот од бројки. - Подготвеност да се користи сметањето со цел да се решаваат проблеми во текот на секојдневната работа и семејниот живот. - Почитување на

⁶⁶ Hughes-Hallet, D. (2001). Mathematics and Democracy, Achieving numeracy. *The challenge of Implementation*, Princetown, str.93-98. превземено од www.maa.org/ql/fm13-20.pdf

⁶⁷ <http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>

<p>размислување) и прикажување (формули, модели, конструкции, графици/дијаграми) кои имаат универзална примена при опишувањето и објаснувањето на стварноста.</p>	<p>- Темелно познавање на математичките поими и концепти, вклучувајќи ги и најрелевантните теореми по геометрија и алгебра.</p>	<p>приходите и расходите, планирање, штедење итн.), - купување (споредување на цени, разбирање на мерки и тежини, вредности и пари), - патување на одмор (поврзување на далечината и времетраењето на патувањето, споредба на валута и цена)</p>	<p>вистината како основа за математичкото размислување.</p>
<p><u>Научната компетенција</u> е способност и подготвеност да се искористи корпусот на знаења и методологијата кои се користат во науката со цел да се објасни светот на природата.</p>	<p>- Познавање и разбирање на видовите на прашања на кои математиката може да понуди одговор.</p>	<p>- Способност да се следат и проценуваат низа на туѓи аргументи и да се откријат основните идеи во дадената низа на аргументи и ставови (особено докази, итн.)</p>	<p>- Подготвеност да се пронајдат причини кои ќе поддржат нечии тврдења.</p>
<p><u>Компетенцијата во технологијата</u> се толкува како примена на знаењето со цел да се промени природната средина како одговор на човековите желби и потреби.</p>	<p>- Познавање на основните принципи од светот на природата, технологијата и технолошките производи и процеси.</p>	<p>- Способност за користење на математички симболи и формули, декодирање и толкување на математичкиот јазик и разбирање на неговиот однос кон природниот јазик. Способност да се комуницира на, со и за математиката.</p>	<p>- Подготвеност за прифаќање или одбивање на туѓото мислење врз основа на валидни (или невалидни) причини или докази.</p>
	<p>- Разбирање на односот помеѓу технологијата и останатите подрачја на научен прогрес: на пример (во медицината), во општеството (вредности, морални прашања), во културата (мултимедија), или во окружувањето (загадување, одржив развој).</p>	<p>- Способност за математичко размислување и расудување (совладување на математичките принципи на размислување, апстракција и генерализација таму каде што е потребно за математичко моделирање со употреба и примена на постоечките модели за поставените прашања.</p>	<p>- Љубопитност и критички став кон науката и технологијата вклучувајќи ги прашањата за сигурност и заштита како и етичките прашања.</p>
		<p>- Способност за разбирање и примена (декодирње, толкување и разликување) на различни видови на претставување на математичките објекти, феномени и ситуации, избор и замена на начинот на прикажување ако и доколку е тоа потребно.</p>	<p>- Позитивен, но критички став кон употребата на фактичките информации и свест за потребата од логичка постапка при донесувањето на заклучоци.</p>
		<p>- Склоност кон критичко размислување, способност за разликување на разни видови на математички изрази (разликување на тврдење од претпоставка, итн), разбирање на математичките докази како и можностите и ограничувањата на одреден концепт.</p>	<p>- Подготвеност за стекнување на научно знаење и интерес за науката и научна и технолошка кариера.</p>
		<p>- Способност за користење на помошни средства и</p>	

		<p>алати (вклучувајќи ИТ)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Способност со користење и употреба на технолошки алати и машини, како и со научни податоци и сознанија, да се постигне одредена цел или да се донесе заклучок. - Способност за препознавање на основните карактеристики на научното истражување. - Способност да се соопштат заклучоци и причините кои довеле до нив. 	
--	--	---	--

За ефикасно и успешно мерење споменатите карактеристики на математичката писменост можеме да ги организираме и во три големи групи на компетенции. Тие се: репродукција, поврзување и рефлексija.⁶⁸

1. Репродукција

Способностите за репродукција во прв ред се однесуваат на репродукција на наученото знаење. Тие способности најчесто се мерат со многу стандардни математички тестови, со редовните проверки на знаењето во наставата, како и во многу компаративни интернационални студии. Во овој случај станува збор за познавање на фактите, за вообичаено прикажување на проблемите, препознавање на еквивалентот, присетување на познатите математички објекти и својства, изведување на рутинска процедура, користење на симболички изрази и формули во стандардна форма како и разни пресметки. Прашањата за испитување на оваа група на компетенции најчесто се организирани во форма на повеќечлен избор, пополнување на празните делови, спарување или во форма на отворено решение.

Во овој случај нема ситуации од реалниот живот.

⁶⁸ Glasnović-Gracin, D. (2007). Matematička pismenost. *Matematika i škola*, br. 40, Zagreb, str. 203-209.

2. Поврзување

Способностите за поврзување се однесуваат на решавање на проблеми кои не се целосно рутински и бараат релативно мала математизација. Во овој случај се поврзуваат материјали од различни делови на курикулумот или се поврзуваат различни прикази на истиот проблем. Од учениците на ова ниво се очекува користење на разни форми на приказ на податоци со оглед на целта или ситуацијата, разликување на дефинициите, тврдењата, примерите, условните тврдења и докази, како и избор на сопствена стратегија и математички алати при решавање на проблемите.

Од учениците се бара да ја преведат ситуацијата од реалниот живот на математички јазик, да развијат математички модел, да проверат дали се вклопува во решението на математичкиот проблем во контекст на почетното прашање и со добар избор на комуникација да се објасни резултатот. Сите овие активности спаѓаат во групата на компетенции за поврзување.

3. Рефлексија

Оваа група ги обединува способностите кои содржат елементи на длабоко размислување –рефлексија, со цел да се реши проблемот. Во овој случај учениците треба да анализираат, да развијат и да ги објаснат своите сопствени модели и стратегии и да дадат математички аргументи, вклучувајќи докази и генерализации.

Овие способности можат да функционираат само доколку учениците се способни соодветно да комуницираат на различни начини, усно или писмено, како и со користење на визуелизација. Комуникацијата треба да биде двонасочна: учениците треба да знаат да се изразат и да ја разберат математичката комуникација на другите. Исто така треба да се нагласи дека учениците треба да имаат и способности за т.н. „целосен увид“ во природата на математиката како наука вклучувајќи го културниот и историскиот аспект како и разбирањето на улогата и употребата на математиката во другите предмети.

Секако дека при рефлексива многу често се користат вештини и способности поврзани со останатите две групи: репродукција и поврзување. Важно е да се истакне дека помеѓу трите групи на компетенции нема остри граници.

Способностите потребни за математичката писменост се всушност способности потребни за математика каква што би требало да се проучува во училиштата. Кога тоа би било така расчекорот помеѓу математиката и математичката писменост би бил многу помал отколку што е сега.

3.3.1. Математичката писменост како услов за развој на компетенции во науката и технологијата

Забрзаниот развој на науката и техниката, како и појавата на нови технологии пред новите генерации на млади луѓе поставуваат сè поголем број барања во поглед на широчината на знаењето, совладувањето на нови подрачја како што се информатика, статистика, познавање на методите на научно-истражувачката работа, способностите за креативна примена на знаењето, како и брзо усвојување на нови знаења и методи. Овие знаења не можат точно и јасно да се предвидат бидејќи се стекнуваат во едни општествени услови, а ќе се применуваат во други. Притоа со тек на време некои од стекнатите знаења ќе станат бескорисни, а ќе се појави потреба од нови знаења. Затоа образованието во училиштата не е и не може да биде конечно. Ова често го забораваме.⁶⁹

Во услови на ваков забрзан развој на науката и техниката, но и општеството во целина, математиката е од посебно значење.

За да одговори на новите барања на општеството, наставата по математика треба да ги оспособи учениците сите тие барања и промени подоцна самостојно да ги совладуваат без поголеми тешкотии.

За природно продолжување на образованието на повисоко ниво потребни се посебни знаења. Тука веднаш се наметнува прашањето: дали сите ученици можат да го совладаат предвидениот наставен материјал кој представува основа за усвојување на останатите науки кај кои математиката

⁶⁹ Kurnik, Z. (2001). Matematičke sposobnosti. *Matematika i škola*, br. 10, str. 196.

е составен дел т.е. дали за тоа се потребни посебни математички способности.

Имено, секој ученик има способности кои се доволни за следење и усвојување на математичките содржини пропишани со наставната програма. Тие способности треба да им овозможат разбирање на основите математички поими, идеи и методи и самостојно решавање на стандардните задачи. Јасно е дека успешноста на овој процес зависи од исполнувањето на неколку важни предуслови. Тие се: соодветен избор на математички содржини во наставната програма за одредена возраст, добри учебници и вежбанки, квалитетно и постапно изведување на наставата, како и секојдневна систематична работа.⁷⁰

Самото усвојување на знаења е пониско ниво на квалитет на образованието. Многу работи со текот на времето се забораваат. Повисокото ниво на квалитет на математичкото образование ги опфаќа способностите за: анализа и синтеза, споредување, заклучување по аналогича, индукција и дедукција, апстракција и конкретизација, генерализација и специјализација. На ова треба да му се додаде и критичкото мислење. Според тоа во наставниот процес акцентот треба да биде ставен на развивање на одредени математички способности, како и математичко и логичко мислење на учениците.

Математиката е во тесна врска со другите науки. Наставата по математика треба да доведе до разбирање на улогата на математиката во научните сваќања на современиот свет.

Денес наставата по математика сеуште е претежно насочена кон реализација на обемниот наставен план и програма, а многу наставници по математика својата главна задача ја гледаат во тоа учениците да усвојат што повеќе нови информации и факти од предвидениот наставен материјал. Сепак, доколку учениците успешно го совладаат наставниот материјал, тоа сеуште не значи дека тие се добро оспособени за реализација на горенаведената цел.

⁷⁰ Kurnik, Z. (2004). Znanje, neznanje, uzroci i mjere. *Zbornik radova*. Zagreb, str. 215.

За таа цел наставната програма по математика треба да овозможи нејзина примена во рамки на другите науки: физика, хемија, биологија, географија итн.

Оваа врска не е најдобро воспоставена. Праксата укажува на една потешкотија. Имено во наставните програми по другите науки често пати се бара познавање на одредени математички факти порано, пред тие да бидат обработени во наставната програма по математика. Ова неусогласување е последица на тоа што наставната програма по математика се составува врз основа на принципите на соодветност, постапност и логичност, а наставните програми по другите науки ја опфаќаат математиката врз основа на принципот на потреба. Временската неусогласеност на обработката на содржините кај учениците раѓа неразбирање било на едните било на другите содржини, а најчесто на двете. Токму тука лежи една од причините за нивното незнаење.

Му треба ли баш на секој човек некое знаење по математика. Постојат различни мислења за тоа, но одговорот е единствен: образован човек мора да има одредено знаење по математика кое опфаќа:⁷¹

- Практикување на математичкиот начин на мислење во секојдневната дејност;
- Познавање на важните математички поими, термини и симболи;
- Познавање на сметачките операции и нивна примена во секојдневниот живот;
- Познавање на некои поедноставни методи за решавање на математичките проблеми;
- Познавање на некои поважни факти од историјата на математиката како и улогата и значењето на математиката за развој на науката, техниката и општеството во целина.

Учениците не се секогаш свесни колку се способни. Нивните способности неретко се поголеми отколку што тие самите претпоставуваат. Јасно е дека математичките способности на понапредните и послабите ученици можат значително да се разликуваат. За тоа е потребен внимателен и соодветен пристап при развојот и на едните и на другите. Негувањето и развојот на математичките способности кај послабите ученици се движи претежно во рамки на редовната настава.

⁷¹ Kurnik, Z. (2004). Znanja. *Matematika i škola*, br. 26, Zagreb, str. 7.

3.3.2. Суштинско знаење, вештини и ставови поврзани со компетенцијата математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата

Неопходните **знаења** по математика вклучуваат темелно знаење на броевите, мерките и структурите, основните операции и основните математички презентации и разбирање на математичките поими и термини како и прашањата на кои математиката нуди одговор.

Индивидуата треба да има **способности** за примена на основните математички принципи и процеси во секодневните ситуации, дома или на работа како и следење и проценка на низа на докази.

Тие би требало математички да расудуваат да ги разбираат математичките докази, да комуницираат на математички јазик и да употребуваат соодветни алатки и помагала.

Позитивниот **став** кон математиката се заснова врз почитувањето на вистината и желбата да се бараат причините и да се процени нивната валидност.

Што се однесува до компетенциите во науката и технологија суштинското **знаење** ги вклучува: основните принципи од светот на природата, фундаменталните научни поими, принципи, методи, технологија и технолошки процеси и продукти.

Индивидуите треба да имаат разбирање за напредокот, ограничувањата и ризикот на научните теории нивната примена во технологијата и во општеството во целина.

Вештините вклучуваат способност за употреба и користење на технолошки алати и машини, како и научни податоци за постигнување на целта или за донесување на одлука или заклучок врз основа на доказ. Поединците треба да бидат способни да ги препознаат суштинските особини на научното истражување и да бидат способни да ги соопштат заклучоците и причините кои довеле до нив.

Компетенциите исто така вклучуваат и способности за критичка оценка и љубопитност, како и интерес за етичките прашања и почитување на сигурноста и одржливоста особено што се однесува до научниот

технолошкиот прогрес во врска со самиот себе, семејството, заедницата и глобалните прашања.⁷²

3.4. Определба на дигиталната компетенција

Концептот на доживотно учење е главна одредница на општествената, економската и образовната политика во светот. Неговата реализација зависи од оспособеноста на поединците за снаоѓање во мноштвото од информации, поседувањето на вештини за пронаоѓање, одбирање, вреднување и ефективно користење на информациите, накратко кажано зависи од дигиталната писменост.

За таа цел европските иницијативи се сведуваат на создавање на инфраструктура за дигитално описменување на граѓаните. Тие имаат потреба од дигиталната писменост како клучна компонента од доживотното учење.⁷³

Се сметаше дека дигиталната технологија ќе ја реши образовната криза настаната поради конфликтот на традиционалната настава и барањата на новото време. И навистина учењето на далечина, преку интернет за прв пат задоволува низа потреби на современото општество осигурувајќи поголема достапност и флексибилност на образованието како и индивидуализирано и активно учење. Но, искуството покажа дека технологијата сама по себе не е доволна. Имено, достапноста на технологијата и вештините потребни за нејзина употреба се само прв чекор за потполно искористување на потенцијалот на информатичкото општество.⁷⁴

Поединецот денес мора да биде оспособен користејќи ја технологијата да дојде до потребните информации и од мноштвото да знае да ја препознае и да ја искористи потребната информација. Оттука произлегува дека традиционалната писменост (читање, пишување и сметање), од неодамна ја

⁷² Commission of the European Communities. (2005). *Recommendation of the European parliament and of the council on key competences for lifelong learning*, Brussels, str. 15.

⁷³ <http://edupoint.carnet.hr/casopis/17/clanci/1.html>

⁷⁴ Špiranec, S. (2003). *Informacijska pismenost*, *Edupoint*, br. 17, Zagreb, str. 6.

вклучува и дигиталната писменост. Писменоста за 21 век воведува нов збир на знаења, вештини и ставови потребни за успешен и квалитетен живот.

Табела: 4. Дигитална кометенција

Рамка за клучни компетенции на општество темелено на знаење ⁷⁵			
Дефиниција на компетенција	Компетенциите се составени од следниве елементи на знаење, вештини и ставови		
Дигитална компетенција	Знаење	Вештини	Ставови
<p>Дигиталната компетенција подразбира сигурна и критичка употреба на електронските медиуми на работа, во слободно време и во комуникацијата. Оваа компетенција е поврзана со логичко и критичко размислување, високо ниво на вештини за управување со информациите и добро развиена вештина на комуницирање. На најниско ниво дигиталната компетенција вклучува употреба на мултимедијална технологија за пронаоѓање, примање, чување, производство, презентација и размена на информации како и комуницирање и вклучување во мрежата на Интернет.</p>	<p>Темелното познавање на природата, улогата и можностите на ИКТ во секојдневните ситуации вклучува:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Разбирање на главните компјутерски апликации, вклучувајќи и обработка на текст, работа со табели, бази на податоци, чување и управување со податоците. - Свест за можностите кои ги нуди Интернет и комуницирањето по пат на електронските медиуми (електронска пошта, видео конференции и останатите мрежни средства); и разлика помеѓу реалниот и виртуелниот свет. - Разбирање на потенцијалот на ИКТ како поддршка за креативноста и иновациите за лична реализација, вклучување во општеството и вработување. - Основно разбирање на доверливоста и валидноста на достапните информации и свест за потребата од почитување на етичките принципи при интерактивна употреба на информатичката технологија. 	<p>Со оглед на тоа што ИКТ има мноштво на примени во секојдневниот живот како што се активности на учење и слободни активности, потребните вештини вклучуваат:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Способност за пребарување, собирање и процесуирање (создавање, организирање, разликување на важно од неважно, субјективно од објективно, реално од виртуелно) на електронски информации, податоци и концепти и нивно систематско користење; - Способност за користење на соодветни помошни средства (презентации, графикони, дијаграми, карти) со цел да се соберат, презентираат и разберат посложените информации. - Можност за пристап и пребарување на интернет страници и користење на интернет услуги како што се дебатни форуми и електронска пошта. - Способност за користење на ИКТ како поддршка на критичкото размислување; креативноста и иновативноста во разни контексти дома, во слободно време и на работа. 	<ul style="list-style-type: none"> - Тенденција да се користи во автономната и тимската работа, критички и мисловен став при проценка на расположивите информации. - Позитивен став и чувство за сигурна и одговорна употреба на интернетот, вклучувајќи ги и прашањата за приватност и културните разлики. - Заинтересираност за користење на информатичката технологија со за да се прошират хоризонтите преку вклучување во заедницата и мрежите за културна, општествена и професионална цел.

Определбата на дигиталната компетенција вклучува неколку компоненти, тоа се: медиската писменост, компјутерската писменост и

⁷⁵ <http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>

дигиталната писменост, кои често се изедначуваат иако се работи за различни феномени.⁷⁶

Имено, медиската писменост се однесува на способноста за „конзумирање“ и критички однос кон информациите добиени по пат на масовните медиуми како што се радиото, телевизијата, весниците и интернетот.

Компјутерската писменост се остварува по пат на дефинирано ниво на употреба и оперирање со компјутерските системи, мрежи и програми.

Додека пак, дигиталната писменост се однесува на способноста за читање и разбирање на мултимедијални текстови, слики и звуци. Иако поголемиот број на автори за дигиталната писменост говори во однос на информациите достапни преку интернет, тука секако спаѓа и дигитализираната граѓа. Конкретните вештини опфатени со овој термин вклучуваат донесување на суд за on-line изворите, пребарување по интернет, управување со мултимедијалната граѓа и комуницирање по пат на мрежи.⁷⁷

Врз основа на наведените дефиниции може да се заклучи дека писменоста за 21 век е концепт во кој се преплетуваат разновидни писмености.

3.4.1. Вклучување на дигиталните медиуми во образованието

Денешното образование се соочува со многу предизвици. Еден од нив несомнено е и изменетата на улогата на училиштата и наставниците како единствени пренесувачи на информации. Развојот на нови начини на комуникација и решавање на образовните задачи со помош на виртуелната педагогија, образованието на далечина, отвореното образование стануваат реалност.

Покрај тоа доаѓа до проширување на подрачјето на образование, посебно затоа што неформалното образование и учењето во текот на целиот живот стануваат сè поважни. Доживотното учење се насочува не само кон возрасните туку и кон оние кои треба да станат возрасни, со цел од тие активности да не се исклучи ниту една возрасна и општествена група.

⁷⁶ <http://edupoint.carnet.hr/casopis/17/clanci/1.html>

⁷⁷ Špiranec, S. (2003). Informacijska pismenost, *Edupoint*, br. 17, Zagreb, str.7-8.

Покрај тоа доаѓа до поврзување на меѓународно, европско, национално и локално ниво.

Сето ова бара промени во организацијата и реализацијата на воспитно-образовниот процес во училиштата.

Покрај тоа примената на дигиталните медиуми влијае и врз активностите на микро ниво т.е. во училницата и ја подобрува комуникацијата помеѓу наставниците и учениците, а во некои случаи и го заменува наставникот. Анализите покажуваат дека изменетиот начин на работа може да ги мотивира дури и оние ученици кај кои сите други методи се покажале неуспешни.

Оправданоста од интеграцијата на технологијата се заснова врз нејзината способност да ја отвори училницата за други можности за учење кои постојат надвор од училиштето или да ја прошири понудата за учење. Многу е значајно тоа што употребата на компјутер ја поттикнува индивидуализацијата на наставата, со што го подобрува и квалитетот на учењето. Учениците обично се воодушевени и го прифаќаат учењето од наставниот материјал во електронска форма. Секој ученик ги обработува зададените теми со темпо кое му одговара повторува и истражува на свој сопствен начин.

Ова понекогаш наидува на спротивставени ставови. Имено, едни веруваат дека процесот на учење треба да се базира врз општи теориски основи од кои треба да тргнуваат сите правци за учење поставени од наставникот. Според ова мислење отворениот процес на учење би се засновал врз подобар приод до постоечките ресурси и подобра презентација значајните факти и извори на знаење.

Други пак ја нагласуваат важноста од учењето како резултат на социјална интеракција и фокус кон ученикот. Во овој случај клучен фактор при секој вид на учење е градење на учениковата автономност и моќ преку разбирање на знаењето. А знаењето со разбирање главно се заснова врз активно откривање и учење базирано на проекти. Реалноста е некаде помеѓу.⁷⁸

⁷⁸ Evropska Komisija. (2003). Tekoven izveštaj: *Implementacija na образование i obuka 2010*, Brisel, str.18.

Активното учество на учениците понекогаш налага напуштање на содржините од курикулумот што подразбира поинаков распоред на времето и ритам од презентацијата наставник - ученик.

Обуката на учениците за основните ИКТ вештини се смета за една од целите тие да се стекнат со дигитална компетенција. Меѓутоа сеуште не постои консензус како треба оваа компетенција генерално да се третира во училишниот курикулум. Некои политики се фокусираат на компјутерската писменост други пак се посеопфатни и вклучуваат образование за сите медиуми.

Имено, ИКТ не е само средство за поинакво презентирање на постоечките содржини таа со себе носи и нови парадигми за учење и ги менува односите во и меѓу институциите за учење било да се тие формални или неформални.⁷⁹ Јасно е дека доживотното учење ќе бара создавање на долгорочна политика и ќе води кон интеграција на образовните системи со други средини за учење.

Станува сè појасно дека ИКТ не е замена за образованието „лице в лице“. Наставниците треба да комбинираат работа во групи и колаборативно учење базирано на ИКТ, училишни активности и самостојни далечински активности. За ова се потребни додатни ресурси на многу нивоа.

Смената од процес на настава кон процес на учење поставува нови барања врз образовниот систем како на пример обезбедување на подобри услуги за професионално насочување на учениците, при што ќе се води сметка за разни стилови на учење и разни нивоа на способности.

Се разбира дека пристапот до информации не значи и совладување на соодветното знаење, но пристапот веќе се јавува и како политичка цел на многу земји и региони во европа.⁸⁰

Покрај тоа се јавува и уште една општа тенденција, а тоа е од наставниците да се бара тие да го создаваат педагошкиот материјал потребен за активностите кои ќе се реализираат на час. Целта на ваквите материјали е наставниците да се ангажираат во производството на наставни

⁷⁹ Isto, str. 26.

⁸⁰ Evropska Komisija. (2003). Tekoven izveštaj: *Implementacija na obrazovanie i obuka 2010*. Brisel, str.27.

содржини при што ќе ги имаат на ум потребите на корисниците. Ваквото производство го доведува во прашање квалитетот на овие материјали но, има и неколку предности, како на пример: им овозможува на наставниците да го разберат креативниот процес на производство на наставните материјали и да покажат грижа за потребите на корисниците.

Што се однесува пак до евалуацијата на знаењата, интеграцијата на ИКТ бара традиционалните форми на оценување да се променат и да се развијат процедури за евалуација на образованието базирани на ИКТ. Наставниците се сведоци на интересни интеракции и соземање на учениците во активностите базирани на ИКТ. Традиционалната сумативна евалуација не ги признава овие промени и ја сведува учениковата работа на оценки, а не на личен развој и градење на знаење.⁸¹

Сегашните курикулуми честопати се гледаат како пречки за интеграцијата на ИКТ бидејќи содржината на дадена дисциплина или може да се предава без ИКТ или е некомпатибилна со мултидисциплинарниот приод за кој се залага ИКТ. ИКТ е покомпатибилна со приодот на поновите курикулуми кои се развиваат во наставата по природни науки, отколку во дисциплинарниот приод кој преовладува кај повеќето курикулуми. Наставниците, менаџерите и политичките раководства бараат докази дека инвестирањето во ИКТ се исплатува и носи подобри резултати во учењето. Меѓутоа такви докази е тешко ако не и невозможно да се дадат. За да биде убедлива споредбата помеѓу наставата со примена на ИКТ и традиционалната настава, потребно е да се идентификуваат сите одлучувачки фактори и да се посочи влијанието на секој од нив. Во ситуацијата на учење присутни се многу променливи елементи, и речиси е невозможно да се идентификува ефектот од секоја можна интеракција.

Добрите страни со кои се објаснува успехот на ИКТ се задоволување на реалните потреби и барања на учениците и наставниците, како и зголемени ефекти од учењето како резултат на зголемена мотивација и висококвалитетни ресурси.

Додека пак како слаби страни се посочуваат недостатокот на финансиски средства или нефлексибилно користење на фондовите,

⁸¹ Isto. str 32.

непостоење на координација меѓу поедините актери и јасна визија на национално ниво, потреба од развој на компетенциите на наставниците, како и одсуство на стимулативно оценување и надворешна евалуација.⁸²

Значајно е учениците да се здобијат со технички вештини, но уште поважно е да се стекнат со дигитална компетенција и да станат критички свесни за тоа како медиумите и дигиталната технологија влијаат врз начинот на кој учат, мислат, творат и се искажуваат. Учесниците во образовниот процес треба да се обучени да се снаоѓаат со промените, несигурноста и иновациите. Зголемената комплексност на денешните училишта, училници и средини за учење укажува на потребата од разбирање на образовните активности на поинаков, нов начин и од развивање на нови аналитички модели и практики за тоа како можат да се организираат образовните активности.

Во рамки на школските и воншколските активности време е за оспособување на децата и младите за автономно, креативно и општествено одговорно дејствување. Таа оспособеност значи поединецот да може со помош на дигиталните медиуми да го приближи светот и истовремено да стекне увид во промените условени од дигиталните медиуми, односно од технолошкиот развој. Таа задача не се однесува само за поедини образовни туку на интердисциплинарните подрачја.

Целокупниот развој упатува на тоа дека одредени институции особено училиштата веќе немаат монопол во процесот на учењето, туку учењето се одвива на различни места и на начин кој им одговара на индивидуалните потреби. При тоа учењето веќе не е прилагодено само на одредена квалификација туку е целоживотен процес. Во основата на таквото сваќање е претставата за човекот како активно и самостојно суштество кое постојано се труди да ја разоткрие својата околина и да учествува во нејзиното

⁸² Evropska Komisija. (2003). Tekoven izveštaj: *Implementacija na образование i obuka 2010*, Brisel, str.33

обликување. Овој процес на доживотно учење дигиталните медиуми го поттикнуваат, а потоа на соодветен начин го следат и поддржуваат.⁸³

Токму поради тоа што учењето сè повеќе се одвива во таканеречено неформално окружување, важно е да им се пружат различни можности на оние кои не се во спрега со институционализираните контексти или не можат да ги перципираат поради други ограничувања.

Соодветно пошироко влијание може да се постигне со содржините на Интернет. Интернетот е истовремено и „видно место“ на кое е возможно интензивно да користење со дигиталните медиуми на подрачјето на образованието. Тоа од една страна значи ставање на располагање на содржините од структурата и на наставниците и на учениците, а од друга страна користење на самата компјутерска мрежа за пренесување на иновациите.

Интеграцијата на дигиталните медиуми во образовните процеси е отежната поради несразмерноста помеѓу бавниот процес на иновации во образовните институции и брзината на циклусот на технолошки иновации. Оваа дискрепанца за училиштето има далекусежни последици. Поради медиското окружување во кое се движат учениците постои сè поголема опасност за нивно оддалечување од училишното окружување.⁸⁴

Образованието со помош на дигиталните медиуми мора да се соочи со брзиот пораст на медиските индустрии, забрзаната промена на условите во кои живеат младите луѓе и брз развој на новите жанрови и формати како и изменетиот начин на информирање поради мултимедиското окружување.

Преку образованието со помош на дигиталните медиуми ќе мора да се пронајде начин како на училиштата да им се пренесе свеста за важноста од дигиталната компетенција во поширока смисла.

⁸³ Nadrljanski, Lj., Nadrljanski, M., Tomašević, M. (2007). *Digitalni mediji u obrazovanju - pregled međunarodnih iskustva*, INFUTURE, str. 547-548.

⁸⁴ Isto, str. 549.

3.4.2. Суштинско знаење, вештини и ставови поврзани со дигиталната компетенција

Времето во кое живееме и работиме е време на напредна компјутерска технологија. Скоро со сè што не окружува управуваат компјутерите. Веќе е нормално за секое прашање кое не мачи да го вклучиме компјутерот да го побараме терминот на некој пребарувач и да причекаме неколку секунди за одговор. Сè повеќе имаме задачи и сè помалку време тие да се решат на задоволувачки начин и во што пократок рок.

Сето ова ја наметнува потребата од дигитална компетенција како основа за активно вклучување на поединците во општеството.

Дигиталната компетенција вклучува доверлива и критичка употреба на ИКТ за работа, во слободно време и за комуникација. На најосновно ниво основните ИКТ вештини опфаќаат: употреба на компјутерите за воспоставување, пристап, производство, презентација и размена на информации, како и комуникација и учество во мрежа на соработка преку Интернет.⁸⁵

Дигиталната компетенција бара темелно разбирање и знаење за природата, улогата и можностите на ИКТ во секојдневните ситуации, во личниот и социјалниот живот како и на работа. Ова ги вклучува основните компјутерски апликации како што се: обработка на зборови, табеларни пресметки, бази на податоци, складирање и управување со информации, разбирање на можностите на Интернетот и комуникација преку електронските медиуми (електронска пошта, мрежни алатки) во слободно време со цел размена на информации, мрежна соработка, учење и истражување. Поединците исто така треба да разберат на кој начин ИКТ може да ја поддржи креативноста и иновативноста и да станат свесни за прашањата околу важноста и сигурноста на расположивите информации како и етичките принципи на интерактивното користење на ИКТ.

Потребните **вештини** вклучуваат: способност за барање, собирање и обработка на информации и нивна употреба на критички и систематичен

⁸⁵ Commission of the European Communities. (2005). *Recommendation of the European parliament and of the council on key competences for lifelong learning*, Brussels, str. 16.

начин проценувајќи ја важноста и разликувајќи го реалното од виртуелното при пребарувањето на веб-страниците. Поединците треба да имаат способности за употреба на алати за производство, прикажување и разбирање на комплексните информации и способност за пристап, пребарување и употреба на услуги од Интернет. Тие исто така би требало да ја употребат ИКТ во насока на поддршка на критичкото мислење, креативноста и иновациите.

Употребата на ИКТ бара критички и рефлексивен став кон расположивите информации и одговорна употреба на интерактивните медиуми, интерес за ангажирање на заедницата и поврзување за културни, социјални и/или професионални цели во насока на поддршка на компетенциите.⁸⁶

Компетенциите кои се однесуваат на употребата на медиумите и со кои располагаат учениците се релативно мали и се однесуваат на користење на стандардните програми, значи на вештините за ракување.

Што се однесува пак до наставниците работата со дигиталните медиуми за многу наставници најнапред е насочена кон технички и софтверски прашања, а потоа кон дидактичко – методичките прашања и насоки, како со помош на дигиталните медиуми да се подобри наставата, односно како полесно да се изложат стручните содржини во наставата.

⁸⁶ Isto, str. 17.

3.5. Определба на клучната компетенција интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција

Интерперсоналната компетенција е компетенција која ги опфаќа сите форми на однесување кои треба да се совладаат за да може поединецот ефикасно и конструктивно да учествува во општествениот живот и да ги решава проблемите кога тоа е потребно. Оваа компетенција вклучува: развој на критички и самокритички способности, тимска работа, способност да се работи во интердисциплинарен тим, способност да се комуницира со експерти од други области, почитување на различноста и мултикултурноста, способност да се работи во меѓународен контекст, етичка посветеност, како и развој на интерперсоналните вештини кои се неопходни за ефикасна интеракција помеѓу двајца или повеќе луѓе во јавната и приватната сфера.⁸⁷

За развојот на демократското општество неопходни се иновативни и креативни луѓе кои во рамки на редовното образование и вон него систематски ќе учат и ќе стекнуваат нови знаења, вештини и способности.

Демократијата може и мора да се подучува и учи, а со учењето треба да се почне на многу ран степен на воспитание и образование со цел да се осигура нивно правилно функционирање. Толеранцијата, дијалогот, соработката и аргументираното преговарање треба да се практикуваат и развиваат низ наставата и секојдневниот школски живот.

Се очекува граѓанските и демократските вредности да станат дел од вредносниот систем на учениците и основа за нивно идно дејствување во сопственото окружување.

Развивањето на интерперсоналната компетенција кај учениците значи подигање на нивните можности за сеопфатен личен и професионален развој.

Интерперсоналната компетенција овозможува подобро да се разбере сегашноста и не само тоа, таа исто така овозможува како индивидуи подобро да се снајдеме во современиот свет и да оствариме конструктивни и позитивни промени во нашето општество.

⁸⁷ Blažinić, B. (2010). EQF i razvijanje ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje: Interpersonalna kompetencija i upravljanje konfliktima, *Institut za kvalitet i razvoj ljudskih potencijala*, Zagreb, str.13.

Гледано на овој начин интерперсоналната, интеркултуралната, социјална и граѓанска компетенција подразбира процес на личен развој кој може да има пошироко влијание врз општеството.

Табела: 5. Интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција

Рамка за клучни компетенции на општество темелено на знаење ⁸⁸			
Дефиниција на компетенција	Компетенциите се составени од следниве елементи на знаење, вештини и ставови		
Интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција	Знаење	Вештини	Ставови
<p>Интерперсоналната компетенција ги опфаќа сите форми на однесување кои треба да се совладаат за да може поединецот ефикасно и конструктивно да учествува во општествениот живот и да ги решава пробелемите тогаш кога е тоа потребно. Интерперсоналните вештини се неопходни за ефикасна интеракција помеѓу двајца или повеќе луѓе и се применуваат во јавната и приватната сфера.</p> <p>Опфатот на граѓанските компетенции е поширок од интерперсоналните поради нивното постоење на општествено ниво. Тие можат да бидат опишани како збир на компетенции кои му овозможуваат на поединецот вклучување во граѓанскиот живот на општеството.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Разбирање на кодовите на однесување и општоприфатеното однесување кое се пропацира во разни општества. - Свест за концептите како поединец, група, општество, култура и историски развој на тие концепти. - Знаење за тоа како да се сочува своето и доброто здравје, хигиена и исхрана на сопственото семејство. - Разбирање на меѓукултурната димензија на европското и останатите општества. - Познавање на граѓанските права и уставот на земјата домаќин како и достигнувањата на нејзината влада. - Разбирање на улогата и одговорноста на институциите задолжени за креирање на политика на локално, регионално, национално, европско и меѓународно ниво (вклучувајќи ја политичката и економската улога на ЕУ). - Познавање на клучните личности во локалната и националната влада, политичките партии и нивните политики. - Разбирање на концептот како што е демократија, статусот на граѓанинот и меѓународните декларации во кои се содржани 	<ul style="list-style-type: none"> - Способност за конструктивно комуницирање во разни општествени ситуации (толерирање на ставови и однесување на другите, свест за индивидуалната и колективната одговорност). - Способност за создавање на доверба и емпатија кон другите поединци. - Способност за решавање на фрустрациите на конструктивен начин (контролирање на агресивноста и насилството или формите на самоуништување) - Способност за воспоставување на разграничување помеѓу професионалната и личната свера на животот и спречување на пренесување на професионалниот конфликт во личната свера. - Свест и разбирање на националниот културниот идентитет во интеракција со културниот идентитет на Европа и остатокот на светот, способност да се воочат и сватат различните стојалишта кои се последица на различностите и кои конструктивно придонесуваат за сопствените стојалишта - Способности за преговарање - Учество во активностите на заедницата /окружувањето и донесување на одлуки на 	<ul style="list-style-type: none"> - Показување на интерес за другите и нивно почитување - Подготвеност да се надминат стереотипите и предрасудите. - Склоност кон постигнување на компромис. - <u>Интегритет</u> - <u>Пробивност</u> - <u>Свест за припадноста</u> на некоја локална заедница, земја ЕУ и Европа воопшто и (во својот дел) од светот. - Подготвеност за <u>вклучување</u> во демократското одлучување на сите нивоа. - Склоност кон волонтирање и вклучување во граѓанските активности, пружање поддршка на различностите во општеството и општествената кохезија - Подготвеност за <u>почитување на вредноста и приватноста</u> на другите, со подготвеност за реагирање на противопштественото однесување.

⁸⁸ <http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>

	<p>(вклучувајќи ја и Повелбата за основните права на ЕУ и Договорите) .</p> <ul style="list-style-type: none"> - Познавање на главните случувања, трендови и носители на промените во националната, европската и светската историја; сегашната ситуација во Европа и кај нејзините соседи. - Знаења за емиграцијата, имиграцијата и малцинствата во Европа и во светот. 	<p>национално и европско ниво; гласање на изборите.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Способност за покажување на солидарност преку искажување на интерес за решавање на проблеми кои се однесуваат на локалната и пошироката заедница. - Способност за ефикасно поврзување со јавните институции. - Способност за користење на предноста која ја нуди ЕУ. - Неопходни вештини од областа на јазикот кој се говори во одредената земја. 	<ul style="list-style-type: none"> - Прифаќање на концептот на човекови права и <u>еднаквости</u> како основа за солидарност и одговорност во модерните демократски општества на Европа, прифаќање на еднаквоста на мажите и жените. - Уважување и разбирање на различноста на <u>вредносните системи</u> на разни верски или етнички групи. - <u>Критичко прифаќање на информациите</u> кои ги објавуваат масовните медиуми.
--	---	--	--

Уште од времето на Јан Амос Коменски се сметало дека основна задача на наставникот е да биде подобар од учебникот т.е. на учениците да им ги „стави во глава“ наставните содржини. Оваа едностраност трае се до крајот на дваесетиот век.⁸⁹ Имено, доколку наставникот цело време се занимава со наставните содржини со цел да им ги пренесе на учениците тогаш наставните содржини, а не учениците се субјект во наставата, бидејќи наставникот се занимава со содржините.

Доколку ученикот се занимава со содржините, зборуваме за учење. На релација ученик-содржини ќе најдеме на дидактика на учење, обука на учениците да научат да учат, додека пак на релација наставник-ученик ни треба „дидактика на интерперсоналните односи“.

Хаурд Гарднер смета дека интерперсоналните способности се едни од седумте способности воопшто, а под интерперсонални способности тој подразбира десет вештини: давање на повратна информација, предчувство на туѓите чувства, кооперативно учење, комуникација „очи во очи“, способност за разбирање, поделба на работата, уметност на соработка,

⁸⁹ Suzić, N. (2006). Didaktika na razmeđu vijekova, *Didaktički putokazi- časopis za nastavnu teoriju i praksu*, br.39, Zenica, str. 7.

примена на повратна информација, чувство за туѓите желби, групни проекти.⁹⁰

Во рамки на традиционалното училиште децата повеќе учат за интерперсоналните односи за време на одморите и на слободните активности отколку за време на часовите.

Суштината на интерперсоналното учење е во ангажирањето на социјалните мотиви на детето. Социјалната поддршка во традиционалното училиште повеќе се остварува зад кулисите на дозволеното однесување отколку официјално, како на пример шепотењето додека ученикот одговара усно или ливчињата за препишување при тестирањето. Традиционалната фронтална работа наместо социјална поддршка развива завист на послабите ученици кон подобрите и чувство на инфериорност.

Во овој контекст се поставува прашањето какви ќе бидат образовните излези после девет или тринаесет години школување во традиционалното училиште каде што учениците седат, слушаат, повторуваат и ги извршуваат наредбите од страна на наставникот, а какви ќе бидат образовните излези во училиштата каде што секое дете, секој ден барем еднаш работи интерактивно, го презентира оствареното и доживува социјална промоција?

Јасно е дека традиционалното училиште ќе резултира со покорност и послушност и ќе произведе робови за новиот светски поредок, а училиштето во кое се работи партнерски ќе произведе партнери.⁹¹

3.5.1. Интеркултурална компетенција

Интеркултуралната компетенција е составен дел од оваа компетенција чија реализација во никој случај не може да се одвива преку содржините на еден или неколку наставни предмети туку влегува во рамки на целокупната образовна активност како во рамки на формалниот образовен систем така и на неформалното образование.

⁹⁰ Isto, str. 8.

⁹¹ Suzić, N. (2006). Didaktika na razmeđu vijekova, *Didaktički putokazi- časopis za nastavnu teoriju i praksu*, br. 39, Zenica, str. 2.

Интеркултуралната компетенција може да ни помогне да ја разбереме комплексноста на денешниот свет преку подлабоко разбирање како на другите луѓе така и на самите себе.

Принципите на интеркултуралност подразбираат: отвореност кон другите, активно почитување на различностите, взаемно разбирање, активна толеранција и уважување на другите култури, обезбедување на еднакви можности и борба против дискриминација. Во согласност со тоа интеркултуралното учење, според Уелет (Ouellet, 1991), треба да тежнее да промовира и развие:

- зголемена способност за комуникација помеѓу луѓето од различни култури,
- многу пофлексибилен став кон културните разлики во општеството,
- поголема подготвеност на луѓето активно да се вклучат во социјална интеракција со луѓето од друго културолошко потекло како и препознавање на основните форми на човековата природа како нешто заедничко.

Основна цел на интеркултуралното учење е да ги промовира и развие капацитетите на учениците за меѓусебна интеракција и комуникација со светот кој ги опкружува.⁹²

Интеркултуралното учење го поставува другиот во самиот центар на односите. Тоа го охрабрува преиспитувањето на сопствените уверувања или работи кои нормално ги земаме здраво за готово и поттикнува континуирано отворање кон непознатото, новото и неразбирливото за нас. Во тој процес на интеракција и меѓусебно запознавање, секој човек може да се развие на личен, социјален и глобален план. Интеркултуралното учење во тој случај има улога да промовира јакнење на капацитетите на оние кои учат за потполно функционирање во општеството.

Доколку во нашите училишта не сакаме да креираме сиромашна еднообразност која е базирана на сегрегација и елитизам, развивањето на интеркултуралната компетенција би требало да биде една од основните цели на сите училишта во денешното општество.⁹³

⁹² http://youthpartnership.eu.coe.int/youthpartnership/documents/Publications/T_kits/4/Serbian/2_concepts.pdf

⁹³ Isto

Градењето на доверба со цел да се постигне отвореност која е неопходна за взаемниот процес е основа за интеркултуралното учење. Чувството на сигурност е предуслов за можноста за размена на различни гледишта, сваќања и чувства со цел да стигнеме до взаемно разбирање и прифаќање. Ова значи дека на секоја личност треба да и се даде простор да се изрази, да ги земеме предвид сите искуства и таленти како и различните потреби и очекувања. Взаемната доверба предпоставува и взаемно почитување и искреност во меѓусебната размена.

Интеркултуралното учење го сместува „другиот“ во центарот на разбирањето. Тоа почнува со дијалог, но значајно е да се направи чекор подалеку од тоа. Интеркултуралното учење е искуство кое многу интензивно ги вклучува сите сетила и нивоа на учење, знаење, емоции и однесување.

Во овој контекст може да се истакне дека интеркултурално компетентната личност ги има следниве карактеристики:

- способност за медијација, интерпретација, критичко и аналитичко разбирање на својата и туѓата култура и интеркултурално комуницирање,
- способност да го „види“, разбере и да го прифати односот помеѓу различните култури,
- когнитивна и емоционална димензија во меѓусебните односи.⁹⁴

Јазикот како дел од културата е главен фактор за интеркултуралната комуникација, но во исто време поради својата ограниченост представува фактор за недоразбирање. Токму поради тоа јазикот не смее да има доминантна улога посебно имајќи ги предвид различните јазички знаења и умеања, туку треба да биде само едно од средствата за комуникација. Исто така треба да се уважуваат и сите останати знаци, како што е на пример говорот на телото.

Доколку обрнеме внимание на тоа колку различните култури различно го перцепираат времето, просторот, личните и општествените односи станува јасно дека можноста за конфликт е во сржта на интеркултуралното учење и со самото тоа таа треба да се истражи и прикаже.

⁹⁴http://youthpartnership.eu.coe.int/youthpartnership/documents/Publications/T_kits/4/Serbian/3_framework.pdf

Конфликтите се неизбежни елементи на нашето секојдневие, кои се или конструктивни или деструктивни. За нив не постои универзална дефиниција, разбирањето и решавањето на конфликтите е поважно од дефинирањето.⁹⁵

Без конфликти нема лични и општествени промени. Конфликтниот потенцијал треба да се искористи, а не да се занемари.

3.5.2. Социјална компетенција

Социјалната компетенција може да се развие единствено доколку учењето се одвива низ соработка и меѓусебна размена на знаење помеѓу учениците во одделението, односно доколку наместо самостојното учење сè повеќе се практикува т.н. кооперативно учење.

Работата во парови, во групи, тимската работа, дискусиите во училницата и слично, се само некои од низата методи кои се засновани на идејата за кооперативно и интерактивно учење. Учениците учат, но веќе не секој за себе. Сега се учи низ разговор, дискусија, размена на мислење, соработка итн. Овие форми понекогаш се нарекуваат интерактивни (каде што акцентот е на дијалог и размена на знаењата), а понекогаш се нарекуваат кооперативно учење (каде што акцентот е ставен врз соработката и заедничкиот придонес кон учењето).

Вредноста на социјалната интеракција и меѓусебната размена на знаења најлесно е да се препознае врз основа на сопственото искуство. Според Џон Дјуи доколку се обидеме на некој друг да му соопштиме некое свое мислење ќе забележиме дека тоа се менува со интеракцијата. Мислата која сакаме да ја соопштиме потребно е да ја вообличиме и да ја искажеме на начин на кој ќе биде разбирлива и прифатлива за другиот. Низ тоа вообличување и самата почетна мисла се менува, добива нови значења и подобро се разбира.⁹⁶

Покрај оваа когнитивна вредност, интерактивните и кооперативните методи ја јакнат и способноста на децата за соработка, за договарање,

⁹⁵ Петроска-Бешка, В. (1995). *Конфликти - што претставуваат и како се разрешуваат*, Скопје: Филозофски факултет. стр.3-8.

⁹⁶ Lalović, Z. (2009). *Metode učenja/nastave u školi, Naša škola*, IVPE Cetinje: Zavod za školstvo. str. 30.

планирање и усогласување на различните потреби и интереси. Во интеракцијата се поттикнуваат самостојноста и одговорноста за сопственото и туѓото мислење.

Оваа наставна концепција како и многу други, свои корени има во социо-културната теорија на Л.С Виготски. Виготски тврди дека социјалната интеракција има пресудна улога во развојот на бројните психолошки функции, посебно оние карактеристични за луѓето.⁹⁷

Во училиштата кооперативното и интерактивното учење се појавуваат во многу форми: преку дијалог на наставниците и учениците, преку размена на мислењето помеѓу двајца или повеќе ученици, преку заедничка работа на група на ученици на иста задача, преку поделба на одговорноста во тимот. Заедничко за сите овие форми на учење е тоа што поединците во текот на учењето меѓусебно се упатени едни на други, преку соработка и размена на мислењето.

Размената на мислењата и соработката помеѓу учениците во одделението ретко се случува спонтано. Некои ученици повеќе се навикнати на натпревар отколку на соработка. Од наставниците се очекува голема умешност при воведувањето и развивањето на култура на дијалог и соработка помеѓу учениците. Еден од клучните фактори за овој вид на учење е атмосферата која владее во одделението. Доколку учениците не се упатени да го делат своето искуство, доколку чувствуваат дека нивите идеи и искуство не се уважуваат, интерактивното учење нема да се појави.

3.5.3. Граѓанска компетенција

Граѓанската компетенција дошла во фокусот на политиката за образование на Европската унија тогаш кога земјите членки се согласиле дека оваа компетенција е една од 8 клучни компетенции кои се неопходни за економски успех во Европа и поголема социјална вклученост (Education Council 2006).⁹⁸

Граѓанската компетенција покрива широка област на активности и програми кои се групираат во четири основни подрачја: образование за

⁹⁷ Isto, str.28.

⁹⁸ <http://tandis.odihhr.pl/>

човекови права, политичко образование, образование за мир и образование за демократија, и кои се реализираат низ различни форми на образование: формално, неформално и информално.⁹⁹

Граѓанската компетенција се темели врз принципите на доживотното учење.

Тоа значи проширување на целите на предметот граѓанско образование, од знаења за демократија и човековите права кон образование за граѓанска компетенција т.е. кон развивање на вештини и вредности кои треба да бидат мост од знаењето кон однесувањето.

Според дефиницијата на Советот на Европа, граѓанското образование представува „збир на практики и принципи насочени кон тоа подобро да ги подготват младите луѓе и возрасните за активно учество во демократскиот живот, превземање и употреба на своите права и одговорности во општеството.“¹⁰⁰

Постоечки форми на граѓанско образование во училиштата се: претседател на одделението, одделенска заедница и училишен парламент.

Со цел учениците да се подготват за активна улога во општеството тие треба да:

- усвојат знаења и информации за своите права, одговорности, можности и начин на дејствување во заедницата,
- да развијат способности за воочување на општествените проблеми и нивно решавање низ соработка, како и да
- развијат мотивација новостекнатите знаења и вештини освен во училиштето да ги користат и во животот.¹⁰¹

Евидентно е дека концептот на граѓанско образование ги надминува рамките на предметот. Основните принципи на промените во образованието подразбираат поголема демократизација на односите во училиштето и афирмација на принципите на граѓанското образование во наставата и во целокупниот живот на училиштето. Затоа е потребно целите на овој предмет да се реализираат не само во рамките на посебниот наставен предмет, туку

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ *Strategija Građanskog vaspitanja i Građanskog obrazovanja 2007-2010.* (2007), Podgorica, str. 15. превземено од <http://tandis.odihr.pl/>

¹⁰¹ Isto, str.16.

и преку содржините и активностите по сите предмети во училиштето, било да се работи задолжителни, изборни предмети или слободни активности во текот на основното, средното, високото образование и понатака.

За стекнување на граѓанската компетенција од големо значење е доброволната, волонтерската работа која може да заживее и да стане дел од животот на младата личност единствено доколку таа личност стекнува искуства во волонтирање и самата ги гледа плодовите од својата работа. Волонтерската работа е значајна и затоа што поединците се активно вклучени во општеството, а не се само пасивни конзументи. Тие одговорно влегуваат во однос со другите и одговорно се однесуваат кон задачите кои сами ги избираат или им се дадени во доверба.

Доброволната работа е една од основните форми на неформалното образование и е додаток на формалното образование.

Преку волонтерската работа младите можат многу да научат за демократијата и граѓанските концепти, да ја развијат својата личност бидејќи на тој начин се повеќе социјално вклучени во општественото окружување.¹⁰²

3.5.4. Суштинско знаење, вештини и ставови поврзани со клучната компетенција интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција

Оваа компетенција ги опфаќа сите форми на однесување кои ги оспособуваат поединците на ефикасен и конструктивен начин да се вклучат во социјалниот и работниот живот посебно во сè поразличните општества и да ги решаваат конфликтите таму каде што е неопходно.

Личното и општественото добро бара разбирање за тоа како индивидуите можат да обезбедат оптимално физичко и ментално здравје како богатство за себе и сопственото семејство и **знаење** за тоа како здравиот животен стил може да придонесе за тоа. За успешна

¹⁰² Grupa "Hajde da...". (2003). Neformalno obrazovanje - nevidljiva snaga društva. Beograd: Todra, str.29-30.

интерперсонална и социјална партиципација неопходно е да се разберат правилата на однесување и општо прифатените начини во различните општества и средини (на пр. на работа) и да се биде свесен за основните концепти поврзани со: поединците, групите, работните организации, половата еднаквост, општеството и културата. Разбирањето на мултикултурната и социо-економската димензија на Европското општество и тоа како националниот и културниот идентитет содејствува со Европскиот идентитет е суштинско.

Вештините за конструктивна комуникација во различни средини, изразување и разбирање на различните гледишта, преговарање со способност за креирање на доверба и чувство на емпатија се јадрото на оваа компетенција.

Поединците би требало да се справуваат со стресот и фрустрациите и да ги изразат на конструктивен начин, исто така тие треба да прават разлика помеѓу личната и професионалната свера.

Што се однесува до **ставовите**, оваа компетенција се заснова врз соработка, докажување и чесност. Поединците треба да покажат интерес за социо-економскиот развој, интеркултуралната комуникација, различните вредности и почитта кон другите и да бидат подготвени да ги надминат предрасудите и да постигнат компромис.¹⁰³

Граѓанската компетенција ги оспособува поединците целосно да партиципираат во граѓанскиот живот заснован врз знаењата за социјалните и политичките концепти и структури и обврската за активна и демократска партиципација.

Граѓанската компетенција се заснова врз **знаењата** за демократија, државјанство и граѓанските права онака како што се наведени во Повелбата за основните права на Европската Унија и интернационалните декларации и применети од страна на различни институции на локално, регионално, национално, европско и интернационално ниво. Знаењето за основните случувања, трендови и причини за промена во националната, европската и

¹⁰³ Commission of the European Communities. (2005). *Recommendation of the European parliament and of the council on key competences for lifelong learning*, Brussels, str. 17.

светската историја и сегашност со поглед на спецификите на европската различност е суштинско, како и знаењето на целите, вредностите и правецот на социјалните и политичките движења.

Вештините се поврзани со способноста за ефикасен ангажман заедно со другите во јавната сфера, покажување на солидарност и интерес за решавање на проблемите кои дејствуваат врз локалната и пошироката заедница. Тие вклучуваат критичко и креативно размислување и конструктивна партиципација во активностите на заедницата/соседството како и донесување на одлуки на сите нивоа од локално до национално и европско ниво по пат на гласање.

Целосно почитување на човековите права, вклучувајќи ја и еднаквоста како основа за демократијата, почитувањето и разбирањето на разликите помеѓу системот на вредности на различните религии и етнички групи претставува основа за позитивен **став**. Тие исто така вклучуваат и изразување на чувства за припадност кон сопствената заедница, држава, Европската унија и Европа во целина и желба за вклучување во демократските одлуки на сите нивоа. Конструктивната партиципација исто така ги вклучува и граѓанските активности, поддршка на социјалната различност и кохезија и одржлив развој и подготовка за почитување на вредноста и приватноста на другите.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Исто, стр. 18.

3.6. Определба на клучната компетенција културно изразување

Еден од трите аспекти на животот за кој клучните компетенции се од голема важност е и т.н. културен капитал, односно личното остварување и развој во текот на целиот живот. Според Виготски, функционирањето и развојот на индивидуите треба да се изучува во контекст на нивното учество во општествено-културната пракса.¹⁰⁵

Поединците исто така учат и се менуваат преку нивните контакти со другите луѓе во различните културни контексти, каде што тие учествуваат во активностите.

Потполно е нормално секое човечко суштество да ја брани својата култура и вредностите на сопствената група. Поради тоа лесно е да се етикетира остатокот од светот. Сепак, без оглед на тоа дали ја прифаќаме различноста на другите луѓе и различната култура, реалноста околу нас јасно ни укажува дека мора да пронајдеме начин како да живееме заедно во општеството.

Во овој контекст се наметнуваат неколку прашања: Дали имаме доволно способности знаењето со кое располагаме да го искористиме за доброто на сите нас користејќи го како поаѓалиште за вистинска средба и изнаоѓање на нови решенија?. Какви предуслови ни се потребни за да поттикнеме плурализам и заедничка егзистенција на различните култури во глобализираниот свет?, Дали промената на перцепцијата на времето и просторот влијае врз промените во културата?, Дали кока-кола и сателитската телевизија се културни артефакти на нашата иднина?¹⁰⁶

Еден од најпознатите модели на културата е оној со кој таа се прикажува како санта мраз. Суштината на овој модел лежи во фактот што дел од елементите на кои почива културата се видливи, додека подолемиот дел, неговата моќна основа е невидлива. Видливите делови на културата се: архитектурата, музиката, уметноста, јазикот, додека невидливите се:

¹⁰⁵ Европска Тренинг фондација (2009). *Политики и практики на мапирање за подготовка на наставниците за инклузивно образование во контекст на социјален и културен диверзитет*. Скопје: Центар за образовна политика, стр.67.

¹⁰⁶ Šahinger, K. (2006). *Interkulturalno učenje i vrednosti u Evropi, T-Kit, Zagreb, str.14.*

историјата на групите кои ја започнале културата, нивните норми, вредности како и основните сваќања за просторот, природата и времето.¹⁰⁷

Овој модел најчесто се користи како прв чекор кон продлабочено разбирање на културата, односно како прва визуелизација на причините поради кои понекогаш ни е тешко да ја „разбереме“ и „видиме“ културата.

Клучната компетенција културно изразување подразбира ученикот да го знае своето културно потекло и идентитет со цел да ја зголеми свеста за сопствените вредности и предрасуди.

Разбирањето на важноста од креативното изразување на идеите, искуствата и емоциите во низа на медиуми, вклучувајќи ја музиката, изразувањето со движења, литературата и визуелните уметности се основите на оваа компетенција.

Табела 6. Клучна компетенција културно изразување¹⁰⁸

Рамка за клучни компетенции на општество темелено на знаење			
Дефиниција на компетенција	Компетенциите се составени од следниве елементи на знаење, вештини и ставови		
Културно изразување	Знаење	Вештини	Ставови
- Почитување на важноста на креативното изразување на идеи, искуства и емоции во цела низа на медиуми, вклучувајќи ја музиката, изразувањето со движења, книжевноста и визуелните уметности.	- Основно познавање на капиталните уметнички дела, вклучувајќи ја културата на народот како важно сведоштво на човековата историја. - Свест за националното и европското културно наследство и нивното место во светот. - Свест за културната и јазичната различност на Европа. - Свест за еволуцијата на народниот вкус и важноста на естетските фактори во секојдневниот живот.	- Способност за уметничко самоизразување преку цела низа на медиуми во согласност со вродените способности на поединецот. - Способност за почитување и уживање во уметничките дела и претстави врз основа на широка дефиниција на културата. - Способност за поврзување на сопствените и туѓите креативни и изразни стојалишта и манифестации. - Способност за препознавање и остварување на економските можности во културната активност.	- Отворен став кон различното културно изразување. - Подготвеност за негување на естетските својства низ уметничко самоизразување и постојан интерес за културен живот. - Силна смисла за идентитет поврзан со смислата за почитување на различностите.

¹⁰⁷ youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/.../T.../4/.../2_concepts.pdf

¹⁰⁸ <http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>

Во рамки на оваа компетенција поединците со почит и ефикасно одговараат на луѓето од сите култури, јазици, класи, раси, етничка припадност, религија и други фактори на различност на начин кој ги препознава, потврдува и цени вредностите на поединецот, семејството и заедницата и го штити и чува сечие достоинство.

Во праксата, компетенцијата културно изразување значи интегрирање и трансформирање на знаењето за поединците или групите на луѓе во специфични стандарди, правила, пракса и ставови кои се користат во соодветни културни средини со цел да се подобри квалитетот на културната понуда и да се постигнат подобри резултати.¹⁰⁹

Овие однесувања, стандарди, ставови и правила кои се спојуваат во систем кој им овозможува на професионалците ефикасно да дејствуваат во мултикултурните ситуации.

Постојат пет основни елементи кои придонесуваат за способноста на системот да стане културно компетентен. Имено, системот би требало: да ја цени различноста, да има капацитети за културна самопроценка, да биде свесен за внатрешната динамика во интеракција на различните култури, да се институционализира културното знаење како и да се развијат програми и услуги кои го одразуваат разбирањето на различностите помеѓу и во рамки на културите.¹¹⁰

Културата може да влијае врз тоа како поединците се носат со проблемите и во интеракцијата со другите луѓе. Однесувањето кое е прифатливо во една култура во некоја друга може да се чини ненормално. Нешто што е прифатена пракса во една култура може да биде забрането во друга. Со цел во потполност да се разберат и почитуваат тие разлики, учениците треба да бидат запознаени со различните културни традиции и норми. Оваа компетенција се гради врз основа на позитивен став и вклучува толеранција и почитување на различностите од сите видови.

Јазикот како извор и продолжение на личниот идентитет и културата е еден од начините на кои поединците стапуваат во интеракција со другите од нивните семејства и заедници и со другите културни групи. Јазичната

¹⁰⁹ Ajdukovic, D. (2003). *Kulturna kompetencija u praksi socijalnog rada. Ljetopis socijalnog rada, Vol. 10, No. 1, Zagreb, str.5.*

¹¹⁰ Isto.

разноликост е предност за едно општество и таа би требало да се чува и развива.

Општеството во Република Македонија има мултикултурализам во сржта на својот идентитет бидејќи овде низ историјата коегзистирале различни етнички заедници. Оваа коегзистенција низ вековите обезбедила искуства за диверзитет во секојдневниот живот кои треба да го примат мултикултурализмот како интегрален елемент во националниот образовен систем.

Разбирањето на своите лични и културни вредности и уверувања е еден од начините на почитување на важноста на мултикултурниот идентитет во животите на луѓето.

3.6.1. Клучната компетенција културно изразување како столб за одржлив развој

Поимот култура означува интегрирани форми на човековото однесување кои вклучуваат мисли, комуникација, дејствување, обичаи, верувања, вредности и институции на расни, етнички, религиски или социјални групи. Културата често се опишува како вкупност од начини на кои различните луѓе го гледаат светот кој ги опкружува и го пренесуваат од генерација на генерација.¹¹¹

Зборот компетенција во овој случај означува поседување на капацитет за ефикасно функционирање во контекстот на културно интегрирани обрасци на човековото однесување кои ги дефинирала групата. Компетенцијата културно изразување никогаш не е до крај извршена, постигната или завршена туку таа е постојан процес на учење.¹¹²

Односот помеѓу културното изразување и одржливиот развој се утврдува како принцип на локалните политики.

Имено, развојот на локалните културни политики е заснован врз вредностите (сеќавање, креативност, критичко знаење, различност) кои културата им ги носи на поединците и заедниците.

¹¹¹ Ajdukovic, D. (2003). Kulturna kompetencija u praksi socijalnog rada. *Ljetopis socijalnog rada*. Vol. 10, No. 1, Zagreb, str. 3.

¹¹² Isto, str. 4.

УНДП во својот извештај за човековиот развој за 2004 година под наслов „Културните слободи во денешниот свет на различности“ ја нагласува потребата да се тргне кон отворена култура како суштински елемент во сите развојни стратегии. Исто така австралискиот истражувач Џон Хокс, ја предлага културата како четврти столб на одржливост, еднаков по важност на трите класични столбови: економски, социјален и еколошки.¹¹³

3.6.2. Суштинско знаење, вештини и ставови поврзани со клучната компетенција културно изразување

Знаењата за културата вклучуваат основни знаења за големите културни дела вклучувајќи ја современата популарна култура како значаен дел од човековата историја во контекст на националното и европското културно наследство и неговото место во светот. Од суштинско значење е да се разбере културната и јазичната различност на Европа и европските земји, потребата тоа да се зачува како и да се разбере еволуцијата на популарниот вкус и важноста од естетските фактори во секојдневниот живот.

Вештините поврзани со разбирањето и изразувањето: самоизразување преку различните видови на медиуми со сопствениот капацитет на поединците, вреднување и уживање во уметничките дела и представи. Вештините исто така вклучуваат и умешност за изразување на сопствените креативни и изразни гледишта, на туѓите мислења како и препознавање и искористување на економските можности од културните активности.

Силното чувство на идентитет е основа за почитување и отворен став кон различното културното изразување. Позитивниот став исто така ја опфаќа и креативноста и желбата за развивање на естетските капацитети преку уметничко самоизразување и интерес за културниот живот.¹¹⁴

¹¹³ www.agenda21culture.net

¹¹⁴ Commission of the European Communities. (2005). *Recommendation of the European parliament and of the council on key competences for lifelong learning*, Brussels, str. 19.

4. Улогата на наставниците во развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците

Општествените, економските и социјалните промени во транзициското општество кое сè повеќе се отвара и станува мултикултурно респектирајќи ја различноста, посебноста и индивидуалноста на личноста, се одразуваат врз целиот воспитно образовен систем и условуваат менување на улогата на наставниците. При тоа не станува збор за потполно нова улога. Во овој случај пред сè се работи за менување на акцентот заради достигнување на квалитети и барања (стандарди, компетенции) кои треба да ги имаат денешните наставници.

Тие имаат клучна улога во овозможувањето учениците да го развијат својот талент и да го реализираат потенцијалот за личен раст и благосостојба.

Токму наставниците се тие кои посредуваат помеѓу светот кој брзо се развива и учениците кои се на влезот во тој свет. Наставничката професија станува сè посложена и барањата кои се поставени пред неа се сè поголеми.

Во современото општество „општество на знаење“ или „општество кое учи“ на наставниците веќе не им се доволни квалификациите стекнати за време на студите, особено доколку завршиле пред десет или повеќе години. Помеѓу причините кои предизвикуваат потреба од постојано надополнување на професионалните компетенции се наведуваат: новите сознанија од подрачјето на структурата, усовршувањето во областа на организацијата на наставата, новите технологии кои носат нови извори на информации, како и с почестите форми на екстерна проверка на знаењето и работата на училиштето.¹¹⁵

Всушност во рамки на современата настава доаѓа до пренасочување од подучување кон учење, примена на современата информациска технологија, неопходност од работа со ученици со различни способности, неопходност од соработка со другите наставници, стручни соработници и родители како и оспособеност за рефлексивност, истражување и евалуација на сопствената работа.

¹¹⁵ www.insea.europe.ufg.ac.at

4.1. Образованието на наставниците во документите на Европската Унија

На состанокот на Советот на Европа во Лисабон во март 2000 година, се истакнува дека: „луѓето се главна вредност во Европа и вложувањето во луѓето ќе биде клучно и за европската економска позиција заснована врз знаење и за осигурување ваквото стопанство да не ги направи постоечките социјални проблеми уште посложени“.¹¹⁶

На состанокот во Барселона, во март 2002, Советот на Европа усвоил конкретни цели за подобрување на системот на образование во државите членки, вклучувајќи и подобрување на образованието и оспособувањето за наставниците. Во март 2006, Советот на Европа наведува дека „образованието и оспособувањето се клучни фактори за развој на долгорочниот потенцијал за конкурентност и социјална кохезија на Европската унија. Во овие рамки исто така се предлага да се интензивираат реформите кои ќе осигураат високо квалитетни образовни системи кои се ефикасни и праведни.“¹¹⁷

Квалитетот на образовните системи е клучен фактор за поголема конкурентност на Европската унија во глобализираниот свет.

Истражувањата покажуваат дека постои значајна позитивна меѓузависност помеѓу квалитетот на наставниците и постигањата на учениците. Имено, влијанието на квалитетот на наставниците врз постигањата на учениците е многу поголемо од влијанието на останатите услови како што се: организацијата, управувањето и финансиските услови.¹¹⁸

Поради тоа подобрувањето на квалитетот на образованието на наставниците е важна цел за европските образовни системи во нивниот побрз напредок кон исполнувањето на заедничките цели кои се поставени во рамки на програмата „Образование и обука 2010“.

Промените во образованието и општеството му поставуваат нови барања на наставничкото занимање. Така на пример покрај пренесување на

¹¹⁶ <http://ec.europa.eu/education/doc/reports/doc/mobility/pdf>

¹¹⁷ Европска Комисија. (2007). Изјава Европске Комисије вјећу i Европском парламенту, *Поболјшанје квалитете обрзованја наставника*, Брисел, стр. 2.

¹¹⁸ Исто, стр.3.

основните знаења, наставниците сè повеќе треба да им помагаат на младите луѓе да станат потполно самостојни во стекнувањето на клучните компетенции за доживотно учење.

Од наставниците исто така се бара да развијат соработнички и конструктивни пристапи кон учењето, да мотивираат и да управуваат со одделението повеќе отколку да предаваат Ех-катедра.

Овие нови улоги наметнуваат и нови пристапи и стилови во подучувањето. Така на пример во одделенијата денес имаме хетерогени групи на ученици со различно потекло и со различни нивоа на способности и мани. Од наставниците се очекува да ги искористат можностите на новите технологии и да одговорат на барањето за индивидуализирано учење.

Ваквиот начин на работа од наставниците бара континуирано усовршување. Со цел наставниците да се подготват со нови знаења и вештини согласно нивните нови улоги, неопходно е високо квалитетно иницијално образование и кохерентен процес на континуирано професионално усовршување. Како што е случај и со другите современи професии и наставниците имаат одговорност да ги прошируваат границите на стручното знаење преку посветеност кон критичко размислување и истражувања како и преку системска ангажираност за континуирано професионално усовршување од почетокот до крајот на кариерата. Системите за образование и оспособување на наставниците мора да ги овозможат потребните услови за тоа.

Меѓутоа, системите за образование на наставниците не се секогаш добро подготвени за исполнување на овие нови барања. Во истражувањето на ОЕЦД, скоро сите земји известуваат за недостиг од наставнички вештини и тешкотии во осовременувањето на наставничките вештини. Недостатоците посебно се однесуваат на недоволни компетенции на наставниците за да се носат со напредокот во образованието (вклучувајќи индивидуализирано учење, подготвување на учениците за самостојно учење, управување со

хетерогено одделение, подготовка на учениците за што поголемо користење на ИКТ итн.).¹¹⁹

Европската Комисија соработува со земјите членки со цел да им помогне во развивањето и модернизацијата на нивните политики за образование и оспособување.

Образованието и професионалниот развој на секој наставник мора да се сфати како целоживотна задача и да биде структурирано и финансирано во согласност со тоа. Тоа ќе биде поефикасно доколку се координира како целосен систем на национално ниво, но и доколку адекватно се финансира. Идеален пристап би бил воспоставување на континуитет кој опфаќа пружање на иницијално образование на наставниците, воведување во професијата и континуиран професионален развој кој вклучува формално, неформално и информално учење. Тоа значи дека сите наставници би учествувале во:

- ефикасна програма за воведување во работата во текот на првите три години од работата,
- пристап кон структурирано советување и менторство од страна на искусните наставници или други релевантни стручњаци во текот на целата кариера,
- учество во редовни расправи за сопствените потреби за оспособување и развој во контекст на поширокиот развоен план на институцијата во која работат.¹²⁰

Исто така Европската комисија смета дека сите наставници би имале корист доколку:

- се охрабруваат и имаат поддршка за ширење и развој на своите компетенции во тек на целата кариера со користење на формални, неформални и информални начини при што учењето стекнато на било кој начин се признава;

¹¹⁹ www.oecd/edu/teacherpolicy

¹²⁰ Европска Комисија. (2007). Изјава Европске Комисије вјећу i Европском парламенту, *Поболјшанје квалитете образованја наставника*, Брисел, стр. 12.

- имаат пристап кон други можности за континуиран професионален развој, како на пример програми за размена, финансирани преку програмите за доживотно учење;
- имаат можност и време да студираат и да стекнуваат дополнителни квалификации и да учествуваат во испитувањата и истражувањата на повисоко ниво на образование;
- промовирање на креативно партнерство помеѓу институциите во кои работат наставниците и институциите за високо образование, истражувачките институции и останатите установи со цел да се постигне висок квалитет на оспособување и ефикасност во работата и да се развијат мрежи на иновативност на локално и регионално ниво.¹²¹

4.2. Каков наставник му треба на современото училиште

Промените во општеството се причина поради која што наставниците мора да прифатат некои нови улоги, а некои претходни улоги да ги променат или напуштат.

Помеѓу новите улоги на наставниците најзначајна е подготвеноста и отвореноста кон промени. Имено наставникот губи некои од традиционалните улоги како на пример улогата на единствен извор на информации, се прилагодува кон новите околности (менторска улога, организација на ситуациите во кои се учи, поинтензивно вклучување на учениците) и прифаќа некои нови улоги (вклучување на новите технологии во наставата и потреба за поголема мобилност). Во овој контекст грижата за својот личен и професионален развој се наметнува како приоритет.¹²²

Имено, доколку наставникот знае како да ги вклучи новите технологии во процесот на наставата тие можат само да го растеретат од некои рутински работи овозможувајќи му да добие повеќе време за запознавање и мотивирање на учениците и за менување на насоката од пренесувач на знаења кон посредник во учењето.

¹²¹ Isto, str.13.

¹²² Razdevšek-Pučko, C. (2004). *Kakvog učitelja/nastavnika treba škola danas i sutra*. Ljubljana: Pedagoški fakultet Sveučilišta u Ljubljani, str.3.

Визијата на доживотното учење и постојаниот професионален развој бара наставник кој знае критички да размислува, кој е оспособен за рефлексивна и евалуација, кој знае да побара и да осигура предуслови за развој на секој ученик, наставник кој ги поттикнува и поддржува учениците во процесот на учењето.

Доколку се обидеме да ги сумираме и категоризираме најчестите „нови улоги“ првото место го завзема преминот од подучување кон учење, потоа акцент е ставен на употреба на современата информациска технологија, оспособување за работа со различни ученици (различни способности, посебни потреби, мултикултурални разлики), непоходност од соработка со другите наставници, стручни соработници и родители, оспособеност за рефлексивна, евалуација и истражување на сопствената работа.¹²³

За успешно превземање на сите овие улоги, наставникот мора да биде отворен и подготвен за промени и мотивиран за доживотно учење и непрекинат професионален развој.

4.2.1. Наставниците и доживотното учење

Во општеството засновано на индустриската економија улогата на наставниците била пренесување на знаењето, а во денешното општество втемелено на знаење основна цел е да му се помогне на ученикот во стекнувањето на знаење.

Додека во индустриската економија било вообичаено извршување на една работа во текот на целиот живот, а професионалниот пат бил прогресивен, сигурен и предвидлив, денес сигурноста на работата е значително помала и секоја личност во текот на животот ќе промени неколку различни подрачја на работа и занимање помеѓу кои најверојатно често ќе постојат периоди на невработеност. Тоа бара работна сила која ќе биде во состојба да се прилагодува и да ги прифаќа промените и да биде способна за концептот на доживотно учење и флексибилност во работата.¹²⁴

¹²³ Isto, str.4

¹²⁴ Međunarodna organizacija rada. (2003). *Tekući trendovi i zbivanja u stručnom osposobljavanju i politici osposobljavanja*. Torino, str.2.

Новите медиуми со својата независност во просторот и времето не ставаат пред цела низа на потполно поинакви предизвици. Треба да се смета на тоа дека кај генерациите кои растат со интернет ќе се развијат не само нови навика на перцепција туку и учењето ќе се промени од темел. Во иднина ќе мора да се справиме со големите количини на информации кои интернетот ни ги става на располагање, а за кои не знаеме колку се веродостојни.

Таквата ситуација уште сега претпоставува нови форми на учење кои почиваат врз самостојно одредување и самостојна организација. Способноста за структурирање на големата количина на информации, нивното вреднување според релевантноста и способноста за самостојно конструирање на знаењето се неопходни претпоставки за успешно учење со помош на новите медиуми. На тој начин се менува улогата на наставникот, но и начинот на градење на идентитет на самиот ученик. Училиштата и универзитетите во иднина ќе бидат само едно од местата за прибирање на информации и усвојување на знаења.

Ваквата ситуација наметнува темелна промена на културата на учење и подучување во чие средиште веќе нема да биде наставникот и продуктот на учењето, туку ќе биде ученикот и процесот на учење. При тоа наместо во широчина повеќе ќе се продира во длабочина со цел да се разбере концептот и принципите на некој наставен предмет или подрачје.

Имено, во секој наставен предмет е можно да се имплементира одреден дел, една или повеќе активни методи на учење и подучување. Со оглед на компетенцискиот пристап во образовниот процес, како и педагошката нужност, примената на активните методи и форми во наставата се поцелисходни, бидејќи освен знаењата тие го поттикнуваат и развојот на вештините и на ставовите кај учениците.

Во овој контекст прашањето за вреднувањето на образовните излези се наметнува како еден од предизвиците кој наставниците треба да го научат.

Наставниците имаат клучна улога во подготвувањето на учениците да го завземат своето место во општеството и во светот на работата.

Во секој момент од нивната кариера, наставниците мора да имаат или да бидат во можност да стекнат комплетни знаења од областа на предметот,

ставови и педагошки вештини со цел да можат да им помогнат на учениците да го реализираат својот потенцијал. Наставниците посебно треба да имаат:

- вештини потребни за утврдување на специфичните потреби на секој ученик и одговарање на нив со користење на широк дијапазон на наставнички стратегии,
- поддржување на развојот на младите луѓе во потполно самостојни ученици,
- помош на младите луѓе да ги стекнат клучните компетенции, наведени во европската референтна рамка за клучни компетенции,
- работа во мултикултурно окружување (вклучувајќи го и разбирањето на вредноста на различностите како и почитувањето на разликите),
- тесна соработка со колегите, родителите и пошироката заедница.¹²⁵

Архитектурата на образовните институции, стратегиите на учење и подучување, образовните содржини, наставничките компетенции, мора да се формираат во согласност со компетенцискиот пристап кон образовниот процес.

Воспитно образовната дејност најспоро технолошки се модернизира од сите важни општествени дејности. Поради тоа образовната ефикасност на училиштата е под потребното ниво.

Од наставниците сè повеќе се очекува да бидат способни да ги подготват учениците за општеството и економијата во кои од нив ќе се очекува да бидат самостојни и мотивирани за доживотно учење. Согласно тоа секој кој дејствува врз развојот на личноста на учениците во себе треба да соединува четири видови на сознанија:

- сознание за оној кој го учиме и подучуваме,
- сознание за она за што учиме и подучуваме,
- сознание за целта и смислата на учењето и подучувањето,
- сознание за она како учиме и подучуваме.

¹²⁵ Европска Комисија. (2007). Izjava Evropske Komisije vjeću i Evropskom parlamentu, *Poboljšanje kvalitete obrazovanja nastavnika*, Brisel, str. 13.

Овие четири групи на сознанија се соединуваат во секојдневното педагошко дејствување. Овој факт го обврзува секој наставник да биде свесен за прашањето кого, што, зошто и како го учи и подучува.¹²⁶

Поедини наставници кои се подготвени за самовреднување и кои перманентно го евалуираат сопствениот наставен процес со цел негово унапредување, честопати ја истакнуваат потребата од совладување на вештини за управување со одделението, комуникациски вештини и подготвени се да инвестираат во тимската работа и соработка.

Информалното учење т.е. учењето во информални околности се означува како процес во кој група на возрасни соединети во некој заеднички интерес и согласни во намерата да разменат информации, идеи, вештини и знаења изведуваат извесни функции преку решавање на проблеми и креација на нови практични решенија и нови форми на знаења.¹²⁷ Бидејќи ваквото учење е искусвено, независно и неинституционално, наставниците кои работат во процесот на формално образование најчесто го бираат со оглед на фактот што не е ограничен со место и време и учесниците можат директно да влијаат врз условите во кои се одвива.

Формите преку кои наставникот во текот на својата работа ги развива поедините компетенции, се пред сè акционите и квалитативните истражувања како и запишување на своите размислувања на хартија.

Најчести форми на учење посебно помеѓу помладите наставници се посетите и опсервациите на часовите кај постарите и поискусни колеги.

Имајќи ги предвид растечките барања ставени пред директорите на училиштата како и тешкотиите кои се јавуваат понекогаш при пополнувањето на овие позиции, би било корисно доколку наставниците имаат можност да стекнат, развијат и да користат вештини на управување.

Остварувањето на образовните цели се огледа во стратегијата за доживотно учење, преку совладување на традиционалните пречки помеѓу различните делови на формалното и неформалното образование и

¹²⁶ Neformalno obrazovanje i informalno učenje odraslih, (2009). *Zbornik radova*, Šibenik, str.165.

¹²⁷ Isto, str. 169.

усовршување. На подрачјето на образованието актуелизирано е прашањето за можностите т.е. дали компетенцијата може да се научи. Доколку одговорот на тоа прашање е потврден, се поставува дополнително прашање за можностите за усвојување на компетенциите само во работното окружување т.е. во професионалната дејност.

Во контекст на самостојното доживотно учење како и нивниот професионален напредок наставниците треба:

- систематски да ја преиспитуваат сопствената работа,
- да спроведуваат истражувања на ниво на одделение,
- да ги интегрираат резултатите од истражувањата на ниво на одделение и академските истражувања во насока на сопствено учење,
- да ја вреднуваат ефикасноста на своите стратегии за подучување и да ги менуваат во согласност со тоа, како и
- да ги проценуваат своите потреби за усовршување.¹²⁸

Со цел да се постигнат овие цели, потребно е добро да се постават системите за наградување, извори на информации и поддршка.

4.2.2. Клучни компетенции на наставниците

Кога станува збор за компетенциите на наставниците без проблем можеме да се сложиме со определбата на Perrenoud (Key competences, 2002:13), кој на стекнувањето на компетенции гледа како на „оспособување на поединците за мобилизација, употреба и интеграција на стекнатото знаење во комплексни, различни и непредвидливи ситуации и предлага дефиниција на компетентноста како на „способност за ефикасно дејствување во бројни ситуации, кое се темели на стекнатото знаење, иако не е ограничено со тоа знаење“.¹²⁹

Проблематично е доколку компетенциите на наставниците се просудуваат исклучиво врз основа на образовните постигања на учениците

¹²⁸ Европска Комисија. (2007). Izjava Evropske Komisije vjeću i Evropskom parlamentu, *Poboljšanje kvalitete obrazovanja nastavnika*, Brisel, str. 14.

¹²⁹ Razdevšek-Pučko, C. (2004). *Kakvog učitelja/nastavnika treba škola danas i sutra*, Ljubljana: Pedagoški fakultet Sveučilišta u Ljubljani, str.5.

на релативно тесни подрачја без почитување и земање предвид на контекстуалната специфичност.

Во анализата на Eurydica (2003) се покажало дека денес ниту една држава, кога поставува барања за наставниците не размислува само за класичните компетенции кои се поврзани со работата на учениците, учењето и подучувањето.

Покрај тие класични барања во анализата се идентификувани пет подрачја како нови компетенции, а тие се:

- Подучување со употреба на современата информациска технологија (ИКТ);
- Интеграција на децата со посебни потреби;
- Работа со групи на различни ученици и мултикултурно мешани групи;
- Училишен менаџмент и различни административни работи;
- Решавање на конфликти.¹³⁰

Можеме да заклучиме дека во овој попис се работи за помалку или повеќе трансферабилни подрачја, односно предметно независни компетенции.

Стекнувањето на овие компетенции бара повеќе активна работа од страна на наставниците, поттикнување на критичкото и творечкото мислење, решавање на проблеми, поголема употреба на знаењето во нови ситуации и помалку класично подучување. Стекнувањето на овие компетенции е невозможно без активно вклучување на самите наставници.

Во расправата за компетенциите главни поаѓалишта се сознанијата дека новите општествени односи како на глобално така и на национално, локално ниво ги поставуваат наставниците во нова положба со која можат да се носат само доколку поседуваат нови знаења и нови компетенции.

Врз основа на резултатите од истражувањата составена е листа на компетенции кои би требало да ги имаат наставниците за да можат да се носат со барањата на општеството втемелено на знаење. Овие компетенции се поделени во пет групи и тоа:

¹³⁰ Isto, str. 6.

1. Оспособеност за нови начини на работа во одделението
 - употреба на соодветни пристапи со оглед на социјалната, културната и етничката различност на учениците
 - организирање на оптимално и мотивирачко окружување чија цел е да се олесни и да се поттикне процесот на учење
 - тимска работа со другите наставници и стручни соработници кои учествуваат во воспитно-образовниот процес со истите ученици
2. Оспособеност за нови работни задачи надвор од одделението: во училиштето и со социјалните партнери
 - развивање на училишен курикулум, организација и евалуација на воспитно образовната работа
 - соработка со родителите и со другите социјални партнери
3. Оспособеност за развивање на нови компетенции кај учениците
 - развивање на оспособеност кај учениците за доживотно учење во општеството базирано на знаење
4. Развивање на сопствената професионалност
 - истражувачки пристап и насоченост кон решавање на проблеми
 - одговорно насочување на сопствениот професионален развој во процесот на доживотното учење
5. Употреба на ИКТ
 - употреба на ИКТ во формалните ситуации на учење.¹³¹

Во овој контекст задолжително се поставува прашањето колку програмите за образование на наставниците го осигуруваат усвојувањето на потребните компетенции.

Врз основа на претходните констатации јасно е дека на програмите за образование на наставниците најмнигу им се забележува за преголемата академизација (многу малку пракса и многу мала поврзаност со училиштата).

¹³¹ Razdevšek-Pučko, C. (2004). *Kakvog učitelja/nastavnika treba škola danas i sutra*, Ljubljana: Pedagoški fakultet Sveučilišta u Ljubljani, str. 7.

Со цел клучните компетенции на наставниците да станат реалност потребни се соодветни методолошки промени во следниве подрачја на наставничката професија:

- Во додипломското образование и стручното усовршување на наставниците;
- Во методиката на наставата;
- Во методологијата на планирање и програмирање;
- Во начинот на подучување и учење;
- Во системот на стручна поддршка на наставниците.¹³²

¹³² www.domus.unizg.hr

5. Преглед на релевантни истражувања за проблемот

Со оглед на фактот што проблемот на клучните компетенции е од понов датум во овој преглед ќе се фокусираме на позначајните истражувања превземени во насока на идентификација, селекција и исполнување на клучните компетенции.

Директоратот за образование и култура со поддршка на Европската Комисија спровел истражување со цел да добие информации за дефинирањето и идентификацијата на клучните компетенции во националните образовни системи на државите членки на Европската Унија.

Со цел да се обезбедат информации за тоа, што секоја држава подразбира под терминот клучни компетенции, овој термин не е експлицитно користен во прашалниците, туку е дадена само препорака дека тие треба да ги интерпретираат клучните компетенции како "сет на знаења, вештини и ставови неопходни за сите индивидуи да водат целисходен живот како активни членови на општеството"¹³³.

Врз основа на резултатите од истражувањето дојдено е до сознание дека идентификацијата на клучните компетенции во најголемиот број на земји членки на ЕУ повеќе е прашање на терминологија отколку на суштина.

Имено, испитувањето на образовните цели претставени во наставните програми за задолжителното образование, покажало дека секоја од нив имплицитно или експлицитно се однесува на развојот на компетенциите. Под имплицитно се мисли на тоа дека во наставната програма се наведени знаењата, вештините и способностите, но без употреба на терминот компетенции.

Истражувањето исто така покажало дека идентификувањето на клучните компетенции е покарактеристично кога станува збор за стручното образование.¹³⁴

¹³³ European Commission. (2002). *Key Competencies, A developing concept in general compulsory education*, Eurydice, стр. 29. превземено од http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/compulsary-edu-oth-enl-t05.pdf

¹³⁴ Isto, стр.30-39.

На предлог на **CCEDEFOR, EURYDICA и ETF** (European Training Foundation), Европската Унија избрала неколку истражувачки проекти чија цел е да се покаже што всушност значи доживотното учење, со тенденција се поттикне расправа и потрага по нови идеи и методи во Европа или надвор од неа.¹³⁵

Со цел да се развијат ефикасни методи за учење и подучување и услови потребни за континуитет во образованието, во периодот 1997-1999, е реализиран транснационален проект финансиран од страна на Програмата за образование на возрасни - Сократ (Adult education action of the Socrates programme) кој вклучувал паралелно истражување во четири земји членки на Европската Унија.

Целта била развој на мрежа на истражувачки центри кои требало да утврдат што е потребно да се направи за зголемување на придонесот на образованието и усовршувањето во насока на доживотното учење.

Резултатите од истражувањето го покажуваат соодносот со кој институциите за образование во партнерство со вработувачите на локално и регионално ниво можат да го зголемат пристапот кон образование и усовршување на т.н. нетрадиционални ученици, истакнувајќи ја тука и важноста од примената на ИКТ.

Исто така на транснационално ниво е реализиран и проектот за развој на мултимедијална софтверска програма за давање на упатства.

Целта на овој проект е осигурување на едноставен пристап до квалитетни информации и совети поврзани со стекнување на образование во цела Европа во тек на целиот живот.

Основна задача на овој проект е да им дава упатства на младите во врска со различни занимања. Мултимедијалниот пристап овозможува споредување на профилите за различни занимања и ја актуелизира стручната обука на младите.

¹³⁵ Commission of the European Communities. (2000). *A Memorandum on Lifelong Learning, Commission staffworking paper*, Brussels, str. 27-34. превземено од www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf.

Имено, соодветниот CD-ROM содржи база на податоци со профил на вештини потребни за избраните занимања, како и соодветно усовршување. На овој начин се поттикнува подвижноста на младите и се брише културолошката и професионалната поделба како и поделбата по занимања и степен на усовршување.

Резултатите од примената на овој проект придонесуваат на транснационално ниво да им се пружаат одговори на младите во врска со понудата на различни стручни профили. Советите соодветствуваат на потребите на оние кои ги посетуваат курсевите со што се влијае врз нивната транснационална подвижност.

Во 2006 година во рамки меѓународен проект финансиран од ETF (European Training Foundation) се испитуваат клучните компетенции за доживотно учење: учење како да се учи и претприемништво во земјите на Југоисточна Европа вклучувајќи ја и Република Македонија.

Во Република Хрватска¹³⁶ ова истражување е спроведено во 25 основни училишта на примерок од 688 наставници и 535 ученици од четвртите одделенија и 1050 ученици од осмите одделенија.

Резултатите од истражувањето на компетенцијата “учење како да се учи” покажуваат дека постои јасна потреба за подобрување на оваа компетенција кај учениците од основните училишта.

Ефикасното користење на стратегиите за учење, развој на позитивна мотивација за учење, како и развој на навика за редовно учење како основа на оваа компетенција мора да се поттикне со системски мерки на ниво на целиот образовниот систем. Иако овие мерки првенствено треба да бидат насочени кон учениците, посебно внимание треба да се посвети на пружањето на поддршка и стручно усовршување на учителите и наставниците, со цел тие со сопствен пример да влијаат врз развојот компетенцијата учење како да се учи кај учениците. Се препорачува да се

¹³⁶ European Training Foundation. (2007). Sažeto izvješće o rezultatima projekta: *Ključne kompetencije učiti kako učiti i poduzetništvo u osnovnom školstvu Republike Hrvatske*, Zagreb, str.3-7.

извршат значајни промени во методите на подучување, оценување и вреднување на учениците.

Во поглед на компетенцијата претприемништво истражувањето покажало дека помеѓу хрватските основци постои силен потенцијал за развивање на предприемачки дух.

Учениците начелно се отворени кон предизвиците и промените и би сакале да имаат работни места од таква природа во иднина. Врз основа на ова се заклучува дека основните училишта во Хрватска имаат добра стартна позиција за развивање на самостојни и активни ученици.

Ученичкото познавање на основните економски поими е незадоволително. Поради тоа се препорачува во основните училишта да се вклучат содржини од областа на основите на економската писменост во рамки на програмата за развој на предприемаштвото.

Општо земено постои недостиг од системска поддршка во развојот на компетенцијата предприемаштво.

Сепак постојат битни разлики помеѓу училиштата во врска со спроведувањето на предприемачките активности и развивањето на предприемачкиот дух. Предприемачките иницијативи честопати се јавуваат како резултат на поединечна иницијатива во рамки на училиштето, а не како системска образовна стратегија.

Истражување за развојот на клучните компетенции за доживотно учење: учење како да се учи и претприемништво е реализиран и во **Република Македонија**.¹³⁷

Примерокот во овој случај го сочинувале 312 ученици од 3 и 4 година средно стручно образование (VET) училишта, 117 наставници, 10 директори, 2 заменици директори и 375 студенти од 5 факултети (Филозофски, Педагошки, Машински, Филолошки и Факултетот за земјоделски науки и храна).

Врз основа на анализа на податоците добиени од страна на учениците е дојдено до следниве заклучоци:

¹³⁷ European Training Foundation. (2007). Финален извештај: *Клучни компетенции за доживотно учење: Учење како да се учи и претприемништво во Република Македонија*, Скопје, стр.76-79.

1. Учениците и студентите не се задоволни од начинот на реализација на наставата од страна на наставниците. Податоците покажуваат дека и покрај бројните обуки на наставниот кадар преку спроведување на различни проекти сепак нема одржливост на истите.

2. Учениците немаат доволно познавања од двете компетенции.

3. Потребни се промени во начинот на оценување. Дојдено е до сознание дека компетенциите "учење како да се учи" и "предприемаштво" се многу тесно поврзани со методите на оценување на успехот во средните технички училишта.

4. Постои низок степен на содржини поврзани со предприемаштво и комуникациски вештини.

5. Постои недостиг од стандарди за обука, потреба од развој на курикулум и обука на обучувачи.

6. Постои недостиг од соработка и директна комуникација помеѓу високото образование, стручните училишта и социјалните партнери.

Врз основа на анализата на заклучоците дојдено е до сознание дека на учениците и на студентите им се потребни овие вештини и потребно е тие да можат да ги стекнуваат во текот на средното и високото образование како преку специфични предмети така и преку вградување на определени содржини во постоечките предмети и програми.

И двете компоненти се условени од индивидуалните карактеристики на ученикот, од нивните способности да препознаваат можности, но и од нивните способности да препознаваат ризици. Овие три компоненти формираат капацитет за индивидуална потрага по одговори што учениците да прават било во областа "учење како да се учи" било во областа на "предприемништвото".¹³⁸

¹³⁸ Исто. стр 33.

II. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Проблем на истражувањето

Проблемот на истражувањето се компетенците за доживотно учење кај учениците од средно образование во Република Македонија.

Согласно Националната програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015¹³⁹, мисијата на средното образование подразбира воспоставување на отворен и ефикасен систем кој ќе обезбеди рамноправен пристап на сите корисници и индивидуален развој на личноста преку здобивање на компетенции неопходни за успешна работа, натамошно образование и живот во демократско општество во согласност со локалните и со глобалните општествено-економски можности, интереси и потреби.

Имено, младата генерација која денес се стекнува со образование влегува во свет кој доживува промени во сите свои свери, при тоа за да биде конкурентна и продуктивна таа треба до крајот на задолжителното т.е. средното образование да располага со широки стручни/ работни и социјални компетенции.

За да одговори на овие барања средното образование во Република Македонија треба да се заснова врз филозофијата на доживотно учење, што подразбира дизајнирање на настава која нема да биде фокусирана само врз усвојување на фактографското знаење, кое честопати брзо застарува туку поголемо внимание ќе се посвети на оспособување на учениците за самостојно доаѓање до актуелни информации и нивна употреба.

Имајќи ги предвид овие предизвици во рамки на истражувањето се обидовме да дојдеме до сознанија во колкава мерка средното образование во Република Македонија ја реализира основната компонента на „општеството засновано врз знаења“ т.е. клучните компетенции за доживотно учење.

¹³⁹ *Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи.* (2006). Скопје: Министерство за образование и наука. стр. 159-257.

2. Предмет на истражувањето

Предмет на истражувањето се клучните компетенции кај учениците од средните училишта како основа за вклучување во процесите на доживотно учење.

Најзначајната промена во европската образовна политика во новиот милениум е воведувањето на рамката од осум клучни компетенции како средишен концепт на подрачјето на образованието.

Овие компетенции се сметаат за основен предуслов за исполнување на личните амбиции на секој поединец.

Се смета дека средното образование е оној долен лимит на образованост и квалификуваност кој секој граѓанин треба да го поседува за да може активно да се вклучи во општествениот и работниот живот.

Во рамки на ова истражување се одлучивме за следниве клучни компетенции: комуникација на мајчин јазик, комуникација на странски јазик, математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата, дигитална компетенција, интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција и културно изразување.

Со оглед на тоа што степенот на развој на клучните компетенции учење како да се учи и претприемништво во рамки на средното стручно образование и високото образование во Република Македонија се веќе истражувани во рамки на проектот на European training foundation¹⁴⁰, како и поради обемноста на истражувањето овие две компетенции не се опфатени во рамки на ова истражување.

3. Цели на истражувањето

Главна цел на истражувањето е да се утврди дали и во која мерка средното образование во Република Македонија ги развива клучните компетенции за доживотно учење кај учениците.

¹⁴⁰ European Training Foundation. (2007). Финален извештај: *Клучни компетенции за доживотно учење: Учење како да се учи и претприемништво во Република Македонија*, Скопје.

Имајќи ја предвид комплексноста на предметот на истражување, а во функција на појасен приказ на состојбата со развојот на клучните компетенции за доживотно учење во рамки на основната цел на истражувањето можат да се издвојат следниве **посебни цели**:

1. Да се утврди колку во средното образование во Република Македонија се развива клучната компетенција за комуникација на мајчин јазик кај учениците;
2. Да се утврди колку во средното образование во Република Македонија се развива клучната компетенција комуникација на странски јазик кај учениците;
3. Да се утврди колку во средното образование во Република Македонија се развива математичката компетенција и основните компетенции за наука и технологија кај учениците;
4. Да се утврди колку во средното образование во Република Македонија се развива дигиталната компетенција кај учениците;
5. Да се утврди колку во средното образование во Република Македонија се развиваат интерперсоналните, интеркултурните, социјалните и граѓанските компетенции кај учениците;
6. Да се утврди колку во средното образование во Република Македонија се развива клучната компетенција културно изразување кај учениците;
7. Стекнување на сознанија колку наставниците од средните училишта поседуваат вештини кои им овозможуваат стимулирање на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците и како постоечката состојба може да биде подобрена;
8. Утврдување во кој степен наставните програми по соодветните наставни предмети се во функција на развојот на клучните компетенции за доживотно учење.

4. Задачи на истражувањето

Поставените цели на истражувањето ќе бидат операционализирани преку реализацијата на следниве задачи на истражувањето:

1. Да се испита оспособеноста на учениците од средните училишта за разбирање и обработка на устен или пишан материјал од областа на мајчин јазик.

1.1. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик во зависност од полот на учениците.

1.2. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик во зависност од јазикот на кој се следи наставата.

1.3. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик во зависност од видот на средно училиште.

2. Да се испита оспособеноста на учениците од средните училишта за учење на странски јазици и нивните култури.

2.1. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на клучната компетенција комуникација на странски јазик во зависност од полот на учениците.

2.2. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на клучната компетенција комуникација на странски јазик во зависност од јазикот на кој се следи наставата.

2.3. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на клучната компетенција комуникација на странски јазик во зависност од видот на средно училиште.

3. Да се испита оспособеноста на учениците за разбирање на математиката, науката и технологијата и нивната улога во секојдневниот живот. компетенција

3.1. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата во зависност од полот на учениците.

3.2. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата во зависност од јазикот на кој се следи наставата.

3.3. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата во зависност од видот на средно училиште.

4. Да се испита оспособеноста на учениците за пристап, селектирање и администрирање на информации и учество во комуникација со помош на компјутер.

4.1. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на дигиталната компетенција во зависност од полот на учениците.

4.2. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на дигиталната компетенција во зависност од јазикот на кој се следи наставата.

4.3. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на дигиталната компетенција во зависност од видот на средно училиште.

5. Да се испита колку учениците се оспособени за ефикасно и конструктивно вклучување во социјалниот живот и за рашавање на конфликтите таму каде што е неопходно.

5.1. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на интерперсоналната, интеркултуралната, социјалната и граѓанската компетенција во зависност од полот на учениците.

5.2. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на интерперсоналната, интеркултуралната, социјалната и граѓанската компетенција во зависност од јазикот на кој се следи наставата.

5.3. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на интерперсоналната, интеркултуралната, социјалната и граѓанската компетенција во зависност од видот на средно училиште.

6. Да се испита колку учениците ја почитуваат важноста од креативното изразување на идеи, искуства и емоции во цела низа на медиуми.

6.1. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на клучната компетенција културно изразување во зависност од полот на учениците.

6.2. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на клучната компетенција културно изразување во зависност од јазикот на кој се следи наставата.

6.3. Да се испита постојат ли разлики во степенот на развиеност на клучната компетенција културно изразување во зависност од видот на средно училиште.

7. Да се испитаат ставовите и мислењата на наставниците од средните училишта за нивната подготвеност, мотивираност и обученост за стимулација на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците.

7.1. Да се испитаат ставовите и мислењата за стимулација на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците во зависност од полот на наставниците.

7.2. Да се испитаат ставовите и мислењата на наставниците за стимулација на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците во зависност од јазикот на кој се реализира наставата.

7.3. Да се испитаат ставовите и мислењата на наставниците за стимулација на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците во зависност од видот на средните училишта.

7.4. Да се испитаат ставовите и мислењата за стимулација на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците во зависност од работното искуство на наставниците.

7.5. Да се испитаат ставовите и мислењата за стимулација на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците во зависност од видот на предметот што го предаваат наставниците.

8. Анализа на целите, наставните методи и активности и начинот на оценување на постигањата на учениците по соодветните наставни предмети и нивното влијание врз развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците.

5. Хипотези на истражувањето

Општа (генерална хипотеза):

Средното образование значително придонесува за развој на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците.

За поуспешно расветлување на различните аспекти на проблемот на истражување се одлучивме за поставување на следниве **посебни** и **поединечни** хипотези:

1. Учениците од средните училишта се оспособени за разбирање и обработка на устен и пишан материјал по мајчин јазик.
 - 1.1. Клучната компетенција комуникација на мајчин јазик е во директна зависност од полот на учениците.
 - 1.2. Постои разлика во развиеноста на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик кај учениците кои следат настава на македонски и албански наставен јазик.
 - 1.3. Клучната компетенција комуникација на мајчин јазик е поразвиена кај учениците од гимназија во однос на учениците од средните стручни училишта.

2. Учениците од средните училишта се оспособени за учење на странските јазици и нивните култури.
 - 2.1. Клучната компетенција комуникација на странски јазик е во директна зависност од полот на учениците.
 - 2.2. Постои разлика во развиеноста на клучната компетенција комуникација на странски јазик кај учениците кои следат настава на македонски и албански наставен јазик.
 - 2.3. Клучната компетенција комуникација на странски јазик е поразвиена кај учениците од гимназија во однос на учениците од средните стручни училишта.

3. Учениците од средните училишта имаат сознанија од областа на математиката и ја разбираат улогата на науката и технологијата во секојдневниот живот.

- 3.1. Клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата е во директна зависност од полот на учениците.
 - 3.2. Постои разлика во развиеноста на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата кај учениците кои следат настава на македонски и албански наставен јазик.
 - 3.3. Клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата е поразвиена кај учениците од гимназија во однос на учениците од средните стручни училишта.
4. Учениците од средните училишта се оспособени за пристап, селектирање и администрирање на информации и учество во комуникација со помош на компјутер.
 - 4.1. Дигиталната компетенција е во директна зависност од полот на учениците.
 - 4.2. Постои разлика во развиеноста на дигиталната компетенција кај учениците кои следат настава на македонски и албански наставен јазик.
 - 4.3. Дигиталната компетенција е поразвиена кај учениците од гимназија во однос на учениците од средните стручни училишта.
5. Учениците од средните училишта се оспособени на ефикасен и конструктивен начин да се вклучат во социјалниот живот и да ги решаваат конфликтите таму каде што е неопходно.
 - 5.1. Интерперсоналната интеркултуралната, социјалната и граѓанска компетенција е во директна зависност од полот на учениците.
 - 5.2. Постои разлика во развиеноста на интерперсоналната, интеркултуралната, социјалната и граѓанска компетенција кај учениците кои следат настава на македонски и албански наставен јазик.
 - 5.3. Интерперсоналната интеркултуралната, социјалната и граѓанска компетенција е поразвиена кај учениците од гимназија во однос на учениците од средните стручни училишта.
6. Учениците од средните училишта ја почитуваат важноста од креативното изразување на идеи, искуства и емоции во цела низа на медиуми.
 - 6.1. Компетенцијата културно изразување е во директна зависност од полот на учениците.
 - 6.2. Постои разлика во развиеноста на компетенцијата културно изразување кај учениците кои следат настава на македонски и албански наставен јазик.
 - 6.3. Компетенцијата културно изразување е поразвиена кај учениците од гимназија во однос на учениците од средните стручни училишта.

7. Наставниците од средните училишта се подготвени, мотивирани и обучени да го стимулираат развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците.
 - 7.1. Постои разлика во стимулирањето на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците во зависност од полот на наставниците.
 - 7.2. Постои разлика во стимулирањето на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците помеѓу наставниците кои реализираат настава на македонски и албански наставен јазик.
 - 7.3. Стимулирањето на развојот на клучните компетенции за доживотно учење е поголемо кај наставниците од гимназија во однос на наставниците од средните стручни училишта.
 - 7.4. Стимулирањето на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците е во директна зависност од работното искуство на наставниците.
 - 7.5. Стимулирањето на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците е во директна зависност од видот на предметот што го предаваат наставниците.

8. Наставните програми по соодветните наставни предмети овозможуваат развој на клучните компетенции за доживотно учење.
 - 8.1. Пропишаните цели на наставниот предмет го стимулираат развојот на клучните компетенции за доживотно учење.
 - 8.2. Пропишаните наставни методи и активности на наставникот и учениците го стимулираат развојот на клучните компетенции за доживотно учење.
 - 8.3. Пропишаниот начин на оценување на постигањата на учениците го стимулира развојот на клучните компетенции за доживотно учење.

6. Методи, техники и инструменти на истражувањето

Во истражувањето доминира дескриптивниот метод со сите свои модалитети, т.е. извршена е анализа на состојбата, компарирање и генерализирање.

Согласно поставените задачи ја применивме техниката анкетирање и скалирање, при што беа конструирани шест прашалници со скали процена за учениците, за секоја клучна компетенција посебно.

За наставниците беше конструиран посебен прашалник кој опфати релевантни информации кои се однесуваат на подготвеноста, мотивираноста

и обученоста на наставниците да дејствуваат во насока на развојот на клучните компетенции.

Исто така во рамки на истражувањето извршивме анализа и на наставните програми кои се однесуваат на наставните предмети кои се најдиректно поврзани со соодветните клучни компетенции.

7. Варијабли на истражувањето

Зависна варијабла во нашето истражување е нивото т.е. степенот на развој на клучните компетенции за доживотно учење (комуникација на мајчин јазик, комуникација на странски јазик, математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата, дигитална компетенција, интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција и клучната компетенција културно изразување), како и индикаторите за зависните варијабли дадени поделно за секоја клучна компетенција. (види: стр.111, 140, 168, 198, 223 и 251).

Како независни варијабли се јавуваат: полот на учениците, наставниот јазик, видот на средно училиште како и наставните планови и програми за средно образование, организацијата на работа и начините на оценување кои ги применуваат наставниците по соодветните наставни предмети кои се најдиректно поврзани со соодветните клучни компетенции.

8. Примерок на истражувањето

Примерокот на истражување е случаен.

Примерокот на ученици го сочинуваат по 20 ученици од четврта година кои учат на македонски наставен јазик и 20 ученици кои учат на албански наставен јазик од четирите средни училишта од подрачјето на општина Тетово (гимназија, медицина, економско и земјоделско), или вкупно 160 ученици.

Примерокот на наставници го сочинуваат по 10 наставници кои предаваат на македонски наставен јазик и 10 наставници кои предаваат на албански наставен јазик од сите четири средни училишта, или вкупно 80 наставници.

9. Статистичка обработка на податоците

Извршена е квантитативна и квалитативна анализа на податоците.

Во рамки на квантитативната анализа податоците се прикажани процентуално, табеларно и графички и по нив се дадени коментари.

Квалитативната анализа се состои од обработка на постоечки документи и компарација на резултати од релевантни истражувања поврзани со предметот на проучување.

10. Дискусија на добиените резултати и заклучни констатации

Во овој дел на истражувањето се изведени заклучоци врз основа на резултатите добиени од обработката на податоците.

Сметаме дека добиените резултати ќе придонесат за актуелизирање на предметот на нашиот интерес и превземање на соодветни чекори во насока на следење на европските образовни трендови.

III. АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Комуникација на мајчин јазик

До резултати од истражувањето на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик дојдовме врз основа на анализа на одговорите од прашалникот за ученици.

Со цел да добиеме поголема прегледност на резултатите и одговори кои ќе ни овозможат да дојдеме до сознанија за разликите во степенот на знаењата, вештините и ставовите карактеристични за клучната компетенција комуникација на мајчин јазик одговорите ги групиравме во неколку сегменти:

1. Познавање на основниот речник, стилот и функцијата на јазикот
2. Влијание на паралингвистичките карактеристики на комуникацијата врз воспоставувањето на квалитетна комуникација помеѓу наставниците и учениците
3. Познавање на основните карактеристики и видови на некнижевни текстови (извештаи, молби, формулари и сл.)
4. Вештини за пребарување и процесуирање на пишани информации како и нивно систематизирање
5. Вештини за разликување на релевантните од ирелевантните информации кај слушањето, говорењето, читањето и пишувањето
6. Вештини потребни за представување на текстови во усна или писмена форма
7. Способност за формулирање на сопствени аргументи
8. Односот кон туѓото мислење и аргументи и вклучувањето во конструктивен и критички дијалог
9. Самодоверба при јавен настап

1.1. Познавање на основниот речник стилот и функцијата на јазикот

Ставовите и мислењата на учениците во однос на познавањето на основниот речник, стилот и функцијата на јазикот ги испитавме врз основа на анализа на нивните одговори на прашањето: „на кој начин подготвуваат

извештај за одредена тема“, изразени во вид на поддршка на едно од понудените тврдења.

Како што може да се забележи (види: прилог 1, табела 7) сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење е 3,56, второто 3,52, третото 3,54 и четвртото 3,37 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од страна на испитаниците има тврдењето „пишувам граматички точно“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано со 66,88%.

Во однос на испитуваните категории, 71,43% од женските испитаници и 60,87% од машките испитаници „целосно се согласуваат“ со ова тврдење.

Помеѓу испитаниците македонци 70,00% и албанци 63,75% немаме големи разлики во поддршката. Додека пак во поглед на видот на училишта процентот на учениците кои сметаат дека пишуваат граматички точно е повисок кај учениците од гимназија 72,50% во однос на учениците од средните стручни училишта 65,00%.

Анализата на поддршката на тврдењето „материјалите внесени во текстот ги организирам така да одговараат на должината, сложеноста и целта на тој документ“, покажуваат дека 65,00% од испитаниците целосно се согласуваат со овој тврдење, од нив 55,07% се од машки пол, а 72,53% се од женски пол.

Во поглед на наставниот јазик 63,75% се ученици кои ја следат наставата на македонски наставен јазик, а 66,25% ученици кои ја следат наставата на албански наставен јазик. Исто така 67,50% од учениците од гимназија и 64,17% од учениците од стручните училишта целосно го поддржуваат ова тврдење.

Со оглед на фактот што учениците уште од почетокот на своето образование ја усвојуваат вештината на пишување очекувавме повисока поддршка за понудените тврдења. Сметаме дека ваквата поддршка ни покажува дека можеби на овие компоненти не се обрнува доволно внимание во рамки на наставата. Повисоката поддршка од страна на женските испитаници во однос на машките ни покажува дека тие се повешти во определувањето на целта на пишувањето како и граматичката точност на

напишаното кои се неопходни за јасно изнесување на сопствените идеи. Повисоката поддршка пак од страна на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта најверојатно се должи на тоа што во рамки на гимназиското образование повеќе се применуваат активностите како што се (писмени вежби, писмени работи, извештаи за одредена активност) каде што учениците имаат можност и практично да видат колку е значајно да се внимава што и како се пишува. Додека пак немањето на јасно издиференцирана поддршка помеѓу испитаниците македонци и албанци ни покажува дека во однос определувањето на целта на пишувањето и граматичката точност на напишаното овие две категории на испитаници покажуваат приближно еднакви резултати.

Тврдењето „се обидувам да не излегувам надвор од темата“, целосно е поддржано од страна на 64,38% од испитаниците од кои 57,97% се од машки пол, а 69,23% се од женски пол. Додека пак во поглед на наставниот јазик 62,50% од учениците кои учат на македонски наставен јазик и 66,25% од учениците кои учат на албански наставен јазик целосно го поддржуваат овој тврдење. Што се однесува до видот на училиште 62,50% од учениците од гимназија и 65,00% од учениците од средните стручни училишта целосно го поддржуваат ова тврдење. Исто така тврдењето „користам формат и стил на пишување кој одговара на целта и на сложеноста на темата“ во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 55,63% од испитаниците, при што 67,03% од нив се од женски пол, а 40,58% се од машки пол. Во поглед на јазикот на кој ја следат наставата 57,50% од учениците македонци и 53,75% од учениците албанци целосно се согласуваат со ова тврдење. Додека пак поддршката помеѓу учениците од гимназија и од стручните училиште е 72,50% наспрема 65,00% во корист на учениците од гимназија.

Описот односно дескрипцијата е прилично тешка форма во културата на изразување.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници во однос на машките, ни покажува дека женските испитаници се повешти во придржувањето кон темата и изборот на соодветен стил што значајно за квалитетно писмено изразување.

Додека пак приближно изедначена поддршка помеѓу испитаниците македонци и албанци и испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта, ни укажува дека кај овие категории на испитаници постои развиена способност за набљудување и анализа која е неопходна за квалитетното опишување.

Поддршката од страна на нашите испитаници за понудените тврдења исто така укажува и на тоа дека уште треба да се работи на умешноста на учениците во активностите кои водат кон богатење на речникот.

Коментар:

Врз основа на презентираниите резултати можеме да констатираме дека повисока разлика во поддршката од 10,56% до 26,45% за сите четири тврдења имаме помеѓу женските во однос на машките испитаници.

Граф. 1

Многу мала разлика во поддршката од 3,33% до 7,50% имаме и во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта, додека пак помеѓу испитаниците македонци во однос на албанци немаме јасно издиференцирана разлика во поддршката.

Со оглед на фактот што во рамки на подготвувањето на еден извештај се содржани повеќе сегменти кои овозможуваат увид во можноста за практична употреба на стекнатите знаења од областа на јазикот, сметаме дека женските испитаници се покажуваат повеќе афинитети кон јазикот за разлика од машките.

1.2. Влијанието на паралингвистичките карактеристики на комуникацијата врз воспоставувањето на квалитетна комуникација помеѓу наставниците и учениците

Паралингвистичките карактеристики на комуникацијата како што се квалитетот на гласот, изразот на лицето, држењето на телото и изразувањето со движења се од големо значење за развојот на квалитетна комуникација. Ова е особено важно во рамките на образовниот процес каде што интересот за поедини предмети т.е. научни дисциплини меѓу другото е во тесна врска со квалитетот на меѓусебните односи помеѓу наставниците и учениците.

До сознанија за влијанието на паралингвистичките знаци на комуникацијата дојдовме врз основа на анализа на поддршката за тврдењата понудени како одговор на прашањето „Кога се одлучувам да му поставам прашање на наставникот?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 1, табела 1) поголемиот дел од тврдењата чија аритметичка средина изнесува 2,74, 2,77 и 2,52 имаат повисока поддршка што укажува на нивна поголема прифатеност во однос на четвртото тврдење чија аритметичка средина изнесува 1,65.

Имено, приближно идентична поддршка имаат тврдењата „доколку не ми се јасни стручните информации и поими за кои станува збор“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 35,63% од испитаниците и тврдењето „доколку имам доверба во наставникот“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 35,00% од испитаниците. Во однос на првото тврдење имаме многу мала разлика во поддршката во корист на женските испитаници 37,36% во однос на машките 33,33%, како и во корист на испитаниците од гимназија 40,00% во однос на стручните училишта 34,17%. додека пак кај односот помеѓу испитаниците македонци 36,25% и албанци 35,00% имаме приближно изедначена поддршка.

Додека пак кај второто тврдење помеѓу женските 35,16% и машките 34,78% испитаници имаме идентична поддршка, додека мала разлика во поддршката имаме во корист на испитаниците албанци 38,75% во однос на

македонци 31,25%, а разликата е нешто поголема во корист на испитаниците од гимназија 50,00% во однос на стручните училишта 30,00%.

За развојот на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик од големо значење е активното учество на учениците во процесот на наставата со свои прашања, предлози и сугестии. Ниската поддршка за понудените тврдења ни укажува дека учениците не се многу вешти во препознавањето на паралингвистичките карактеристики на комуникацијата. Ваквата ситуација не нè изненадува бидејќи во рамки на анализираните наставни програми по македонски и албански јазик не се вклучени содржини кои се однесуваат на оваа област.

Разликата во поддршката во корист на женските испитаници ни покажува дека тие се повешти во препознавањето на невербалните реакции на наставниците т.е. на знаците кои преку гласот или на друг начин се праќаат заедно со вербалната порака како што се: емоционалниот тон, висината, јаснотијата, брзината, гласноста, точноста и паузата во говорењето во голема мерка влијаат врз значењето на она што е речено.

Тврдењето „поставувам прашање само доколку добро го познавам наставникот“ највисока поддршка од 37,50% има во категоријата „делумно се согласувам“. Разлика во поддршката за ова тврдење имаме во корист на женските 41,76% во однос на машките 31,88% испитаници, испитаниците македонци 40,00% во однос на албанци 35,00%, како и испитаниците од гимназија 40,00% во однос на стручните училишта 36,67%.

Интересно е што тврдењето „доколку наставникот веднаш не свати што го прашувам не го повторувам прашањето“, највисока поддршка од страна на испитаниците 58,13% има во категоријата „воопшто не се согласувам“. Ова тврдење во повисок процент е поддржано од страна на женските 61,54% во однос на машките 53,62% испитаници, испитаниците македонци 61,25% во однос на албанци 55,00%, како и испитаниците од гимназија 65,00% во однос на стручните училишта 55,83%.

Повисоката поддршка за овие тврдења од страна на женските испитаници, испитаниците македонци и испитаниците од гимназија укажува на тоа дека и покрај тоа што им е важна реакцијата на наставникот тие се поупорни за разлика од останатите категории на испитаници во

настојувањето да добијат одговор на поставените прашања без оглед на тоа каква е реакцијата на наставникот.

Коментар:

Основна тешкотија при препознавањето на паралингвистичките карактеристики на комуникацијата е во непостоењето на еднозначност во интерпретацијата. Така на пример климањето со глава од страна на наставникот може да значи ученикот да продолжи да зборува или да го работи она што го започнал, може да биде знак дека внимателно го слуша, или пак доколку е забрзано може да значи дека ученикот треба да зборува побрзо.

Потребно е учениците да бидат свесни за различните значења на невербалната комуникација, за контекстот во која таа се случува, но и за вообичаениот невербален стил на наставниците.

Сознанието за важноста на невербалната комуникација и потребата од нејзина поголема застапеност во рамки на наставата произлегува од потребата таа да се набљудува како интегрален дел од било кој однос. При тоа многу значајно е учениците да го препознаваат своето невербално однесување, но и однесувањето на наставниците со цел тие сознанија да можат да ги користат во текот барањето на соодветни информации.

1.3. *Познавање на основните карактеристики и видови на не книжевни текстови (молби, формулари и сл.)*

Нивото на развојот на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик најдобро може да се согледа преку можноста за практична примена на стекнатите знаења во конкретни животни ситуации. Тргувајќи од претпоставката дека најголемиот број на ученици најверојатно се сретнале со потребата да пополнат формулар, до информација за нивните ставови во поглед на познавањето на карактеристиките на не книжевните текстови дојдовме врз основа на нивната поддршка за тврдењата понудени како одговор на прашањето: „Како се однесувам кога треба да пополнам некој формулар?“

Како што може да се забележи (види: прилог 1, табела 9), поголема прифатеност од страна на испитаниците има првото тврдење чија што

аритметичка средина која изнесува 3,65 е значително повисока во однос на аритметичките средини на останатите тврдења чии аритметички средини изнесуваат 1,41, 1,75 и 2,89.

Имено, тврдењето „кога треба да пополнам некој формулар го пополнувам доколку ми е јасно што се бара“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 73,75% од испитаниците.

Што се однесува до поддршката помеѓу испитуваните категории повисока поддршка за ова тврдење имаме од страна на женските испитаници 75,82% во однос на машките 71,01% и испитаниците од гимназија 80,00% во однос на стручните училишта 71,67%, додека пак поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци е идентична 73,75%.

Тврдењето „кога треба да пополнам формулар обично барам некој друг тоа да го стори за мене“ има идентична поддршка од 73,75% како и претходното но, во категоријата „воопшто не се согласувам“. Идентична разлика од 15,00% во поддршката за ова тврдење имаме помеѓу женските 80,22% во однос на машките 65,22% испитаници и испитаниците од стручните училишта 77,50% во однос на гимназија 62,50%, додека разликата во поддршката помеѓу испитаниците македонци 80,00% во однос на албанци 67,50% е нешто пониска 12,50%.

Предноста во поддршката во корист на женските испитаници ни покажува дека при вклучувањето во јазички активности во врска со теми од различни свери на животот тие се повешти во изборот на стратегијата која ја сметаат за најсоодветна за реализација на активноста која треба да се заврши.

Предноста во корист на испитаниците македонци во однос на албанци може да е резултат на тоа што тие почесто се среќавале со активноста на пополнување на формулари и апликации што резултира со поголема сигурност во нивната примена.

Додека пак предноста во корист на испитаниците од гимназија укажува на нивната повисока свест за значењето на употребата на јазикот и во други релевантни сфери.

Тврдењето „јас пополнувам и за моите соученици“ највисока поддршка од страна на испитаниците 53,75% има во категоријата „воопшто не се

согласувам“. Разлика во поддршката имаме помеѓу женските 54,95% во однос на машките 52,17% испитаници, испитаниците македонци 60,00% во однос на албанци 47,50%, како и помеѓу испитаниците од гимназија 57,50% во однос на стручните училишта 52,50%.

Кај тврдењето „она што го знам го пополнувам, а она што не знам го оставам празно“ немаме јасно издиференцирана поддршка. Имено, 24,38% од испитаниците „делумно не се согласуваат“, 38,13% „делумно се согласуваат“, додека пак 29,38% од испитаниците „целосно се согласуваат“ со ова тврдење.

Малата разлика во поддршката за овие две тврдења во корист на испитаниците македонци ни покажува дека тие вложуваат поголем напор во обидот да ги задоволат барањата при пополнувањето на одреден формулар.

Додека пак разликата во поддршката во корист на испитаниците од гимназија ни покажува дека тие се подготвени на „соработка“ и го „злоупотребуваат“ своето знаење за да им бидат од корист на своите соученици.

Коментар:

Потребата од познавање на основните карактеристики и видови на не книжевни текстови (молби, формулари и слично) произлегува од нивното присуство во секојдневниот живот на секој човек. Често пати од квалитетот на соодветниот текст зависи и успехот на одредена работа.

Ова е од особено значење на учениците на крајот на средното образование, со оглед на фактот што во матурскиот испит по македонски и албански јазик, во делот пишување учениците покрај пишувањето текст на дадена тема учениците имаат задача да напишат и текст со практична намена (молба, жалба, барање, приговор, биографија, соопштение, вест и др.)

Досегашното искуство покажа дека учениците не се снаоѓаат најдобро при пишувањето на овој вид текстови, односно не ги почитуваат или воопшто не ги познаваат стандардите и правилата за нивно составување.¹⁴¹

¹⁴¹ www.matura.gov.mk

1.4. Вештини за пребарување, процесуирање на пишани информации и нивно систематизирање

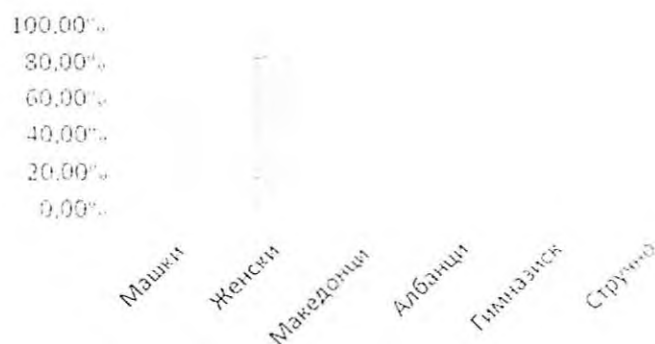
Во рамки на превземеното истражување ние се обидовме да ја процениме и вештината на учениците за пребарување, собирање и процесуирање на пишани информации како и податоци и поими што можат да се користат за проучување и систематско организирање на знаењето, преку испитување на поддршката на испитаниците за тврдењата кои се понудени како одговор на прашањето „како подготвувам одредена тема?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 1, табела 4) сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење е 3,63, второто 3,50, третото 3,38 и четвртото 3,16 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка има тврдењето „покрај учебникот користам и други релевантни документи“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 70,63% од испитаниците.

Што се однесува до поддршката во однос на испитуваните категории, висока разлика постои помеѓу женските испитаници 83,52% во однос на машките испитаници 53,62%, додека пак разликата помеѓу испитаниците од гимназија 77,50% во однос на стручните училишта 68,33% е нешто пониска. Што се однесува пак до поддршката помеѓу испитаниците албанци 71,25% и македонци 70,00% се забележува дека поддршката е скоро идентична.

Граф. 2

Тврдењето „давам своја интерпретација на дадената тема“ во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 58,13% од испитаниците. Во рамките на ова тврдење висока разлика во поддршката постои помеѓу женските 65,93% во однос на машките 47,83% испитаници, како и испитаниците од гимназија 70,00% во однос на стручните училишта 54,17%. Разликата во поддршката помеѓу учениците македонци 60,00% и албанци 56,25% слично како и во претходните тврдења е ниска.

Граф. 4

Значително пониска поддршка во категоријата „целосно се согласувам“ од 53,75% има тврдењето „ги синтетизирам податоците од повеќе извори“ кај кое се забележува истиот тренд во односот помеѓу женските испитаници 65,93% во однос на машките 37,68%. Разликата во поддршката помеѓу учениците македонци 55,00% и албанци 52,50% е многу ниска, додека позначителна разлика постои во поддршката помеѓу испитаниците од гимназија 75,00% во однос на стручните училишта 46,67%.

Граф. 3

Што се однесува пак до поддршката на тврдењето „ги идентификувам и споредувам главните идеи и начинот на изложување на одредена тема“ највисока поддршка од страна на испитаниците има во категоријата „делумно се согласувам“ 51,25%, додека пак за категоријата „целосно се согласувам“ се изјасниле само 34,38% од испитаниците.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници за горенаведените тврдења ни укажува на тоа дека тие се поспособени покрај учебникот да користат и други извори како и да ги синтетизираат податоците од повеќе извори.

Додека пак предноста на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта ни покажува дека тие се повешти во давањето на своја интерпретација на зададена тема.

Делумната поддршка на второто тврдење „ги идентификувам и споредувам главните идеи и начинот на изложување на одредена тема“ можеби е резултат на фактот што наставниците не ги применуваат доволно овие активности во рамки на наставата.

Коментар:

Значењето на вештините за пребарување, процесуирање и систематизирање на релевантни информации произлегува од фактот што за да можат учениците успешно да ја развиваат клучната компетенција комуникација на мајчин јазик, но и учењето воопшто неопходно е да знаат како е организирано знаењето, како да ги пронајдат информациите и како да ги искористат на начин разбирлив за сите.

Повисоката поддршка во корист на женските испитаници и испитаниците од гимназија најверојатно се должи на тоа што тие полесно можат да ја препознаат информацијата и пронајдат информацијата која им е потребна.

Што се однесува на поддршката помеѓу учениците македонци и албанци таа е скоро идентична, имено разликата се движи од 1,25% до 3,75%. Што значи дека не постојат разлики во вреднувањето, организирањето и ефективното користење на соодветните информации.

Ваквите ученици се подготвени за учење кое трае во текот на целиот живот.

1.5. Вештини за разликување на релевантните од ирелевантните информации кај слушањето, говорењето, читањето и пишувањето

Вештината за разликување на релевантните од ирелевантните информации кај слушањето, говорењето, читањето и пишувањето е значаен показател за развојот на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик.

До сознание за степенот на развој на оваа вештина дојдовме врз основа на испитување на поддршката тврдењата понудени како одговор на прашањето „како се однесувате кога за одредена работа постои упатство?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 1, табела 8) поголема прифатеност од страна на испитаниците има првото и четвртото тврдење чија што аритметичка средина која изнесува 3,74 односно 3,38 е значително повисока во однос на аритметичките средини на останатите две тврдења кои изнесуваат 1,60 и 2,96.

Имено, највисока поддршка од понудените има тврдењето „редовно го читам упатството пред да почнам со решавање“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 81,88% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката за ова тврдење имаме во корист на женските испитаници 91,21% во однос на машките 69,57%. Нешто пониска е разликата помеѓу испитаниците албанци 87,50% во однос на македонци 76,25%, додека пак поддршката помеѓу испитаниците од стручните училишта 82,50% и од гимназија 80,00% е приближно изедначена.

Тврдењето „не обрнувам внимание на упатството и работам како што знам“ највисока поддршка од страна на испитаниците од 64,38% има во категоријата „воопшто не се согласувам“. Во рамки на поддршката за ова тврдење разлика постои помеѓу женските 68,13% во однос на машките испитаници 59,42%, додека пак помеѓу испитаниците албанци 66,25% во однос на македонци 62,50% и испитаниците од стручните училишта 65,00% во однос на гимназија 62,50% имаме приближно изедначена поддршка.

Разликата во поддршката во корист на женските испитаници може да е резултат на тоа што од огромната количина на достапни информации со кои можат секојдневно да се сретнат, тие за разлика од машките т умеат подобро да го проценат квалитетот и релевантноста на информациите.

Малата предност во поддршката за овие тврдења на страната на испитаниците албанци може да се должи на тоа што во рамки на наставата на ваквите содржини и активности повеќе им се обрнува внимание.

Релативно пониска поддршка од претходните има тврдењето „барам и други решенија за поставениот проблем“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 50.00% од испитаниците. Релативно висока разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 57,14% во однос на машките 40,58% испитаници. Додека пак разликата помеѓу испитаниците албанци 52,50% во однос на македонци 47,50% и испитаниците од стручните училишта 51,67% во однос на гимназија 45,00% е нешто пониска.

Тврдењето „читам и други документи во врска со тоа што во моментот го работам“ највисока поддршка има во категоријата „делумно се согласувам“ каде што е поддржано од страна на 43.13% од испитаниците. И во рамките на ова тврдење се забележува истиот тренд во поддршката како и во предходните три. Во категоријата „целосно се согласувам“ ова тврдење е поддржано од страна на 30,63% од испитаниците.

Разликата во поддршката за овие тврдења во корист на женските испитаници укажува на тоа дека тие покажуваат поголема иницијатива и подготвени се самостојно да се ангажираат во пронаоѓањето на релевантни решенија.

Додека пак разликата во корист на испитаниците албанци и испитаниците од стручните училишта не доведува до констатација дека кај нив во рамки на наставата се посветува повеќе внимание на идентификување и стимулирање на овие иницијативи на учениците.

Коментар:

Презентираните резултати укажуваат на повисока поддршка кај сите понудени тврдења од страна на женските испитаници што не доведува до констатација дека тие многу посериозно од машките им приоѓаат на активностите кои бараат самостојност при разликувањето на релевантните од ирелевантните информации.

Со помала процентуална разлика од 3,75% до 11,25% оваа тенденција е изразена и кај учениците албанци во однос на учениците македонци. Што се

однесува пак до односот помеѓу испитаниците од гимназија и од стручни училишта мала предност од 2,5% до 6,67% имаме во корист на испитаниците од стручните училишта.

1.6. Вештини потребни за претставување на текстови во усна или писмена форма

Вештините потребни за создавање и претставување на текстови во усна или писмена форма влегуваат во состав на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик. До информација за нивото до кое се развиени овие вештини кај нашите испитаници дојдовме врз основа на испитување на поддршката за тврдењата понудени како одговор на прашањето: „На кој начин го презентирате резултатот од некоја завршена активност?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 1, табела 5) сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење е 3,46, второто 3,23, третото 3,09 и четвртото 3,19 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од страна на испитаниците има тврдењето: „ми се допаѓа кога самостојно можам да одлучам како ќе презентирам“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 63,75% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката за ова тврдење имаме во корист на женските 74,73% во однос на машките испитаници 49,28%. Помеѓу испитаниците македонци 66,25% во однос на албанци 61,25% и испитаниците од стручните училишта 65,83% во однос на гимназија 57,50% имаме релативно мала разлика во поддршката.

Тврдењето „користам веќе проверени начини на презентација“ е поддржано од страна на 43,13% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење имаме помеѓу женските 49,45% во однос на машките 34,78% испитаници, испитаниците албанци 45,00% во однос на македонци 41,25% и испитаниците од гимназија 47,50% во однос на стручните училишта 41,67%.

Позабележителната разлика во поддршката која се јавува на страна на женските испитаници ни укажува на тоа дека тие манифестираат повисок

степен на одговорност во процесот на учење, ја осмислуваат својата активност и се активни учесници во процесот на евалуација на својата работа и учење. Нив најверојатно им се допаѓа тоа што можат самостојно да одлучат како ќе презентираат, што воедно им овозможува да се чувствуваат посигурни во она што го изработиле.

Тврдењето „внимателно ја следам презентацијата на другите и давам забелешки“ во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 42,50% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката за ова тврдење имаме во корист на женските испитаници 49,45% во однос на машките 33,33%, испитаниците албанци 50,00% во однос на македонци 35,00% и испитаниците од стручните училишта 45,83% во однос на гимназија 32,50%.

Најниска поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „редовно се јавувам за да презентирам“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 41,25% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските испитаници 46,15% во однос на машките 34,78%, испитаниците албанци 45,00% во однос на македонци 37,50% и испитаниците од стручните училишта 44,17% во однос на гимназија 32,50%.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници ни укажува на тоа дека тие покажуваат поголема активност во процесот на следење и евалуација на својата работа и учење. Тоа значи и воспоставување на контрола над начинот на кој на наставникот му се презентира наученото.

Разликата во поддршката на страната на испитаниците албанци ни покажува дека тие имаат поголема самодоверба во презентацијата на резултатите од своите активности. Додека пак предноста во корист на испитаниците од стручните училишта дека процесот на презентација на резултатите од завршените активности е потранспарентен, што укажува на поголема иницијатива од страна на учениците, но и мотивација од страна на наставниците.

Коментар:

Охрабрувањето на учениците јавно да ги презентираат резултатите од својата работа во усна или писмена форма на интересен и атрактивен начин доведува до развој на елементите на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик кои ќе им бидат корисни во иднина.

Во овој случај ученикот не се потпира врз предавањето на наставникот туку самиот превзема иницијатива и одговорност за своето напредување. Додека пак наставникот не ја оценува репродукцијата на наученото знаење на учениците туку повеќе се фокусира на следење на процесот и проценка на образовните излези.

Ваквиот општо прифатен наставен пристап во развиените општества во најголема мерка пресудно влијае врз развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај поединецот и го оспособува за активно вклучување во општеството втемелено на знаење.

1.7. Вештини за формулирање на сопствени аргументи

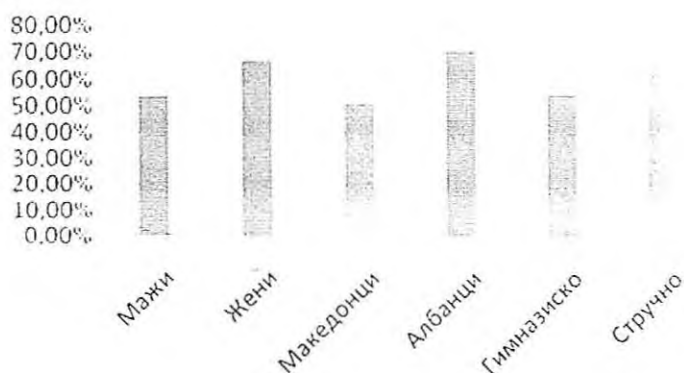
Високо развиените вештини за формулирање на сопствени аргументи при усно или писмено изразување како и целосното уважување на тугите ставови изнесени во писмена или усна форма се значаен индикатор кој укажува на степенот на развој на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик. Во рамките на ова истражување до одговор на прашањето дали учениците умеат да формираат сопствени аргументи дојдовме врз основа на испитување на поддршката на испитаниците за тврдењата понудени како одговор на прашањето: „како се однесуваат во текот на презентацијата на резултатите од некоја завршена активност?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 1, табела 6) поголемиот дел од тврдењата чија аритметичка средина изнесува 3,52, 3,39 и 3,28 имаат повисока поддршка што укажува на нивна поголема прифатеност во однос на четвртото тврдење чија аритметичка средина изнесува 2,91.

Имено, највисока поддршка од 61,25% се забележува за тврдењето „го прилагодувам својот стил на презентација на темата, публиката и ситуацијата“. Кај поддршката за ова тврдење постои разлика помеѓу женските 67,03% во однос на машките 53,62% испитаници, испитаниците

албанци 71,25% во однос на македонци 51,25% како и испитаниците од стручните училишта 63,33% во однос на гимназија 55,00%.

Граф. 5

Во прилог на претходното тврдење е и приближно истата поддршка од 60,63% за тврдењето „користам слики и други материјали како поткрепа на она што го говорам“. И во овој случај постојат разлики во поддршката помеѓу женските 62,64% во однос на машките 57,97% испитаници, испитаниците македонци 65,00% во однос на албанци 56,25% и испитаниците стручните училишта 63,33% во однос на гимназија 52,50%, но не се толку изразени како во претходното тврдење.

Повисоката поддршка на страната на женските испитаници ни покажува дека тие активно учествуваат во подготовката на информациите и не се задоволни само визуелно и вербално да ги примаат информациите. На тој начин наместо само да ги меморираат информациите тие стапуваат во интеракција со наставникот и со соучениците при што ги развиваат вештините на комуникација, мотивација и тимска работа што придонесува за подигање на вештините за размислување на повисоко ниво.

Што се однесува пак до повисоката поддршка во корист на учениците од стручните училишта сметаме дека таа се должи на тоа што аргументираното презентирање на сопствената работа се користи во рамките на поголем број на наставни активности во рамки на стручните училишта.

Релативно пониска поддршка од 43,13% во категоријата „целосно се согласувам“ има тврдењето „материјалот што го презентирам е логички структуриран така што напредува од една во друга фаза“. Повисока разлика

во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските испитаници 53,85% во однос на машките 28,99%, додека поддршката помеѓу останатите категории на испитаници македонци 43,75% и албанци 42,50% и испитаници од стручните училишта 44,17% во однос на гимназија 40,00% е релативно изедначена.

Повисоката поддршка за ова тврдење од страна на женските испитаници ни укажува дека тие се поподготвени аргументирано да ги презентираат своите ставови што укажува на фактот дека активно учествуваат во поставувањето на целите. На тој начин се овозможува и логичко структурирање на излагањето.

Тврдењето „импровизирам доколку немам релевантни податоци“ највисока поддршка од страна на испитаниците од 46,88% има во категоријата „делумно се согласувам“. Мала разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу машките 50,72% во однос на женските 43,96% испитаници и испитаниците македонци 48,75% во однос на албанци 45,00%, додека поддршката помеѓу испитаниците од гимназија 47,50% во однос на стручните училишта 46,67% е приближно изедначена.

Повисоката поддршка од страна на машките испитаници ни покажува дека во рамки на активното учење тие вешто применуваат стратегии за алтернативно решавање на проблемите.

Сепак, она што исто така може да се забележи врз основа на презентираниот поддршка е отсуството на подлабока структурираност на материјалот што се презентира и склоноста кон импровизација.

Коментар:

Презентираните резултати укажуваат на тоа дека најголемиот процент од испитуваните ученици се свесни за потребата од аргументирано презентирање на своите ставови согласно темата, публиката и ситуацијата.

Аргументираното презентирање на сопствените ставови, уважувањето на различните гледишта, учењето врз основа на реакцијата на повеќе луѓе, врз основа на практична работа како и врз основа на лична размена на искуство и дебата не влијае семо врз развојот на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик туку и врз успешното вклучување во процесите на доживотно учење.

1.8. Односот кон туѓото мислење и аргументи и вклучувањето во конструктивен и критички дијалог

Склоноста кон отворен пристап кон туѓото мислење и аргументи како и вклучувањето во конструктивен и критички дијалог која е значајна компонента на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик ја испитавме врз основа на поддршката на испитаниците за тврдењата понудени како одговор на прашањето „кога се вклучуваат во разговор за одреден проблем?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 1, табела 2) поголемиот дел од тврдењата чија аритметичка средина изнесува 3.37 и 3.19 имаат повисока поддршка што укажува на нивна поголема прифатеност во однос на четвртото тврдење чија аритметичка средина изнесува 2.26.

Имено, највисок процент од испитаниците 58.13% „целосно се согласуваат“ со тврдењето „во разговор за одреден проблем се вклучувам доколку проценам дека ќе добијам информација која ќе им помогне да го решам проблемот“. Процентот на женските испитаници 62,64% кои го поддржуваат ова тврдење е повисок од процентот на машките испитаници 52,17%. Истата ситуација ја имаме и во односот помеѓу учениците албанци 65,00% и македонци 51,25%. Највисока разлика во поддршката за ова тврдење имаме помеѓу испитаниците од стручните училишта 65,00% во однос на гимназија 37,50%.

Разликата во поддршката за ова тврдење на страна на женските испитаници и испитаниците албанци сметаме дека е резултат на поголемото стимулирање на дијалогот и почитувањето на туѓото мислење. Додека пак предноста на страната на учениците од стручните училишта сметаме дека се јавува како резултат на нагласениот проблемски пристап во наставата во стручните училишта као резултат на превземените реформи во средното стручно образование.

Тврдењето „во разговор се вклучувам доколку можам да понудам одговор на отворените прашања во врска со некој проблем“ е поддржано од страна на 50,63% од испитаниците. Разлика во поддршката за овој став имаме помеѓу женските испитаници 53,85% во однос на машките 46,38%, испитаниците македонци 52,50% во однос на албанци 48,75% и испитаниците од гимназија 60,00% во однос стручните училишта 47,50%.

Како што може да се забележи освен во односот гимназија - стручни училишта разликата помеѓу другите категории на испитаници не е толку изразена како во претходното тврдење.

Разликата во корист на женските испитаници и испитаниците македонци укажува на тоа дека тие подобро се снаоѓаат во менаџирањето на меѓусебните односи. Додека пак разликата во корист на испитаниците од гимназија ни покажува дека тие се свесни дека за успехот не се значајни само академските постигања туку значајна улога има и училишната клима која често пати има силно влијание врз учениците, врз нивните подоцнежни избори, приоритети и вредности.

Тврдењето „во разговор за одреден проблем се вклучувам доколку комуникацијата е на задоволително ниво“ во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 45,00% од испитаниците. Мала разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу машките 46,38% во однос на женските 43,96% испитаници, додека помеѓу испитаниците албанци 58,75% во однос на македонци 31,25% како и испитаниците од гимназија 55,00% во однос на стручните училишта 41,67% разликата е повисока.

Тврдењето „доколку сите зборуваат во ист глас се борам да се слушне и моето мислење“, највисока поддршка од 42,50% има во категоријата „воопшто не се согласувам“. Мала разлика во поддршката за ова тврдење имаме помеѓу машките 43,48% во однос на женските 41,76% испитаници, додека пак помеѓу испитаниците албанци 50,00% во однос на македонци 35,00% и испитаниците од гимназија 50,00% во однос на стручните училишта 40,00% разликата е нешто повисока.

Малата разлика во корист на машките испитаници ни укажува на тоа дека тие се поподготвени за размена на искуства и им оставаат повеќе простор за креативно изразување на другите. Разликата во корист на испитаниците албанци укажува на поголема толеранција кон туѓото мислење.

Додека пак разликата во корист на испитаниците од гимназија ни покажува дека помеѓу нив се одвива поквалитетна комуникација која придонесува кон поголема независност и самостојност во мислењето.

Генерално, поддршката за овие две тврдења ни покажува дека дел од учениците можат да проценат што е квалитетна комуникација.

Коментар:

Конструктивниот дијалог и почитувањето на туѓото мислење и аргументи доведуваат до квалитетна меѓусебна комуникација и до надминување на потенцијалните недоразбирања помеѓу учениците. На ваков начин учениците се мотивираат на дејствување, ги решаваат проблемите и ги подобруваат меѓусебните односи.

Врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор на ова прашање можеме да констатираме дека поотворени за туѓото мислење и аргументи се женските испитаници, испитаниците албанци и испитаниците од стручните училишта.

Што се однесува до вклучувањето во конструктивен и критички дијалог повисок процент на прифаќање имаме од страна на машките испитаници, испитаниците албанци и испитаниците од гимназија.

Ваквата поддршка ни укажува дека постои простор за поголема примена на дискусијата и дебатата како начин на решавање на отворените прашања во наставата.

1.9. Самодоверба при јавен настап

До податок за тоа дали учениците имаат самодоверба при јавен настап и колкава е таа дојдовме врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор на прашањето „како се однесуваш кога се организира групна дискусија?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 1, табела 3) поголемиот дел од тврдењата чија аритметичка средина изнесува 3,53, 3,59 и 3,36 имаат повисока поддршка што укажува на нивна поголема прифатеност во однос на четвртото тврдење чија аритметичка средина изнесува 2,91.

Имено, највисок процент од испитаниците 66,88% „целосно се согласуваат“ со тврдењето „се вклучувам во дискусијата и го исказувам моето мислење без оглед на тоа дали некому ќе му се допадне или не“. Ова тврдење во повисок процент е поддржано од страна на женските испитаници 71,43% во однос на машките 60,87%, како и испитаниците албанци 71,25% во однос на македонци 62,50%. Сепак највисока разлика од 25,83% во поддршката на ова тврдење постои помеѓу испитаниците од стручните училишта 73,33% во однос на гимназија 47,50%.

Висок процент од 63,75% од испитаниците „целосно го поддржуваат“ тврдењето „со задоволство одговарам на поставените прашања“. Но, во рамки на поддршката на ова тврдење разликата во односот помеѓу женските 64,84% и машките 62,32% испитаници како и испитаниците албанци 67,50% и македонци 60,00% не е висока како во претходното тврдење. Единствено повисока разлика од 25,00% во поддршката постои помеѓу испитаниците од стручните училишта 70,00% во однос на гимназија 45,00%.

Повисоката разлика во корист на женските испитаници ни покажува дека тие се похрабри и активно и одговорно се вклучуваат во дијалог со другите што исто така укажува и на нивна поголема самодоверба. Поддршката пак на страна на испитаниците албанци ни покажува дека во ситуација на јавна комуникација тие се подготвени да дадат соодветни аргументи во дискусиите.

Предноста на страната на испитаниците од стручните училишта укажува на тоа дека тие го прифаќаат предизвикот и активно се вклучуваат во дискусија, каде што доаѓаат до израз нивните способности за изразување на сопственото мислење.

Со оглед на фактот што комуникацијата е суштина на воспитнообразовниот процес и покрај релативно високата поддршка за понудените тврдења, сепак постои простор за унапредување, во овој случај наставниците би требало да им помогнат на учениците да ги идентификуваат проблемите со кои се соочуваат при јавен настап и да им помогнат да напредуваат чекор по чекор.

Тврдењето „ги охрабрувам и другите да дадат придонес во заедничката расправа“ во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 53,75% од испитаниците. Во однос на поддршката за ова тврдење немаме позначајни разлики помеѓу испитаниците, имено машките испитаници 56,52% во поголем процент го поддржуваат ова тврдење за разлика од женските 51,65%, испитаниците македонци 55,00% во однос на испитаниците албанци 52,50%. Единствено повисока разлика во поддршката постои помеѓу испитаниците од стручните училишта 57,50% во однос на гимназија 42,50%.

Сметаме дека повисоката поддршка на страната на испитаниците од стручните училишта ни покажува дека тие покажуваат поголема храброст за

учество во јавната дискусија каде што јазно ги изразуваат сопствените гледишта и аргументи. Тие исто така се поподготвени да се соочат со евентуалните проблеми кои ги имаат во комуникацијата.

Тврдењето „настојувам моите идеи да ги прифатат другите“ највисока поддршка од 47,50% има во категоријата „делумно се согласувам“. Разлика во поддршката за ова тврдење постои во корист на женските 51,65% во однос на машките 42,03% испитаници, испитаниците македонци 55,00% во однос на албанци 40,00% како и испитаниците од гимназија 50,00% во однос на стручните училишта 46,67%.

Повисоката предност на женските испитаници ни укажува на тоа дека тие се поподготвени да превземат иницијатива која е еден од основните елементи кој придонесува за решавање на проблемите. Иако превземањето на иницијативата само по себе не го решава проблемот, сепак претставува неопходен чекор во тој правец.

Предноста во корист на испитаниците македонци ни укажува дека тие се подготвени конкретно да се ангажираат во извршувањето на одредени активности.

Малата предност на страната на испитаниците од гимназија ни покажува дека постои простор за подобрување на квалитетот на учеството на учениците во дискусијата и самодовербата при јавен настап.

Коментар:

Покрај за интелектуалниот, јазикот има големо значење и за емоционалниот и за социјалниот развој на учениците. Од квалитетот на комуникацијата во голема мерка зависи просперитетот на поединецот, па и на општеството во целина.

Знаењата стекнати во оваа област претставуваат неопходна основа за настава и учење во сите други области.

Во рамки на училиштето учениците треба да се оспособат за конструктивна комуникација. При тоа од големо значење е доколку се успее пречката во комуникацијата да се претвори во извор за личен и колективен развој.

Ова може да се постигне само доколку кај учениците систематски се развива самодовербата и самопочитувањето, во спротивно тие ќе сметаат дека се неспособни да одговорат на предизвиците.

1.10. Заклучни согледувања и констатации во однос на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик

Инструментот за испитување на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик се состои од три групи на прашања, кои даваат одговор за степенот на развиеност на трите компоненти: знаења, вештини и ставови.

Прашањата не се секогаш поставувани едноподруго за сите компоненти, за да не се наруши логичката нишка на инструментот.

Така на пример до податоци за степенот на развој на знаењата од областа на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик доаѓаме врз основа на одговорите на првото, седмото и деветтото прашање.

Резултатите покажуваат дека разликите во знаењата од областа на основниот речник, стилот и функцијата на јазикот се најизразени помеѓу испитаниците од машки и женски пол, при што процентуалната разлика се движи од 10,56% до 26,45% во корист на женските испитаници. Разликите во поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци, како и помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта изнесуваат од 2,5% до 7,5% во корист на едната или другата група на испитаници. Предноста во корист на женските испитаници ни укажува дека тие вложуваат повеќе напори во насока на богатење на речникот и се поподготвени за практична употреба на стекнатите знаења од областа на јазикот.

Во однос на познавањето на паралингвистичките карактеристики на комуникацијата највисока разлика во поддршката од 5,83% до 20,00% имаме помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Разликата во поддршката во корист на женските во однос на машките испитаници се движи од 0,38% до 9,88%, додека во однос на испитаниците македонци и албанци имаме наизменична поддршка на тврдењата со приближно иста процентуална разлика. Сметаме дека поддршката во корист на женските испитаници и испитаниците од гимназија укажува на тоа дека тие се повешти во проценката на реакциите на наставникот.

Во овој контекст значајно е да се спомне дека содржините од оваа област не се застапени во постоечките наставни планови и програми.

Во однос на познавањето на основните видови и карактеристики на не книжевни текстови немаме многу високи разлики во поддршката. Разликата во поддршката помеѓу женските во однос на машките испитаници се движи од 2,78% до 15,00%, помеѓу испитаниците македонци и албанци имаме константна разлика од 12,50% во корист на испитаниците македонци, додека пак помеѓу испитаниците во гимназија и стручните училишта имаме наизменична поддршка за тврдењата со приближно иста процентуална разлика. Разликата во корист на женските испитаници и испитаниците македонци укажува на тоа дека тие подобро се снаоѓаат при реализацијата на активностите кои се однесуваат на употреба на јазикот и во други релевантни сфери.

До информации за степенот на развој на **вештините** во рамки на клучната компетенцијата комуникација на мајчин јазик дојдовме врз основа на анализата на одговорите на четвртото, петтото, шестото и осмото прашање.

Резултатите покажуваат дека разликите во вештините од областа на пребарување и процесуирање на пишани информации како и нивно систематизирање се најизразени помеѓу женските и машките испитаници при што процентуалната разлика изнесува од 18,1% до 29,9% во корист на женските испитаници. Исто така значителна разлика во поддршката од 9,17% до 28,33% имаме и во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Во однос на испитаниците македонци и албанци имаме приближно изедначена поддршка. Разликите во корист на женските испитаници и испитаниците од гимназија укажуваат дека тие се повеќе оспособени покрај учебникот да користат и други извори, да ги синтетизираат податоците од повеќе извори и да даваат своја интерпретација на дадена тема.

Во однос на вештините за разликување на релевантните од ирелевантните информации кај слушањето, говорењето, читањето и пишувањето презентирани резултати ни покажуваат дека женските испитаници во повисок процент од машките од 8,71% до 21,64% им приоѓаат на активностите кои бараат самостојност при разликувањето на

релевантните од ирелевантните информации. Со пониска процентуална разлика од 3.75% до 11,25% оваа тенденција е изразена и кај испитаниците албанци во однос на македонци. Што се однесува пак до односот помеѓу испитаниците од гимназија и од стручни училишта мала предност од 2,5% до 6,67% имаме во корист на испитаниците од стручните училишта. Поддршката во корист на женските испитаници, испитаниците албанци и испитаниците од стручните училишта ни покажува дека оваа категорија на испитанци покажуваат поголема иницијатива и подготвени се самостојно да се ангажираат во проценка на квалитетот и релевантноста на информациите.

Во однос на вештините потребни за претставување на текстови во усна или писмена форма релативно висока разлика во поддршката од 11,37% до 25.45% имаме во корист на женските испитаници во однос на машките. Што се однесува пак до односот помеѓу испитаниците македонци и албанци и покрај наизменичната поддршка сепак разлика од 7,5% до 15,00% имаме во корист на испитаниците албанци. Кај односот помеѓу испитаниците од стручните училишта и гимназија разлика во поддршката од 8,33% до 13,33% имаме во корист на испитаниците од стручните училишта.

Разликите во поддршката во корист на женските испитаници, испитаниците албанци и испитаниците од стручните училишта ни укажуваат дека тие превземаат поголема одговорност во процесот на учење, ја осмислуваат својата активност и се активни учесници во процесот на евалуација на својата работа и учење.

Врз основа на презентираниите резултати во однос на вештините за формулирање на сопствени аргументи повисока разлика во поддршката од 13,41% до 24.86% се забележува во корист на женските испитаници во однос на машките. Помеѓу испитаниците од стручните училишта во однос на гимназија разликата во поддршката се движи од 4,17% до 10,83% во корист на испитаниците од стручните училишта, додека пак помеѓу учениците македонци и албанци имаме наизменична поддршка. Разликата во поддршката во корист на женските испитаници и испитаниците од стручните училишта укажува на тоа дека тие наместо само да ги меморираат информациите стапуваат во интеракција со наставникот и со соучениците при што ги развиваат вештините на комуникација, мотивација и тимска

работа со што влијаат врз подигање на вештините за размислување на повисоко ниво.

До информации за степенот на развој на ставовите во рамки на клучната компетенцијата комуникација на мајчин јазик дојдовме врз основа на анализата на одговорите на второто и третото прашање.

Резултатите од анализата на поддршката за тврдењата понудени како одговор на прашањето за односот кон туѓото мислење и аргументи и вклучувањето во конструктивен и критички дијалог ни покажуваат дека и покрај наизменичната поддршка во однос на тврдењата понудени како одговор на ова прашање сепак повисока разлика се забележува во корист на женските испитаници во однос на машките, испитаниците албанци во однос на македонци и испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Ваквата поддршка укажува на тоа дека женските испитаници, испитаниците албанци и испитаниците од стручните училишта се поподготвени да им остават простор и на другите за креативно изразување и за размена на искуства со што се придонесува за конструктивно решавање на проблемите.

Што се однесува пак до самодовербата при јавен настап, највисока разлика во поддршката од 15,00% до 25,83% се забележува во корист на испитаниците од стручните училишта во однос на гимназија. Додека пак во однос на останатите категории и покрај наизменичната поддршка сепак имаме разлика во корист на женските испитаници во однос на машките како и на испитаниците македонци во однос на албанци.

Разликата во корист на женските испитаници, испитаниците македонци и испитаниците од стручните училишта укажува дека овие категории на испитаници се поподготвени да го прифатат предизвикот и активно се вклучат во дискусија со свои аргументи. На овој начин тие успешно соочуваат со евентуалните проблеми кои ги имаат во комуникацијата.

Заклучок

Врз основа на презентираниите резултати можеме да дојдеме до констатација дека учениците од средните училишта се доволно оспособени за разбирање и обработка на устен и пишан материјал по мајчин јазик, со што се потврдува поставената хипотеза.

Што се однесува пак до разликите во поддршката помеѓу различните категории на испитаници може да се каже дека во сите компоненти на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик: знаења, вештини и ставови постои разлика во корист на женските во однос на машките испитаници, што значи дека клучната компетенција комуникација на мајчин јазик е во директна зависност од полот на учениците, со што се потврдува поставената хипотеза.

Во врска со односот помеѓу испитаниците македонци и албанци може да се каже дека и покрај изедначената поддршка кај голем дел од тврдењата сепак во рамки на компонентата знаење повисока поддршка имаме од страна на испитаниците македонци, во рамки на компонентата вештини предноста е на страна на испитаниците албанци, додека пак кај компонентата ставови имаме наизменична поддршка со приближно иста процентуална разлика, што значи дека не постои разлика во развиеноста на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик во однос на наставниот јазик односно етничката припадност на учениците, со што се отфрла поставената хипотеза.

Кај односот помеѓу учениците од гимназија и од стручните училишта во рамки на компонентата знаење повисока поддршка имаме од страна на испитаниците од гимназија, во рамки на компонентата вештини предноста е на страна на испитаниците од стручните училишта, додека пак кај компонентата ставови имаме наизменична поддршка со приближно иста процентуална разлика. Врз основа на тоа може да констатираме дека клучната компетенција комуникација на мајчин јазик не е поразвиена кај учениците од гимназија во однос на стручните училишта, со што се отфрла поставената хипотеза.

2. Комуникација на странски јазик

Клучната компетенција комуникација на странски јазик ќе ја анализираме врз основа на резултатите од прашалникот за ученици.

За да добиеме поголема прегледност за разликите во степенот на знаењата, вештините и ставовите карактеристични за клучната компетенција комуникација на странски јазик, одговорите ги групиравме во неколку сегменти:

1. Познавање на основниот вокабулар, интонација и изговор
2. Познавање на соодветен спектар на книжевни и некнижевни текстови во доволна мерка
3. Свест за различните видови на вербална интеракција (разговори лице в лице, телефонски разговори, интервју, интернет комуникација)
4. Способност за слушање и разбирање на говорните пораки
5. Способност за започнување и одржување на соодветен спектар на автономни активности за учење на јазикот
6. Способност за читање и разбирање на нестручни пишани текстови и пишување на различни видови на текстови за различна цел
7. Способност за започнување, одржување и завршување на разговор за теми кои се блиски, од особен интерес или релевантни за секојдневниот живот
8. Чувствителност за културните разлики и отпор кон стереотипите
9. Интерес за интеркултурална комуникација

2.1. *Познавање на основниот вокабулар, интонација и изговор*

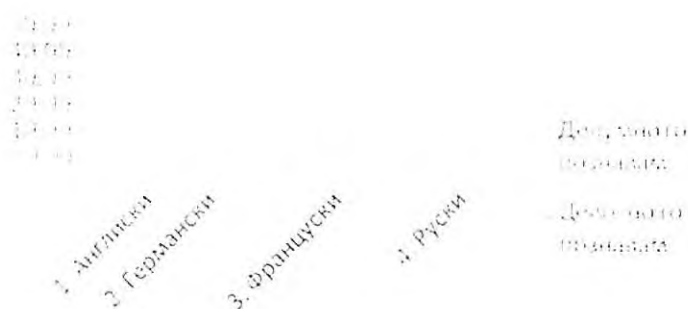
За да дојдеме до сознанија за степенот на развој на клучната компетенција комуникација на странски јазик најнапред треба да имаме увид во степенот на познавање на странските јазици од страна на учениците. За таа цел ги прашуваме кои странски јазици ги познаваат и до кое ниво.

Како што може да се забележи (види: прилог 2, табела 1) поголема прифатеност од страна на испитаниците има првото тврдење чија што аритметичка средина која изнесува 3,29 е значително повисока во однос на аритметичките средини на останатите тврдења чии аритметички средини изнесуваат 1,19, 1,44 и 1,82.

Имено, највисок процент од испитаниците 45,00% се изјасниле дека делумно го познаваат англискиот јазик. Приближно ист процент од 43,13% се изјасниле дека целосно го познаваат англискиот јазик, при што 43,48% од нив се од машки пол, а 42,86% се припадници на женскиот пол. Што се однесува пак до односот македонска настава и албанска настава, 50,00% од учениците македонци и 36,25% од учениците албанци се изјасниле дека целосно го познаваат англискиот јазик. Разлика постои и во односот помеѓу учениците од гимназија 55,00% и од стручните училишта 39,17%.

Доколку се земе предвид дека сите испитаници од петто одделение на основното училиште (а некои најверојатно и порано), активно го изучувале англискиот јазик презентираниите резултати не задоволуваат.¹⁴² Очигледно е дека во одреден сегмент од процесот на изучување на англискиот јазик постојат недостатоци. Сметаме дека во рамки на наставата по англиски јазик многу време се посветува на усвојување на граматичките правила и настојувањето учениците да научат „точно“ да го говорат англискиот јазик. За сметка на тоа отсуствуваат можности за активна употреба на јазикот, како и проценка за потребите на учениците од совладување на овој јазик. Токму поради тоа оние ученици кои покажуваат поголем интерес од областа на англискиот јазик својата потреба ја задоволуваат на курсевите за организирани од страна на приватни училишта.

Граф. 6

Што се однесува пак до останатите странски јазици, 25,63% се изјасниле дека делумно го познаваат германскиот јазик, а само 3,13% го

¹⁴² Во Република Македонија од учебната 2003/04, почнувајќи од шесто одделение основно училиште се изучува и втор странски јазик. Во рамки на гимназиското образование со изучување на втор странски јазик се започнува од 2001 година, додека пак во средното стручно образование втор странски јазик се изучува само во струките кои работат по ФАРЕ програмата од 2003 година.

познаваат целосно. Само 10,00% од испитаниците делумно го познаваат францускиот јазик од кои 1,88% францускиот јазик го познаваат целосно. Додека пак рускиот јазик го познаваат само 3,75% од испитаниците од кои само 0,63% целосно.¹⁴³

Имајќи го предвид фактот што во рамки на гимназиското образование како и во средното стручно економско училиште покрај англискиот јазик во рамки на изборната настава се изучува уште еден странски јазик, не можеме да бидеме задоволни од нивото на познавање на останатите странски јазици.

Имено, во нашата образовна пракса сеуште се смета дека познавањето на странските јазици е важно доколку се патува надвор од државата и за комуникација во случај на контакти со луѓе кои не го зборуваат нашиот јазик. Во овој контекст отсуствува сфаќањето дека познавањето на странските јазици е значајно и за задоволување на сопствените потреби за учество и интеграција во „општеството кое учи“.

Коментар:

Разликата од 13,75% во познавањето на англискиот јазик во корист на учениците од македонска настава најверојатно се должи на континуитетот во изучувањето токму на англискиот јазик, додека пак учениците од албанска настава подолго време како прв странски јазик го изучуваа францускиот јазик.

Исто така разликата од 15.83% во корист на учениците од гимназија во однос на учениците од стручните училишта најверојатно се должи на поголемиот акцент на општо образовните содржини во кои спаѓа и изучувањето на странските јазици во рамки на гимназиското образование.

Нискиот процент на познавање на францускиот и рускиот јазик најверојатно се јавува во случаи кога учениците во рамки на личниот или семејниот живот имаат допир со овие јазици.

¹⁴³ Со оглед на многу нискиот процент на познавање на останатите странски јазици, во рамки на анализата ќе ја следиме поддршката на учениците која се однесува на различните аспекти од усвојувањето и користењето на англискиот јазик.

2.2. Познавање на соодветен спектар на книжевни и некнижевни текстови во доволна мерка

Покрај познавањето на основниот вокабулар од областа на јазикот за да добиеме увид во степенот на развој на клучната компетенција комуникација на странски јазик треба да знаеме и кои содржини ги познаваат учениците и во колкав обем. Информации за тоа добиваме врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор на прашањето „Што знам на странски јазик?“.

Понудените тврдења не го одразуваат целиот спектар на јазични содржини, тие имаат за цел да го идентификуваат нивото на познавање на странскиот јазик како и интересот за него т.е. дали познавањата на учениците се ограничени на фрази од непосредното окружување и искуствата од секојдневниот живот или пак можат самостојно да опишат одредени случувања.

Како што може да се забележи (види: прилог 2, табела 2) сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,53, второто 3,52, третото 3,48 и четвртото 3,33 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, од тврдењата понудени како одговор на ова прашање највисока поддршка од 67,50% има тврдењето „на странски јазик знам општо познати зборови и фрази кои се однесуваат на семејството“. Ова тврдење е поддржано и од 62,32% од машките и 23,08% од женските испитаници. Значителна разлика постои и во однос на поддршката од страна на испитаниците македонци 80,00% и албанци 55,00%, а нешто помала е разликата во поддршката помеѓу учениците од гимназија 77,50% во однос на учениците од стручните училишта 64,17%.

Поддршката од 63,13% за тврдењето „на странски јазик знам да напишам краток текст на тема од секојдневниот живот“ е приближно иста како и за претходното тврдење во сите испитувани категории: машки 62,32% - женски 29,67%, македонци 76,25% - албанци 50,00% и ученици од гимназија 67,50% - ученици од стручните училишта 61,67%.

Значително повисоката поддршка од страна на машките во однос на женските испитаници која се јавува во сите тврдења не наведува на констатација дека методите на работа и активностите на наставникот повеќе им соодветствуваат на интересите на машките испитаници. Во овој контекст исто така треба да се земе предвид и времето кое учениците самоиницијативно го поминуваат пред компјутер како и нивните мотиви, при што познавањето на англиски јазик е неопходно.

Во прилог на ова е и поддршката за тврдењето „на странски јазик знам познати зборови и фрази кои се однесуваат на непосредната околина“ кое „целосно е поддржано“ од страна на 59,38% од испитаниците, додека пак тврдењето „на странски јазик знам текстови од песни на познати изведувачи“ е поддржано од 53,13% од испитаниците. И во овој случај поддршката е иста како и во претходните две тврдења.

Граф. 7

Коментар:

Она што јасно се гледа во овој случај е големата разлика во поддршката на сите четири тврдења помеѓу машките и женските испитаници која се движи од 19.55% до 39.40%. Вака високата разлика во поддршката може да представува резултат на начинот на кој се организирани, структурирани и прилагодени предавањата кој повеќе се во функција на развој на клучната компетенција комуникација на странски јазик кај машките испитаници.

Разликата во поддршката на сите тврдења помеѓу учениците македонци и албанци се движи од 13,75% до 26,25%. Сметеме дека оваа разлика во поддршката се должи на тоа што испитаниците македонци имаат континуитет во изучувањето на

англискиот јазик, додека дел од испитаниците албанци англискиот јазик го учеле или само во основното или само во средното образование така што во овој случај одсуствува систематско развивање на вештините на усвојување на англискиот јазик.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу учениците од гимназија во однос на стручните училишта, кај сите тврдења немаме позначајна разлика, имено таа се движи од 5.83% до 13.33% во корист на учениците од гимназија.

2.3. Свест за различните видови на вербална интеракција (разговори лице в лице, телефонски разговори, интервју, интернет комуникација)

За развој на клучната компетенција комуникација на странски јазик од големо значење е употребата на странскиот јазик т.е. примената на стекнатите знаења во секоја можна ситуација. Експертите од оваа област сметаат дека ваквиот став е најзначаен за унапредување на процесот на учењето и активно користење на странскиот јазик. Имено јазикот е невозможно да се раздвои од општествената акција и комуникација.

Свеста за различните видови на вербална интеракција ја испитувавме преку одговорите на прашањето „во кои ситуации учениците го применуваат стекнатото знаење по англиски јазик“.

Како што може да се забележи (види: прилог 2, табела 4) поголема прифатеност од страна на испитаниците има првото и четвртото тврдење чија што аритметичка средина која изнесува 3.02 односно 3.63 е повисока во однос на аритметичките средини на останатите две тврдења кои изнесуваат 2.66 и 2.74.

Сепак, највисока поддршка има тврдењето „стекнатото знаење го применувам за пребарување на податоци на интернет“ кое во категоријата „секогаш“ е поддржано од 69,38% од испитаниците. Што се однесува пак до различните категории на испитаници ова тврдење е повеќе поддржано од страна на машките испитаници 76,81% во однос на женските 63,74%, испитаниците македонци 76,25% во однос на испитаниците албанци 62,50%, и учениците од гимназија 72,50% во однос на учениците од стручните училишта 68,33%.

Додека пак кај тврдењето „стекнатото знаење по англиски јазик го применувам кога праќам електронска пошта“ немаме јасно изразена поддршка, имено 30,00% од испитаниците одговориле „ретко“, 25,00% одговориле „често“ и 31,25% одговориле „секогаш“.

Врз основа на поддршката понудена за овие тврдења можеме да констатираме дека учениците сеуште не го сфаќаат странскиот јазик као средство за комуникација, туку како помошно средство за постигнување на некоја цел.

Повисоката поддршка од страна на машките испитаници и испитаниците македонци ја потврдува констатацијата дека тие поинтензивно го употребуваат англискиот јазик откривајќи ги предностите од неговата примена.

Што се однесува пак до тврдењето „стекнатото знаење по странски јазик најчесто го применувам во комуникација на позната тема“, највисока поддршка од испитаниците 38,75% има во категоријата „често“, додека пак само 33,13% ова тврдење го поддржале во категоријата „секогаш“. Интересно е што поддршката за ова тврдење и во двата случаи е на страна на женските испитаници во однос на машките, додека пак во останатите испитувани категории помеѓу учениците македонски и албанци и учениците од гимназија и од стручните училишта или разликата е многу мала 2,5% или немаме јасно изразена поддршка.

Ниската поддршка за ова тврдење ни покажува дека учениците не се доволно мотивирани да се служат со англискиот јазик во рамки на најголемиот број на ситуации кои се одвиваат во училницата. Повисоката поддршка од страна на женските испитаници најверојатно е резултат на лична иницијатива и афинитет.

Во однос на тврдењето „стекнатото знаење по англиски јазик го применувам при раскажување на случки кои сум ги доживеал/ла“, највисок процент од испитаниците 40,63% одговориле „ретко“, 34,38% одговориле „често“ и само 18,75% одговориле „секогаш“. Трендот е ист за сите типови на одговори т.е. позабележителна разлика има помеѓу испитаниците македонци и албанци и таа се движи од 5% до 16,25% во корист на испитаниците македонци, додека помеѓу машките и женските испитаници како и помеѓу

испитаниците од гимназија и од стручните училиште поддршката е скоро изедначена.

Во процесот на усвојување на странскиот јазик неопходно е тој да се користи во различни цели и во сите фази на усвојување. Недостатокот на поизразена поддршка во рамки на ова тврдење укажува на недостатокот од систематска работа во насока на реализацијата на целите на компонентата зборување која предвидува развој на способностите за усно изразување на сопствените ставови и мислења за прашања од секојдневниот живот како и нивна поткрепа со аргументи.

Коментар:

Странскиот јазик треба да се појави како функционален медиум за примање и пренесување на информации кои се од значење за проширување на системот на знаења и умеења на учениците. Неговата недоволна употреба укажува на недостатоци во процесот на неговото усвојување кои се рефлектираат и врз поддршката за одредените тврдења.

Имено, разликите во поддршката на тврдењата понудени како одговор на ова прашање помеѓу машките и женските испитаници како и помеѓу испитаниците македонци во однос на албанци не се многу високи, но сепак укажуваат на зголемениот интерес на одредена категорија на испитаници кој може да се должи на личниот став и мотивација или пак на континуитетот во изучувањето на одреден јазик.

2.4. Способност за слушање и разбирање на говорните пораки

Способноста за слушање и разбирање на говорните пораки во соодветен спектар на комуникациски ситуации како на пример, теми кои се блиски, од особен интерес или релевантни за секојдневниот живот е значајна за здобивање со одреден фонд на јазички знаења кои можат да им послужат на учениците во насока на продуктивна употреба на англискиот јазик.

До кој степен нашите испитаници ја имаат развиено оваа способност дознаваме преку поддршката за ставовите понудени како одговор на прашањето „Што можам да следам на странски јазик?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 2, табела 7) сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на

испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,62, второто 3,53, третото 3,47 и четвртото 3,37 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од 70,63% од страна на испитаниците има тврдењето „на странски јазик можам да следам кратки и јасни рекламни пораки“ кое во повисок процент е поддржано од страна на женските испитаници 75,82% во однос на машките 63,77%, испитаниците македонци 81,25% во однос на испитаниците албанци 60,00% и испитаниците од гимназија 85,00% во однос на испитаниците од стручните училишта 65,83%.

Тврдењето „на странски јазик можам да следам едноставни соопштенија“ е поддржано од страна на 64,38% од испитаниците, при што поддршката во рамки на испитуваните категории е иста како и во претходното тврдење.

Следењето на рекламните пораки и кратките соопштенија ги развива способностите за разбирање на говорот преку поврзување на лингвистичките со паралингвистичките сигнали (интонација, акцент) како и со нелингвистичките сигнали (гестикации). Релативно високиот процент на поддршка на овие тврдења укажува на тоа дека учениците со задоволство ги конзумираат овие содржини. Повисоката поддршка од страна на женските испитаници, испитаниците македонци и испитаниците од гимназија, укажува на фактот дека начинот на нивна презентација тие го сметаат за атрактивен. Овие сознанија можат да бидат од особено значење поради тоа што нудат идеи за креативно презентирање на содржините од областа на јазикот во рамки на наставниот процес.

Тврдењето „на странски јазик можам да читам статии од весници“ е поддржано од страна на 60,00% од испитаниците, при што не постои позначајна разлика во однос на останатите испитувани категории, имено таа се движи од 1,53% за категоријата машки-женски, 2,5% за категоријата македонци-албанци и 3,33% помеѓу учениците од гимназија и стручните училишта.

Најниска поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „можам да следам програма на странски јазик“ кое во категоријата „целосно е така“ е поддржано од страна на 53,75% од

испитаниците, при што разликите во поддршката помеѓу машките 55,07% и женските испитаници 52,75% се многу мали и изнесуваат 2,32%, исто како и разликата помеѓу испитаниците албанци 55,00% и македонци 52,50 која изнесува 2,5%, единствено позначителна разлика од 18,33% во поддршката на ова тврдење постои помеѓу испитаниците од гимназија 67,50% и од стручните училишта 49.17%.

Поддршката за овие тврдења ни дава информација за развиеноста на способноста за читање на статии од весници како и следење на програма на странски јазик која кај учениците ги развива способностите за идентификување на значајните информации, како и за разбирање на главната идеја што води кон повисок степен на развој на клучната компетенција комуникација на странски јазик.

Повисоката поддршка во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта сметаме дека е резултат на користењето на интерактивни методи во наставата кои се поатрактивни за учениците.

Коментар:

Врз основа на поддршката на испитаниците за тврдењата понудени како одговор на ова прашање може да се констатира дека повисоката поддршка за првите две тврдења од страна на женските испитаници веројатно се должи на тоа што нивната содржина најчесто се однесува на теми кои се од интерес на женската популација.

Што се однесува пак до разликите во поддршката од страна на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта сметам во рамки на гимназиското образование повеќе се инсистира на значењето на информираноста како дел од општата култура, додека кај испитаниците од стручните училишта акцентот се става на практичните знаења.

Што се однесува пак до разликите во поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци сметам дека станува збор за личен став кон јазикот и континуитет во изучувањето на странскиот јазик.

Високата и релативно изедначена поддршка на третото и четвртото тврдење отвора простор за практична примена на современата наставна технологија во наставата по странски јазик.

2.5. Способност за започнување и одржување на соодветен спектар на автономни активности за учење на јазикот

За развој на клучната компетенција комуникација на странски јазик од особено значење е сопствената иницијатива на учениците. Во рамки на ова истражување ние се обидовме да дознаеме колку учениците се во состојба активно да учествуваат во процесот на усвојувањето на јазикот со свои предлози и сугестии и да бараат од наставникот целосно да им ги разјасни сите нејаснотии кои се појавуваат во процесот на усвојувањето на јазикот.

За таа цел испитаниците ги прашавме „Како се однесувате за време на учењето на странскиот јазик?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 2, табела 3) највисока поддршка од 54,38% проценти има тврдењето „за време на учењето на странски јазик помеѓу повеќе понудени методи го барам оној кој најмногу ми одговара“, при тоа 32,97% од женските испитаници и 28,99% од машките испитаници го поддржале ова тврдење. Што се однесува пак до останатите категории 56,25% од испитаниците македонци го поддржале ова тврдење и 52,50% од испитаниците албанци, додека пак испитаниците од стручните училишта го поддржале ова тврдење со 55,83%, а испитаниците од гимназија 50,00%.

Релативно ниската поддршка за ова тврдење укажува на тоа дека учениците не се во состојба да ги проценат сопствените потреби за учење на странскиот јазик и согласно тоа самостојно да изберат соодветни методи кои соодветствуваат на нивните потреби и интереси.

Релативно ниска поддршка имаат и тврдењата „За време на учењето на странски јазик барам совет од наставникот за тоа кој метод е најдобар за учење на странскиот јазик“ кое во категоријата „често“ е поддржано од страна на 37,50% од испитаниците, додека пак во категоријата „секогаш“ е поддржано од 36,25% од испитаниците. Она што е значајно кога станува збор за поддршката на ова тврдење е разликата во поддршката во категоријата „секогаш“ помеѓу испитаниците албанци 50,00% и македонци 22,50%, како и помеѓу испитаниците од стручните училишта 41,67% и од гимназија 20,00%.

Слична е ситуацијата и кога станува збор за поддршката на тврдењето „за време на учењето на странски јазик барам повратна информација од

наставникот за тоа колку сум ја разбрал/ла одредената содржина“ која што во категоријата „често“ е поддржана од страна на 38,13% од испитаниците, а во категоријата „секогаш“ од 31,25% од испитаниците. Значајна е разликата во поддршката во категоријата „секогаш“ помеѓу испитаниците албанци 40,00% и испитаниците македонци 22,50%, како и помеѓу испитаниците од стручните училишта 35,00% и од гимназија 20,00%. Во категоријата машки и женски испитаници поддршката за ова тврдење е изедначена.

Ваквата поддршката укажува на фактот дека во процесот на учењето на странскиот јазик учениците во многу помал процент се потпираат на поддршката од страна на наставниците, тоа од една страна може да е показател за нивната способност за самовреднување на сопствените знаења, но исто така може да укажува на недоверба кон наставниците. Разликата во поддршката во корист на испитаниците албанци како и испитаниците од стручните училишта може да е резултат на личниот авторитет и стил на работа на наставниците по странски јазик.

Тврдењето „за време на учењето на странски јазик барам помош од соучениците кога станува збор за познати теми и активности“ највисока поддршка од 38,75% има во категоријата „често“, при што помеѓу машките и женските испитаници како и помеѓу испитаниците од гимназија и од стручните училишта таа поддршка е изедначена, мала разлика постои помеѓу испитаниците албанци 42,50% и македонци 35,00%. Ова тврдење во категоријата „секогаш“ е поддржано само од страна на 26,25% од испитаниците.

Релативно ниската поддршка за ова тврдење укажува на недостатокот на соработка помеѓу соучениците, сепак нешто повисока подготвеност за соработка манифестираат учениците албанци.

Коментар:

Врз основа на поддршката понудена за тврдењата во однос на ова прашање може да се констатира дека испитаниците не се доволно оспособени активно да учествуваат во процесот на усвојување на странскиот јазик, да покажат иницијатива како и да ги проценат своите знаења и способности.

Разликата во поддршката во корист на испитаниците албанци како и испитаниците од стручните училишта сепак може да се протолкува како резултат на

односот на наставниците во рамки на наставниот процес. Иато така загрижува и отсуството на соработка помеѓу учениците.

2.6. Способност за читање и разбирање на нестручни пишани текстови и пишување на различни видови на текстови, за различна цел

Способноста за читање и разбирање на нестручни текстови на одреден начин укажува на капацитетот на учениците да го користат странскиот јазик надвор од училницата. Со цел да видиме колку тие се во состојба активно да го користат странскиот јазик им понудивме неколку тврдења.

Како што може да се забележи (види: прилог 2, табела 5), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,32, второто 3,18, третото 3,54 и четвртото 3,56 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Имено, тврдењата „се чувствувам способен на странски јазик да прочитам едноставен текст од рекламен материјал“ и „се чувствувам способен на странски јазик да пополнам формулар со лични податоци“ имаат идентична поддршка од 68,13% од испитаниците.

Кај првото тврдење поддршката помеѓу машките и женските испитаници е идентична, поголема разлика од 18,75% постои помеѓу испитаниците македонци 77,50% и албанци 58,75% како и помеѓу испитаниците од гимназија 80,00% и од стручните училишта 64,17%.

Кај второто тврдење имаме поголема поддршка од страна на женските 72,53% испитаници во однос на машките 62,32%, како и од страна на испитаниците од гимназија 72,50% во однос на испитаниците од стручните училишта 66,67%. Поголема разлика од 28,75% постои помеѓу испитаниците македонци 82,50% и албанци 53,75%.

Релативно високата поддршка за овие две тврдења сметаме дека е резултат на интересот на учениците за употреба на јазикот во насока на

информирање и остварување на лични цели што претставува показател дека учениците на странскиот јазик не гледаат како на нешто што треба да се научи само за на час и за оценка. Разликите во поддршката помеѓу учениците македонци и албанци, како и помеѓу учениците од гимназија во однос на стручните училишта сметаме дека се јавуваат како резултат на можностите кои им се презентираат на учениците од страна на наставниците т.е. колку тие им сугерираат на учениците потврда за своите јазички знаења да бараат и надвор од содржините кои се предвидени во рамки на редовната настава.

Што се однесува пак до разликите помеѓу испитаниците околу поддршката за второто тврдење, нешто повисока разлика постои помеѓу учениците македонци во однос на албанци која меѓу другото може да се должи и на тоа колку реално учениците се сретнале со можноста да пополнуваат формулар на странски јазик.

Тврдењето „се чувствувам способен да учествувам во едноставна комуникација без употреба на сложени реченици“ е поддржано од страна на 47,50% од испитаниците, при што поддршката помеѓу машките и женските испитаници е скоро идентична, додека пак помеѓу испитаниците македонци 57,50% и албанци 37,50% постои поголема разлика во поддршката, исто како и помеѓу испитаниците од гимназија 70,00% и од стручните училишта 40,00%.

Тврдењето „се чувствувам способен да учествувам во едноставна комуникација со помош на наставникот“ целосно е поддржано од страна на 43,13% од испитаниците, и во овој случај постои голема разлика од 19,77% помеѓу женските 51,65% и машките 31,88% испитаници, испитаниците македонци 52,50% и албанци 33,75% и помеѓу испитаниците од гимназија 62,50% и стручните училишта 36,67%, чија разлика изнесува 25,83%.

Релативно ниската поддршка за овие тврдења укажува на потребата учениците да се охрабрат да се вклучуваат во активна комуникација на англиски јазик или самостојно или со помош на наставникот. Токму и разликите во поддршката за овие тврдења помеѓу испитуваните категории можат да се толкуваат како резултат на индивидуалната иницијатива и афинитет на учениците пред сè поради тоа што современите услови на живот нудат многу можности за активна употреба на англискиот јазик надвор од рамките на училиштето.

Коментар:

Поддршката за тврдењата понудени како одговор на ова прашање укажуваат на желбата на учениците за општествена интеракција и мобилност која отвора перспективи за запознавање со другите средини и нуди широки образовни можности.

Сепак покрај желбата потребна е и подготвеност за активна комуникација на англиски јазик, на која сеуште треба да се работи со оглед на тоа што способноста за говор и аргументација на сопствените мисли и ставови е неопходна активна партиципација во современото општество базирано на знаење.

2.7. Способност за започнување, одржување и завршување на разговор за теми кои се блиски, од особен интерес или релевантни за секојдневниот живот

Личниот интерес на поединците е од големо значење за развој на клучната компетенција комуникација на странски јазик. Увид во тоа колку испитаниците се во состојба да го користат странскиот јазик во секојдневната комуникација ќе добиеме врз основа на анализа на одговорите на прашањето „Кога се чувствувам способен да водам едноставна комуникација на странски јазик?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 2, табела 6), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,46, второто 3,52, третото 3,44 и четвртото 3,54 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „се чувствувам способен да водам едноставна комуникација на странски јазик доколку од мене се бара да дискутирам за предходно прочитан краток текст“ кое е целосно поддржано од страна на 68,75% од испитаниците. Поддршката за ова тврдење помеѓу испитаниците македонци и албанци е изедначена, мала разлика од 6,21% постои помеѓу женските 71,43% и машките 65,22% испитаници, додека помеѓу испитаниците

од гимназија 82,50% и од стручните училишта 64,17% постои нешто поголема разлика од 18,33%.

Тврдењето „се чувствувам способен своите ставови да ги искажам преку кратко писмо“ е поддржано од страна на 66.25% од испитаниците. Што се однесува пак до останатите категории на испитаници ова тврдење повеќе е поддржано од страна на женските испитаници 69.23% во однос на машките 62,32%, испитаниците албанци 71,25% во однос на македонци 62,25%, како и испитаниците од гимназија 82,50% во однос на испитаниците од стручните училишта 60,83%.

Понудената поддршка за тврдењата како одговор на ова прашање реално ја отсликува ситуацијата во нашата образовна пракса. Имено, повисока поддршка имаат тврдењата кои на учениците им нудат поголема „сигурност“ како што се дискусија за предходно прочитан текст, веќе познат, како и писмено искажување на сопствените ставови. Сметам дека тоа меѓудругото се должи на фактот што во овој период учениците се срамат неподготвени да влезат во комуникација поради страв не згрешат нешто што би предизвикало подсмев кај нивните соученици.

Граф. 8

Сепак задоволува нивната подготвеност да водат едноставна комуникација на теми кои им се добро познати како и спонтано да се вклучат во едноставна комуникација на странски јазик, што представува добра основа за темелно учење на соодветниот вокабулар како и јазичките структури и фрази кои се потребни за квалитетна комуникација на странски јазик, што се илустрира со поддршката на тврдењата кои следат.

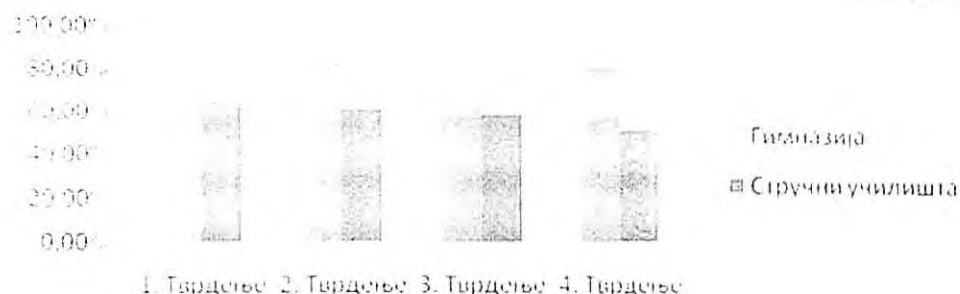
Повисоката разлика во поддршката во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта сметаме дека е резултат на вниманието кое што му се посветува на странскиот јазик како општообразовна содржина во рамки на гимназиското образование, што подразбира и користење на повеќе интерактивни методи во наставата.

Тврдењето „се чувствувам способен/на да водам едноставна комуникација на странски јазик доколку ми се поставуваат едноставни прашања на теми кои ми се добро познати“ целосно е поддржано од страна на 61,88% од испитаниците, при што постои многу мала разлика од 4,32% во поддршката помеѓу женските 63,74% и машките 59,42% испитаници и испитаниците македонци 63,75% и албанци 60,00%, додека пак нешто поголема разлика од 14,17% постои помеѓу испитаниците од гимназија 72,50% и од стручните училишта 58,33%.

Најниска поддршка од понудените тврдења во рамки на ова прашање има тврдењето „се чувствувам способен спонтано да се вклучам во едноставна комуникација на странски јазик“ кое е целосно поддржано од страна на 58,13% од испитаниците. Ова тврдење целосно го поддржале 60,44% од женските испитаници и 55,07% од машките испитаници, помеѓу испитаниците албанци 58,75% и македонци 57,50% постои скоро идентична поддршка, значителна разлика од 29,17% во поддршката постои помеѓу испитаниците од гимназија 80,00% и стручните училишта 50,83%.

Презентираната поддршка за овие две тврдења покажува дека не постои позначајна процентуална разлика помеѓу машките и женските испитаници, како и испитаниците македонци и албанци. Позабележителната разлика која постои помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта сметаме дека е резултат на тоа што гимназиското образование по својата суштина пружа повеќе можности за организирање на дебати на разни прашања кои се од интерес на учениците, што представува можност за вежбање на комуникациските вештини.

Граф.9.

Коментар:

Вештата употреба на странскиот јазик и сигурноста во комуникацијата се од пресудна важност за стекнување на клучната компетенција комуникација на странски јазик.

Квалитетните предавања сепак не се доволна гаранција за успех, неопходно е учениците да се оспособат за активна комуникација на странски јазик врз основа на креирање на контекстуални ситуации од нивниот живот.

Во рамки на модерната методика на странските јазици повеќе се зборува за пристап отколку за метод, бидејќи секоја од методите се покажала како несовершена и делумно ефикасна. Во таа смисла комуникацискиот пристап значи дека комуникацијата треба да биде и средство и цел.

2.8. Чувствителност за културните разлики и отпор кон стереотипите

Покрај знаењата и способностите за развој на клучната компетенција комуникација на странски јазик од големо значење се и ставовите на испитаниците во врска со можностите кои ги нуди познавањето на странскиот јазик. Нивната чувствителност кон културните разлики и отпор кон стереотипите се обидовме да ја испитаме врз основа на одговорот на прашањето за кои култури најмногу се интересираат.

Како што може да се забележи (види: прилог 2, табела 9), највисока поддршка има тврдењето „ме интересира културата на земјите кои многу се разликуваат од нашата култура“ кое целосно го поддржуваат 51,25% од испитаниците. Мала разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу

испитаниците албанци 55,00% и македонци 47,50%, како и помеѓу испитаниците од стручните училишта 52,50% и од гимназија 47,50%, додека пак нешто поголема разлика од 21,31% постои помеѓу женските 60,44% и машките 39,13% испитаници.

Тврдењето „ме интересира културата на земјите чија што култура е постара од нашата“ е поддржано од страна на 49,38% од испитаниците. Повисока поддршка за ова тврдење дале женските 52,75% испитаници во однос на машките 44,93%, испитаниците албанци 52,50% во однос на македонци 46,25%, како и испитаниците од стручните училишта 54,17% во однос на испитаниците од гимназија 35,00%.

Разликата во корист на женските испитаници можно е да се јави како резултат на повисоката свест за можностите кои ги нуди познавањето на другите култури. Имено, интересот за културите кои се различни од нашата, како и постарите култури укажува на потребата да се усвојат нивните позитивни придобивки кои ќе овозможат меѓусебно разбирање и толеранција.

Помеѓу останатите испитувани категории генерално нема позначајни разлики во поддршката, малата предност во корист на испитаниците албанци и испитаниците од стручните училишта сметаме дека е резултат на личната љубопитност како и ангажманот од страна на одредени наставници кои ги следат современите трендови во наставата по странските јазици.

Релативно ниска поддршка од 43,75% во категоријата „целосно се согласувам“ има тврдењето „ме интересира културата на земјите која е побогата од нашата култура“. Во рамки на ова тврдење има мала разлика од 3,02% во поддршката помеѓу женските 45,05% и машките 42,03% испитаници, додека пак поголема разлика од 27,50% постои помеѓу испитаниците албанци 57,50% во однос на македонци 30,00% и испитаниците од стручните училишта 47,50% во однос на гимназија 32,50%.

Интересот за културите кои се побогати од нашата укажува на свеста дека културата е нешто позначајно од материјалното богатство. Сепак релативно нискиот степен на поддршка за ова тврдење укажува дека испитаниците високо го вреднуваат богатството и значењето на сопствените култури.

Најниска поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „ме интересира културата на земјите кои се блиски до нашата култура“ кое највисока поддршка од 42,50% има во категоријата „делумно се согласувам“, додека во категоријата „целосно се согласувам“ ова тврдење го поддржале 35,00% од испитаниците.

Релативно ниската поддршка за ова тврдење можно е да е резултат на тоа што испитаниците сметаат дека имаат доволно сознанија за културите блиски до сопствената култура.

Коментар:

Јазиците се многу тесно поврзани со културните аспекти на заедниците и наставата по странски јазик мора да ги земе предвид сличностите и разликите во културите како и толкувањето на фактите од животот на секоја култура. Во оваа смисла потребно е да се работи на развивање на позитивни ставови кон сите јазици, особено кон оние кои се неопходни за промоција на мобилност, взаемна соработка како и надминување на предрасудите и дискриминацијата.

Содржините од областа на другите култури во учебниците за странски јазик, пред сè на англиски воглавно се состојат од одредени факти за начинот на живот претежно обичаи поврзани со празници, како и повремено слушање на песни.

Во таа смисла може да истакнеме дека нашите испитаници искажуваат подготвеност за запознавање на другите култури, но сепак за да бидат навистина подготвени за успешна комуникација со личности од други култури потребно е да им се презентираат нивните вредносни системи и уверувања.

2.9. Интерес за интеркултурална комуникација

Интеркултуралната и интернационалната комуникација нуди најголеми можности за активна примена на странскиот јазик.

Овој интерес ние го испитувавме врз основа на одговорот на прашањето: „Зошто е корисно учењето на странските јазици?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 2, табела 8), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,67, второто 3,63, третото 3,69 и четвртото 3,77 што

покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „сметам дека учењето на странските јазици е корисно заради можност за студирање во странство“ кое е поддржано од страна на 84,38% од испитаниците, и тоа повеќе од страна на женските 92,31% испитаници во однос на машките 73,91%, како и испитаниците македонци 87,50% во однос на албанци 81,25%, додека пак поддршката помеѓу испитаниците од гимназија и од стручните училишта е скоро идентична. Ова тврдење има највисока поддршка и во рамки на целиот прашалник кој се однесува на испитување на клучната компетенција комуникација на странски јазик.

Тврдењето „сметам дека учењето на странски јазици е корисно, затоа што може да ги прошириме нашите сознанија во области за кои нема пишан материјал на нашиот мајчин јазик“ е поддржано од страна на 71,25% од испитаниците. Поддршката за ова тврдење помеѓу учениците од гимназија и стручните училишта е идентична, додека разлика постои помеѓу поддршката од страна на женските 79,12% испитаници во однос на машките 60,87%, како и помеѓу испитаниците македонци 77,50% во однос на испитаниците албанци 65,00%.

Високата поддршка за овие тврдења укажува на тоа дека нашите испитаници се свесни дека само со познавање на странските јазици е можно да се олесни комуникацијата и интеракцијата помеѓу поединците со различен мајчин јазик. Повисоката поддршка од страна на женските испитаници ја покажува нивната поголема заинтересираност и лична амбиција за промоција на мобилноста како добра можност за продолжување на образованието надвор од нашата држава.

Исто така висока поддршка има и тврдењето „сметам дека учењето на странските јазици е корисно за успешна комуникација со луѓето кои зборуваат јазик различен од нас“ кое е поддржано од страна на 76,25% од испитаниците. Поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци е идентична, мала разлика од 5% постои помеѓу испитаниците од стручните училишта 77,50% во однос на испитаниците од гимназија 72,50%, додека

помеѓу женските 82,42% испитаници во однос на машките 68,12% разликата во поддршката изнесува 14,3%.

Тврдењето „сметам дека учењето на странски јазик е корисно за туристички патувања“ е поддржано од страна на 73,75% од испитаниците. Разлика во поддршката на ова тврдење има помеѓу женските 78,02% и машките 68,12% испитаници, додека помеѓу испитаниците македонци 75,00% и албанци 72,50%, како и меѓу испитаниците од гимназија 77,50% и стручните училишта 72,50% разликата во поддршката на ова тврдење е многу мала.

Релативно високата поддршка за овие две тврдења укажува на тоа дека кај учениците постои високо развиена свест за потребата од усвојување на странските јазици како неопходност за вклучување во модерните текови, за реализација на лични задоволства, како што се туристичките патувања, но и за професионално усовршување т.е. запознавање со содржини за кои нема пишан материјал на мајчин јазик.

Разликите во поддршката што се јавуваат помеѓу одредените категории се мали и не го нарушуваат општиот тренд на поддршката.

Коментар:

Граф.10.

Релативно високата поддршка за тврдењата понудени како одговор на ова прашање укажуваат на тоа дека кај учениците постои мотивација за учење на странските јазици и свест дека нивното усвојување е неопходно за задоволување на сопствените потреби.

Ваквата поддршка може да се искористи како добра основа за развивање на клучната компетенција комуникација на странски јазик преку различни пристапи во процесот на негово усвојување.

2.10. Заклучни согледувања и констатаци во однос на клучната компетенција комуникација на странски јазик

Инструментот за испитување на клучната компетенција комуникација на странски јазик се состои од три групи на прашања кои даваат одговор за степенот на развиеност на трите компоненти знаења, вештини и способности.

Како и во претходниот инструмент со кој ја испитувавме клучната компетенција комуникација на мајчин јазик, така и во овој случај прашањата не се секогаш поставувани едноподруго за да не се наруши логичката нишка на инструментот.

Така на пример до информации за степенот на развој на **знаењата** од областа на странските јазици дојдовме врз основа на анализа на одговорите на првото, второто и четвртото прашање.

Резултатите покажуваат дека разлики во знаењата од областа на основниот вокабулар, интонација и изговор се јавуваат помеѓу испитаниците македонци во однос на албанци пред сè во познавањето на англискиот јазик, но разликата од 13.37% во корист на испитаниците македонци најверојатно се јавува како резултат на континуитетот во изучувањето на англискиот јазик. Имено, испитаниците албанци подолго време го изучуваа францускиот јазик како прв странски јазик.

Што се однесува пак до разликата од 15,83% во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта, сметаме дека таа се должи на поголемиот акцент на општообразовните содржини во кои спаѓа изучувањето на странскиот јазик во рамки на гимназиското образование.

Кај односот машки - женски немаме поголеми разлики и поддршката е приближно иста во однос на сите странски јазици.

Во однос на познавањето на соодветен спектар на книжевни и некнижевни текстови имаме позначајни разлики помеѓу испитуваните категории. Така на пример разликата помеѓу поддршката на машките во однос на женските испитаници во рамки на четирите понудени тврдења се движи од 19,55% до 39,40% во корист на женските испитаници. Оваа разлика

ни покажува дека начинот на организација и структура на наставата повеќе им соодветствува на барањата, стилот на учење и разбирање на машките испитаници.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци таа за сите понудени тврдења се движи од 13,75% до 26,25% во корист на испитаниците македонци. Сметеме дека оваа разлика во поддршката се јавува како резултат на одсуството на систематско развивање на вештините на усвојување на англискиот јазик кај испитаниците албанци поради фактот што дел од нив изучувањето на англискиот јазик веројатно го започнале во средното образование.

Релативно ниската разлика во поддршката помеѓу учениците од гимназија и стручните училиште која се движи од 5,83% до 13,33% во корист на учениците од гимназија не доведува до констатација дека видот на средно училиште не влијае врз познавањето на соодветен спектар на книжевни и некнижевни текстови.

Податоците за поддршката на тврдењата кои укажуваат на свеста за различните видови на вербална интеракција и примената на стекнатите знаења од областа на англискиот јазик во различни ситуации ни покажуваат дека не постои позначајна разлика во поддршката помеѓу испитуваните категории.

До информации за степенот на развој на **вештините** потребни за клучната компетенција комуникација на странски јазик дојдовме врз основа на анализа на одговорите на седмото, третото, петтото и шестото прашање. Резултатите покажуваат дека кога се работи за способноста за слушање и разбирање на говорните пораки разлики постојат во поддршката за две од тврдењата понудени како одговори. При тоа во односот машки-женски таа разлика се движи од 9,17%-12,05% во корист на женските испитаници сметаме дека можна причина за тоа е и тоа што нивната содржина најчесто се однесува на теми кои се од интерес на женската популација. Кај односот македонци – албанци разликата се движи од 13,75%-21,25% во корист на испитаниците македонци, сметаме дека ваквата разлика е резултат на личниот став кон јазикот и континуитетот во изучувањето на странскиот јазик.

Што се однесува пак до односот гимназија - стручни училишта разликата се движи од 14,17% - 21,17% во корист на испитаниците од гимназија. Сметаме дека оваа разлика се должи на тоа што во рамки на гимназиското образование повеќе се инсистира на значењето на информираноста како дел од општата култура, додека кај испитаниците од стручните училишта акцентот се става на практичните знаења.

Во однос на способноста за започнување и одржување на соодветен спектар на автономни активности за учење на јазикот карактеристична е релативно ниска поддршка за сите четири понудени тврдења кои волгавно се однесуваа на барање на помош и совет од страна на наставникот и соучениците во процесот на усвојувањето на странскиот јазик. Во овој случај може да се констатира дека испитаниците се способни самостојно да превземат иницијатива во процесот на усвојувањето на странскиот јазик. Разликата во поддршката од 17,50%-27,50% во корист на учениците албанци, како и 15,00%-21,67% во корист на учениците од стручните училишта укажуваат на можноста авторитетот на наставникот и личниот стил на работа да влијае врз самостојноста и самодовербата на учениците во процесот на усвојување на странски јазик.

Во однос на тврдењата поврзани со способноста за читање и разбирање на нестручни пишани текстови и пишување на различни видови на текстови за различна цел, резултатите покажуваат дека разликите во поддршката помеѓу машките и женските испитаници се движат од идентична поддршка до разлика од 10,21% до 19,71% во корист на женските испитаници, помеѓу испитаниците македонци во однос на албанци разликите во поддршката се движат од 18,75% до 28,75% во корист на испитаниците македонци, додека пак во поглед на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта разликите се движат од приближно иста поддршка до разлика од 15,83% до 30,00%.

Презентираните податоци укажуваат на потребата испитаниците потврда на своите знаења да бараат и надвор од содржините кои се предвидени во рамки на редовната настава, како и преку индивидуална

иницијатива која нуди многу можности за активна употреба на англискиот јазик надвор од рамките на училиштето.

Во однос на поддршката за тврдењата поврзани со способноста за започнување одржување и завршување на разговор за теми кои се блиски, од особен интерес или релевантни за секојдневниот живот, можеме да истакнеме дека помеѓу машките и женските испитаници има минимална разлика од 4,32% до 6,91% во поддршката за четирите понудени тврдења. Разликата во поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци е приближно изедначена со минимална разлика во корист на едната или другата група на испитаници. Нешто повисока разлика во поддршката од 14,17% од 29,17% има помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта, во корист на испитаниците од гимназија.

Сметаме дека ваквата поддршка е резултат на тоа што гимназиското образование по својата суштина пружа повеќе можности за организирање на дебати на разни прашања кои се од интерес на учениците, што представува можност за вежбање на комуникациските вештини.

До анализа на **ставовите** значајни за развој на клучната компетенција комуникација на странски јазик дојдовме врз основа на анализа на одговорите на деветтото и осмото прашање.

Во овие рамки ја испитувавме чувствителноста на испитаниците кон културните разлики како и нивниот отпор кон стереотипите. Во однос на испитуваните категории разликата во поддршката помеѓу машките во однос на женските испитаници е приближно изедначена за сите тврдења освен за едно за кое постои разлика од 21,31% во корист на женските испитаници. Ваквата разлика сметаме дека се должи на повисоката свест на женските испитаници за можностите кои ги нуди познавањето на другите култури. Разликата во поддршката помеѓу испитаниците албанци во однос на македонци изнесува од 6,25% - 27,50% во корист на испитаниците албанци, сметаме дека ваквата разлика е резултат на потребата да се усвојат позитивните придобивки на другите култури како услов за поголемо меѓусебно разбирање и толеранција. додека пак разликата помеѓу испитаниците од стручните училишта во однос на гимназија изнесува од 5,00%- 19,17% во корист на испитаниците од стручните училишта, сметаме

дека ваквата разлика е резултат на личната љубопитност од страна на учениците како и ангажманот од страна на одредени наставници кои ги следат современите трендови во наставата по странските јазици.

Интересот за интеркултуралната комуникација има највисока поддршка во рамки на сите четири понудени тврдења во однос на целиот инструмент за испитување на клучната компетенција комуникација на странски јазик. Што се однесува до различните категории на испитаници може да се истакне дека поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци како и помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта е приближно изедначена. Разлика во поддршката помеѓу 9,9% - 18,40% постои единствено помеѓу машките и женските испитаници во корист на женските испитаници. Сметаме дека оваа разлика укажува на високо развиената свест на учениците за потребата од активно користење на странските јазици како неопходност за вклучување во современото живеење и како основа за образовна мобилност и продолжување на образованието надвор од нашата држава.

Заклучок

Врз основа на презентираниите резултати можеме да дојдеме до констатација дека учениците од средните училишта не се доволно оспособени за учење на странските јазици и нивните култури, што значи дека поставената хипотеза се отфрла.

Во поглед на полот на испитаниците, можеме да истакнеме дека машките испитаници имаат повисоки резултати во однос на компонентата знаења, додека пак женските испитаници повисоки резултати имаат во однос на останатите две компоненти, вештини и ставови, што значи дека клучната компетенција комуникација на странски јазик не е во директна зависност од полот на учениците, што значи дека поставената хипотеза се отфрла.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу учениците македонци и албанци, можеме да истакнеме дека во однос на компонентите знаења и вештини повисоки резултати имаат испитаниците македонци, додека пак во однос на ставовите повисоки резултати имаат испитаниците албанци, то значи дека не постои разлока во развиеноста на клучната компетенција комуникација на странски јазик во зависност наставниот јазик односно етничката припадност на учениците, што значи дека поставената хипотеза се отфрла.

Кај односот помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта, повисоки резултати во однос на знаењата и вештините имаат испитаниците од гимназија додека пак во поглед на ставовите повисоки резултати имаат испитаниците од стручните училишта, што значи дека клучната компетенција комуникација на странски јазик не е поразвиена кај учениците од гимназија во однос на стручните училишта, што значи дека поставената хипотеза се отфрла.

3. Математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата

Анализата на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата ќе ја извршиме врз основа на резултатите од прашалникот за ученици. Имено, оваа клучна компетенција се состои од две компоненти (математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата). Со оглед на фактот што нас не интересираат разликите во степенот на знаењето, вештините и ставовите карактеристични за оваа клучна компетенција, одговорите ги групиравме на следниов начин:

1. Темелно знаење и разбирање на броевите и мерките и способност истите да се користат во низа на секојдневни ситуации
2. Познавање на основните принципи од светот на природата, технологијата и технолошките производи и процеси
3. Разбирање на односот помеѓу технологијата и останатите подрачја на научен прогрес: на пример (во медицината), во општеството (вредности, морални прашања), во културата (мултимедија), или во окружувањето (загадување, одржив развој)
4. Способност за користење на математички симболи и формули, декодирање и толкување на математичкиот јазик
5. Способност за математичко размислување и расудување (совладување на математичките принципи на размислување, апстракција и генерализација)
6. Способност за користење на помошни средства и алати вклучувајќи ја и информатичката технологија
7. Способност со користење на научни податоци и сознанија за да се постигне одредена цел или да се донесе заклучок
8. Подготвеност да се користи сметањето со цел да се решаваат проблеми во текот на секојдневната работа и семејниот живот
9. Позитивен, но критички став кон употребата на фактичките информации и свест за потребата од логичка постапка при донесувањето на заклучоци

3.1. Темелно знаење и разбирање на броевите и мерките и способност истите да се користат во низа на секојдневни ситуации

Знаењето и разбирањето на броевите и мерките и способноста тие да се користат во секојдневни ситуации го испитувавме врз основа на поддршката на учениците, на тврдењата понудени како одговор на прашањето „во колкава мерка ги познаваат основните математички операции?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 3, табела 1), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,41, второто 3,66, третото 3,69 и четвртото 3,82 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисок процент од испитаниците 84,38% целосно го поддржале тврдењето „можам да извршам наједноставни мерења“, при што разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските испитаници 90,11% во однос на машките 76,81%, испитаниците албанци 90,00% во однос на македонци 78,75% како и испитаниците од гимназија 92,50% во однос на стручните училишта 81,67%.

Тврдењето „можам да ги разликувам и именувам основните геометриски тела“ го поддржале 75,00% од испитаниците, при што повисока поддршка има од страна на женските испитанци 81,32% во однос на машките 66,67%, како и испитаниците македонци 81,25% во однос на испитаниците албанци 68,75%. Поголема разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу испитаниците од гимназија 90,00% во однос на стручните училишта 70,00%. Загрижува фактот што релативно висок процент од вкупниот број на испитаници 20,00% во врска со ова тврдење се изјасниле дека „делумно е точно“. Ваквиот процент најмногу се должи на учениците од стручните училишта т.е. средното стручно земјоделско училиште каде што овој став го поддржале 42,50% од испитаниците.

Овие две тврдења се однесуваат на репродукција на веќе усвоено знаење кое учениците на крајот од четврта година задолжително би требало

да го знаат. Додека кај првото тврдење имаме релативно висока поддршка сметам дека во однос на поддршката на второто тврдење резултатите би требало да се повисоки.

Причините за повисоката поддршка од страна на женските испитаници и испитаниците од гимназија укажуваат на континуитет кој во изучувањето на математиката е од пресудно значење. Имено останатите категории на испитаници покажуваат поголеми пропусти во усвојувањето на основните математички знаења уште во почетокот на изучувањето на математиката. Кога се работи за математика пропустите во раната фаза на усвојувањето на математичките поими многу тешко се надополнуваат подоцна.

Тврдењето „можам да ги прочитам, разликувам и запишам основните резултати од мерењето“ целосно го поддржале 74,38% од испитаниците. Најголема разлика од 28,84% во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 86,81% и машките 57,97% испитаници, нешто помала 14,17% е помеѓу испитаниците од гимназија 85,00% и од стручните училишта 70,83%, додека разликата помеѓу испитаниците македонци 76,25% и албанци 72,50% е најниска и изнесува 3,75%.

Предноста во корист на женските испитаници ни покажува дека тие се поуспешни во асоцијацијата која е неопходна при користењето на различните форми за приказ на податоците. Додека пак високата разлика во корист на испитаниците од гимназија покрај континуитетот во усвојувањето на математичките знаења, укажува и на личниот ангажман и посветеност од страна на учениците.

Во овие рамки најниска поддршка од 65,00% има тврдењето „можам да собирам, одземам, множам и делаам до 1,000.000“. Значајна разлика во поддршката за ова тврдење од 14,91% постои помеѓу женските 71,43% во однос на машките 56,52% испитаници и испитаниците македонци 73,75% во однос на испитаниците албанци 56,25% каде што разликата изнесува 17,50%. Додека помеѓу испитаниците од гимназија 67,50% и од стручните училишта 64,17% поддршката е приближно изедначена.

Најниската поддршка за тврдењето кое се однесува на знаење кои според наставниот план и програма се усвојуваат во IV одделение од основно училиште, а до крај на V одделение би требало да бидат целосно усвоени укажува на голем пропуст во усвојувањето на основните

математички операции, кои се основа за покомплексните математички знаења и како и примена на математиката во останатите подрачја на науката и технологијата.

Коментар:

Врз основа на поддршката на тврдењата кои се однесуваат на основното знаење и разбирање на броевите и мерките можеме да констатираме дека позначителни разлики во поддршката постојат помеѓу женските во однос на машките испитаници, како и испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Што се однесува до поддршката помеѓу учениците македонци и албанци немаме константна разлика, сепак малку повисока поддршка имаме во корист на испитаниците македонци.

Помеѓу причините за ваквата ситуација можат да се издвојат: недоволна вклученост на учениците во процесот на усвојување на математичките знаења, како и недоволно вежбање и систематизирање на усвоените математички содржини.

3.2. Познавање на основните принципи од светот на природата, технологијата и технолошките производи и процеси

Покрај знаењата типични за математиката, клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата вклучува и одредени знаења од областа на другите науки и на технологијата како битен елемент за вклучувањето во процесите на доживотно учење.

Познавањето на основните принципи од светот на природата и технологијата го испитавме врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор на прашањето „Зошто се битни знаењата за основните принципи од областа на технологијата и технолошките процеси?“

Како што може да се забележи (види: прилог 3. табела 8), и покрај високата поддршка која укажува на висок степен на прифатеност на понудените тврдења чиј што показател е и аритметичката средина која за сите понудени тврдења е над 3, за првото 3,54, за второто 3,51 и за третото 3,31, сепак нешто помала прифатеност од останатите има четвртото тврдење чија аритметичка средина изнесува 3,04.

Имено, тврдењето „знаењата на основните принципи од областа на технологијата и технолошките процеси ми овозможуваат да се користам со современите средства и уреди“ е поддржано од страна на 62,50% од испитаниците. Во поголем процент ова тврдење го поддржуваат женските испитаници 69,23% во однос на машките 53,62%, додека пак што се однесува до поддршката помеѓу помеѓу испитаниците македонци и албанци и испитаниците од гимназија и од стручните училишта таа е идентична кај сите категории на испитаници и изнесува 62,50%.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници најверојатно се должи на подоброто познавање на можностите и ограничувањата на современите технички средства и уреди како и нивниот посериозен ангажман во процесот на усвојување и примена на стекнатите знаења.

Сепак доколку се има предвид достапноста на современата технологија до учениците, поддршката за ова тврдење би требало да е повисока.

Следното тврдење „знаењата на основните принципи од областа на технологијата и технолошките процеси ми овозможуваат самостојно да доаѓам до податоци за да постигнам одредена цел“ е поддржано од страна на 58,75% од испитаниците“, при што значителна разлика од 39,95% во поддршката постои помеѓу женските 72,53% во однос на машките 40,58% испитаници. Исто така разлика во поддршката постои и помеѓу испитаниците македонци 63,75% и албанци 53,75% додека пак поддршката помеѓу испитаниците од гимназија 60,00% и од стручните училишта 58,33% е приближно иста.

Тврдењето „знаењата на основните принципи од областа на технологијата и технолошките процеси ми овозможуваат да донесувам заклучоци само врз основа на научно проверени факти“ има релативно ниска поддршка од 43,13%, во категоријата „целосно се согласувам“, при што највисока разлика во поддршката од 17,22% и во овој случај има помеѓу женските 50,55% и машките 33,33% испитаници додека во останатите две категории македонци 45,00% - албанци 41,25%, гимназија 42,50% - стручно 43,33% поддршката е приближно изедначена.

Релативно ниската поддршка за овие две тврдења сметаме дека се јавува како резултат на недоволното вклучување на самостојното истражување во процесот на наставата.

Високата разлика во поддршката во корист на женските испитаници укажува на нивната способност индивидуално или групно независно од наставникот да користат материјали и наоѓаат податоци потребни за да се реши некој проблем. Разликата во корист на испитаниците македонци во однос на албанци укажува на нивниот поголем интерес и мотивација при усвојувањето и практикувањето на ваков тип на знаења.

Најниска поддршка од 35,00% во рамките на ова прашање има тврдењето „знаењата на основните принципи од областа на технологијата и технолошките процеси ми овозможуваат да развијам критички однос кон технологијата од аспект на сигурноста и од етички аспект“. Во овој случај разлика во поддршката од 15,00% постои помеѓу учениците македонци 42,50% и албанци 27,50. Помеѓу машките 33,33% и женските 36,26% испитаници има мала разлика во поддршката, додека помеѓу испитаниците од гимназија и од стручните училишта поддршката идентична 35,00%.

Развивањето на критички однос претпоставува високо развиени вештини на критичко мислење како што се анализа, споредување, синтеза, вреднување кои не може да се развијат преку пасивно слушање на информации и меморирање на факти. Ниската поддршка за ова тврдење е доказ за нискиот развој на овие вештини во процесот на наставата.

Коментар:

Во рамки на поддршката за тврдењата понудени како одговор на ова прашање повисока разлика во поддршката која се движи од 15,51% до 39,95% има помеѓу женските во однос на машките испитаници. Оваа разлика се појавува како резултат на нивниот посериозен ангажман, поголем интерес и мотивација при усвојувањето и примената на знаењата.

Додека пак разликата помеѓу испитаниците македонци и албанци во две од понудените тврдења е изедначена, а пак во останатите две се движи од 10,00% до 15,51% во корист на испитаниците македонци, но со оглед на ниската вкупна поддршка за тврдењата не представува позначаен показател кој би укажал на

разлика во тој поглед. Испитаниците од гимназија и стручните училишта имаат приближно иста поддршка во однос на сите четири понудени тврдења.

Ваквата поддршка укажува на сериозен недостаток од самостојна, истражувачка и проектна работа во наставата по математика почнувајќи од основното, па се до крајот на средното образование.

3.3. Разбирање на односот помеѓу технологијата и останатите подрачја на научен прогрес: на пример во медицината, во општеството (вредности, морални прашања), во културата (мултимедија), или во окружувањето (загадување, одржив развој).

До сознанија за широчината на знаењата на учениците во врска со оваа компетенција ќе дојдеме врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор на прашањето: „Зошто е важно да се разбере односот помеѓу науката и технологијата?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 3, табела 9), тврдењето: „Разбирањето на односот помеѓу науката и технологијата е значајно за да се процени влијанието на науката врз природната средина“ има највисока поддршка од 48,75% во однос на останатите. Повисока поддршка ова тврдење има од страна на женските испитаници 52,75% во однос на машките 43,48%, испитаниците албанци 55,00% во однос на македонци 42,50%, како и испитаниците од гимназија 55,00% во однос на испитаниците од стручните училишта 46,67%.

Тврдењето: „Разбирањето на односот помеѓу науката и технологијата е значајно за да се следи прогресот во културата на пример: мултимедија“, целосно го поддржале 45,63% од испитаниците, при што поддршката во овој случај се движи: женски 47,25% - машки 43,48%, македонци 47,50% - албанци 43,75%, гимназија 47,50% - стручни училишта 45,00%.

Релативно ниската поддршка за овие две тврдења укажува дека во рамки на процесот на усвојување на знаењата не се обрнува доволно внимание на можностите за нивна примена во различни сфери.

Забрзаниот развој на науката и техниката, како и појавата на новите технологии пред новите генерации на млади луѓе поставуваат с поголеми барања во поглед на широчината на знаењето.

Презентираната поддршка за претходните две тврдења укажува токму на тој недостаток, и сметаме дека таа е повеќе резултат на многубројните кампањи за зачувување на природата кои на овој проблем му приоѓаат од различни аспекти, како и на големата присутност на медиумите во современиот живот, отколку на ангажманот на учениците и наставниците во процесот на наставата. Во прилог на ова оди и малата разлика во поддршката за овие две тврдења во рамки на сите испитувани категории.

Следното тврдење „Разбирањето на односот помеѓу науката и технологијата е значајно за да се следи прогресот во медицината“, највисока поддршка од 45,00% има во категоријата „делумно се согласувам“, додека во категоријата „целосно се согласувам“ ова тврдење е поддржано од страна на 40,63% од испитаниците, каде што соодносот е женски 42,86% – машки 37,68% и македонци 41,25% - албанци 40,00%, а најголема разлика од 25,83% постои помеѓу испитаниците од гимназија 60,00% и стручните училишта 34,17%. Со оглед на тоа што ние во рамки на стручните училишта во примерокот имавме и медицинско училиште, поддршката на учениците од медицина за ова тврдење изнесува 55,00%, додека 22,50% од учениците од економско и 25,00% од учениците од земјоделско училиште целосно го поддржале ова тврдење.

Најниска поддршка во овие рамки има тврдењето „Разбирањето на односот помеѓу науката и технологијата е значајно, за да се следи прогресот во општествените науки, прашањето на системот на вредности и етичките прашања“ кое највисока поддршка од 53,75% има во категоријата „делумно се согласувам“, додека пак во категоријата „целосно се согласувам“ ова тврдење го поддржале 34,38% од испитаниците, при што поддршката е изедначена: машки 34,78% - женски 34,07%, албанци 35,00% -македонци 33,75% и гимназија 37,50% - стручни училишта 33,33%.

Ниската поддршка за овие тврдења ни покажува дека и покрај тоа што математиката е во тесна врска со другите науки и наставата по математика треба да доведе со разбирање на улогата на математиката во развојот на

другите науки, во рамките на наставата по математика сеуште акцентот е ставен врз реализацијата на обемниот наставен план и програма кој се однесува на усвојувањето на предвидените информации и факти.

Токму поради тоа мал процент од испитаниците од сите испитувани категории се свесни за значењето на улогата на математиката како наука како за развојот на медицината така и за општествените науки.

Коментар:

Релативно ниската поддршка за тврдењата понудени како одговор на ова прашање се должи на тоа што и покрај тоа што наставната програма по математика треба да овозможи нејзина примена во рамки на другите науки, во праксата тоа не е случај.

Имано, наставните програми по математика се конципирани врз основа на принципите на примереност, постапност и логичност, додека другите науки ја опфаќаат математиката врз основа на своите потреби.

Значајно е тоа што во врска со поддршката за тврдењата понудени како одговор на ова прашање не постои позначајна разлика кај ниту една од испитуваните категории.

3.4. *Способност за користење на математички симболи и формули, декодирање и толкување на математички јазик*

Ставовите на учениците за важноста од познавањето на математичките симболи и формули, ги испитавме врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор на прашањето: „Зошто е важно познавањето на математичките симболи и формули?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 3, табела 2), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,48, второто 3,62, третото 3,38 и четвртото 3,39 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од 71,88% има тврдењето „познавањето на математичките симболи и формули е важно за да се решаваат задачи“.

Постои голема разлика од 21,90% во поддршката за ова тврдење помеѓу женските 81,32% и машките 59,42% испитаници како и испитаниците македонци 78,75% и албанци 65,00%, а нешто помала е разликата во поддршката помеѓу испитаниците од гимназија 77,50% и од стручните училишта 70,00%.

Тврдењето „познавањето на математичките симболи и формули е важно за да се докажуваат теореми“ е поддржано од страна на 60,00% од испитаниците. Овој тврдење е повеќе поддржано од страна на женските 70,33% испитаници во однос на машките 46,38% и испитаниците од гимназија 67,50% во однос на стручните училишта 57,50%, додека помеѓу испитаниците македонци 61,25% и албанци 58,75% постои многу мала разлика во поддршката.

Поддршката за овие две тврдења покажува дека познавањето на математичките симболи и формули учениците повеќе го поврзуваат со репродукција на наученото знаење што представува најниско ниво на развој на математичката писменост, отколку со способностите кои содржат длабоко размислување.

Високата разлика во поддршката во корист на женските испитаници најверојатно се должи на нивната поголема способност да анализираат, да развијат и да ги објаснат своите сопствени модели и стратегии и да дадат математички аргументи.

Релативно малата разлика во поддршката помеѓу учениците македонци во однос на албанци, веројатно се јавува како резултат на континуираната работа и истрајноста во процесот на усвојување и вежбање на математичките знаења.

Пониска поддршка од 53,13% во однос на предходните тврдења има тврдењето „Познавањето на математичките симболи и формули е важно за воспоставување на релации помеѓу броевите и величините“. Висока разлика од 27,16% во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 64,84% и машките 37,68% испитаници, додека помеѓу останатите категории на испитаници албанци 53,75% - македонци 52,50% и гимназија 55,00% - стручни училишта 52,50% поддршката е приближно иста.

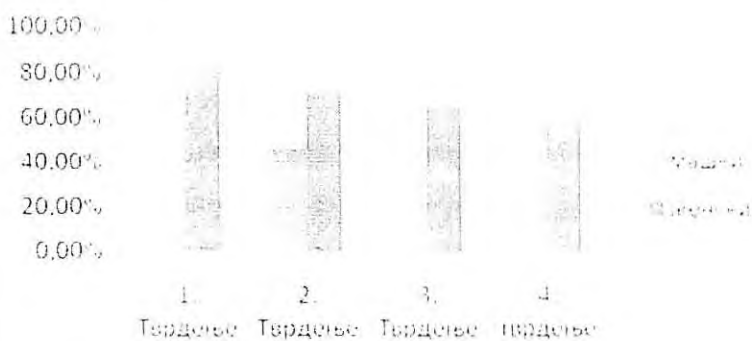
Најниска поддршка од 51,25% од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „Познавањето на математичките симболи и формули е важно за ефикасна комуникација во областа на математиката“. Ова тврдење е повеќе поддржано од страна на женските 59,34% во однос на машките 40,58% испитаници, испитаниците албанци 55,00% во однос на македонци 47,50%, како и испитаниците од стручните училишта 52,50% во однос на гимназија 47,50%.

Релативно ниската поддршка за овие две тврдења во рамки на сите испитувани категории јасно укажува на потребата од поинаков приод во наставата по математика, приод кој ќе им овозможи на учениците да ја сфатат улогата на математиката во реалниот живот.

Повисоката разлика во поддршката на страната на женските испитаници сметаме дека се должи на поголемото внимание, личниот ангажман, мотивација и иницијатива во справувањето со математичките проблеми.

Коментар:

Граф.11.

Поддршката на тврдењата понудени како одговор на ова прашање ја наметнуваат потребата од воведување на т.н. автентично учење во наставата по математика. Имено, автентичното учење представува наставен приод кој им овозможува на учениците да работат на реални проблеми кои соодветствуваат на секојдневниот живот согласно нивните потреби. Во овој случај се влијае врз внатрешната мотивација на учениците што доведува до тоа тие да вложуваат поголем напор и да се повеќе фокусирани врз сопственото учење.

Во рамки на сите четири тврдења повисока разлика од 18,76% до 27,16%

постои помеѓу женските во однос на машките испитаници. Значајно е тоа што таа разлика е константна што укажува на тоа дека женските испитаници се повеќе мотивирани, поистрајни и посистематски работат во рамки на наставата по математика.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци карактеристично е тоа што во дел од тврдењата предноста е на едната или другата страна со приближно идентична разлика во поддршката. И помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта немаме позначајни разлики во поддршката.

3.5. Способност за математичко размислување и расудување

До податок за тоа колку учениците се способни за функционална примена на знаењата од областа на математиката, доаѓаме врз основа на испитување на поддршката на учениците за тврдењата понудени како одговор на прашањето: Во кои ситуации ми се потребни знаењата по математика?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 3, табела 6), највисока поддршка од 76,25% од понудените тврдења има тврдењето: „Знаењата по математика ми помагаат врз основа на дадено упатство да проценам која е најдобра понуда?“. Поддршката за ова тврдење е приближно изедначена во рамки на следниве категории: машки 76,81% - женски 75,82% и албанци 77,50% - македонци 75,00%. Мала разлика од 8,33% има помеѓу поддршката од страна на испитаниците од стручните училишта 78,33% во однос на гимназија 70,00%.

Релативно високата поддршка за ова тврдење укажува на фактот дека учениците се оспособени за математичко мислење и заклучување. При тоа се забележува изедначена поддршка помеѓу сите категории на испитаници, а малата разлика во поддршката помеѓу учениците од стручните училишта во однос на гимназија се должи на поголемата можност за практична примена на стекнатите знаења по математика.

Тврдењето „Знаењата по математика ми помагаат според дадено упатство да пресметам колкав ќе биде вкупниот трошок врз основа на

набавната цена на одредена стока и цената на услугата“ е во значително помал процент од 58,75% поддржано во однос на претходното. Во рамки на поддршката на ова тврдење повисока разлика од 19,20% постои помеѓу женските 67,03% во однос на машките 47,83% испитаници. Помеѓу испитаниците од средните стручни училишта 60,83% во однос на испитаниците од гимназија 52,50%, разликата е нешто помала 8,33%, но со оглед на тоа што во примерокот на средни стручни училишта го имаме и средното економско училиште значајно е да се истакне дека 80,00% учениците од економско училиште го поддржуваат ова тврдење, 57,50% од медицинско училиште и 45,00% од средното земјоделско училиште. Помеѓу испитаниците македонци 60,00% и албанци 57,50% поддршката е приближно изедначена.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници укажува на повисоко ниво на математичко размислување кое секако е резултат на поголема посветеност и работа од нивна страна.

Што се однесува пак до поддршката на стручните училишта во однос на гимназија, економското училиште има очекувана предност пред сè поради тоа што ваквото преведување на ситуацијата од стварноста во математичка структура е карактеристично за математичките знаења неопходни за економската струка.

Релативно ниска поддршка има тврдењето: „знаењата по математика ми помагаат врз основа на дадено упатство да пресметам колку средства се потребни за уредување на одреден простор“ кое целосно е поддржано од страна на 45,00% од испитаниците. Позначителна разлика во поддршката од 20,52% има помеѓу женските 53,85% во однос на машките 33,33% испитаници, испитаниците македонци 51,25% во однос на албанци 38,75%, додека помеѓу испитаниците од гимназија и стручните училишта поддршката е идентична.

Најниска поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето: „Знаењата по математика ми помагаат врз основа на дадено упатство графички да ја претставам најдобрата понуда“ кое со идентичен процент од 41,88% е поддржано и во категоријата „делумно е точно“ и во категоријата „целосно е точно“.

Овие тврдења вклучуваат повисоко ниво на математизација и совладување на математичките принципи на размислување, апстракција, генерализација и критички став при решавањето на задачите.

Повисоката поддршка на страната на женските испитаници ни покажува дека тие значително подобро од машките го применуваат математичкиот начин на размислување во стварноста.

Малата разлика во корист на испитаниците македонци не доведува до констатација дека во рамки на наставата кај оваа категорија на испитаници се настојува теоретските знаења да се трансферираат во пракса.

Коментар:

Улогата на математиката во сегашниот и идниот личен, работен и општествен живот е една од клучните компоненти во рамки на дефинирањето на математичката компетенција воопшто.

Поддршката од страна на испитаниците за овие тврдења укажува на тоа дека и покрај тоа што наставата по математика има за цел учениците да се оспособат за примена на стекнатите знаења по математика таа цел не се реализира во потполност.

3.6. *Способност за користење на помошни средства и алати вклучувајќи ја и информатичката технологија*

За успешен развој на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата од големо значење е подготвеноста т.е. способноста на учениците за успешно користење на помошни средства и алати, вклучувајќи ја и информатичката технологија за стекнување на нови знаења од областа на математиката.

Она што веднаш се забележува (види: прилог 3, табела 3), е дека сите тврдења имаат релативно ниска поддршка.

Граф.12.

Во овие рамки, највисока поддршка има тврдењето „До нови знаења од областа на математиката можам да дојдам самостојно со решавање на задачи од збирки“ е поддржано од страна на 46.88% од испитаниците. Значителна разлика од 28,91% во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 59,34% и машките 30,43% испитаници, додека помеѓу испитаниците македонци 48,75% и албанци 45,00% и испитаниците од гимназија 47,50% и стручните училишта 46,67% поддршката е скоро изедначена.

Тврдењето „до нови знаења од областа на математиката можам да дојдам преку барање на дополнителни информации од разни книги и прирачници“ е поддржано од страна на 45,63% од испитаниците. Ова тврдење е поддржано од страна на 48,35% од женските и 42,03% од машките испитаници, како и 46,25% од испитаниците албанци и 45,00% од испитаниците македонци. Мала разлика од 12,50% во поддршката на ова тврдење постои помеѓу испитаниците од гимназија 55,00% во однос на стручните училишта 42,50%.

Самото усвојување на знаења е пониско ниво на квалитет на образованието, поради тоа во рамки на наставниот процес по предметот математика учениците треба да се оспособат самостојно да доаѓаат до нови знаења од областа на математиката. Повисоката поддршка за овие две тврдења во однос на следните две укажуваат на тоа дека учениците сеуште се фокусирани на користење на „традиционалните извори“ за дополнителни знаења, а тоа се збирките и разните прирачници.

Разликата во корист на женските испитаници ни укажува на нивна поголема ангажираност, посветеност на учењето и иницијатива да се научи нешто повеќе.

Предноста на учениците од гимназија во однос на стручните училишта, не нè изненадува бидејќи во рамки на гимназиското образование повеќе внимание се обрнува на теоретските знаења по математика.

Следното тврдење „до нови знаења од областа на математиката можам да дојдам преку пребарување на интернет“ во категоријата „целосно е така“ е поддржано од страна на 37,50% од испитаниците, при што поддршката помеѓу машките и женските испитаници и испитаниците од гимназија и од стручните училишта е идентична, повисока разлика од 20,00% во поддршката за ова тврдење имаме кај испитаниците албанци 47,50% во однос на испитаниците македонци 27,50%.

Ниската поддршка за ова тврдење ни покажува дека и покрај тоа што интернетот е достапен до учениците и во рамки на училиштата, но и во домовите кај некои од нив сепак тие сеуште не се оспособени да го користат во функција на наставата и подобрување на резултатите од учењето. Повисоката поддршка за ова тврдење од страна на учениците албанци може да се должи како на ангажманот на учениците така и на позитивните ставови кон приманата на современата наставна технологија од страна на наставниците кои предаваат математика.

Најниска поддршка од 36,88% во рамки на овие четири понудени тврдења има тврдењето „до нови знаења од областа на математиката можам да дојдам во секојдневниот живот (купување, патување)“. Во рамки на ова тврдење постои јасно издиференцирана разлика во поддршката од страна на женските 42,86% испитаници во однос на машките 28,99%, испитаниците албанци 42,50% во однос на испитаниците македонци 31,25% и испитаниците од стручните училишта 40,00% во однос на гимназија 27,50%.

Генерално поддршката за ова тврдење ни покажува дека учениците не ја поврзуваат математиката со секојдневниот живот. Повисоката поддршка на страната на женските испитаници ни покажува дека одреден процент од нив успеваат учењето на математиката да го поврат со реалниот свет кој се одвива надвор од училницата и да се ангажираат со набљудување, истражување и решавање на проблеми.

Што се однесува пак до повисоката поддршка од страна на учениците од стручните училишта сметаме дека таа се должи на природата на образовниот процес кој налага практична примена на знаењата.

Коментар:

Врз основа на поддршката за овие тврдења можеме да дојдеме до констатација дека наставата по математика и покрај сите заложби сеуште е насочена кон т.н. репродуктивно знаење.

Неопходно е информатичката технологија систематски да се употребува во наставата по математика со што ќе се овозможи учениците навистина да се оспособат за примена на стекнатите знаења. Што се однесува пак до поддршката во однос на испитуваните категории, повисока разлика се забележува од страна на женските во однос на машките испитаници, нешто помала е разликата помеѓу испитаниците албанци во однос на македонци, додека помеѓу учениците од гимназија во однос на стручните училишта нема поголема разлика во поддршката.

3.7. Способност со користење на научни податоци и сознанија за да се постигне одредена цел или да се донесе заклучок

За развој на математичката компетенција од големо значење е учениците да го развиваат научниот поглед на свет и да се оспособат за користење на методите на научното истражување во решавањето на проблемите од практиката, науката и техниката. За таа цел тие треба да се оспособени да проценат зошто им се потребни знаењата од областа на математиката и науката.

До потребните сознанија доаѓаме врз основа на анализа на поддршката за тврдењата понудени како одговор на прашањето: „За што можат да ми користат знаењата од областа на математиката и науката?“

Забележителна е ниска поддршка во категоријата „целосно се согласувам“ за сите понудени тврдења (види прилог 3, табела 7), во прилог на ова е и аритметичката средина која што за трите тврдења е приближно изедначена и изнесува 2,91, 2,92 и 2,94. Нешто повисока поддршка во овие рамки има првото тврдење чија аритметичка средина изнесува 3,07.

Граф.13.

Имено, највисоката поддршка во категоријата „целосно се согласувам“ од 40,63% ја има тврдењето „Знаењата од областа на математиката и науката ми користат за да ги прифатам или отфрлам мислењата на другите врз основа на постоечките факти и аргументи“. Ова тврдење е повеќе поддржано од страна на машките испитаници 47,83% во однос на женските 35,16%, и испитаниците од гимназија 45,00% во однос на стручните училишта 39,17%, додека пак помеѓу испитаниците македонци 40,00% и албанци 41,25% поддршката е приближно иста.

Врз основа на поддршката за ова тврдење можеме да дојдеме до сознанија за тоа колку учениците се способни за математичко аргументирање. Повисоката поддршка од страна на машките испитаници ни укажува дека тие се поподготвени да го оправдаат своето размислување, да внимаваат на начинот на објаснување и да ги употребуваат математичките аргументи.

Предноста од страна на учениците од гимназија во однос на стручните училишта ни покажува дека тие се поуспешни во примената на своите тековни знаење во нови ситуации со цел да изградат ново знаење.

Останатите три тврдења во однос на ова прашање имаат многу ниска поддршка во категоријата „целосно се согласувам“.

Така на пример тврдењето „знаењата од областа на математиката и науката можам да ги искористам за да превземам акција за заштита на природата во рамки на моите можности“, во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 28,75% од испитаниците, додека пак за категоријата „делумно се согласувам“ се одлучиле 42,50% од испитаниците.

Следното тврдење „Знаењата од областа на математиката и науката можам да ги искористам за да ги вреднувам активностите на другите“, во категоријата „целосно се согласувам“ го поддржале 27,50% од испитаниците, додека пак за категоријата „делумно се согласувам“ се одлучиле 43,13% од испитаниците.

Најниска поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „знаењата од областа на математиката и науката можам да ги искористам за да ги сфатам принципите по кои функционира природата“ кое целосно е поддржано од страна на 26,25% од испитаниците, додека пак 46,88% од испитаниците делумно го поддржале ова тврдење.

Ниската поддршка за овие тврдења укажува на тоа дека во рамките на наставата по математика учениците не се доволно предизвикани да размислуваат, да се вдлабочуваат во проблеми и да формираат сопствени сфаќања за појавите и настаните.

Тоа е така поради тоа што во процесот на наставата најчесто им се поставуваат прашања на кои се очекува да дадат само еден точен одговор. Со оглед на фактот што математичките проблеми ретко се еднодимензионални, само преку поставување на повеќе прашања и на трагање по одговори на нив целосно може да се реализира наставата по математика.

Коментар:

Во рамки на традиционалната настава учениците најчесто сакаат да зборуваат само кога се сигурни дека ќе дадат точен одговор или ќе предложат добра идеја. На тој начин наставниците побрзо ја реализираат програмата, но учениците не развиваат нови идеи и не размислуваат креативно. Затоа дијалогот треба да биде почесто присутен во наставата по математика.

За таа цел потребно е наставникот на учениците да им поставува комплексни прашања кои ќе ги предизвикаат да размислуваат, да се вдлабочуваат во проблемите и да формираат сопствени сфаќања за појавите и настаните.

Сметаме дека во оној момент кога наставата по математика ќе почне да се реализира на овој начин, поддршката за ваквиот тип на тврдења ќе биде значително повисока.

3.8. Подготвеност да се користи сметањето со цел да се решаваат проблеми во текот на секојдневната работа и семејниот живот

За да процениме дали учениците се во состојба основните знаења по математиката да ги применат во секојдневниот живот ја анализиравме поддршката за тврдењето понудени како одговор на прашањето: „Како основните знаења од областа на математиката ни помагаат во секојдневниот живот?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 3, табела 5), највисока поддршка во категоријата „целосно се согласувам“ има тврдењето „основните знаења од областа на математиката ни помагаат за да ги направиме потребните пресметки неопходни за извршување на одредена работа“ кое е поддржано од страна на 70,00% од испитаниците. Значајна разлика во поддршката од 18,60% има помеѓу женските 78,02% и машките 59,42% испитаници, додека пак помеѓу испитаниците македонци 72,50% и албанци 67,50% и помеѓу испитаниците од стручните училишта 70,83% и гимназија 67,50% разликата е нешто помала.

Тврдењето „Основните знаења од областа на математиката ми помагаат за управување со домашниот буџет, планирање и штедење“, целосно е поддржано од страна на 57,50% од испитаниците. Повисока поддршка ова тврдење има од страна на женските 64,84% испитаници во однос на машките 47,83%, испитаниците албанци 62,25% во однос на македонци 53,75%, како и испитаниците од стручните училишта 62,50% во однос на оние од гимназија 42,50%.

Поддршката за овие тврдења дава конкретен одговор на дилемата „Дали на секој човек му треба одредено знаење по математика?“. Таа укажува дека добар процент од учениците се свесни за улогата на математиката во секојдневниот живот.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници ни покажува дека тие се поуспешни во поврзувањето на знаењата и решавањето на проблемите кои не се целосно рутински.

Повисоката поддршка од страна на испитаниците од стручните училишта не наведува на констатација дека во рамки на наставата по

математика тие се повеќе ангажирани во стекнување на знаења преку т.н. „автентични ситуации“ т.е. поврзување на задачите со реалните животни ситуации кои им овозможуваат користење на различни приоди.

Следното тврдење: „Основните знаења од областа на математиката ни помагаат за да нацртаме различни геометриски ликови и тела и да извршиме едноставни пресметки од областа на геометријата“, целосно е поддржано од страна на 51,88% од испитаниците. Значајна разлика од 17,31% во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските испитаници 59,34% во однос на машките 42,03%, додека пак помеѓу испитаниците македонци 53,75% во однос на албанци 50,00% и испитаниците од гимназија 55,00% во однос на стручните училишта 50,83% разликата е нешто помала.

Најниска поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето: „Основните знаења од областа на математиката ни помагаат за да ги прочитаме, разбереме и образложиме графиконите поврзани со одредена работа“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 48,75% од испитаниците.

Позначителна разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 52,75% во однос на машките 43,48% испитаници. Помеѓу испитаниците од гимназија 50,00% и стручните училишта 48,33% поддршката е приближно иста, додека кај испитаниците македонци и албанци поддршката за ова тврдење е идентична.

Пониската поддршка за овие две тврдења во однос на претходните две укажува на пониски знаења од областа на геометријата и функциите.

Сепак повисоката поддршка од страна на женските испитаници можеме да ја припишеме на повисоката мотивација, активното учество во стекнувањето на знаењата и индивидуалната одговорност за сопствениот успех.

Коментар:

Во однос на поддршката за овие тврдења значајно е тоа што учениците се свесни за значењето и улогата на математиката во секојдневниот живот.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници во однос на машките укажува на тоа дека тие можеби почесто биле во ситуација знаењата од областа на математиката да ги применуваат во праксата.

3.9. Позитивен, но критички став кон употребата на фактичките информации и свест за потребата од логичка постапка при донесувањето на заклучоци

Значаен сегмент од клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата е развојот на логичкото мислење како и способноста за донесување на заклучоци.

До сознанија за ставовите на учениците во овој поглед доаѓаме врз основа на нивната поддршка за тврдењата понудени како одговор на прашањето: „Зошто ми се важни сознанијата од областа на научно-истражувачката работа?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 3, табела 4) сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,33, второто 3,24, третото 3,46 и четвртото 3,59 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка во овие рамки има тврдењето „Сознанијата од областа на научно-истражувачката работа ми помагаат за развој на логичко размислување“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 68,75% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 76,92% во однос на машките 57,97% испитаници како и испитаниците албанци 73,75% во однос на македонци 63,75%, додека пак помеѓу испитаниците од стручните училишта 69,17% во однос на гимназија 67,50% поддршката е приближно изедначена.

Следното тврдење „Сознанијата од областа на научно-истражувачката работа ми помагаат за изведување на заклучоци“, е поддржано од страна на 59,38% од испитаниците. Висока разлика во поддршката од 27,95% за ова тврдење постои помеѓу женските 71,43% и машките 43,48% испитаници, додека помеѓу испитаниците македонци 62,50% и албанци 56,25% како и испитаниците од гимназија 62,50% и стручните училишта 58,33% разликата е помала.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници во двете тврдења ни покажува дека тие се поуспешни во развојот на логичкото мислење и изведувањето на заклучоци.

Имено, стратегиите за решавање на проблеми не упатуваат на тоа дека не постои ниту еден поучувачки приод како начин на предавање на сите поими, содржини, вештини и процеси. Некои приоди се подобри за истражување, некои бараат повеќе објаснување и демонстрирање, некаде е неопходна праксата. Учениците може да постигнуваат резултати кога наставниците користат различни приоди и техники во наставата. Со добро избраната стратегија се овозможува ученикот да ја визуелизира и да ја разбере секоја главна тема, концепт или поим.¹⁴⁴ Резултатите не упатуваат на тоа дека женските испитаници се значително поуспешни од машките во изборот на стратегиите кои ги доведуваат до позитивни резултати.

Тврдењето: „Сознанијата од областа на научно-истражувачката работа ми помагаат за реализација на истражување во рамки на моите можности“ највисока поддршка има во категоријата „делумно е така“ каде што е поддржано од страна на 48,13% од испитаниците, додека пак во категоријата „целосно е така“ ова тврдење има поддршка од 43,13% од испитаниците, каде што поголема разлика има помеѓу женските испитаници 51,65% во однос на машките 31,88% и испитаниците албанци 51,25% во однос на македонци 35,00%, додека помеѓу стручните училишта 44,17% и гимназија 40,00% разликата е помала.

Најниска поддршка во категоријата „целосно е така“ од 37,50% има тврдењето „Сознанијата од областа на научно-истражувачката работа ми помагаат за утврдување на причините за одредени случувања“. Ова тврдење највисока поддршка од 50,00% има во категоријата „делумно е така“. И во овој случај највисока е разликата во категоријата „целосно е така“ има помеѓу женските 43,96% во однос машките 28,99% испитаници, додека пак помеѓу испитаниците од гимназија 42,50% во однос на стручните училишта 35,83% разликата е помала. Испитаниците македонци и албанци дале идентична поддршка од 37,50% за ова тврдење.

¹⁴⁴ USAID, Наставата по математика на 21 век, Македонски центар за граѓанско образование, 2009, стр.10.

Повисокото ниво на квалитет на математичкото образование ги опфаќа способностите за анализа и синтеза, споредување, заклучување по аналогича, индукција и дедукција, апстракција и конкретизација, генерализација и специјализација, кои се неопходни за научно-истражувачката работа на било кое ниво. Поддршката за овие две тврдења ни укажува на тоа дека и покрај способностите за логичко размислување сепак релативно мал процент на ученици се подготвени да се вклучат во истражување и да ги утврдат причините за одредени случувања согласно своите способности.

Повисоката поддршка за ова тврдење од страна на женските испитаници се поактивни во решавањето на проблеми кои подразбираат откривање на нови врски. На овој начин тие го стимулираат развојот на логичкото мислење кое е активен процес и не може да се развива преку пасивно слушање на информации и меморирање на факти.

Коментар:

И покрај тоа што кај одреден број на ученици имаме развиено логичко мислење, сепак не можеме да бидеме задоволни од нивната подготвеност да покажат иницијатива преку научно-истражувачка работа да ги збогатат сопствените сознанија. За таа цел сметаме дека во рамки на наставата по математика треба да им се задаваат проблеми од реалниот живот кои ќе ја поттикнат нивната мотивација, како и т.н. „отворени проблеми“ кои имаат повеќе од едно решение и кои ќе влијаат врз критичкото и креативното мислење.

Што се однесува до поддршката помеѓу испитуваните категории, повисока разлика има помеѓу женските во однос на машките испитаници, која најверојатно се должи на нивниот личен ангажман и посветеност во рамки на наставата по математика. Помеѓу останатите категории на испитаници имаме приближно изедначена поддршка.

3.10. Заклучни согледувања и констатации во однос на клучната компетенција „Математичка писменост и основни познавања однауката и технологијата“

Инструментот за испитување на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата се состои од три групи на прашања кои даваат одговор за степенот на развиеност на трите компоненти: знаења, вештини и способности на оваа клучна компетенција.

Како и во претходните инструменти со кои ги испитувавме останатите клучни компетенции, така и во овој случај прашањата не се секогаш поставувани едноподруго за да не се наруши логичката нишка на инструментот.

Така на пример до информации за степенот на развој на **знаењата** од областа на математиката, науката и технологијата дојдовме врз основа на анализата на одговорите на првото, осмото и деветтото прашање.

Резултатите покажуваат дека разликите во знаењето и разбирањето на броевите и мерките и способноста тие да се користат во низа на секојдневни ситуации се најизразени помеѓу женските во однос на машките испитаници и тоа во процентуална разлика од 13,30% до 28,84%, во корист на женските испитаници. Меѓу причините за ваквата разлика веројатно е и подобрата основа по математика од страна на женските испитаници која се јавува како резултат на нивна систематска и континуирана работа.

Исто така, нешто пониска процентуална разлика од 10,83% до 20,00%, имаме и во поддршката помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Сметаме дека ваквата разлика во поддршката се јавува и како резултат на тоа што во рамки на гимназиското образование математиката во сите четири години се изучува со фонд на часови од три часа неделно, додека пак во средните стручни училишта фондот на часови е помал, така на пример во економско училиште математика се изучува со 3 часа неделно во прва и втора година и по два часа неделно во трета и четврта година, во медицинското училиште математика се изучува со фонд од два часа неделно само во прва и втора година, додека пак во земјоделско

училиште, математика се изучува со три часа неделно во прва и втора година и по два часа неделно во трета и четврта година.

Што се однесува до поддршката помеѓу учениците македонци и албанци немаме јасно изразена разлика, сепак малку повисока поддршка имаме во корист на испитаниците македонци, што укажува на помал пропуст во усвојувањето на основните математички операции, кои се основа за покомплексните математички знаења и како и примена на математиката во останатите подрачја на науката и технологијата.

Во однос на познавањето на основните принципи од светот на природата, технологијата и технолошките производи и процеси, карактеристична е релативно ниска поддршка од страна на испитаниците, што укажува на фактот дека во рамки на наставата по математика ретко се применува самостојна, истражувачка и проектна работа која е во функција на развој на критичкото и креативното мислење. Сепак и во овој случај се забележува повисока разлика во поддршката од 15,51% до 39,95% во корист на женските во однос на машките испитаници, што укажува нивниот посериозен ангажман во процесот на усвојување и примена на стекнатите знаења како и нивната способност индивидуално или групно независно од наставникот да користат материјали и наоѓаат податоци потребни за да се реши некој проблем.

Помеѓу останатите категории на испитаници, македонци и албанци и гимназија и стручни училишта имаме релативно изедначена поддршка.

Што се однесува пак до разбирањето на односот помеѓу технологијата и останатите подрачја на научен прогрес, во медицината, во општеството, во културата или во окружувањето, имаме релативно ниска поддршка за понудените тврдења што укажува на недостатокот од примена на современите научно-технолошки сознанија во рамки на наставата по математика.

Во овие рамки не постои позначителна разлика во поддршката во однос на испитуваните категории.

До информации за степенот на развој на **вештините** потребни за клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата дојдовме врз основа на анализа на одговорите на второто, шестото, третото и седмото прашање.

Во однос на способноста за користење на математички симболи и формули, декодирање и толкување на математичкиот јазик, позначителна разлика од 18,75% до 27,16% имаме помеѓу женските во однос на машките испитаници. Сметаме дека ваквата разлика се должи на нивната поголема способност да анализираат, да развијат и да ги објаснат своите сопствени модели и стратегии и да дадат математички аргументи.

Што се однесува пак до останатите категории на испитаници и во овој случај немаме позначајни разлики во поддршката.

Во однос на способноста за математичко размислување и расудување, позначајна разлика во поддршката од 19,20% до 20,52% имаме помеѓу женските во однос на машките испитаници. Сметаме дека ваквата поддршка е ни укажува дека женските испитаници поефикасно од машките го користат математичкиот начин на размислување во реалноста. Исто така разлика во поддршката од 8,33% имаме и помеѓу стручните училишта во однос на гимназија, за што најмногу придонесува поддршката од страна на средното економско училиште. Имено, преведувањето на ситуацијата од стварноста во математичка структура е карактеристично за математичките знаења неопходни за економската струка.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци, немаме поголеми разлики во поддршката.

Кај способноста за користење на помошни средства и алати вклучувајќи ја и информатичката технологија, поголема разлика во поддршката за сите понудени тврдења имаме помеѓу женските испитаници во однос на машките. Повисоката поддршка на страната на женските испитаници ни покажува дека одреден процент од нив успеваат учењето на математиката да го поврат со реалниот свет кој се одвива надвор од училиницата и да се ангажираат со набљудување, истражување и решавање на проблеми со помош на најразлични средства.

Што се однесува до останатите испитувани категории, мала разлика во користењето на традиционалните средства (збирки, прирачници) имаме помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Сметаме дека ваквата поддршка се должи на тоа што во рамки на гимназиското образование сеуште се користат традиционалните извори за дополнителни знаења, а тоа се збирките и разните прирачници

Повисока предност од 20,00% од страна на испитаниците албанци во однос на македонци во користењето на ИКТ во функција на наставата по математика, сметаме дека се должи како на ангажманот на учениците така и на позитивните ставови кон приманата на современата наставна технологија од страна на наставниците кои предаваат математика и следењето на современите трендови во поглед на организацијата, реализацијата и вреднувањето на наставата по математика.

Што се однесува пак до способноста за користење на научни податоци и сознанија за да се постигне одредена цел или да се донесе заклучок, имаме ниска поддршка за сите понудени тврдења, која е карактеристична за сите категории на испитаници. Ваквата поддршка не доведува до констатација дека учениците не се подготвени за математичко аргументирање т.е. не се подготвени да го оправдаат своето размислување. Ваквата состојба најверојатно е резултат на тоа што во рамки на наставата по математика тие недоволно се поттикнуваат да размислуваат, да се вглубочуваат во проблеми и да формираат сопствени сфаќања за појавите и настаните.

До информација за степенот на развиеност на **ставовите** во рамки на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата, дојдовме врз основа на анализа на одговорите на петтото и четвртото прашање.

Во однос на подготвеноста да се користи сметањето со цел да се решаваат проблеми во текот на секојдневната работа и семејниот живот, повисока поддршка имаме од страна на женските испитаници во однос на машките. Повисоката поддршка во корист на женските испитаници сметаме

дека се јавува како резултат на нивниот поголем успех во поврзувањето на знаењата и решавањето на проблемите кои не се целосно рутински, што укажува дека тие за разлика од машките испитаници се подобро оспособени за функционално користење на знаењата од областа на математиката во секојдневниот живот.

Во останатите категории немаме јасно изразени разлики во поддршката.

Што се однесува пак до позитивниот, но критички став кон употребата на фактичките информации и свест за потребата од логичка постапка при донесувањето на заклучоци, повисока разлика во поддршката од 14,97% до 27,95% имаме помеѓу женските во однос на машките испитаници. Разликата во поддршката во корист на женските испитаници ни покажува дека тие се поуспешни од машките во изборот на стратегиите на учење кои ги доведуваат до позитивни резултати и се поактивни во решавањето на проблеми кои подразбираат откривање на нови врски. Преку ваквата активност тие го стимулираат развојот на логичкото мислење кое не може да се развива преку пасивно слушање на информации и меморирање на факти.

Во рамки на останатите испитувани категории не постојат значајни разлики во поддршката, што остава простор за ангажман во насока на поголема употреба на логичкото мислење, и вклучување на научно-истражувачка работа како неизоставен дел од наставните активности согласно можностите на учениците на одредената возраст.

Заклучок

Врз основа на презентираниите резултати кои се однесуваат на развојот на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата можеме да дојдеме до констатација дека учениците од средните училишта имаат доволно сознанија од областа на математиката, но не ја разбираат доволно улогата на науката и технологијата во секојдневниот живот, со што поставената хипотеза делумно се прифаќа.

Во однос на разликите во поддршката за компонентите на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата може да се каже дека во однос на сите компоненти: знаења, вештини и ставови постои разлика помеѓу машките и женските испитаници, во корист на женските. што укажува на тоа дека клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата е во директна зависност од полот на учениците. со што поставената хипотеза се прифаќа.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци немаме поголеми разлики, имено испитаниците македонци подобри резултати имаат во однос на компонентата знаење, додека пак испитаниците албанци во однос на компонентата вештини. Во однос на компонентата ставови имаме идентична поддршка помеѓу испитаниците македонци и албанци. Ваквата поддршка ни укажува дека не постои разлика во развиеноста на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата помеѓу учениците кои следат настава на македонски и албански наставен јазик, со што поставената хипотеза се отфрла.

Кога станува збор за разликите во поддршката помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта може да се истакне дека не постои позначајна разлика во поддршката. Имено во однос на компонентата знаење повисока поддршка имаме од страна на испитаниците од гимназија, додека пак во однос на компонентата вештини повисока поддршка имаме од страна на испитаниците од стручните училишта. Што се однесува пак до ставовите тука имаме идентична поддршка од страна на испитуваните категории. Ваквата поддршка ни укажува дека клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата не е поразвиена кај учениците од гимназија во однос на стручните училишта, со што поставената хипотеза се отфрла.

4. Дигиталната компетенција

И дигиталната компетенција ќе ја анализираме на ист начин како и останатите клучни компетенции врз основа на резултатите од прашалникот за ученици.

Со цел да добиеме поголема прегледност за разликите во степенот на знаењата, вештините и ставовите карактеристични за клучната компетенција комуникација на странски јазик, одговорите ги групиравме во неколку сегменти:

1. Познавање на природата, улогата и можностите на ИКТ во секојдневните ситуации
2. Располагање со основни знаења по информатика
3. Познавање на обработка на текст
4. Разбирање на главните компјутерски апликации, работа со табели, бази на податоци, чување и управување со податоците
5. Свест за можностите кои ги нуди интернет и комуницирањето по пат на електронска пошта
6. Можност за пристап и пребарување на интернет страници и користење на интернет услуги
7. Способност за создавање и организирање на електронски информации и нивно систематско користење
8. Способност за користење на соодветни помошни средства (презентации, графикони, дијаграми, карти) со цел да се соберат, презентираат и разберат посложените информации
9. Заинтересираност и позитивен став кон употребата на интернетот за културни, општествени и професионални цели

4.1. Познавање на природата, улогата и можностите на ИКТ во секојдневните ситуации

Значаен предуслов за развој на дигиталната компетенција е познавањето на природата, улогата и можностите кои ги нуди примената на ИКТ во секојдневниот живот. Ставовите на испитаниците во врска со улогата на компјутерот во секојдневниот живот ги испитавме врз основа на

поддршката за тврдењата понудени како одговор на прашањето: „Зошто е значајна употребата на компјутерот во современиот живот?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 4, табела 1), поголема прифатеност од страна на испитаниците има првото тврдење чија што аритметичка средина која изнесува 3,29 е значително повисока во однос на аритметичките средини на останатите тврдења чии аритметички средини изнесуваат 2,69, 2,36 и 1,94.

Имено, највисока поддршка од страна на испитаниците има тврдењето „употребата на компјутерот е потребна во рамки на наставата“ кое е поддржано од страна на 55,63% од испитаниците. Значителна разлика во поддршката постои помеѓу женските 64,84% и машките 43,48% испитаници, испитаниците албанци 67,50% во однос на македонци 43,75%. додека пак нешто помала е разликата помеѓу испитаниците од гимназија 60,00% во однос на стручните училишта 54,17%.

Со оглед на тоа што училиштата во кои е реализирано истражувањето се опремени со компјутери, целосната поддршка на 55,63% од испитаниците не задоволува. Сметаме дека причина за тоа е што наставата во нашите училишта сеуште е теоретски заснована со минимална употреба на ИКТ т.е. не е направен премин од „подучување“ кон „учење“. Разликата во поддршката во корист на женските испитаници и испитаниците албанци укажува на тоа дека оваа категорија на ученици се поотворени за нов пристап во рамки на наставата.

Највисок процент од испитаниците 32,50% „делумно се согласуваат“ со тврдењето дека „употребата на компјутер денес е потребна за да се најде вработување“, додека пак само 27,50% „целосно се согласуваат“ со ова тврдење. Разлика во поддршката за ова тврдење во категоријата „делумно се согласувам“ постои помеѓу машките испитаници 39,13% во однос на женските 27,47%, испитаниците македонци 40,00% во однос на албанци 25,00%, и испитаниците од стручните училишта 34,17% во однос на гимназија 27,50%. Додека пак во категоријата „целосно се согласувам“ поддршката е изедначена.

И покрај сè поголемата информатизација во сите сфери на трудот како и тоа што во рамки на секој оглас за вработување се бара задолжително

познавање на работа компјутер сепак низок процент од испитаниците се изјасниле дека употребата на компјутер денес е потребна за да се најде вработување. Ваквата поддршка не доведува до констатација дека учениците сеуште немаат доволно сознанија кои можат да им помогнат во развивањето на критичка свест за тоа какво е значењето на примената на компјутерите во сферата на трудот.

Кај тврдењето „употребата на компјутер денес претставува луксуз“ се забележува дека 53,13% од испитаниците воопшто не се согласуваат дека употребата на компјутер денес представува луксуз. И во поддршката за ова тврдење постои разлика помеѓу женските 59,34% во однос на машките 44,93% испитаници, како и испитаниците македонци 58,75% во однос на албанци 47,50%. Помала е разликата во поддршката за ова тврдење помеѓу испитаниците од гимназија 57,50% и стручните училишта 51,67%.

И покрај поддршката од 53,13%, сепак постои одреден процент од 13,13% од испитаниците кои што „делумно се согласуваат“, како и 16,88% од испитаниците кои „целосно се согласуваат“ со ова тврдење. Овие проценти не се за занемарување и делумно ја отсликуваат материјалната состојба на учениците.

Тврдењето „употребата на компјутер денес е потребна само за забава“, нема јасно изразена поддршка во ниту една од понудените категории. Имено, 28,13% од испитаниците воопшто не се согласуваат со ова тврдење, 26,25% делумно не се согласуваат, дедека 27,50% делумно се согласуваат и само 18,13% целосно се согласуваат со ова тврдење. Ваквата поддршка е резултат на недоволното внимание од страна на наставниците, но и на родителите за тоа како учениците го поминуваат времето пред компјутер.

Коментар:

Неопходните информации за значењето на ИКТ во современиот живот учениците треба да ги стекнат преку практична примена на компјутерите во рамки на наставата. За таа цел наставниците треба да се обучени брзо и ефикасно да се снаоѓаат со иновациите. Тие треба да добијат и техничка и дидактичко-методичка поддршка.

Во тој случај испитаниците ќе имаат целосно сознанија за значењето на ИКТ

во современиот живот и за тоа колку се важни компјутерите во сверата на трудот, колкаво е нивното значење за забавата и во која мерка тие претставуваат луксуз.

4.2. Располагање со основни знаења по информатика

Врз основа на поддршката на понудените тврдења во овие рамки се обидовме да дојдеме до сознанија колку учениците располагаат со основни знаења по информатика. (види прилог 4, табела 2).

Граф.14.

Идентична поддршка од 89,38% имаат тврдењата: „од основните знаења по информатика знам да креирам папки“ и “од основните знаења по информатика знам да пронаоѓам постоечки документи, да ги преименувам и да ги преместувам од едно на друго место“.

Кај првото тврдење постои разлика во поддршката помеѓу женските 95,60% во однос на машките 81,16% испитаници и помеѓу испитаниците македонци 95,00% во однос на албанци 83,75%. Нешто помала разлика во поддршката постои помеѓу учениците од гимназија 92,50% и стручните училишта 88,33%.

Во случај на второто тврдење тенденцијата е иста, но имаме поизедначена поддршка, женски 90,11% - машки 88,41%, македонци 91,25% - албанци 87,50% и гимназија 92,50% - стручни училишта 88,33%.

Високата поддршка за тврдењата понудени како одговор на ова прашање е очекувана со оглед на тоа што навистина станува збор за најосновни знаења. Како што се забележува разликите во поддршката во корист на женските испитаници и испитаниците македонци не се многу

високи, но сепак укажуваат на нивниот поголем интерес и успешност во користењето на компјутерот.

Висока поддршка има и тврдењето „од основните знаења по информатика знам самостојно да креирам документи и да ги снимам во соодветни папки“ кое е поддржано од страна на 88,75% од испитаниците. И во овој случај разлика во поддршката постои помеѓу женските 93,41% во однос на машките 82,61% испитаници, испитаниците македонци 95,00% во однос на албанци 82,50% и учениците од гимназија 92,50% во однос на стручните училишта 87,50%.

Поддршката за ова тврдење во корист на женските испитаници, испитаниците македонци и испитаниците од гимназија укажува на поголемата подготвеност и иницијатива на овие ученици за индивидуализирано и активно учење со помош на компјутер.

Тврдењето „од основните знаења по информатика знам правилно да го вклучам и исклучам компјутерот“ е поддржано од страна на 86,88% од испитаниците. Поголема разлика во поддршката на ова тврдење постои помеѓу женските 95,60% во однос на машките 75,36% испитаници, испитаниците македонци 96,25% во однос на албанци 77,50%, додека пак нешто помала е разликата во поддршката помеѓу испитаниците од гимназија 90,00% во однос на стручните училишта 85,83%.

Сметаме дека поддршката за ова тврдење повеќе е резултат на несигурноста на испитаниците при исклучување на компјутерот иако имајќи предвид дека станува збор за ученици кој завршуваат четврта година средно училиште очекувано е комплетно да ја знаат оваа активност. И во овој случај разликата во поддршката е на страна на женските испитаници и испитаниците македонци. Сметаме дека таа укажува на поголемо внимание и сериозност при употреба на компјутерот од страна на оваа категорија на испитаници. Исто така вредноста на поддршката за ова тврдење ја зголемува и тоа што испитаниците отворено покажуваат дека некои работи не ги познаваат доволно.

Коментар:

Иако високата поддршка за тврдењата понудени како одговор на ова прашање задоволува, сепак со оглед на тоа што станува збор за најосновни знаења

постои можност за подобрување. Таа исто така укажува дека кај учениците постои желба за користење на компјутерот, и таа желба треба да се искористи во функција на учењето.

Што се однесува до поддршката помеѓу испитуваните категории мала разлика во поддршката постои во корист на женските испитаници и испитаниците македонци, додека помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта постои многу мала разлика во поддршката од 4.00% до 5.00% во однос на сите понудени тврдења.

4.3. Познавање на обработка на текст

Значаен фактор за развој на дигиталната компетенција е обработката на текст. За да дојдеме до сознанија колкави знаења испитаниците поседуваат од оваа област ќе ја анализираме поддршката која тие ја дале за понудените тврдења.

Како што може да се забележи (види: прилог 4, табела 3), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,73, второто 3,75, третото 3,84 и четвртото 3,71 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од страна на испитаниците има тврдењето „умеам да вметнам табела во текстот“ кое е поддржано од страна на 87,50% од испитаниците. Ова тврдење во поголем процент е поддржано од страна на женските 90,11% во однос на машките 84,06% испитаници, испитаниците македонци 96,25% во однос на албанци 78,75% и испитаниците од гимназија 95,00% во однос на стручните училишта 85,00%.

Тврдењето „умеам да ги користам алатките сместени на горниот дел од екранот за креирање на документ“ е поддржано од страна на 80,00% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу испитаниците македонци 90,00% во однос на албанци 70,00%, испитаниците од гимназија 92,50% во однос на стручните училишта 75,83%, додека

разликата помеѓу женските 83,52% во однос на машките 75,36% испитаници е нешто помала.

Повисоката поддршка за овие тврдења на страна на испитаниците македонци секако е резултат на нивниот личен ангажман, но претпоставуваме дека таа во голема мерка зависи и од иницијативата на предметните наставници по информатика. Додека пак предноста во корист на испитаниците од гимназија сметаме дека се должи на нивната подготвеност да преминат од репродукција на знаењето кон самостојно доаѓање до сознанија. Наставата по информатика може да биде еден од клучните фактори во таа насока.

Тврдењето „умеам да обликувам готов текст според дадени барања“ е поддржано од страна на 78,13%, додека пак тврдењето „умеам да комбинирам текст од различни документи и да го прикажам во рамките на еден документ“ е поддржано од страна на 75,63% од испитаниците. И кај двете тврдења поддршката помеѓу поедините категории е приближно иста како и во претходното тврдење, со минимални разлики во процентите.

Ваквата релативно висока поддршка може да послужи како мотив за превземање на чекори за поинтензивно вклучување на компјутерот во функција на осовременување на наставниот процес.

Коментар:

Во денешни услови учениците треба да се оспособени со помош на технологијата да доаѓаат до потребните информации, но и да знаат од мноштвото на информации да ја препознаат и искористат правата информација. Оттука произлегува дека традиционалната писменост која до неодамна ги вклучуваше (читањето, пишувањето и сметањето), денес ја вклучува и дигиталната писменост.

Високата поддршката за овие тврдења и покрај тоа што се работи за основни знаења укажува дека нашите ученици се подготвени да ги користат можностите кои ги нуди дигиталната писменост, што е секако позитивен сигнал во насока на осовременување на нашиот образовен систем.

4.4. Разбирање на главните компјутерски апликации, работа со табели, бази на податоци, чување и управување со податоците

Во насока на доаѓање до сознанија за тоа до кој степен кај учениците е развиена дигиталната компетенција ќе ја анализираме поддршката за тврдењата кои се однесуваат на познавање и користење на главните компјутерски апликации.

Веднаш се забележува (види прилог 4, табела 9) дека сите понудени тврдења имаат ниска поддршка во категоријата „целосно се согласувам“.

Сепак, највисоката поддршка во овие рамки ја има тврдењето „имам основни познавања за едноставните логички изрази“ кое целосно е поддржано од страна на 40,63% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката постои помеѓу испитаниците албанци 50,00% во однос на македонци 31,25%, додека нешто пониска е разликата во поддршката помеѓу машките 44,93% во однос на женските 37,36% испитаници како и испитаниците од гимназија 47,50% во однос на стручните училишта 38,33%.

Тврдењето „знам да изработам едноставни програми за делење, множење или некоја друга едноставна математичка операција“, целосно е поддржано од страна на 38,13% од испитаниците. При тоа разлика во поддршката постои помеѓу женските 42,86% во однос на машките 31,88% испитаници, испитаниците албанци 41,25% во однос на македонци 35,00%, додека пак поддршката помеѓу учениците од гимназија 40,00% и стручните училишта 37,50% е скоро изедначена.

Разликата во корист на испитаниците албанци ни покажува дека тие поуспешно ги употребуваат знаењата од областа на информатиката кои ги ставаат во функција на креатори на знаењата. Предноста пак во корист на испитаниците од гимназија иако не е многу изразена сепак ни покажува дека во рамки на наставниот процес се обрнува поголемо внимание на понепредните знаења од областа на информатиката. Помеѓу женските и машките испитаници немаме јасно изразена разлика во поддршката.

Останатите две тврдења највисока поддршка имаат во категоријата „делумно се согласувам“. И тоа тврдењето „имам основни познавања за варијаблите и начините на кои тие се дефинираат и декларираат“ во

категоријата „делумно се согласувам“ е поддржано од страна на 48,13% од испитаниците, додека пак во категоријата „целосно се согласувам“ ова тврдење е поддржано од страна на 20,00% од испитаниците.

Тврдењето „имам основни познавања за операторите и операциите“, највисока поддршка од 43,75% има во категоријата „делумно се согласувам“. Во категоријата „целосно се согласувам“ ова тврдење е поддржано од страна на 29,38% од испитаниците.

Пониската поддршка за овие тврдења се должи на тоа што посложените знаења кои се карактеристични за насоките кои подготвуваат кадар кој ќе се занимава со ИКТ или ќе го продолжи образованието во таа насока, најверојатно се поддржани само од тие испитаници.

Коментар:

Граф. 15.

Врз основа на поддршката за овие тврдења може да се забележи дека релативно низок процент од испитаниците покажуваат интерес за понапредни знаења од областа на ИКТ. Сепак ваквата поддршка ја наметнува потребата од понуда на дополнителни изборни предмети и во рамки на гимназиското и во рамки на средното стручно образование кои ќе опфатат посложени содржини и ќе им овозможат дополнителни сознанија на оние ученици кои имаат интерес за тоа.

Во прилог на ова е и фактот што нема позначајни разлики во поддршката помеѓу испитаниците од гимназија и од стручните училишта. Повисока поддршка во овие рамки имаат испитаниците албанци во однос на македонци.

4.5. Свест за можностите кои ги нуди интернет и комуницирањето по пат на електронска пошта

Значаен сегмент од дигиталната компетенција е и користењето на интернетот. До сознанија за тоа колку учениците се во можност активно да го користат интернетот дојдовме врз основа на поддршката за следниве тврдења.

Како што може да се забележи (види: прилог 4, табела 8), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,58, второто 3,63, третото 3,34 и четвртото 3,36 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Имено, највисока поддршка има тврдењето „знам да испратам електронска пошта“ кое е поддржано од страна 72,50% од испитаниците. Во рамки на ова тврдење поддршката помеѓу машките 73,91% и женските 71,43% испитаници е скоро изедначена, разлика постои во поддршката помеѓу учениците македонци 82,50% и албанци 62,50% и учениците од гимназија 85,00% во однос на стручните училишта 68,33%.

Исто така висока поддршка има и тврдењето „знам самостојно да отворам електронска адреса“ кое е поддржано од страна на 71,88% од испитаниците. Поддршката помеѓу женските 72,53% и машките 71,01% испитаници е изедначена, додека пак разлика постои во поддршката помеѓу испитаниците македонци 83,75% и албанци 60,00% и испитаниците од гимназија 82,50% во однос на стручните училишта 68,33%.

Високата поддршка за овие две тврдења претставува показател за користењето на современиот начин на комуникација од страна на учениците. Тоа би требало да се искористи во насока на интеракција помеѓу учениците од различни училишта т.е. создавање на т.н. образовни мрежи во функција на унапредување на образовниот процес. Во однос на испитуваните категории повисока поддршката имаме од страна на испитаниците македонци и испитаниците од гимназија, која со оглед на тоа што навистина се работи за најосновна употреба на интернетот представува резултат на личниот ангажман и афинитет на испитаниците.

Нешто пониска поддршка од понудените има тврдењето „знам да ја организирам електронската пошта сместувајќи ги пораките во соодветни папки“ кое е поддржано од страна на 56,25% од испитаниците. Мала разлика постои во поддршката помеѓу женските 58,24% во однос на машките 53,62% испитаници, додека помеѓу испитаниците македонци 68,75% и албанци 43,75% како и испитаниците од гимназија 67,50% и од стручните училишта 52,50% постои поголема разлика во поддршката.

Најниска поддршка има тврдењето „знам да испратам атакмент“ кое е поддржано од страна на 55,00% од испитаниците. Во овој случај релативно мала разлика во поддршката има помеѓу машките 60,87% во однос на женските 50,55% испитаници. Разликата е нешто повисока помеѓу испитаниците македонци 65,00% во однос на албанци 45,00% како и испитаниците од гимназија 72,50% во однос на стручните училишта 49,17%.

Повисоката поддршка од страна на испитаниците македонци ни укажува дека тие се поподготвени да ги користат придобивките од ИКТ. Додека пак повисоката поддршка во корист на испитаниците од гимназија ни покажува дека најверојатно во рамки на наставниот процес се настојува учениците да ги практикуваат овие активности поради тоа што успешното организирање на електронските информации овозможува и поуспешно учење.

Коментар:

Користењето на современиот начин на комуникација во голема мерка може да придонесе за надминување на традиционалниот модел на репродукција на знаењето каде што целта на процесот на учење е пренесување на одредено знаење од изворот на знаење (наставникот) кон пасивниот примател (ученикот).

Со помош на современиот начин на комуникација се создаваат услови за премин кон т.н. модел на изградба на знаењето каде што во текот на наставата се откриваат нови знаења кои ги надополнуваат веќе постоечките, при што се користат различни извори на информации и учениците се активни во рамки на целиот процес. Релативно високата поддршка за овие тврдења укажува на тоа дека учениците се подготвени да ги користат придобивките од ИКТ.

4.6. *Можност за пристап и пребарување на интернет страници и користење на интернет услуги*

Во рамки на дигиталната писменост значаен елемент е користењето на расположивите информации кои ги нуди интернетот. За да дојдеме до сознанија колку нашите испитаници се оспособени за користење на интернетот, ја анализиравме поддршката на тврдењата понудени како одговор на прашањето: „Колку ги познавате основите на интернетот и пребарувањето на информации?“.

Граф.16.

Како што може да се забележи (види: прилог 4, табела 7), највисока поддршка од 85,63% од понудените тврдења има тврдењето „Можам да пронаоѓам web-страници“. Поголема поддршка ова тврдење има од страна на женските 89,01% во однос на машките 81,16% испитаници, испитаниците македонци 88,75% во однос на албанци 82,50% и испитаниците од гимназија 95,00% во однос на стручните училишта 82,50%.

Тврдењето „можам да пронаоѓам информации со помош на пребарувач“ е поддржано од страна на 82,50% од испитаниците. И ова тврдење поголема поддршка има од страна на женските 87,91% испитаници во однос на машките 75,36%, испитаниците македонци 92,50% во однос на албанци 82,50%, како и испитаниците од гимназија 90,00% во однос на стручните училишта 80,00%.

Поединецот денес мора да биде оспособен користејќи ја технологијата да дојде до потребните информации и од мноштвото на информации да знае да ја препознае и да ја искористи потребната информација. Релативно

високата поддршка за овие две тврдења дејствува охрабрувачки дотолку повеќе што во најголем случај е резултат на желбата на учениците со оглед на тоа што во ниту една од анализираните наставни програми не се предвидува учениците самостојно преку интернет да стекнуваат знаења од одредена област кои подоцна ќе се вреднуваат во наставниот процес. Што се однесува пак до разликите во поддршката во рамки на сите испитувани категории таа се движи од 6,25% до 12,55% и не укажува на некои значајни разлики помеѓу испитаниците во однос на овие прашања.

Тврдењето „знам правилно да ја прекинам интернет врската“ е поддржано од страна на 80,00% од испитаниците. Во овој случај поддршката помеѓу женските 80,22% и машките 79,71% испитаници е скоро идентична, додека поголема разлика во поддршката постои помеѓу учениците македонци 90,00% и албанци 70,00% и учениците од гимназија 90,00% во однос на стручните училишта 76,67%.

Повисоката поддршка за ова тврдење од страна на испитаниците македонци и испитаниците од гимназија се должи на шансата за практична употреба на стекнатите знаења.

Најниска поддршка во рамки на тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „знам да креирам интернет конекција“ кое целосно е поддржано од страна на 70,63% од испитаниците. И во овој случај мала разлика во поддршката постои помеѓу машките 72,46% и женските 69,23% испитаници, додека помеѓу учениците македонци 78,75% и албанци 62,50% и учениците од гимназија 80,00% и стручните училишта 67,50% разликата во поддршката е нешто поголема.

Ова тврдење се однесува на техничките вештини потребни за успешно користење на интернетот. Имено, во рамки на наставните програми по информатика и за гимназиско и за средно стручно образование при обработка на тематските целини компјутерски мрежи и комуникација се предвидува: „ученикот да го образложи начинот на функционирање, пријавување и користење на интернет“, при што користењето на интернетот се сведува на теорија. Во овие рамки сметаме дека наместо да објаснуваат, учениците треба да демонстрираат креирање на интернет конекција.

Што се однесува до разликите во поддршката помеѓу испитуваните категории, и во овој случај разлика имаме во корист на испитаниците македонци која најверојатно се должи на поголемиот личен интерес и желба за стекнување на нови знаења, и испитаниците од гимназија која најверојатно се должи на поголемото внимание на употребата на интернетот во наставниот процес.

Коментар:

Интернетот денес претставува „видно место“ за голем број на најнови содржини кои можат да се искористат во сферата на образованието.

За да можат учениците да имаат полза од него потребно е образовните институции да се оспособат за побрзо прилагодување на новите состојби и тоа не само во насока на користење на презентираниите содржини туку и во креирање на сопствени содржини кои ќе бидат достапни за поширока употреба.

4.7. Способност за создавање и организирање на електронски информации и нивно систематско користење

Со цел да испитаме колку, според сопствена проценка учениците се способни за создавање, организирање и систематско користење на електронски информации, понудивме четири тврдења за кои тие можеа да ја изразат својата поддршка.

Како што може да се забележи (види: прилог 4, табела 4), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,72, второто 3,54, третото 3,38 и четвртото 3,35 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од понудените доби тврдењето „можам да изработам табеларен приказ на податоци“ кое е поддржано од страна на 78,13% од испитаниците. Разлика во поддршката на ова тврдење постои помеѓу женските 82,42% испитаници во однос на машките 72,46%.

испитаниците македонци 81,25% во однос на албанци 75,00% и испитаниците од стручните училишта 79,17% во однос на гимназија 75,00%.

Тврдењето „врз основа на табеларни податоци можам да креирам графикон“ е поддржано од страна на 65,00% од испитаниците. Мала разлика во поддршката постои помеѓу машките 68,12% и женските 62,64% испитаници како и помеѓу испитаниците од стручните училишта 65,83% и гимназија 62,50%. Додека пак помеѓу испитаниците македонци 68,75% и албанци 51,25% разликата во поддршката е нешто повисока.

Воведувањето на новите технологии во образованието денес не подразбира само дистрибуција на информациите туку и промена на начинот на учење. Повисоката поддршка на страна на испитаниците македонци ни покажува дека тие се поподготвени самостојно да доаѓаат до информации, да управуваат со нив, да ги анализираат и да ги трансформираат во знаења. Што се однесува пак до поддршката во корист на испитаниците од стручните училишта таа ни покажува дека кај нив постои потенцијал кој треба систематски да се надоградува.

Тврдењето „кога станува збор за табеларен приказ можам да пресметам готова вредност со помош на формула“ е поддржано од страна на 55,63% од испитаниците. Во рамки на ова тврдење поддршката помеѓу испитуваните категории е доста изедначена. Во категоријата „целосно е така“ ова тврдење повеќе е поддржано од страна на женските 58,24% во однос на машките 52,17% испитаници, испитаниците македонци 57,50% во однос на албанци 53,75% како и испитаниците од стручните училишта 55,83% во однос на гимназија 55,00%.

Најниска поддршка во овие рамки има тврдењето „кога станува збор за табеларен приказ можам да ги филтрирам и сортираам податоците врз основа на различни параметри“ кое е поддржано од страна на 52,50% од испитаниците. Постои разлика во поддршката за ова тврдење помеѓу машките 57,97% во однос на женските 48,35% испитаници, испитаниците албанци 56,25% во однос на македонци 48,75% и испитаниците од гимназија 57,50% во однос на стручните училишта 50,83%.

Нешто пониската поддршка за овие две тврдења во однос на претходните две најнапред укажува на тоа дека се работи за малку посложени знаења. Со цел да се подигне процентот на ученици кои се

оспособени активно да оперираат со ваквите знаења потребно е да се изврши прецизна анализа на потребите на учениците и согласно тоа да им се обезбеди образование за утрешното општество.

Коментар:

Поддршката за овие тврдења уште еднаш укажува на потребата од реализирање на образовните активности на нов, поинаков начин.

Имено, технологијата овозможува брз и лесен пристап до информациите, но прашањата на ефикасност на пребарувањето, на избор, вреднување и соодветно користење на информациите бараат дополнителни способности. Релативно ниската разлика во поддршката за тврдењата помеѓу испитуваните категории оди во прилог на оваа констатација.

4.8. Способност за користење на соодветни помошни средства (презентации, графикони, дијаграми, карти) со цел да се соберат, презентираат и разберат посложените информации

Во рамки на вештините неопходни за развој на дигиталната компетенција влегува и способноста за користење на помошни средства за презентација на посложените информации. Поддршката за понудените тврдења ќе ни овозможи да дојдеме до констатација во која мера учениците се оспособени за користење на помошни средства при изработката на Power point презентација.

Како што може да се забележи (види: прилог 4, табела 5), и покрај високата поддршка која укажува на висок степен на прифатеност на понудените тврдења чиј што показател е и аритметичката средина која за сите понудени тврдења е над 3, за првото 3,48, за второто 3,34 и за третото 3,51, сепак нешто помала прифатеност од останатите има четвртото тврдење чија аритметичка средина изнесува 3,06.

Сепак, највисока поддршка од понудените тврдења има тврдењето „можам да изработам презентација со одреден број на слајдови, составена и од слики“ кое е поддржано од страна на 65,00% од испитаниците. Во рамки

на испитуваните категории по однос на ова тврдење состојбата е следна: женски 65,93% - машки 63,77%, македонци 73,75% - албанци 56,25%, гимназија 75,00% - стручни училишта 61,67%.

Следното тврдење „можам да изработам презентација со одреден број на слајдови, составена само од текст“ е поддржано од страна на 61,88% од испитаниците. Во рамки на ова тврдење постои разлика помеѓу поддршката од страна на женските испитаници 68,13% во однос на машките 53,62%, испитаниците македонци 66,25% во однос на албанци 57,50%, како и испитаниците од гимназија 77,50% во однос на стручните училишта 56,67%.

Значајна компонента на дигиталната компетенција е и соодветната презентација која воедно претставува и показател за степенот на усвоеност на одредени знаења. Повисоката разлика во поддршката во корист на испитаниците македонци е показател за поголемата практична примена на ваквите активности во рамки на наставата.

Исто така и повисоката поддршка во корист на испитаниците од гимназија сметаме дека се должи на тоа што самостојното изработување на одредени презентации се практикува во рамките на повеќе наставни предмети.

Тврдењето „можам да изработам презентација со одреден број на слајдови составена и од графикони“ е поддржано од страна на 54,38% од испитаниците. Во рамки на ова тврдење поголема разлика во поддршката постои помеѓу испитаниците македонци 62,50% во однос на албанци 46,25%, додека помеѓу женските 54,95% и машките 53,62% испитаници како и помеѓу испитаниците од гимназија 55,00% и од стручните училишта 54,17% поддршката е приближно изедначена.

И во овој случај имаме пониска поддршка кога станува збор за реализација на малку посложени задачи. Сметаме дека учениците треба да се охрабруваат да ги извршуваат и посложените задачи и покрај тоа што не се сигурни дека ќе имаат успех. Повисоката поддршка од страна на испитаниците македонци може да е резултат на поголемата можност за примена на овие знаења во праксата.

Најниска поддршка од 36,88% во категоријата „целосно се согласувам“ има тврдењето „можам да ја прикажам презентацијата користејќи LCD

проектор“. Ова тврдење највисока поддршка од 41,88% има во категоријата „делумно се согласувам“.

Ниската поддршка за ова тврдење најверојатно се јавува како последица на тоа што најголем број на ученици немале можност да видат како изгледа и како функционира LCD проекторот во пракса, така што нивните знаења за оваа работа воглавно се теоретски. Во прилог на ова е и фактот што училиштата имаат еден или најмногу два проектори и потребна е и умешност, но и упорност од страна на наставниците за да дојдат во ситуација да ги користат.

Коментар:

Доколку се има предвид значењето на принципите на нагледност и систематичност во усвојувањето на знаењата, во тој случај неопходно е да се посвети позначајно внимание на презентацијата на содржините во рамки на наставата по информатика.

И не само по информатика, оваа активност треба да се стимулира и при презентација на резултатите од учеството на учениците во одредени проекти или научно-истражувачки активности. Од големо значење за развој на оваа вештина е и користењето на power point презентација од страна на наставниците во рамки на предавањата.

4.9. Заинтересираност и позитивен став кон употребата на Интернетот за културни, општествени и професионални цели

Со оглед на фактот што современото образование, а и животот воопшто не може да се замисли без употребата на интернетот, во рамки на дигиталната компетенција се обидовме да ги испитаме ставовите на учениците во однос на употребата на интернетот.

Како што може да се забележи (види: прилог 4, табела 6), највисока поддршка од 83,75% од сите понудени тврдења има тврдењето „употребата на интернетот денес е значајна за комуникација“. Поголема разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 91,21% во однос на

машките 73,91% испитаници и испитаниците македонци 91,25% во однос на албанци 76,25%, додека пак кај испитаниците од стручните училишта 84,17% во однос на гимназија 82,50% поддршката е скоро изедначена.

Појавата на интернетот во голема мерка ја промени состојбата во сферата на комуникацијата. Високата поддршка оди во прилог на оваа констатација и го покажува интересот на сите категории на испитаници. Со оглед на фактот што најголемиот број на информации кои се наоѓаат на интернет се нефилтрирани, при што се наметнува прашањето како да се оспособат учениците за проценка на нивната автентичност, вредност и доследност.

Тврдењето „употребата на интернетот денес е корисна во процесот на учење“ е поддржано од страна на 79,38% од испитаниците. Во рамки на ова тврдење поголема разлика во поддршката постои помеѓу женските 84,62% во однос на машките 72,46% испитаници, додека помеѓу испитаниците македонци 81,25% во однос на албанци 77,50% и испитаниците од стручните училишта 80,83% во однос на гимназија 75,00% разликата е нешто помала.

Широката употреба на интернетот секако дека има рефлексija и во рамки на наставата. Денес секој ученик е изложен на мноштво од информации, кои можат да бидат од големо значење за развој на неговите интелектуални потенцијали. Она што е најзначајно е учениците да се оспособат за критичко користење на расположивите информации.

Тврдењето „употребата на интернетот денес е неопходна во сите сфери на работата“ е поддржано од страна на 72,50% од испитаниците. Позначајна разлика во поддршката постои помеѓу женските 80,22% во однос на машките 62,32% испитаници, додека помеѓу испитаниците албанци 75,00% во однос на македонци 70,00% и испитаниците од стручните училишта 74,17% во однос на гимназија 67,50% разликата е нешто помала.

Најниска поддршка во рамките на овие четири понудени тврдења има тврдењето „употребата на интернетот денес е основно средство за јавно информирање“ кое е поддржано од страна на 60,63% од испитаниците. Значајна разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 68,13% во однос на машките 50,72% испитаници и испитаниците албанци 71,25% во однос на македонци 50,00%, додека помеѓу испитаниците од

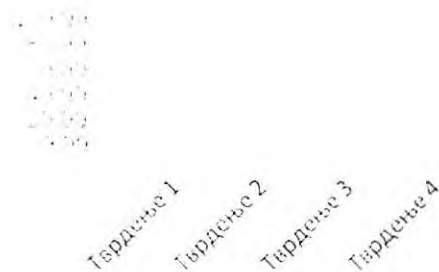
стручните училишта 61,67% во однос на гимназија 57,50% има мала разлика во поддршката.

Големиот број на средношколци кои го завршуваат образованието, влегуваат во високото образование каде што се среќаваат со е - учење или излегуваат на пазарот на труд каде што се среќаваат со е - стопанство, е - банкарство, е - влада и е - држава. Секоја од овие е - иницијативи е излишна доколку луѓето не се способни активно да учествуваат во нив. Токму поради тоа ни е значајна поддршката од страна на испитаниците за овие тврдења.

Ваквата поддршка треба да ја искористиме во насока на што поголем развој на дигиталната компетенција која ќе претставува инфраструктура за потполно искористување на потенцијалите на информатичкото општество.

Коментар

Граф 17.

Релативно високата поддршка за понудените тврдења го потврдува значењето на образованието како еден од најважните фактори за развој на општеството и неопходноста тоа да се прилагоди на промените кои ги носи информациското доба.

При тоа значајно е да се истакне дека не треба да се плашиме од неговите придобивки како што е интернетот туку треба да уживаме во сето она што ни го нуди и да им овозможиме на учениците во потполност да ги искористат неговите потенцијали.

4.10. Заклучни согледувања и констатации во однос на дигиталната компетенција

И при испитувањето на дигиталната компетенција применивме инструмент кој се состои од три групи на прашања, кои даваат одговор на степенот на развиеност на трите компоненти: знаења, вештини и ставови. Како и кај испитувањето на останатите клучни компетенции и во овој случај прашањата не се секогаш поставени едноподруго за да не се наруши логичката нишка на инструментот.

Имено, кога станува збор за дигиталната компетенција не е лесно да се направи граница помеѓу знаењата, вештините и ставовите, сепак во насока на појасна анализа и обработка успеавме да направиме разграничување. Така на пример до податоци за степенот на развој на знаењата од областа на дигиталната компетенција доаѓаме врз основа на одговорите на првото, второто, третото, деветтото и осмото прашање.

Резултатите покажуваат дека кога станува збор за **знаењата** од областа на природата, улогата и можностите на ИКТ во секојдневните ситуации, имаме релативно ниска поддршка за сите понудени тврдења. Покрај тоа имаме и наизменичната разлика во поддршката во корист на едната или другата категорија на испитаници. Тоа ни покажува дека учениците немаат доволно информации за значењето на ИКТ во современиот живот кои можат да им помогнат во развивањето на критичка свест за тоа какво е значењето на нејзината примена во сите сфери на современото живеење.

Во поглед на располагање со основните знаења по информатика и покрај релативно високата поддршка за сите понудени тврдења разлика во поддршката од 10,80% до 20,24% имаме во корист на женските испитаници во однос на машките. Сметаме дека ваквата разллка е показател за поголемиот интерес и успех во користењето на компјутерот од страна на женските испитаници.

Нешто пониска разлика од 11,25% до 18,75% имаме во корист на испитаниците македонци во однос на испитаниците албанци. И покрај тоа

што станува збор за основни знаења по информатика разликата во корист на испитаниците македонци укажува на поголема подготвеност и иницијатива за индивидуализирано и активно учење со помош на компјутер.

Што се однесува пак до односот помеѓу гимназија и стручните училишта во овој случај имаме релативно изедначена поддршка.

Во однос на знаењата за обработка на текст, повисока разлика во поддршката од 17,50% до 23,75% имаме во корист на испитаниците македонци во однос на албанци. Повисоката поддршка од страна на испитаниците македонци секако е резултат на нивниот личен ангажман, но претпоставуваме дека таа во голема мерка зависи и од иницијативата на предметните наставници по информатика.

Исто така релативно висока разлика во поддршката од 10,00% до 19,17% имаме во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Сметаме дека оваа разлика се должи на нивната поподготвеност за премин од репродукција на знаењето кон самостојно доаѓање до сознанија. Нешто пониска разлика од 5,56% до 9,96% во овие рамки имаме во корист на женските испитаници во однос на машките и сметаме дека таа е одраз на поголемиот интерес на оваа категорија на испитаници.

Во рамки на знаењата од областа на главните компјутерски апликации, работа со табели, бази на податоци, чување и управување со податоците и покрај ниската поддршка за тврдењата во категоријата „целосно се согласувам“ сепак разлика во поддршката од 6,25% до 18,75% имаме во корист на испитаниците албанци во однос на македонци. Ваквата разлика ни покажува дека тие поуспешно ги употребуваат знаењата од областа на информатиката кои ги ставаат во функција на креатори на знаењата.

Нешто помала разлика во поддршката од 2,5% до 9,17% имаме помеѓу учениците од гимназија во однос на стручните училишта, иако не е многу изразена ваквата разлика сепак таа ни покажува дека во рамки на наставниот процес во гимназија се обрнува поголемо внимание на понепредните знаења од областа на информатиката. Помеѓу женските во однос на машките испитаници немаме јасно изразена разлика во поддршката.

Во однос на свеста за можностите кои ги нуди интернетот и комуницирањето по пат на електронска пошта имаме релативно висока поддршка за понудените тврдења. Разлика во поддршката од 20,00% до 25,00% имаме во корист на испитаниците македонци во однос на албанци. Повисоката поддршка на страната на испитаниците македонци ни укажува дека тие се поподготвени за користење на различни извори на сознанија, активно вклучување во процесот на учење и користење на придобивките од ИКТ.

Исто така разлика од 14,17% до 23,33% имаме и во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Ваквата разлика во корист на испитаниците од гимназија ни покажува дека најверојатно во рамки на наставниот процес се инсистира на успешно организирање на електронските информации кое овозможува и поуспешно учење.

До информации за степенот на развој на **вештините** потребни за дигиталната компетенција дојдовме врз основа на анализа на одговорите на седмото, четвртото и петтото прашање.

Кога станува збор за вештините за пристап и пребарување на интернет страници и користење на интернет услуги се забележува висока поддршка за сите понудени тврдења. Високата поддршка за овие тврдења покажува дека кај учениците постои желба за користење на интернетот во процесот на учење. Што се однесува пак до разликите во поддршката, разлика од 6,25% до 20,00% постои во корист на испитаниците македонци во однос на албанци. Оваа разлика ни укажува дека тие полесно можат да ги препознаат и да ги искористат потребните информации од интернет.

Исто така разлика во поддршката од 10,00% до 13,33% имаме во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Сметаме дека оваа разлика се должи на поголемата употреба на интернетот како извор на сознание во рамки на наставата во гимназија. Помеѓу женските во однос на машките испитаници немаме јасно изразена разлика во поддршката.

Во однос на способноста за создавање и организирање на електронски информации и нивно систематско користење нема јасно

изразени разлики во поддршката помеѓу испитуваните категории. Единствено разлика во поддршката од 6,25% до 17,50% имаме во корист на испитаниците македонци во однос на албанци. Оваа разлика ни укажува дека тие се поподготвени самостојно да доаѓаат до информации, да управуваат со нив, да ги анализираат и да ги трансформираат во знаења.

Кога станува збор за способноста за користење на соодветни помошни средства (презентации, графикони, дијаграми, карти) со цел да се соберат презентираат и разберат посложените информации, разлика во поддршката од 8,75% до 17,50% имаме во корист на испитаниците македонци во однос на албанци, што укажува на поголема практична примена на ваквите активности во рамки на наставата.

Исто така разлика од 13,33% до 20,83% имаме и во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Сметаме дека ваквата поддршка е резултат на самостојно изработување на одредени презентации кое се практикува во рамки на повеќе наставни предмети.

Помеѓу машките и женските испитаници во овие рамки немаме јасно изразена разлика во поддршката. Во овој контекст сметаме дека соодветната презентација претставува и показател за степенот на усвоеност на одредени знаења, токму поради тоа учениците треба да се охрабруваат да употребуваат различни начини за презентација на сопствените знаења во рамки на наставниот процес.

До сознанија за степенот на развој на **ставовите** значајни за дигиталната компетенција дојдовме врз основа на анализата на резултатите од шестото прашање кое се однесува на заинтересираноста и позитивниот став кон употребата на интернетот за културни, општествени и професионални цели. Во рамки на високата поддршка за овие тврдења константна разлика од 12,16% до 17,90% имаме во корист на женските испитаници во однос на машките. Сметаме дека ваквата разлика се должи на подобрата проценка на вредноста на информациите од страна на оваа категорија на испитаници. Во рамки на останатите категории на испитаници имаме приближно изедначена поддршка.

Заклучок

Врз основа на презентираниите резултати можеме да дојдеме до констатација дека учениците од средните училишта се доволно оспособени за пристап и селектирање на информации како и учество во комуникација со помош на компјутер, но не и за нивно администрирање, што значи дека поставената хипотеза делимно се прифаќа.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу испитуваните категории може да се каже дека во однос на полот на испитаниците постои разлика во корист на испитаниците од женски пол во рамки на компонентите знаења и ставови, додека пак во рамки на компонентата вештини имаме изедначена поддршка помеѓу испитаниците од машки и женски пол, што значи дека дигиталната компетенција е во директна зависност од полот на учениците, со што поставената хипотеза се прифаќа.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци, во рамки на компонентите знаења и вештини испитаниците македонци имаат повисоки резултати, додека пак кај компонентата ставови повисоки резултати имаат испитаниците албанци, што значи дека не постои разлика во развиеноста на дигиталната компетенција кај учениците во однос на наставниот јазик, со што поставената хипотеза се отфрла.

Кај односот помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта во рамки на компонентите знаења и вештини повисоки резултати имаме кај испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта, додека пак во рамки на компонентата ставови имаме изедначена поддршка помеѓу двете категории на испитаници, што значи дека дигиталната компетенција е поразвиена кај учениците од гимназија во однос на учениците од средните стручни училишта, со што поставената хипотеза се прифаќа.

5. Интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција

Интерперсоналната, интеркултуралната, социјалната и граѓанската компетенција е компетенција која со оглед на нејзиниот обем опфаќа најголем број на елементи на знаења, вештини и ставови.

Специфично за оваа клучна компетенција е тоа што се состои од четири компоненти (интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција). Во рамки на ова истражување ние се одлучивме за проучување на дел од нив, преку сетот на прашања во рамки на прашалникот за ученици.

За да добиеме поголема прегледност на резултатите и одговори кои ќе ни овозможат врз основа на избраните прашања да дојдеме до сознанија за разликите во степенот на знаењата, вештините и ставовите карактеристични за оваа клучна компетенција, одговорите ги групиравме во неколку сегменти:

1. Свест за концептите како поединец и група
2. Познавање на главните случувања во националната политика и европските перспективи
3. Способност за конструктивно комуницирање во разни општествени ситуации, толерирање на ставови и однесување на другите
4. Свест за индивидуалната и колективната одговорност
5. Способност за создавање на доверба и емпатија кон другите поединци
6. Способност за преговарање
7. Способност за покажување на солидарност преку искажување на интерес за решавање на проблемите кои се однесуваат на локалната и пошироката заедница
8. Способност за воспоставување на разграничување помеѓу професионалната и личната сфера на животот
9. Склоност кон постигнување на компромис

5.1. Свест за концептите како поединец и група

Интеракцијата помеѓу поединците во рамки на групите е еден од клучните елементи за развој на интерперсоналната компетенција. За таа цел

од испитаниците се обидовме да дознаеме во кои ситуации ја прифаќаат иницијативата да бидат членови на некоја група.

Како што може да се забележи (види: прилог 5, табела 1), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,64, второто и четвртото 3,47 и третото 3,59 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Имено, највисока поддршка од понудените тврдења има тврдењето „ја прифаќам иницијативата да бидам член на некоја група, доколку ја разбираам целта на работата на таа група“, кое во категоријата „целосно е така“ е поддржано од страна на 70,63% од испитаниците. Ова тврдење повеќе е поддржано од страна на женските испитаници 75,82% во однос на машките 63,77%, испитаниците албанци 73,75% во однос на македонци 67,50%, како и испитаниците од гимназија 77,50% во однос на стручните училишта 68,33%.

Исто така висока поддршка има и тврдењето „ја прифаќам иницијативата да бидам член на некоја група, доколку ми се допаѓа планот и програмата за работа на групата“ кое во категоријата „целосно е така“ е поддржано од страна на 66,88% од испитаниците. Висока разлика од 18,21% во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 74,73% во однос на машките 56,52% испитаници, нешто пониска 8,75% е разликата помеѓу испитаниците албанци 71,25% во однос на македонци 62,50%, додека помеѓу испитаниците од гимназија 67,50% и стручните училишта 66,67% поддршката е скоро изедначена.

Секоја интеракција помеѓу поединците во рамки на групата, подразбира одговор на прашањето што им е заедничко на сите нив т.е. што тие прават заедно. Повисоката поддршка во корист на женските испитаници ни укажува дека во рамки на групата тие поефикасно ги реализираат посакуваните цели. Предноста во поддршката од страна на испитаниците албанци веројатно се должи на високиот степен на толеранција и чувство на емпатија кои го олеснуваат учеството во секоја група.

Малата предност во поддршката помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта сметаме дека се должи на подобрата социоемоционална клима во училиштата иако со оглед на поддршката

можеме да бидеме задоволни од степенот на интеракција во рамки на испитуваните училишта.

Тврдењето „ја прифаќам иницијативата да бидам член на некоја група доколку се цени моето мислење во групата“ е поддржано од страна на 62,50% од испитаниците. Разлика во поддршката постои помеѓу женските 65,93% во однос на машките 57,97% испитаници, испитаниците македонци 70,00% во однос на албанци 55,00% и испитаниците од гимназија 75,00% во однос на стручните училишта 58,33%.

Најниска поддршка од тврдењата понудени како одговор во рамки на ова прашање има тврдењето „ја прифаќам иницијативата да бидам член на некоја група доколку можам да го пронајдам своето место во групата“ кое во категоријата „целосно е така“ е поддржано од страна на 57,50% од испитаниците. Висока разлика во поддршката на ова тврдење постои помеѓу женските 65,93% во однос на машките 46,38% испитаници, испитаниците албанци 65,00% во однос на македонци 50,00%, додека помеѓу испитаниците од гимназија 60,00 % во однос на стручните училишта 56,67% разликата поддршката е мала.

Когнитивниот аспект на интеракцијата укажува на тоа дека во рамки на интеракцијата влегуват луѓе со различен биолошки и генетски потенцијал, со различни податоци во својата меморија како и со различни искуства, емоции и мотиви. Повисоката поддршка за овие тврдења од страна на женските испитаници ни покажува дека тие се позадоволни од своето учество во групата т.е. обврските кои ги добиваат во рамки на групата соодветствуваат на нивните потенцијали.

Повисоката поддршка на страна на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта ни укажува на подобар распоред на активностите во рамки на групите со што се избегнува т.н. социјално денгубење каде што еден или двајца членови на групата ја завршуваат работата наменета за целата група додека останатите се пасивни.

Коментар:

Најзначаен услов за успешна интеракција е целите на групата да бидат прифатени од страна на сите учесници. Доколку тоа не е така, во тој случај треба да

се посвети време на усогласување на целите и во тој контекст да се применат соодветни методи и техники.

Ефикасноста во модификувањето на целите на поединците во однос на групната интеракција претставува суштина на успешната интеракција. Нереално е да се очекува сите учесници подеднакво да ги прифатат целите на групата. Оние кои не ги поддржуваат во потполност треба да научат како да соработуваат на групните цели со право да ја задржат автономијата на своите определби и со прифатливи средства да се борат тие да бидат прифатени или реализирани во рамки на групната интеракција.

5.2. Познавање на главните случувања во националната политика и европските перспективи

Меѓународната позиција на Република Македонија и нејзините перспективи се мошне актуелна тема во современите услови на живеење кај нас. Учениците би требало да се запознаени со позицијата на Република Македонија во поширокиот регионален, но и европски контекст како дел од граѓанската компетенција.

За таа цел на испитаниците им понудивме четири тврдења како одговор на прашањето „Колку ги познавате основните факти за меѓународната позиција на Република Македонија?“.

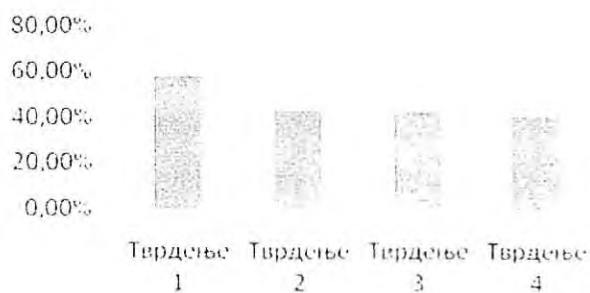
Како што може да се забележи (види: прилог 5, табела 9), највисока поддршка од понудените тврдења има тврдењето „Запознаен/а сум со пречките за членство на Република Македонија во ЕУ и НАТО“ кое во категоријата „целосно е точно“ е поддржано од страна на 58,13% од испитаниците. Ова тврдење во повисок процент е поддржано од машките 63,77% испитаници во однос на женските 53,85%, испитаниците македонци 65,00% во однос на албанци 51,25% и испитаниците од гимназија 62,50% во однос на стручните училишта 56,67%.

Тврдењето „запознаен сум со аспирациите за членство на Република Македонија во НАТО алијансата“ во категоријата „целосно е точно“ е поддржано од страна на 43,13% од испитаниците. Мала разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу машките 46,38% во однос на

женските 40,66% испитаници, додека нешто позначителна е разликата помеѓу испитаниците македонци 51,25% во однос на албанци 35,00%, како и испитаниците од гимназија 50,00% во однос на стручните училишта 40,83%.

Слична поддршка како и претходното има и тврдењето „запознаен сум со аспирациите за членство на Република Македонија во Европската Унија“ кое целосно е поддржано од страна на 42,50% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 45,05% во однос на машките 39,13% испитаници, испитаниците македонци 48,75% во однос на албанци 36,25%, како и испитаниците од гимназија 52,50% во однос на стручните училишта 39,17%.

График: 18.

Она што веднаш се забележува при поддршката за овие три понудени тврдења е тоа дека испитаниците во поголем процент се запознаени со пречките за членство на Република Македонија во НАТО и ЕУ отколку со аспирациите, што укажува на актуелноста на ова прашање но, и на тоа дека генерално поголем акцент во јавноста се става на пречките. Сметаме дека актуелноста на ова прашање и неговото значење за перспективата на Република Македонија ја наметнува потребата од вклучување на одредени содржини од оваа област, соодветни на возраста на учениците во рамки на наставата. Ваквиот тип на содржини ќе се овозможи развивање на толеранцијата, дијалогот, соработката како и аргументираното преговарање кое треба да биде составен дел од наставата и секојдневниот училишен живот. Во рамките на овие тврдења имаме доста изедначена поддршка, но сепак мала разлика имаме во корист на машките испитаници, испитаниците македонци и испитаниците од гимназија. Сметаме дека ваквата поддршка се

должи на поголемиот личен интерес за овие теми како резултат на нивното често присуство во медиумите.

Тврдењето „запознаен сум со карактеристиките на односите на Република Македонија со соседните држави“ највисока поддршка од 43,75% има во категоријата „делумно е така“, додека пак во категоријата „целосно е така“ ова тврдење е поддржано од страна на 40,63% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу машките 43,48% во однос на женските 38,46% испитаници, испитаниците македонци 42,50% во однос на албанци 38,75% и испитаниците од гимназија 50,00% во однос на стручните училишта 37,50%.

Во овие рамки се забележува изедначена, но не многу висока поддршка. Сметаме дека ваквата поддршка ја отсликува состојбата во нашите училишта и ја наметнува потребата од повеќе простор за вакви или слични теми. Повисоката поддршка во корист на испитаниците од гимназија сметаме дека е резултат на позитивно влијание на познавањето на ваквите содржини има врз развојот на соработката и нивото на демократски амбиент во училиштето.

Коментар:

Основните принципи на промените во образованието подразбираат поголема демократизација на односите во училиштето и афирмација на принципот на граѓанско образование во наставата и целокупниот живот во училиштето.

Се очекува граѓанските и демократските вредности да бидат составен дел од вредносниот систем на учениците и основа за нивно идно дејствување во своето окружување.

5.3. Способност за конструктивно комуницирање во разни општествени ситуации , толерирање на ставови и однесување на другите

Начинот на меѓусебно однесување на поединците е многу значаен за развојот на интерперсоналната компетенција. Со цел да добиеме сознанија како поединците соработуваат помеѓу себе ја испитавме поддршката на

тврдењата понудени како одговор на прашањето: „На кој начин учествувам во планирањето на активностите со другите?“

Како што може да се забележи (види: прилог 5, табела 2), покрај високата поддршка која укажува на висок степен на прифатеност на понудените тврдења чиј што показател е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,43. за второто 3,59 и за третото 3,51, нешто помала прифатеност од останатите има четвртото тврдење чија аритметичка средина изнесува 2,84.

Имено, највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „изложувам свои идеи за соработка“ кое е поддржано од страна на 63,75% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 68,13% во однос на машките 57,97% испитаници и испитаниците албанци 68,75% во однос на македонци 58,75%, додека поддршката помеѓу испитаниците од средните училишта 64,17% во однос на гимназија 62,50% е скоро изедначена.

Преку изложување на сопствените идеи за конкретната активност учениците ја манифестираат својата поддршка за истата. Разликата во поддршката во корист на женските испитаници ни ја покажува нивната поголема подготвеност да го прифатат ефектот од предложените идеи кои доколку се прифатат, позитивно влијаат врз самодовербата на оној кој предложил одредена идеја. Предноста пак во корист на испитаниците албанци веројатно е резултат на нивната поголема одговорност при активното учество во реализацијата на одредени активности.

Поддршка од 59,38% од испитаниците има тврдењето „активно учествувам во изборот на најдобрите решенија“. Во рамките на ова тврдење постои значајна разлика во поддршката помеѓу женските 68,13% во однос на машките 47,83% испитаници и испитаниците македонци 72,50% во однос на албанци 46,25%, како и нешто пониска разлика помеѓу испитаниците од стручните училишта 62,50% во однос на гимназија 50,00%.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници ни покажува дека тие подобро ја сфаќаат вистинската улога од учеството во изборот на најдобрите решенија која има свое влијание не само врз личниот туку и врз професионалниот развој на учениците. Повисоката поддршка од страна на

испитаниците македонци веројатно се должи на тоа што тие најверојатно со поголема сериозност им приоѓаат на ваквите активности и повеќе се ангажираат околу нивната реализација. Разликата пак во корист на испитаниците од стручните училишта ни покажува дека тие се повеќе мотивирани за соработка и се поподготвени да се носат со обврските кои произлегуваат од одреден избор.

Тврдењето „ги прифаќам идеите што ги предлагаат другите“ е поддржано од страна на 51,25% од испитаниците. Значителна разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу испитаниците албанци 65,00% во однос на македонци 37,50%. Додека помеѓу женските 56,04% и машките 44,93% испитаници и испитаниците од стручните училишта 54,17% во однос на гимназија 42,50% разликата е помала.

Повисоката разлика во корист на испитаниците албанци ни покажува дека тие се поподготвени на дијалог и соработка. Разликата во поддршката во корист на женските испитаници сметаме дека е одраз на нивниот повисок праг на толеранција. Додека пак разликата во корист на стручните училишта може да се јави како резултат на практикувањето на аргументираното преговарање во рамки на наставата и секојдневниот школски живот.

Тврдењето „се обидувам да го наметнам своето мислење“ нема јасно издиференцирана разлика во поддршката“ имено 28,13% од испитаниците одговориле ретко, 33,13% често и 30,00% од испитаниците одговориле секогаш.

Ваквиот распоред на поддршката ни покажува дека е можен дијалог помеѓу испитаниците бидејќи помеѓу нив постојат разлики во степенот на толеранција.

Коментар:

Учеството во планирањето на активностите ја интензивира размената на информации помеѓу учениците, а исто така и ги ослободува учениците да го искажат своето мислење пред другите. Тоа позитивно влијае врз развојот на самодовербата и ја јакне личноста на учениците.

Поддршката и помошта од страна на наставникот и соучениците при реализацијата на ваквите активности има и високи мотивациски ефекти и претставува атрактивен начин на учење.

5.4. Свест за индивидуалната и колективната одговорност

Свеста за индивидуалната и колективната одговорност е еден од основните параметри за квалитетна комуникација помеѓу поединците и пошироко. Ние се обидовме да дознаеме колку таа е развиена кај нашите испитаници преку одговорот на прашањето „кога и на кој начин тие се подготвени на соработка“.

Како што може да се забележи (види: прилог 5, табела 3), највисока поддршка од понудените тврдења има тврдењето „Прецизно ги извршувам задачите кои ми се доделени“ кое во категоријата „секогаш“ е поддржано од страна на 63,13% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 72,53% во однос на машките 50,72% испитаници, нешто пониска е разликата помеѓу испитаниците од гимназија 67,50% во однос на стручните училишта 61,67%, додека поддршката помеѓу испитаниците македонци 63,75% и албанци 62,50% е скоро изедначена.

Генерално, поддршката за ова тврдење задоволува иако постојат можности за подобрување. Повисоката разлика во корист на женските испитаници сметаме дека е резултат на сериозноста при извршувањето на задачите која ја јакне индивидуалната одговорност. Разликата во корист на испитаниците од гимназија сметаме дека се јавува како резултат на поголемата способност за реална проценка на сопствениот успех.

Останатите три тврдења во рамки на ова прашање највисока поддршка имаат во категоријата „често“.

Тврдењето „им помагам на другите во извршувањето на нивните задачи“ во категоријата „секогаш“ е поддржано од страна на 39,38% од испитаниците, додека во категоријата „често“ е поддржано од 53,15% од испитаниците. И покрај релативно ниската поддршка во категоријата „секогаш“ сепак имаме тенденција на повисока поддршка на женските 43,96% во однос на машките 33,33% испитаници, испитаниците албанци 42,50% во однос на македонци 36,25% и испитаниците од стручните училишта 42,50% во однос на гимназија 30,00%.

Тврдењето „прифаќам промени во работата во последен момент доколку се во согласност со поставената цел“ во категоријата „често“ е поддржано од страна на 46,88% од испитаниците, додека во категоријата

„секогаш“ од страна на 39,38% од испитаниците. Во овие рамки поголема разлика во поддршката постои помеѓу испитаниците албанци 43,75% во однос на македонци 26,25%, додека помеѓу женските 37,36% и машките 31,88% испитаници и испитаниците од гимназија 40,00% и стручните училишта 33,33% постои помала разлика во поддршката.

Социјалната компетенција може да се развие единствено доколку учењето се одвива низ соработка и меѓусебна размена на знаење помеѓу учениците во одделението. Поддршката за овие тврдења ни укажува дека во рамки на нашиот образовен систем не се доволно поддржани ваквите облици на учење кои во голема мерка влијаат врз самостојноста на учениците и индивидуалната и колективната одговорност. Поддршката во корист на женските испитаници ни укажува на поголема толеранција во однос на промените кои можат да се случат. Додека пак повисоката предност во однос на испитаниците албанци ни укажува на поголема подготвеност и отвореност за размена на идеи.

Четвртото тврдење „прифаќам одложување на работата доколку некој од моите соученици е виновен за тоа“ највисока поддршка од 37,50% има во категоријата „ретко“, за категоријата „често“ се изјасниле 34,38% од испитаниците, додека за категоријата „секогаш“ се изјасниле само 21,25% од испитаниците.

Поддршката за ова тврдење ни покажува дека кај учениците постои чувство на солидарност кое треба да се поддржува и негува.

Коментар:

Современата настава и учење го наметнуваат барањето од с поголема примена на т.н. кооперативно учење. Ваквиот начин на учење ја јакне способноста за соработка, договарање и планирање на различните потреби и интереси на учениците.

Вредноста на социјалната интеракција и меѓусебната размена на искуство најлесно може да се препознае врз основа на личното искуство.

На овој начин се поттикнува самостојноста и одговорноста за сопственото и туѓото мислење.

5.5. *Способност за создавање на доверба и емпатија кон другите поединци*

Создавањето на доверба и емпатија кон другите е способност која се учи од најмала возраст, во овие рамки нас не интересира колку испитаниците ги препознаваат различните начини на кои може да се развива оваа способност. Еден од начините за создавање на доверба е и учеството во разни видови на соработка.

Како што може да се забележи (види: прилог 5, табела 5), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,46, второто 3,59, третото 3,36 и четвртото 3,52 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, во овој контекст највисока поддршка од понудените тврдења има тврдењето „учествувам во развојот на соработката на тој начин што ефикасно ја извршувам својата задача“ кое е поддржано од страна на 65,00% од испитаниците. Во рамки на поддршката за ова тврдење многу висока разлика од 30,19% постои во поддршката помеѓу женските 78,02% во однос на машките 47,83% испитаници, пониска е разликата помеѓу испитаниците македонци 70,00% во однос на албанци 60,00%, додека помеѓу учениците од гимназија и од стручните училишта поддршката е изедначена.

Високата разлика во корист на женските испитаници ја покажува нивната поголема одговорност кон сопствените обврски што е еден од условите за да се почитуваат и обврските на другиот. Додека пак повисоката поддршка во корист на испитаниците македонци ни покажува дека тие се поподготвени ефикасно да ги извршуваат сопствените задачи.

Тврдењето „признавам кога некој ќе најде подобро решение од мене“ е поддржано од страна на 61,25% од испитаниците. Во рамки на поддршката за ова тврдење повисока разлика постои помеѓу испитаниците албанци 71,25% во однос на македонци 51,25% и испитаниците од стручните училишта 65,83% во однос на гимназија 47,50%, а нешто помала е разликата помеѓу машките 64,84% во однос на женските 56,52% испитаници.

Размената на мислења и соработката помеѓу учениците ретко се случува спонтано. Повисоката поддршка од страна на испитаниците од стручните училишта може да се јави како резултат на заедничкото поголемо залагање во насока на развивање на взаемна доверба и соработка помеѓу учениците. Разликата во корист на испитаниците албанци ни покажува дека тие се поподготвени да ги споделат своите идеи и искуства. Повисоката поддршка од страна на машките испитаници укажува на поголема доверба и взаемна соработка помеѓу овие категории на испитаници.

Тврдењето „активно учествувам во пронаоѓањето на ефикасен начин за постигнување на целта“ е поддржано од страна на 56,25% од испитаниците. Висока разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 67,03% во однос на машките 42,03% испитаници, нешто пониска е разликата помеѓу испитаниците албанци 61,25% во однос на македонци 51,25% додека помеѓу испитаниците од гимназија 57,50% и стручните училишта 55,83% поддршката е скоро идентична.

Тврдењето „умеам да пронајдам соодветен начин за подобрување на соработката во групата“ највисока поддршка од 48,75% има во категоријата „често“, додека во категоријата „секогаш“ е поддржано од страна на 43,75% од испитаниците. При тоа во категоријата „секогаш“ многу висока разлика има помеѓу женските 54,95% во однос на машките 28,99% испитаници, а нешто пониска е разликата помеѓу испитаниците македонци 47,50% и албанци 40,00% и испитаниците од гимназија 52,50% и стручните училишта 40,83%.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници ни покажува дека тие се поконструктивни во пронаоѓањето на соодветни решенија за подобрување на соработката. Прашањето за соработка во рамки на нашите училишта е актуелно пред сè поради тоа што добар дел од учениците повеќе се навикнати на натпревар отколку на соработка. Поддршката во корист на испитаниците од гимназија претставува израз на нивната поголемата умешност во меѓусебните односи, што придонесува и за подобрување на целокупната атмосферата во училиштето.

Коментар:

Способноста за создавање на доверба, соработка и емпатија е возможна доколку учениците во текот на учењето се упатени едни на други. Тоа може да се реализира преку различни форми како што се: размена на мислењето помеѓу двајца или повеќе ученици, заедничка работа на група на ученици на иста задача како и преку поделба на одговорностите во рамки на групата.

Примената на овие форми на работа покрај тоа што би довела до развој на интерперсоналната компетенција, во голема мерка би ги подобрила односите во училищата и во училиштата воопшто.

5.6. *Способности за преговарање*

Способноста за преговарање кај учениците од оваа возраст сметаме дека најдобро може да се испита во ситуација на конфликт. За таа цел ние понудивме четири алтернативи на можни реакции на конфликт и од испитаниците побаравме да ја изразат својата поддршка за секое од понудените тврдења.

Како што може да се забележи (види: прилог 5, табела 7), поголемиот дел од тврдењата чија аритметичка средина изнесува 3,16, 3,41 и 3,18 имаат повисока поддршка што укажува на нивна поголема прифатеност во однос на четвртото тврдење чија аритметичка средина изнесува 2,30.

Имено, највисока поддршка од понудените тврдења има тврдењето „Кога ќе се појави конфликт активно се вклучувам во барање на ефикасен начин на решавање на проблемот“ кое е поддржано од страна на 54,38% од испитаниците. Висока разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 62,34% испитаници во однос на машките 43,48%, додека поддршката помеѓу испитаниците македонци 55,00% и албанци 53,75% и испитаниците од гимназија 55,00% во однос на стручните училишта 54,17% е скоро изедначена.

Активното вклучување во барањето на ефикасен начин на решавање на проблемот спречува конфликтот да прерасне во отворен судир. Повисоката поддршка на страната на женските испитаници ни покажува дека тие во значително повисок процент се подготвени активно да се вклучат во

конструктивно разрешување на конфликтот и да направат компромис помеѓу реализацијата на личните и заедничките интереси.

Тврдењето „кога ќе се појави конфликт се обидувам да не завземам страна“ е поддржано од страна на 45,63% од испитаниците. Во овој случај поддршката помеѓу женските 46,15% и машките 44,93% испитаници е приближно изедначена, додека разлика во поддршката постои помеѓу испитаниците албанци 50,00% во однос на македонци 41,25% и испитаниците од стручните училишта 47,50% во однос на гимназија 40,00%.

Постапките што поединците ги превземаат во ситуација на конфликт зависат од нивните верувања и ставови во врска со конфликтите воопшто. Ваквите верувања и ставови кај луѓето се формираат во текот на животот под влијание на пораките за конфликтите што ги примиле во детството, однесувањето на родителите, наставниците и пријателите, ставовите презентирани преку средствата за јавно информирање и сопствените искуства со конфликти.

Тврдењето „се обидувам да го дефокусирам вниманието од конфликтот кон продолжување на соработката“ е поддржано од страна на 42,50% од испитаниците. Во рамки на ова тврдење разлика во поддршката постои помеѓу женските 46,15% во однос на машките 37,68% испитаници, испитаниците албанци 50,00% во однос на македонци 35,00% и испитаниците од гимназија 45,00% во однос на стручните училишта 41,67%.

Врз основа на презентираната поддршка за понудените ставови гледаме дека висок процент од испитаниците го избегнуваат конфликтот. Ваквиот начин на реакција не оди во прилог на одржувањето на квалитетни интерперсонални односи и е карактеристичен за луѓето кои не се доволно вешти во текот на преговарањето да дојдат до решение. Врз основа на поддршката забележуваме дека повешти се сепак женските испитаници и испитаниците албанци. Сепак, неопходно е внесување на вакви содржини во рамки на образовниот процес.

За разлика од претходните тврдења кои највисока поддршка имаа во категоријата „секогаш“, тврдењето „кога ќе се појави конфликт стојам на страна и чекам ситуацијата да се смири“, највисока поддршка од 34,38% има

во категоријата „ретко“, додека пак 25,63% од испитаниците се одлучиле за „никогаш“.

Поддршката за ова тврдење е потврда за претходно изнесеното. Имено, избегнувањето на конфликтот може само привремено да го ублажи проблемот, но долгорочно гледано ваквата стратегија е неефикасна.

Коментар

Начинот на кој поединецот ќе реагира кога ќе се најде во конфликтна ситуација зависи од формираните верувања и ставови. Дали ќе почне да се расправа, дали мирољубиво ќе разговара за ситуацијата или пак едноставно ќе ја напушти, зависи од неговиот општ начин на реагирање што го усвоил во текот на животот.

Единствено комуницирањето т.е. преговарањето нуди можност да се дојде до трајно решение на конфликтот. Доколку учениците ги научиме како правилно да комуницираат во ситуација на конфликт тие ќе можат да ја превземат одговорноста за своите акции и чувства на начин што овозможува да се дојде до решение на проблемот.

5.7. *Способност за покажување на солидарност преку искажување на интерес за решавање на проблемите кои се однесуваат на локалната и пошироката заедница*

Општа тенденција е луѓето денес преокупирани со сопствените грижи, да не обрнуваат внимание на интересите на пошироката заедница. Во рамките на овој прашалник ние се обидовме да дознаеме нешто повеќе за чувството за солидарност кај нашите испитаници како значајна компонента на интерперсоналната и граѓанската компетенција.

Како одговор на прашањето: „На кој начин учествувате во акциите на солидарност?“ понудивме четири тврдења.

Како што може да се забележи (види: прилог 5, табела 8), највисока поддршка од страна на испитаниците во категоријата „секогаш“ има тврдењето „давам конкретни предлози за следни акции на солидарност“ кое е поддржано од страна на 55,63% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските испитаници 63,74% во

однос на машките 44,93%, додека помеѓу испитаниците македонци 61,25% во однос на албанци 50,00% и испитаниците од гимназија 60,00% во однос на стручните училишта 54,17% разликата е нешто помала.

За развој на граѓанската компетенција од големо значење е доброволната, волонтерска работа која се манифестира и преку акциите за солидарност. Повисоката поддршка од страна на женските испитаници не доведува до констатација дека тие имаат поголемо искуство во активно вклучување во вакви акции каде најдобро може да се види ефектот од личниот ангажман.

Во рамки на останатите испитувани категории немаме високи разлики во поддршката, сепак можеме да констатираме дека во рамки на нашиот образовен систем недоволно се организираат акции на солидарност преку кои учениците најдобро можат да се запознаат со нивната улога и значење.

Останатите три тврдења највисока поддршка имаат во категоријата „често“.

Тврдењето „не ми треба организирана акција за да покажам солидарност“ во категоријата „често“ е поддржано од страна на 49,38% од испитаниците, додека пак во категоријата „секогаш“ е поддржано од страна на 40,63% од испитаниците. Во категоријата „секогаш“, разлика во поддршката постои помеѓу женските 46,15% во однос на машките 33,33% испитаници, испитаниците албанци 46,25% во однос на македонци 35,00% и испитаниците од гимназија 50,00% во однос на стручните училишта 37,50%.

Повисоката поддршка за ова тврдење од страна на женските испитаници, испитаниците албанци и испитаниците од гимназија укажува на нивната високо развиена свест врз основа на која се во состојба самостојно да превземат иницијатива околу организирање на одредена акција на солидарност. Сметаме дека во рамки на образовниот процес би требало да се искористи потенцијалот на ваквите ученици кои најчесто можат да се јават и во улога на водачи.

Тврдењето „активно учествувам во акциите за солидарност преку изнаоѓање на начини за нивно промовирање и поголем публицитет“ највисока поддршка од 43,75% има во категоријата „често“, додека пак во категоријата „секогаш“ е поддржано од страна на 42,50% од испитаниците. При тоа поддршката помеѓу женските 43,96% и машките 40,58% испитаници

и помеѓу испитаниците албанци 43,75% и македонци 41,25% е релативно изедначена, мала разлика постои помеѓу испитаниците од гимназија 47,50% во однос на стручните училишта 40,83%.

Тврдењето „активно учествувам во акциите на солидарност доколку се добро организирани“ највисока поддршка од 48,30% има во категоријата „често“, додека во категоријата „секогаш“ ова тврдење е поддржано од страна на 40,63% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 46,15% и машките 33,33% испитаници и помеѓу испитаниците албанци 48,75% во однос на македонци 32,50%, додека помеѓу испитаниците од гимназија 45,00% во однос на стручните училишта 39,17% разликата во поддршката е нешто помала.

Врз основа на поддршката за горенаведените тврдења можеме да констатираме дека добар процент од испитаниците влегуваат во одредена акција единствено доколку е добро организирана, без поголема желба да го вложат својот потенцијал во истата. Сметаме дека повисоката поддршка од страна на женските испитаници, испитаниците албанци и испитаниците од гимназија претставува резултат на нивната подобра информираност околу суштината и значењето на ваквите акции.

Коментар:

Волонтерската работа е значајна поради тоа што поединците имаат активна улога, а не се само пасивни конзументи. Тие одговорно влегуваат во однос со другите и одговорно се однесуваат кон задачите кои сами ги избираат или им се дадени во доверба.

Таа е една од основните форми на неформалното образование и е додаток на формалното образование. Преку неа младите можат многу да научат за демократијата и граѓанските концепти и да ја развијат својата личност бидејќи на тој начин можат да бидат сè повеќе вклучени во општественото окружување.

5.8. Способност за воспоставување на разграничување помеѓу професионалната и личната сфера на животот

За развој на интерперсоналната компетенција од големо значење е учениците уште од најраниот период да ја осознаат придобивката од разграничувањето помеѓу личната и професионалната сфера. За таа цел ние се обидовме да дојдеме до сознание на кој начин учениците успеваат проблемите од училиштето да не влијаат врз дружењето со врсниците во слободното време.

График:19.

Како што може да се забележи (види: прилог 5, табела 6), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,78, второто 3,74, третото 3,44 и четвртото 3,47 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од понудените тврдења има тврдењето „секогаш си стојам на зборот“ кое во категоријата „целосно е така“ е поддржано од страна на 80,63% од испитаниците. Ова тврдење во повисок процент е поддржано од женските 85,71% во однос на машките 73,91% испитаници, испитаниците албанци 83,75% во однос на македонци 77,50% и испитаниците од стручните училишта 83,33% во однос на гимназија 72,50%.

Исто така висока поддршка има и тврдењето „не ги злоупотребувам информациите кажани во доверба“ кое е поддржано од страна на 80,00% од испитаниците. Висока разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 87,91% во однос на машките 69,57% испитаници, разликата помеѓу

испитаниците македонци 81,25% во однос на албанци 78,75% е минимална, додека пак поддршката помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта е идентична.

Комуникацијата и дружењето помеѓу учениците надвор од училиштето е подеднакво значајна за развој на интерперсоналната компетенција како и соработката, толеранцијата и дијалогот.

Довербата пак е неопходна за одржување на квалитетни меѓусебни односи, поради тоа што кај двете страни постои чувство на сигурност кое е предуслов за размена на различни гледишта и чувства. Во овие рамки ние можеме да бидеме задоволни од високата поддршката за претходните тврдења при која до израз доаѓаат позитивните особини кај учениците. Повисоки разлики во поддршката за овие тврдења имаме во корист на женските испитаници кои се покажаа како подоверливи во однос на машките.

Тврдењето „лесно простувам“ има пониска поддршка од претходните две тврдења и во категоријата „целосно е така“ тоа е поддржано од страна на 58,75% од испитаниците. Висока разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 67,03% во однос на машките 47,83% испитаници, додека пак разликата помеѓу испитаниците албанци 62,50% во однос на македонци 55,00% и испитаниците од гимназија 60,00% во однос на стручните училишта 55,00% е нешто пониска.

Најниска поддршка од овие четири понудени тврдења има тврдењето „успешно го контролирам сопственото незадоволство“ кое во категоријата „целосно е така“ е поддржано од страна на 54,38% од испитаниците. Интересно е што во рамки на ова тврдење има минимална разлика помеѓу машките 55,07% во однос на женските 53,85% испитаници, додека пак помеѓу испитаниците албанци 60,00% во однос на македонци 48,75% и испитаниците од стручните училишта 56,67% во однос на гимназија 47,50% разликата во поддршката е повисока.

Значаен предуслов за квалитетен меѓусебен однос се личните норми, вредности и ставови врз основа на кои се гради меѓусебната доверба која е предуслов за взаемно почитување и искреност. Големината на простувањето и успешното контролирање на сопственото незадоволство се квалитети кои треба да се поддржуваат кај учениците во рамки на воспитната функција на

училиштето. Повисоката поддршка на женските во однос на машките испитаници не доведува до констатација дека тие се поуспешни во менаџирањето на меѓусебните односи.

Имајќи го предвид изместениот систем на вредности во општеството во кое живееме ние може да бидеме задоволни од поддршката на испитаниците за овие тврдења, особено поради тоа што освен кај односот помеѓу женските и машките испитаници помеѓу другите категории на испитаници немаме многу високи разлики во поддршката.

Коментар:

Градењето на квалитетни меѓусебни односи бара многу трпение. Создавањето на таква атмосфера која ќе овозможи меѓусебно прифаќање на учениците и надвор од задолжителната училишна соработка претпоставува учениците меѓусебно да се прифатат како еднакви.

За да се оствари ова на секој ученик треба да му се даде простор да се изрази и врз основа на сопственото искуство и таленти да придонесе во градењето и одржувањето на квалитетни меѓусебни односи.

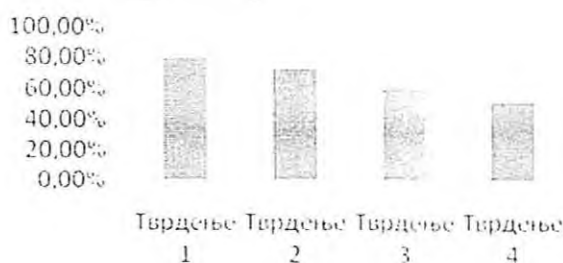
5.9. Склоност кон постигнување на компромис

Склоноста кон постигнување на компромис е значајна карактеристика на личноста на секој човек од која во голема мерка зависи и неговата прифатеност од страна на другите и која во голема мерка влијае врз личниот живот на поединецот. За таа цел ние се обидовме да дознаеме колку нашите испитаници се подготвени да направат отстапки во насока на добри меѓучовечки односи.

Како што може да се забележи (види: прилог 5, табела 4), највисока поддршка од понудените тврдења има тврдењето „За добри меѓучовечки односи подготвен сум да го почитувам договореното“ кое е поддржано од страна на 80,63% од испитаниците. Значителна разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските испитаници 91,21% во однос на машките 66,67%, разликата помеѓу испитаниците македонци 83,75% во однос на

албанци 77,50% е нешто пониска, додека помеѓу испитаниците од гимназија 80,00% и стручните училишта 80,83% поддршката е изедначена.

График: 20.

Почитувањето на договорот е еден од најзначајните предуслови за развој на довербата како и за квалитетна и долготрајна соработка. Повисоката поддршка од страна на женските испитаници ни укажува на нивната поголема подготвеност да му излезат во пресрет на соговорникот и да ја одржуваат ситуацијата под контрола.

Тврдењето „За добри меѓучовечки односи подготвен сум да ги следам инструкциите од страна на наставникот“ е поддржано од страна на 73,13% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 82,42% во однос на машките 60,87% испитаници, додека нешто помала е разликата помеѓу испитаниците албанци 75,00% во однос на македонци 71,25% и испитаниците од стручните училишта 75,00% во однос на гимназија 67,50%.

Меѓучовечките односи се најдобар показател за нивото на развој на интерперсоналната компетенција. Повисоката поддршка за овие тврдења во корист на женските испитаници ни покажува дека тие се поподготвени под раководство на наставникот, на конструктивен начин да придонесат за доброто на сите, што оди во прилог на нивниот повисок праг на толеранција. Помеѓу останатите категории на испитаници немаме поголеми разлики во поддршката.

Тврдењето „За добри меѓучовечки односи, подготвен сум да го подобрам своето однесување“, е поддржано од страна на 60,63% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење постои единствено помеѓу женските 64,84% испитаници во однос на машките 55,07%, додека

помеѓу испитаниците македонци 61,25% и албанци 60,00% и испитаниците од стручните училишта 60,83% и гимназија 60,00% поддршката е изедначена.

Ефикасниот и конструктивен приод во решавањето на проблеми кога е потребно е во основата на интерперсоналната компетенција. Повисоката поддршка за ова тврдење од страна на женските испитаници претставува показател дека за добри меѓусебни односи тие се во ситуација да ја превземат одговорноста за своите акции и чувства на начин што овозможува да се дојде до решение на проблемот.

Најниска поддршка од тврдењата понудени во овие рамки има тврдењето „За добри меѓучовечки односи подготвен сум да прифатам и позитивна и негативна оценка за исходот од работата“ кое е поддржано од страна на 51,88% од испитаниците. Во рамки на поддршката за ова тврдење позначителна разлика постои помеѓу женските 59,34% во однос на машките испитаници 42,03%, помеѓу испитаниците албанци 55,00% во однос на македонци 48,75% и испитаниците од гимназија 60,00% во однос на стручните училишта 49,17%.

Повисоката поддршка за ова тврдење на страна на женските испитаници ни покажува дека тие се поподготвени за критика и за превземање на иницијатива за подобрување на ситуацијата, се со цел постигнување на квалитетни меѓусебни односи. Поддршката пак во корист на испитаниците албанци ни покажува дека тие се подготвени на компромис и делумно откажување од своите барања. Додека пак повисоката поддршка во корист на испитаниците од гимназија ни укажува дека во рамки на гимназиското образование се обрнува поголемо внимание на толеранцијата, дијалогот и развојот на соработката.

Коментар:

Компромисот може да биде корисен доколку секој успее да се избори за она што му е најважно, а да се откаже од нешто што му е помалку важно. Проблемите се дел од нашето секојдневие и се неизбежни во рамки на меѓусебните односи.

Потребно е во рамки на наставата учениците да се подготват за конструктивен пристап во решавањето на проблеми.

5.10. Заклучни согледувања и констатации во однос на клучната компетенција „Интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција“

Инструментот за испитување на клучната компетенција „интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција“ се состои од три групи на прашања кои даваат одговор за степенот на развиеност на трите компоненти на оваа компетенција: знаења, вештини и ставови.

Со оглед на сложеноста на оваа компетенција и во овој случај прашањата не се секогаш поставувани едноподруго. Имено, до податоци за степенот на развој на знаењата од областа на оваа клучна компетенција доаѓаме врз основа на одговорите на првото и деветтото прашање.

Резултатите покажуваат дека во поглед на **знаењата** од областа на концептите поединец и група константна разлика во поддршката од 12,05% до 19,55% постои во корист на женските испитаници во однос на машките. Сметаме дека оваа разлика се јавува како резултат на тоа што оваа категорија на испитаници успеваат подобро да соработуваат на групните цели со право да ја задржат автономијата на своите определби и со прифатливи средства да се борат тие да бидат прифатени или реализирани во рамки на групната интеракција

Исто така разлика од 9,17% до 16,67% имаме и во корист на испитаниците од гимназија. Предноста во корист на испитаниците од гимназија веројатно се должи на подобрата социоемоционална клима во училиштата која е предуслов за добра интеракција помеѓу учениците.

Во односот помеѓу испитаниците македонци и албанци и покрај тоа што за поедини тврдења имаме наизменична поддршка со иста разлика, сепак во овие рамки предноста од 6,25% до 8,25% е во корист на испитаниците албанци. Сметаме дека оваа предност веројатно се должи на повисокиот степен на толеранција и чувство на емпатија кои го олеснуваат учеството во секоја група.

Што се однесува пак до познавањето на главните случувања, трендови и носители на промените во националната, европската и светската историја,

константна разлика во поддршката од 12,50% до 16,25% имаме во корист на испитаниците македонци во однос на албанци. Сметаме дека разликата во поддршката се јавува како резултат на поголема афирмација на принципот на граѓанско образование во наставата и целокупниот живот во училиштето. Разлика од 9,17% до 13,33% имаме и во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Сметаме дека оваа разлика се должи на повисокото ниво на демократски амбиент во училиштето.

Додека пак во односот помеѓу машките и женските испитаници и покрај наизменичната разлика во поддршката, сепак со процентуална разлика од 5,02% до 9,92% повисока поддршка имаме во корист на машките испитаници. Сметаме дека предноста во корист на машките испитаници, испитаниците македонци и испитаниците од гимназија се должи на поголемиот личен интерес за овие теми како и нивното често присуство во медиумите.

До информации за степенот на развој на **вештините** потребни за интерперсоналната, интеркултуралната, социјалната и граѓанска компетенција дојдовме врз основа на анализа на одговорите на второто, третото, петтото, седмото, осмото и шестото прашање.

Во однос на вештините за конструктивно комуницирање во разни општествени ситуации, толерирање на ставови и однесување на другите, разлика во поддршката од 10,16% до 20,30% имаме во корист на женските испитаници во однос на машките. Сметаме дека разликата во поддршката во корист на женските испитаници ни покажува дека тие се поподготвени да го прифатат ефектот од предложените идеи кои доколку се прифатат, позитивно влијаат врз самодовербата на оној кој предложил одредена идеја.

Исто така разлика во поддршката од 11,67% до 12,50% имаме и во корист на испитаниците од стручните училишта во однос на гимназија. Разликата пак во корист на испитаниците од стручните училишта ни покажува дека тие се повеќе мотивирани за соработка и се поподготвени да се носат со обврските кои произлегуваат од одреден избор

Помеѓу испитаниците македонци и албанци и покрај наизменичната разлика во поддршката сепак предноста во овој случај е на страна на испитаниците албанци. Повисоката разлика во корист на испитаниците албанци ни покажува дека тие се поподготвени на дијалог и соработка.

Кога станува збор за свеста за индивидуалната и колективната одговорност, најголем број од тврдењата највисока поддршка имаат во категоријата „често“, сепак и покрај тоа разлика во поддршката имаме во корист на женските испитаници во однос на машките која сметаме дека се должи на поголемата сериозност при извршувањето на задачите која ја јакне индивидуалната одговорност. Исто така повисока поддршка имаме и од страна на испитаниците албанци која ни укажува на поголема подготвеност и отвореност за размена на идеи. Предноста во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта сметаме дека се јавува како резултат на поголемата способност за реална проценка на сопствениот успех.

Во поглед на способноста за создавање на емпатија и доверба кон другите поединци значајни разлики во поддршката од 25,00% до 35,19% имаме помеѓу женските во однос на машките испитаници. Сметаме дека ваквата разлика најверојатно се должи на нивната поголема одговорност кон сопствените обврски што е еден од условите за да се почитуваат и обврските на другиот, како и поголемата конструктивност во пронаоѓањето на соодветни решенија за подобрување на соработката.

Во однос на другите испитувани категории можеме да истакнеме мала предност во корист на испитаниците албанци, за која сметаме дека се должи на нивната поголема подготвеност да ги споделат своите идеи и искуства. Додека пак предноста во корист на стручните училишта сметаме дека се јавува како резултат на заедничкото поголемо залагање во насока на развивање на взаемна доверба и соработка помеѓу учениците.

Во врска со способноста за преговарање имаме најизедначена поддршка помеѓу испитаниците, но сепак одредена предност имаме во корист на женските испитаници, испитаниците албанци и испитаниците од стручните училишта, за која сметаме дека се должи на тоа што тие во повисок процент од останатите категории на испитаници се подготвени активно да се вклучат во конструктивно разрешување на конфликтот и да направат компромис помеѓу реализацијата на личните и заедничките интереси.

Кога станува збор за способноста за покажување на солидарност преку искажување на интерес за решавање на проблемите кои се однесуваат на локалната и пошироката заедница, константна разлика во поддршката од 12,82% до 18,81% имаме во корист на женските во однос на машките испитаници, ваквата поддршка најверојатно се должи на тоа што тие имаат поголемо искуство во активно вклучување во вакви акции каде најдобро може да се види ефектот од личниот ангажман.

Исто така разлика од 5,83% до 12,50% имаме во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Сметаме дека ваквата поддршка ни укажува на повисоко ниво на свест врз основа на која тие се во состојба самостојно да превземат иницијатива околу организирање на одредена акција на солидарност.

Помеѓу испитаниците македонци и албанци и покрај наизменичната поддршка сепак поголема разлика имаме во корист на испитаниците албанци, која веројатно се јавува како резултат на нивната подобра информираност околу суштината и значењето на ваквите акции.

Во однос на способноста за воспоставување на разграничување помеѓу професионалната и личната сфера на животот, повисока разлика во поддршката од 11,80% до 19,20% имаме во корист на женските испитаници, сметаме дека ваквата поддршка ни укажува дека женските испитаници се подоверливи од машките и поуспешни во балансирањето на меѓусебните односи.

Во рамки на останатите категории на испитаници немаме многу високи разлики во поддршката, но сепак повисока поддршка имаме во корист на испитаниците албанци и испитаниците од стручните училишта. Сметаме дека повисоката поддршка во корист на овие категории се должи на личните вредности и ставови врз основа на кои се гради меѓусебната доверба која е предуслов за взаемно почитување и искреност.

До сознанија за степенот на развој на **ставовите** значајни за интерперсоналната, интеркултуралната, социјалната и граѓанска компетенција, дојдовме врз основа на анализа на одговорите на четвртото прашање кое се однесува на склоноста кон постигнување на компромис.

Поголема разлика од 17,31% до 24,54% имаме во корист на женските испитаници. Повисоката поддршка од страна на женските испитаници ни укажува на нивната поголема подготвеност да му излезат во пресрет на соговорникот и да ја одржуваат ситуацијата под контрола како и да ја превземат одговорноста за своите акции и чувства на начин што овозможува да се дојде до решение на проблемот.

Во однос на испитаниците македонци и албанци и покрај наизменичната разлика во поддршката сепак имаме предност во корист на испитаниците албанци, што ни укажува на тоа дека тие се поподготвени на делумно откажување од своите барања во насока на постигнување на компромис.

Помеѓу испитаниците од гимназија и стручните училишта имаме приближно еднаква поддршка, што ни покажува дека и едните и другите се подготвени за соработка, дијалог и аргументирано преговарање.

Заклучок

Врз основа на презентираниите резултати можеме да дојдеме до констатација дека учениците од средните училишта се доволно оспособени на ефикасен и конструктивен начин да се вклучат во социјалниот живот и да ги решаваат конфликтите таму каде што е неопходно, со што поставената хипотеза се прифаќа.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу испитуваните категории, во однос на полот на испитаниците постои разлика во корист на испитаниците од женски пол во рамки на компонентите способности и ставови, додека пак во рамки на компонентата знаења имаме изедначена поддршка помеѓу испитаниците од машки и женски пол, што значи дека интерперсоналната компетенција е во директна зависност од полот на учениците, со што поставената хипотеза се прифаќа.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци, во рамки на компонентите способности и ставови повисоки резултати имаат испитаниците албанци, додека пак кај компонентата знаења имаме изедначена поддршка, што значи дека постои разлика во развиеноста на интерперсоналната компетенција во однос на наставниот јазик, со што хипотезата се прифаќа.

Кај односот помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта во рамки на компонентата знаења повисоки резултати имаме кај испитаниците од гимназија, во рамки на компонентата способности повисоки

резултати имаме кај стручните училишта, додека пак во рамки на компонентата ставови имаме изедначена поддршка помеѓу двете категории на испитаници, што значи дека интерперсоналната компетенција не е поразвиена кај учениците од гимназија во однос на стручните училишта, со што хипотезата се отфрла.

6. Клучна компетенција културно изразување

До резултати од истражувањето на клучната компетенција културно изразување дојдовме врз основа на анализа на одговорите од прашалникот за ученици.

Со цел да добиеме поголема прегледност на резултатите и одговори кои ќе ни овозможат да дојдеме до сознанија за разликите во степенот на знаењата, вештините и ставовите карактеристични за клучната компетенција културно изразување одговорите ги групиравме во неколку сегменти:

1. Основно познавање на различните видови на уметност
2. Познавање на капиталните уметнички дела
3. Свест за националното културно наследство и неговото место во светот
4. Свест за европското културно наследство и неговото место во светот
5. Способност за уметничко самоизразување
6. Способност за промоција на сопственото уметничко остварување
7. Способност за препознавање и остварување на економските можности од културната дејност
8. Подготвеност за негување на естетските својства низ постојан интерес за културниот живот
9. Отворен став кон различното културно изразување

6.1. Основно познавање на различните видови на уметност

Во рамки на истражувањето на клучната компетенција културно изразување најнапред се обидовме да дознаеме колку нашите испитаници се запознаени со различните видови на уметност. За таа цел им понудивме неколку тврдења.

График: 21.

Како што може да се забележи (види: прилог 6, табела 1), највисока поддршка од 53,50% има тврдењето „знам кои се основните жанрови во литературата“. Разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу машките 55,07% во однос на женските 50,55% испитаници, испитаниците албанци 56,25% во однос на македонци 48,75% и испитаниците од гимназија 54,17% во однос на стручните училишта 47,50%.

Тврдењето “знам некои од позначајните театарски остварувања кај нас“ е поддржано од страна на 50,00% од испитаниците. Кај ова тврдење поддршката помеѓу машките 50,72% и женските 49,45% испитаници е скоро изедначена, разлика во поддршката постои помеѓу испитаниците албанци 53,75% во однос на македонци 46,25% и испитаниците од гимназија 52,50% во однос на стручните училишта 42,50%.

Клучната компетенција културно изразување подразбира критички однос кон разните форми на уметничко изразување. Со оглед на тоа што понудените тврдења се однесуваат на содржини кои се веќе усвоени, не можеме да бидеме целосно задоволни од поддршката од страна на испитаниците. Релативно ниската разлика во поддршката помеѓу машките испитаници во однос на женските претставува показател за поголемата свест за ваквите естетски содржини кои што ги оспособуваат учениците за слободни и одговорни избори. Малата предност во корист на испитаниците албанци сметаме дека е резултат на личниот афинитет и интерес за овие области. Предноста пак во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта е очекувана и сметаме дека е резултат на тоа што во рамки на гимназиското образование повеќе внимание му се посветува на креативното изразување при што значајно внимание имаат естетските содржини од областа на литературата. Сметаме дека е неопходно на ваквите содржини да им се даде повеќе простор во рамки на наставата.

Релативно ниска поддршка од 41,25% во категоријата „целосно е точно“ има тврдењето „знам какво уметничко дело е операта“. Во рамки на ова тврдење поддршката помеѓу женските 41,76% и машките 40,58% испитаници е скоро идентична, повисока разлика постои помеѓу испитаниците македонци 50,00% во однос на албанци 32,50%, а нешто

пониска е разликата помеѓу учениците од гимназија 45,00% во однос на стручните училишта 40,00%.

Тврдењето „Знам што е балетска уметност“ највисока поддршка има во категоријата „делумно е точно“ каде што е поддржано од страна на 42,50% од испитаниците. Во категоријата „целосно е точно“ ова тврдење е поддржано од страна на 40,63% од испитаниците. Релативно ниска разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу машките 43,48% во однос на женските 38,46% испитаници, испитаниците македонци 43,75% во однос на албанци 37,50%, и испитаниците од гимназија 42,50% во однос на стручните училишта 40,00%.

За успешно следење на една оперска или балетска претстава неопходно е доживување и сфаќање на нивната порака т.е. неопходно е да се сфатат општествените и културните вредности кои се во основата на таа порака. Поддршката за овие две тврдења ја реално ја одсликува состојбата кај нас.

Имено, кај нас нема традиција за организирана посета на вакви културни настани, каде што учениците би можеле на вистински начин да ја доживеат нивната вредност. Учениците се запознаваат со овие музичко сценски дела главно преку dvd или видео презентации на часовите по музичка уметност. Согласно тоа и поддршката во корист на испитаниците македонци и испитаниците од гимназија сметаме дека повеќе се јавува како резултат на личниот ангажман и посветеност на одредени наставници по музичка уметност, кои на различни начини настојуваат да ја доближат културата до учениците.

Коментар:

Разбирањето на важноста од креативното изразување на идеите, искуствата и емоциите во низа на медиуми, вклучувајќи ја музиката, изразувањето со движења, литературата и визуелните уметности се основа на оваа компетенција.

Она што е неопходно да се превземе во наши услови е учениците да сфатат дека литературата, театарот, операта и балетот не се само средство за забава туку се и средство за информирање, стекнување на сознанија и развивање на вештини за критичка анализа и проценка на нивната вредност.

6.2. *Познавање на капиталните уметнички дела*

Основа за развој на компетенцијата културно изразување кај учениците се сознанијата за капиталните уметнички дела и свеста за нивната вредност и значење.

За таа цел како одговор на прашањето „Зошто е значајно познавањето на капиталните уметнички дела?“ понудивме четири тврдења.

Како што може да се забележи (види: прилог 6, табела 4), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,28, второто 3,39, третото 3,34 и четвртото 3,50 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од понудените тврдења доби тврдењето „познавањето на капиталните уметнички дела е значајно заради решавање на личните проблеми и дилеми врз основа на искуствата презентирани преку нив“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 60,00% од испитаниците. Висока разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 69,23% во однос на машките 47,83% испитаници, нешто пониска е разликата во поддршката помеѓу испитаниците албанци 66,25% во однос на македонци 53,75%, додека мала разлика во поддршката има помеѓу испитаниците од гимназија 62,50% во однос на стручните училишта 59,17%.

Тврдењето „познавањето на капиталните уметнички дела е значајно заради прифаќање и идентификување со позитивните особини и карактеристики на ликовите и појавите кои се претставени со нив“ е поддржано од страна на 53,13% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката на ова тврдење постои помеѓу женските 59,34% во однос на машките 44,93% испитаници и испитаниците од гимназија 62,50% во однос на стручните училишта 50,00%, додека нешто пониска е разликата помеѓу испитаниците албанци 55,00% во однос на македонци 51,25%.

Има уметнички дела без кои буквално не се може. Притоа во овој случај не мислиме на дела од одредена научна област, туку на оние дела кои го задоволуваат љубопитството без оглед на тоа од која област се, а притоа

не губат од компетентноста и од сознајно теоретските компоненти на сопствениот валидитет. Во овој контекст се обидовме да дојдеме до сознанија за ставовите на испитаниците кон овие дела. Највисока разлика во поддршката за овие тврдења постои помеѓу женските во однос на машките испитаници, која најверојатно претставува резултат на поголемиот афинитет кон читање и креативниот пристап при анализата на прочитаното.

Разликата во корист на испитаниците албанци иако не е многу висока сепак укажува на поголемо внимание кое се посветува при анализата на овие капитални уметнички дела во рамки на наставата. Исто така разлика во поддршката имаме и во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта која сметаме дека е резултат на целокупното поголемо внимание кое се посветува на општообразовните содржини во рамки на гимназиското образование.

Тврдењето „познавањето на капиталните уметнички дела е значајно како инспирација за лична креација (создавање на сопствени дела)“, е поддржано од страна на 47,50% од испитаниците. Висока разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 57,14% во однос на машките 34,78% испитаници, нешто пониска е разликата во поддршката помеѓу испитаниците од гимназија 52,50% во однос на стручните училишта 45,83%, додека поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци е идентична.

Тврдењето “познавањето на капиталните уметнички дела е значајно заради збогатување на сопствените сознанија“, највисока поддршка од 48,13% има во категоријата „делумно се согласувам“, додека пак во категоријата целосно се согласувам ова тврдење е поддржано од страна на 41,88% од испитаниците. Висока разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 50,55% во однос на машките 30,43% испитаници, мала разлика во поддршката имаме помеѓу испитаниците од гимназија 47,50% во однос на стручните училишта 40,00%, додека поддршката помеѓу испитаниците македонци 42,50% во однос на албанци 41,25% е скоро изедначена.

Познавањето на капиталните уметнички дела покрај тоа што ги богатат сознанијата тие влијаат и врз чувствата на читателот и врз развивањето на

естетскиот вкус. И покрај тоа што вкусовите и мерилата за тоа што е убаво многу се разликуваат, сепак тоа не значи дека вкусот не може да се развива. Повисоката поддршка од страна на женските испитаници е показател за нивните поголеми афинитети за лична креација. Малата разлика во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта, сепак укажува на поголем ангажман во насока на анализирање на вредноста на капиталните уметнички дела како и стимулација и поддржување на креативноста.

Коментар:

Знаењето и разбирањето на капиталните уметнички дела не се однесува на големиот број на енциклопедиски информации, туку на способноста да се препознае суштинското.

Она што нив ги прави посебни е тоа што сите информации, слики и текст кај нив меѓусебно се дополнуваат и создаваат богата духовна целина полна со најразлични асоцијации.

6.3. Свест за националното културно наследство и неговото место во светот

Во рамки на испитувањето на компетенцијата културно изразување значаен сегмент е и свеста за националното културно наследство. За таа цел од испитаниците побаравме да одговорат на прашањето „Колку се свесни за спецификите на културното наследство на сопствениот народ?“

Како што може да се забележи (види: прилог 6, табела 5), највисока поддршка од четирите понудени тврдења има тврдењето: „ги познавам основните белези на културата на мојот народ“ кое во категоријата „целосно е точно“ е поддржано од страна на 62,50% од испитаниците. Разлики во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 68,13% во однос на машките 55,07% испитаници. Помеѓу испитаниците македонци 63,75% во однос на албанци 61,25% поддршката е приближно иста, додека пак меѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта таа е идентична.

Тврдењето „знам кое е значењето на културата на мојот народ за светското културно наследство“ е поддржано од страна на 58,13% од испитаниците. Мала разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 60,44% во однос на машките 55,07% испитаници и испитаниците од гимназија 65,00% во однос на стручните училишта 55,83%, додека пак поддршката помеѓу испитаниците македонци 58,75% во однос на албанци 57,50% е приближно изедначена.

Потполно е нормално секој човек да ја брани својата култура и вредностите на сопствената група и да се гордее со нив. Врз основа на поддршката за понудените тврдења можеме да констатираме дека нашите испитаници ги познаваат основните белези на сопствената култура.

Повисоката разлика во поддршката во корист на женските испитаници сметаме дека го покажува повисокото ниво на свест за вредноста и значењето на сопствената култура и нејзиното место во светското културно наследство кое што е предуслов за позитивен став кон другите луѓе и нивната култура.

Малата разлика во поддршката од страна на испитаниците од гимназија го покажува поголемиот интерес на оваа категорија на испитаници кој најверојатно се должи на поголемото внимание кое во рамки на гимназиското образование им се обрнува на овие содржини.

Тврдењето „знам кои институции во РМ се занимаваат со негување на културното наследство“ е поддржано од страна на 41,88% од испитаниците. Разлика во поддршката постои помеѓу испитаниците албанци 48,75% во однос на македонци 35,00% и помеѓу испитаниците од гимназија 45,00% во однос на стручните училишта 32,50%, додека помеѓу машките 42,03% во однос на женските 41,76% испитаници поддршката е приближно изедначена.

Тврдењето „знам на кој начин можам да придонесам за зачувување на културното наследство на мојот народ“ највисока поддршка од 43,13% има во категоријата „делумно е точно“, додека во категоријата „целосно е точно“ ова тврдење е поддржано од страна на 35,63% од испитаниците. Значителна разлика во поддршката постои помеѓу машките 43,48% во однос на женските 29,67% испитаници, испитаниците албанци 46,25% во однос на македонци 25,00%, и испитаниците од гимназија 39,17% во однос на стручните училишта 25,00%.

Современите услови за живеење претставуваат значаен предизвик за заштитата и зачувувањето на автентичноста и интегритетот на културното наследство. Повисоката поддршка од страна на машките испитаници сметаме дека е израз на нивната подготвеност да дадат сопствен придонес во таа насока. Имено, и покрај тоа што постојат одредени институции кои се занимаваат со заштитата и зачувувањето на културното наследство, секој поединец може да даде сопствен придонес. Разликата во поддршката во корист на испитаниците албанци ни покажува дека тие се поупатени на кој начин се негува националното културно богатство и како тие како поединци можат да помогнат.

Разликата во поддршката во корист на испитаниците од гимназија сметаме дека е резултат на поголемата информираност на учениците за начинот на планирање, развој и организирано управување со националното културно богатство.

Коментар:

Националното културно богатство ни дава податоци за карактеристиките на животот на ова тло и постигнувањата на луѓето кои живееле тука.

Разбирањето на своите национални културни вредности и уверувања е еден од начините за почитување на важноста на културниот идентитет во животите на луѓето.

Општеството во Република Македонија има мултикултурализам во сржта на својот идентитет бидејќи овде низ историјата коегзистирале различни етнички заедници. Поради тоа значајно е учениците да бидат свесни за значењето на негувањето на вредностите на различните култури кои оставиле траг на ова тло.

6.4. Свест за европското културно наследство и неговото место во светот

Преку анализата на одговорите на ова прашање сакавме да утврдиме, дали учениците се во состојба да ги препознаат можностите кои им ги нуди познавањето на европските култури. За таа цел ја анализиравме поддршката

на испитаниците за тврдењето понудени како одговор на прашањето: „Зошто е важно познавањето на Европските култури?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 6, табела 3), сите понудени тврдења имаат релативно изедначена поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,47 второто 3,57, третото 3,42 и четвртото 3,41 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „познавањето на европските култури е важно поради можноста за студирање во странство“ кое во категоријата „целосно се согласувам“ е поддржано од страна на 63,13% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 69,23% во однос на машките 55,07% испитаници, како и испитаниците од гимназија 66,67% во однос на стручните училишта 52,50%, додека помеѓу испитаниците албанци 63,75% и македонци 62,50% поддршката е изедначена.

Имајќи го предвид фактот дека во испитуваните училишта не се вршени никакви промоции за студирање во странство, ваквата поддршка уште повеќе охрабрува. Повисоката поддршка во корист на женските испитаници сметаме дека се јавува како резултат на нивната поголема отвореност кон нови искуства. Додека пак повисоката поддршка во корист на испитаниците од гимназија сметаме дека е резултат на нивната поголема подготвеност за понатамошно инвестирање во своето образование.

Тврдењето „сметам дека познавањето на европските култури е важно поради можноста за збогатување на сопствената култура“ е поддржано од страна на 59,38% од испитаниците. Ова тврдење повисока поддршка има од страна на женските 61,54% во однос на машките 56,52% испитаници, испитаниците албанци 63,75% во однос на македонци 55,00% и испитаниците од гимназија 60,00% во однос на стручните училишта 57,50%.

Тврдењето „сметам дека познавањето на европските култури е важно поради можноста за соработка во различни културни сфери“ е поддржано од страна на 55,63% од испитаниците. Во рамките на ова тврдење повисока разлика во поддршката постои помеѓу женските 65,93% во однос на машките

42,03% испитаници и испитаниците албанци 63,75% во однос на македонци 47,50%, додека разликата во поддршката е нешто пониска помеѓу испитаниците од гимназија 60,00% во однос на стручните училишта 54,17%.

Најниска поддршка во рамките на овие четири понудени тврдења има тврдењето „сметам дека познавањето на европските култури е важно поради можноста да се прифатат некои позитивни елементи“ кое е поддржано од страна на 54,38% од испитаниците. Ова тврдење повисока поддршка има од страна на женските 57,14% во однос на машките 50,72% испитаници, испитаниците албанци 60,00% во однос на македонци 48,75% и испитаниците од гимназија 57,50% во однос на стручните училишта 45,00%.

С повеќе е актуелен ставот дека спомениците и наоѓалиштата се заедничко наследство на сите народи без оглед на различноста на цивилизациите. Во овој контекст најголем ангажман за заштита на своето културно наследство дава Франција која што преку УНЕСКО своите услуги ги нуди и на останатите земји.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници покажува дека тие се поподготвени за соработка и поврзување на општествено културна основа. Разликата во поддршката во корист на испитаниците албанци покажува дека тие се поотворени кон можностите за збогатување на сопствената култура. Додека пак разликата во поддршката во корист на испитаниците од гимназија укажува на тоа дека тие се запознаени со ваквите содржини во рамки на наставата.

Коментар:

Поединците учат и се менуваат преку нивните контакти со другите луѓе во различните културни контексти, каде што тие учествуваат во активностите.

Културното наследство им припаѓа на сите луѓе без оглед на тоа на која територија се наоѓа.

Зачувувањето, заштитата и вреднувањето на културното наследство создава можности за соработка во многу различни сфери.

6.5. *Способност за уметничко самоизразување*

Значаен сегмент од клучната компетенцијата културно изразување е способноста за самостојно уметничко изразување на учениците. Секако дека за развивање на оваа способност потребен е талент, но и соодветно поттикнување во рамки на воспитно-образовниот процес.

Каков став имаат испитаниците во однос на ова прашање ќе видиме врз основа на поддршката за предложените тврдења.

Како што може да се забележи (види: прилог 6, табела 2), највисока поддршка од предложените тврдења во категоријата „секогаш“ има тврдењето: „сметам дека за создавање на уметничко дело од пресудно значење е талентот“ кое е поддржано од страна на 53,75% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 58,24% во однос на машките 47,83% испитаници, нешто пониска е разликата во поддршката помеѓу испитаниците од гимназија 57,50% во однос на стручните училишта 52,50%, додека поддршката помеѓу испитаниците македонци во однос на албанци е идентична.

Тврдењето „сметам дека за создавање на уметничко дело од пресудно значење е работата т.е. личниот ангажман“ во категоријата „секогаш“ е поддржано од страна на 53,13% од испитаниците. Мала разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 57,14% во однос на машките 47,83% испитаници и испитаниците од стручните училишта 54,17% во однос на гимназија 50,00%, додека помеѓу учениците македонци 53,75% во однос на албанци 52,50% поддршката е приближно изедначена.

Имајќи го предвид фактот дека културата не е само средство за исполнување на слободното време туку е и средство за општествен развој, сметаме дека треба да се настојува таа да стане составен дел од животот на учениците уште од најрана возраст. Повисоката поддршка од страна на женските испитаници сметаме дека се јавува како резултат на поизразената желба за индивидуално самоостварување.

Во рамки на останатите категории на испитаници имаме приближно иста поддршка од страна на испитаниците, во рамки на двете тврдења. Што значи дека според нашите испитаници за создавање на уметничко дело подеднакво е значаен и талентот и личниот ангажман.

Тврдењето „ме мотивира доколку проценката од страна на наставникот и учениците за делото што јас сум го изработил се совпаѓа со мојата проценка“ е поддржано од страна на 46,25% од испитаниците. Во рамки на ова тврдење повисока разлика во поддршката постои помеѓу испитаниците од гимназија 49,17% во однос на стручните училишта 37,50%, додека помеѓу машките 47,83% и женските 45,05% испитаници и испитаниците македонци 47,50% и албанци 45,00% поддршката е приближно изедначена.

Тврдењето „подготвен сум да прифатам критика за моето дело, само доколку видам дека може и подобро“ највисока поддршка од 51,88% има во категоријата „често“, додека во категоријата „секогаш“ ова тврдење е поддржано од страна на 35,00% од испитаниците.

Врз основа на поддршката за овие тврдења можеме да дојдеме до сознанија колку на учениците им е значајна поддршката од страна на наставникот и соучениците и како реагираат на критиките. Процентот на поддршка за првото тврдење укажува на зависноста на учениците од поддршката на другите. Во овој случај мала разлика во поддршката имаме во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Сметаме дека ваквата разлика претставува показател за влијанието на авторитетот на наставниците врз самодовербата на учениците.

Додека пак поддршката за второто тврдење ни укажува на тоа дека релативно мал број на испитаници се подготвени да слушнат критика за своето уметничко дело.

Коментар:

Манифестацијата на културата во сите свои форми спаѓа помеѓу основните животни потреби и услови за смисловна и богата егзистенција на секој човек.

Со оглед на тоа што техничкиот развој и сè попродуктивната работа доведува до зголемување на слободното време и негова сè поголема исполнетост со културни содржини, сметаме дека е значајно учениците во рамки на воспитно образовниот процес да се оспособуваат за сопствен уметнички израз во сферата за која имаат афинитет. Вистинско богатство во иднина ќе биде богатството на културното творештво.

6.6. Способност за промоција на сопственото уметничко остварување

Значаен сегмент на компетенцијата културно изразување е и промоцијата на сопственото уметничко остварување.

За таа цел понудивме четири тврдења како одговор на прашањето „Како мојата креација (дело) да добие поддршка од јавноста?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 6, табела 7), сите понудени тврдења имаат релативно изедначена поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,16, второто 3,36, третото 3,33 и четвртото 3,24 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од понудените тврдења во категоријата „целосно е точно“ има тврдењето „знам на кој начин да ја промовирам мојата креација (дело)“ кое е поддржано од страна на 48,13% од испитаниците. Поголема разлика во поддршката постои помеѓу испитаниците од гимназија 54,17% во однос на стручните училишта 30,00%, нешто помала е разликата во поддршката помеѓу женските 51,65% во однос на машките 43,48% испитаници, додека поддршката помеѓу испитаниците албанци 48,75% и македонци 47,50% е приближно изедначена.

Идентична поддршка од 48,13% како и претходното тврдење во категоријата „целосно е точно“ има и тврдењето „знам каде треба да се обратам за конкретен проблем при создавањето на делото“. Поголема разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу испитаниците од гимназија 54,17% во однос на стручните училишта 30,00%, додека разликата е помала помеѓу машките 53,62% во однос на женските 43,96% испитаници и испитаниците албанци 52,50% во однос на македонци 43,75%.

Промоцијата на сопственото дело е значајна поради тоа што овозможува да се искористат укажаните можности и да се одговори на престојните предизвици. Покрај тоа што на тој начин се придонесува за приближување на уметничките вредности, се овозможува и промоција на талентирани ученици кои во иднина ќе ја збогатуваат нашата културно-уметничка ризница. Врз основа на поддршката за овие тврдења доаѓаме до

констатација дека одреден процент на испитаници се добро упатени во оваа проблематика, претпоставуваме дека во овој случај станува збор за ученици кои имаат талент за одредена уметност. Позабележителна разлика во поддршката за овие тврдења имаме помеѓу испитаниците во гимназија во однос на стручните училишта. Сметаме дека таа е резултат на одредени искуства кои ги имале овие ученици или на иницијативата на предметните наставници.

Тврдењето „знам како да обезбедам финансиска поддршка за реализација на мојата креација (дело)“, највисока поддршка од 48,75% има во категоријата „делумно е точно“. Ова тврдење во категоријата „целосно е точно“ е поддржано од страна на 39,38% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 41,76% во однос на машките 36,23% испитаници, испитаниците албанци 42,50% во однос на македонци 36,25% и испитаниците од стручните училишта 41,67% во однос на гимназија 32,50%.

Највисока поддршка од 43,13% во категоријата „делумно е точно“ има и тврдењето „не ми е важно туѓото мислење, важно ми е личното задоволство од моето дело“. Ова тврдење во категоријата „целосно е точно“ е поддржано од страна на 38,13% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 43,96% во однос на машките 30,43% испитаници, испитаниците албанци 43,75% во однос на македонци 32,50%, и испитаниците од стручните училишта 39,17% во однос на гимназија 35,00%.

Преку поддршката за овие две тврдења доаѓаме до сознание како учениците гледаат на сопствената уметност. При тоа се забележува дека финансискиот момент не им е многу значаен, туку предност му даваат на личното задоволство. Сметаме ваквиот став е резултат на тоа што во рамки на воспитно образовниот процес, со исклучок на училишните патронати не се организираат активности кои ќе придонесат за промоција на остварувањата на учениците или на едно место ќе ги соберат сите љубители на одредена уметност. Во рамки на поддршката за овие тврдења мала разлика имаме во корист на женските испитаници, испитаниците албанци и испитаниците од стручните училишта, која е показател за нивната иницијативност, упорност и посветеност во реализацијата на сопствената идеја.

Коментар:

Улогата на уметноста е голема не само за збогатувањето и осмислувањето на човековиот живот туку и за очувањето на културниот идентитет.

За да се успее во тоа систематски треба да се вложува во градењето на естетски вкус кај младите генерации користејќи најразлични форми за промоција на квалитетните дела.

6.7. *Способност за препознавање и остварување на економските можности од културната дејност*

Во рамки на испитувањето на компетенцијата културно изразување значајно е учениците да имаат способност за препознавање на економските можности од културата. За таа цел ја испитавме нивната поддршка за тврдењата понудени како одговор на прашањето: „Колку сте запознаени со состојбата во сферата на културата?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 6, табела 8), поголемиот дел од тврдењата чија аритметичка средина изнесува 3,48, 3,14 и 3,39 имаат повисока поддршка што укажува на нивна поголема прифатеност во однос на четвртото тврдење чија аритметичка средина изнесува 2,48.

Сепак, највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето: „знам кои се можностите за остварување на егзистенција преку занимавање со културна дејност“ кое во категоријата „целосно е точно“ е поддржано од страна на 60,63% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 69,23% во однос на машките 49,28% испитаници како и испитанците од гимназија 64,17% во однос на стручните училишта 50,00%, додека разликата во поддршката помеѓу испитаниците албанци 63,75% во однос на македонци 57,50% е нешто пониска.

Поддршката за ова тврдење ни укажува на тоа дека нашите испитаници се добро информирани за тоа кои се можностите за остварување на егзистенција од занимавање со културна дејност. Сметаме дека тоа се должи на транспарентноста и достапноста на ваквите информации во

денешни услови. Повисоката поддршка од страна на женските испитаници, испитаниците албанци и испитаниците од гимназија се должи на нивниот поголем интерес и подобрата информираност.

Тврдењето „промоцијата на културата зависи од ангажманот на соодветните институции“, е поддржано од страна на 56,25% од испитаниците. Висока разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу испитаниците од гимназија 62,50% во однос на стручните училишта 37,50%, нешто пониска е разликата помеѓу испитаниците албанци 61,25% во однос на македонци 51,25%, додека поддршката помеѓу женските 57,14% во однос на машките 55,07% испитаници е приближно изедначена.

Културата како нешто што влијае врз изградбата на вредности како што се креативноста, критичкото мислење, почитувањето на различностите, треба да го добие заслуженото место т.е. соодветна промоција и грижа. И покрај тоа што во овој контекст секако се подразбираат и одредени финансиски средства сепак сметаме дека човечкиот фактор е пресуден. Она што се забележува од поддршката за ова тврдење е дека најголем процент од испитаниците сметаат дека соодветните институции се тие што треба да се занимават со оваа дејност.

Следното тврдење „можноста остварување на економските можности од културата зависи од ангажманот на државата“, нема целосно изразена поддршка во ниту една од испитуваните категории. Имено, 24,38% од испитаниците сметаат дека ова тврдење „воопшто не е точно“, 26,25% сметаат дека „делумно не е точно“, 26,25% сметаат дека „делумно е точно“ и 23,13% од испитаниците сметаат дека ова тврдење „целосно е точно“.

Тврдењето „можноста остварување на економските можности од културата зависи од ангажманот локалното население кое живее во близина на културните објекти“, највисока поддршка од 48,13% има во категоријата „делумно е точно“, додека во категоријата „целосно е точно“ ова тврдење е поддржано од страна на 34,38% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката постои помеѓу испитаниците од гимназија 37,50% во однос на стручните училишта 25,00%, додека поддршката помеѓу машките 37,68% во однос на женските 31,87% испитаници и испитаниците македонци 35,00% во однос на албанци 33,75% е поизедначена.

Поддршката за овие две тврдења ни покажува дека учениците не се доволно запознаени со економските можности од занимавањето со културната дејност. Ова укажува на две работи, прво дека во рамки на воспитно образовниот процес не се обрнува доволно внимание на овие содржини и второ отсуствува посериозен ангажман како од страна на државата така и од локалните заедници.

Коментар:

Во својот извештај за човековиот развој за 2004 година под наслов „Културните слободи во денешниот свет на различности“ УНДП ја нагласува потребата да се тргне кон отворена култура како суштински елемент во сите развојни стратегии.¹⁴⁵

Тоа значи дека постои можност не само да се искористат економските можности на културата, туку културата да се искористи како основа за економски развој и на други стопански гранки.

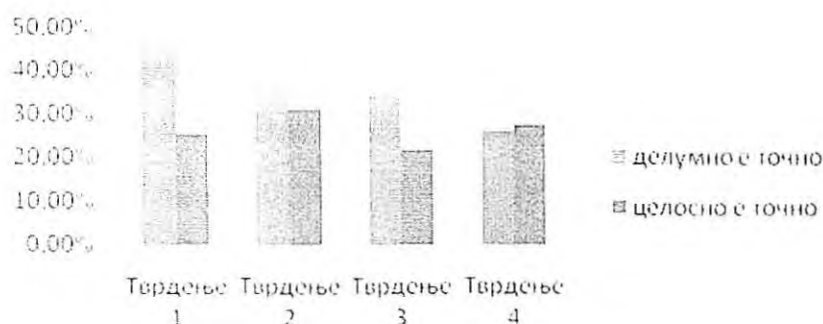
6.8. Подготвеност за негување на естетските својства низ постојан интерес за културниот живот

Во рамки на испитувањето на клучната компетенција културно изразување н. интересираше колку испитаниците се подготвени и практично да се вклучат во културно-уметничкиот живот во градот. За таа цел им го поставивме прашањето „Што мислите за културно-уметничките здруженија во вашиот град?“

Како што може да се забележи (види: прилог 6, табела 6), ниту едно од понудените тврдења нема највисока поддршка во категоријата „целосно е точно“, во сите четири тврдења највисок процент од испитаниците се изјасниле за категоријата „делумно е точно“.

¹⁴⁵ www.agenda21culture.net

График: 22.

Највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето: „граѓаните го чувствуваат ефектот од дејствувањето на културно-уметничките здруженија во нашиот град“ кое во највисок процент од 46,25% е поддржано во категоријата „делумно е точно“, додека пак во категоријата „целосно е точно“ ова тврдење е поддржано од страна на 25,63% од испитаниците. Повисока разлика во поддршката во категоријата „целосно е точно“ има помеѓу испитаниците македонци 33,75% во однос на албанци 17,50%, како и испитаниците од гимназија 28,33% во однос на стручните училишта 17,50%, додека поддршката помеѓу машките 26,09% во однос на женските 25,27% испитаници е приближно иста.

Тврдењето „заинтересиран сум да се вклучам во некое од постоечките културно-уметнички здруженија во нашиот град“, највисока поддршка од 35,63% има во категоријата „делумно е точно“, додека пак во категоријата „целосно е точно“ ова тврдење е поддржано од страна на 31,25% од испитаниците. Висока разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу испитаниците македонци 41,25% во однос на албанци 21,25%, помеѓу женските 32,97% во однос на машките 28,99% испитаници разликата е минимална, додека пак помеѓу испитаниците од гимназија 31,67% во однос на стручните училишта 30,00% поддршката е скоро идентична.

Општ впечаток е дека младите денес многу поретко се вклучуваат во културно-уметничките здруженија. Веројатно една од причините е и слабата и ограничена поддршка од страна на локалната заедница со оглед на тоа што ваквите организации и здруженија имаат мала шанса да станат самоодрживи и воглавно зависат од донации. Ниската поддршка од страна на испитаниците оди во прилог на овие констатации. Разлика во поддршката

постои во корист на испитаниците македонци за која сметаме дека се должи на поголемиот ентузијазам и желба за реализирање на својот афинитет во одредена културно-уметничка област. Поддршката пак во корист на испитаниците од гимназија сметаме дека е резултат на мотивацијата од страна на наставниците кои и самите се членови на културно-уметнички здруженија.

Тврдењето „свесен сум за причините поради кои луѓето се вклучуваат во културно уметничките здруженија“, исто така највисока поддршка од 34,38% има во категоријата „делумно е точно“. Во категоријата „целосно е точно“ ова тврдење е поддржано од страна на 21,88% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу испитаниците македонци 26,25% во однос на албанци 17,50%, како и испитаниците од гимназија 25,83% во однос на стручните училишта 10,00%, додека помеѓу машките 23,19% во однос на женските 20,88% испитаници постои мала разлика во поддршката.

Тврдењето „би сакал да формирам сопствено културно-уметничко здружение“, нема јасно изразена поддршка во ниту една од категориите. Имено 28,13% од испитаниците се изјасниле „делумно не е точно“, 26,25% се изјасниле „делумно е точно“, а 27,50% се изјасниле „целосно е точно“.

При анализата на поддршката за овие тврдења веднаш се наметнува прашањето дали училиштето создава можности за ваков вид на активности на младите и дали постои соработка помеѓу училиштата и соодветните здруженија кои треба да им отвори можности на младите за активно вклучување во општеството. Поддршката за овие тврдења ни покажува дека ваква поддршка не постои или е недоволна.

Сепак, повисоката поддршка во корист на испитаниците македонци и испитаниците од гимназија најверојатно се должи на индивидуалниот интерес и повисоката свест за различните форми на културно изразување.

Коментар:

Многу квалитетни програми од сферата на културата остануваат незабележани и немаат можност континуирано да траат и да станат препознатливи во јавноста, а со самото тоа и достапни за корисниците.

Неопходно е да се воспостават механизми и системи кои на подолг рок ќе им обезбедат на младите услови за вклучување во процесите на културен развој на заедницата и кои ќе дејствуваат како креативен импулс пошироко во општеството.

6.9. Отворен став кон различното културно изразување

Значаен сегмент од клучната компетенција културно изразување е и ставот на учениците кон различните форми на културно изразување. До сознание за тоа во колкава мерка тие имаат разбирање за различните форми на културно изразување ќе дојдеме врз основа на нивната поддршка за понудените тврдења.

Како што може да се забележи (види: прилог 6, табела 9), поголема прифатеност од страна на испитаниците има првото и третото тврдење чија што аритметичка средина која изнесува 3,26 односно 3,46 е значително повисока во однос на аритметичките средини на останатите две тврдења кои изнесуваат 2,58 и 2,04.

Имено, највисока поддршка од 56,88% во категоријата „целосно е точно“ има тврдењето „имам целосно разбирање за луѓето кои своите ставови ги искажуваат преку уметноста“. Разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 60,44% и машките 52,17% испитаници и помеѓу испитаниците од гимназија 62,50% во однос на стручните училишта 55,00%, додека поддршката помеѓу испитаниците македонци 57,50% во однос на албанци 56,25% е приближно изедначена.

Тврдењето „имам целосно разбирање за естетскиот вкус на луѓето“ во категоријата „целосно е точно“ е поддржано од страна на 46,88% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 49,45% во однос на машките 43,48% испитаници и испитаниците македонци 51,25% во однос на албанци 42,50%, додека помеѓу испитаниците од

гимназија 47,50% во однос на стручните училишта 45,00% поддршката е приближно изедначена.

Познавањето и почитувањето на различните форми на културно изразување е значајно за објективно разбирање на нивните пораки кои најчесто се однесуваат на одредени општествени, економски, социјални и други случувања. Имајќи го предвид статусот на предметите кои се занимаваат со оваа проблематика во рамки на средното образование кај нас можеме да бидеме задоволни од поддршката за овие две тврдења.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници сметаме дека е резултат на нивната свест за значењето на културните дела во однос на општествените вредности, идеи, знаење и моќ. Разликата пак во корист на испитаниците македонци укажува на поголемото разбирање за важноста на различните форми на културно изразување и развивањето на естетскиот вкус. Повисоката поддршка од страна на испитаниците од гимназија ја покажува нивната поголема подготвеност за реализација на сопствените креативни идеи.

Тврдењето „имам целосно разбирање за луѓето кои пасивно ги посматраат културно-уметничките случувања“ во категоријата „воопшто не е точно“ е поддржано од страна на 46,88% од испитаниците. Разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 53,85% во однос на машките 37,68% испитаници и испитаниците од гимназија 60,00% во однос на стручните училишта 42,50%, додека помеѓу испитаниците албанци 47,50% и македонци 46,25% поддршката е приближно изедначена. Ова тврдење во рамките на категоријата „целосно е точно“ е поддржано од страна на 15,00% од испитаниците.

Тврдењето „имам целосно разбирање за луѓето кои негативно гледаат на различните форми на културно изразување“ нема јасно изразена поддршка. Имено, 28,13% од испитаниците сметаат дека „делумно не е точно“, а 33,75% дека „делумно е точно“.

Културното изразување не е поим кој ги опфаќа само највисоките дострели на човековиот дух и креативност, туку тоа се однесува и на секојдневниот живот опфаќајќи широк дијапазон на можно изразување. Имено, културата станува еден од средишните поими кој овозможува

разбирање на сложените процеси на промени во современиот свет. Токму поради тоа учениците уште од рана возраст треба да градат свој личен став во однос на различните форми на културно изразување. Поддршката за овие две тврдења ни покажува дека сме на вистинскиот пат.

Повисоката поддршка од страна на женските испитаници е показател за нивниот поактивен однос кон сето она што се случува околу нив на културен план. Додека, пак разликата во поддршката во корист на испитаниците од гимназија е претставува израз на повисока толеранција кон различниот естетски вкус на поединците.

Коментар:

Разбирањето на важноста од креативното изразување на идеите, искуствата и емоциите во низа медиуми, вклучувајќи ја музиката, изразувањето со движења, литературата и визуелните уметности се основите на оваа компетенција.

Младите имаат можност активно да се вклучат во општествените случувања како и да влијаат врз нив со своето дејствување и остварувањето на личните идеи.

6.10. Заклучни согледувања и констатации во однос на клучната компетенција „Културно изразување“

Инструментот за испитување на клучната компетенција културно изразување се состои од три групи на прашања кои даваат одговор за степенот на развиеност на трите компоненти: знаења, вештини и способности на оваа клучна компетенција.

Како и во претходните инструменти со кои ги испитувавме останатите клучни компетенции, така и во овој случај прашањата не се секогаш поставувани едноподруго за да не се наруши логичката нишка на инструментот.

Така на пример до информации за степенот на развој на **знаењата** од областа на клучната компетенција културно изразување доаѓаме врз основа на анализата на одговорите на првото, четвртото, петтото и третото прашање.

Резултатите покажуваат дека во однос на основното познавање на различните видови на уметност постои мала разлика од 4,52% до 5,02% помеѓу машките во однос на женските испитаници. Сметаме дека и покрај тоа што се работи за мала разлика во поддршката сепак таа претставува показател за поголемата свест за ваквите естетски содржини кои ги оспособуваат учениците за слободни и одговорни избори.

Исто така релативно мала разлика од 2,5% до 10,00% постои и во поддршката помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Ваквата разлика во поддршката сметаме дека се должи на тоа што во рамки на гимназиското образование повеќе внимание му се посветува на креативното изразување на учениците при што се става акцент врз естетските вредности на предвидените содржини. Што се однесува пак до односот помеѓу испитаниците македонци и албанци имаме наизменична поддршка со приближно иста разлика.

Кога станува збор за познавањето на капиталните уметнички дела значајна разлика во поддршката од 14,41% до 22,36% постои помеѓу женските во однос на машките испитаници. Високата разлика во корист на

женските испитаници сметаме дека најверојатно се јавува како резултат на поголемиот афинитет кон читање и креативниот пристап при анализата на прочитаното.

Нешто помала разлика од 3,33% до 12.50% во поддршката имаме во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Сметаме дека ваквата разлика е резултат на поголемото внимание кое им се посветува на општообразовните содржини во рамки на гимназиското образование како и поголем ангажман во насока стимулација и поддржување на креативноста.

И покрај изедначената поддршка сепак мала разлика постои во корист на испитаниците албанци која иако не е многу висока сепак укажува на поголемо внимание кое се посветува при анализата капиталните уметнички дела во рамки на наставата.

Во однос на свеста за националното културно наследство и неговото место во светот во многу случаи имаме изедначена разлика во поддршката помеѓу испитуваните категории. Сепак, мала предност постои во корист на женските испитаници, која сметаме дека го покажува повисокото ниво на свест за вредноста и значењето на сопствената култура и нејзиното место во светското културно наследство кое што е предуслов за позитивен став кон другите луѓе и нивната култура

Исто така предност во поддршката имаме и во корист на испитаниците албанци која ни покажува дека тие се поупатени на кој начин се негува националното културно богатство и како тие како поединци можат да помогнат.

Предноста од страна на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта сметаме дека е резултат на поголемата информираност на учениците за начинот на планирање, развој и организирано управување со националното културно богатство.

Во поглед на европското културно наследство и неговото место во светот разлика во поддршката од 6,42% до 23,90% имаме во корист на женските испитаници во однос на машките. Повисоката поддршка од страна

на женските испитаници покажува дека тие се поподготвени за соработка и поврзување на општествено културна основа.

Исто така разлика во поддршката од 8,75% до 16,25% имаме во корист на испитаниците албанци во однос на македонци. Сметаме дека разликата во поддршката ни укажува дека тие се поотворени кон можностите за збогатување на сопствената култура.

Разлика од 5,83% до 14,17% имаме во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Оваа разлика ни укажува дека испитаниците од гимназија се позапознаени со ваквите содржини во рамки на наставата.

До информации за степенот на развој на **вештините** потребни за клучната компетенција културно изразување дојдовме врз основа на анализа на одговорите на второто, седмото и осмото прашање.

Во однос на способноста за уметничко самоизразување имаме многу изедначена поддршка помеѓу различните категории на испитаници. Мала разлика во поддршката постои во корист на женските испитаници во однос на машките. Ваквата разлика сметаме дека се јавува како резултат на поизразената желба за индивидуално самоостварување.

Исто така разлика во поддршката имаме и во корист на испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта. Оваа разлика претставува показател за влијанието на авторитетот на наставниците врз самодовербата на учениците.

Поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци е идентична во рамки на сите понудени тврдења.

И кога станува збор за способноста за промоција на сопственото уметничко остварување немаме многу високи разлики во поддршката помеѓу испитуваните категории. Сепак нешто повисока поддршка за понудените тврдења имаме во корист на женските испитаници, испитаниците албанци и испитаниците од стручните училишта. Сметаме дека ваквата поддршка е показател за нивната иницијативност, упорност и посветеност во реализацијата на сопствената идеја.

Во поглед на способноста за препознавање и остварување на економските можности од културната дејност и покрај релативно ниската поддршка за понудените тврдења што укажува на недоволната информираност на испитаниците за оваа проблематика, сепак се забележува разлика во корист на женските испитаници, испитаниците албанци и испитаниците од гимназија. Сметаме дека ваквата поддршка ни укажува дека е потребен посериозен ангажман и од страна на наставниците, но и од локалната заедница со оглед на тоа што остварувањето на економските можности од културната дејност може да биде добар избор за нечија професија.

До сознанија за степенот на развој на ставовите значајни за клучната компетенција културно изразување дојдовме врз основа на анализата на резултатите од шестото и деветтото прашање.

Кога станува збор за подготвеноста за негување на естетските својства низ постојан интерес за културниот живот врз основа на анализираните резултати не можеме да бидеме задоволни од поддршката презентирана од страна на испитаниците. Разликата во поддршката во корист на испитаниците македонци сметаме дека се должи на поголемиот ентузијазам и желба за реализирање на својот афинитет во одредена културно-уметничка област. Додека пак повисоката поддршка пак во корист на испитаниците од гимназија сметаме дека е резултат на мотивацијата од страна на наставниците кои и самите се членови на културно-уметнички здруженија.

И покрај предноста во корист на испитаниците македонци и испитаниците од гимназија, сепак останува фактот дека училиштето не создава доволно можности за активно вклучување на младите во културно уметничките здруженија.

Во однос на ставот кон различното културно изразување немеме високи разлики во поддршката помеѓу испитуваните категории. Повисоката поддршка од страна на женските испитаници сметаме дека е резултат на нивната свест за значењето на културните дела во однос на општествените

вредности, идеи, знаење и моќ. Разликата пак во корист на испитаниците македонци укажува на поголемото разбирање за важноста на различните форми на културно изразување и развивањето на естетскиот вкус. Додека пак, повисоката поддршка од страна на испитаниците од гимназија ја покажува нивната поголема подготвеност за реализација на сопствените креативни идеи.

Заклучок

Врз основа на презентираниите резултати можеме да дојдеме до констатација дека учениците од средните училишта недоволно ја почитуваат важноста од креативното изразување на идеи, искуства и емоции во цела низа на медиуми, со што поставената хипотеза се отфрла.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу испитуваните категории може да се каже дека во однос на полот на испитаниците постои разлика во корист на испитаниците од женски пол во рамки на трите компоненти: знаења, вештини и ставови на клучната компетенција културно изразување, што значи дека клучната компетенција културно изразување е во директна зависност од полот на учениците, со што поставената хипотеза се прифаќа.

Во однос на поддршката помеѓу испитаниците македонци и албанци во рамки на компонентите знаења и вештини испитаниците албанци имаат повисоки резултати, додека пак кај компонентата ставови повисоки резултати имаат испитаниците македонци, што значи дека не постои разлика во развиеноста на компетенцијата културно изразување помеѓу учениците кои следат настава на македонски и албански наставен јазик, со што поставената хипотеза се отфрла.

Кај односот помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта постои разлика во корист на испитаниците од гимназија во рамки на сите три компоненти: знаења, вештини и ставови на клучната компетенција културно изразување, што значи дека клучната компетенција културно изразување е поразвиена кај учениците од гимназија во однос на учениците од средните стручни училишта, со што поставената хипотеза се прифаќа.

7. Анализа на резултатите од прашалникот за наставници

Во рамки на истражувањето испитани се вкупно 80 наставници, по 20 од секое од четирите средни училишта во кои е реализирано истражувањето и тоа 40 наставници кои предаваат на македонски наставен јазик и 40 наставници кои предаваат на албански наставен јазик. Што се однесува на половата структура вкупно 30 се од машки, а 50 се од женски пол.

Прашањата во прашалникот за наставниците воглавно се фокусираат на испитување на ставовите на наставниците во врска со нивната подготвеност, мотивираност и обученост за стимулација на клучните компетенции за доживотно учење.

За појасна обработка прашањата ќе ги групираме токму според горенаведените категории. Така на пример **подготвеноста** на наставниците за стимулирање на развојот на клучните компетенции за доживотно учење ќе ја проценуваме врз основа на нивната поддршка за тврдењата понудени како одговор за следниве прашања: „Според Вас каков е ставот на учениците во врска со учењето воопшто?, Што ги мотивира учениците за учење?, и Колку и како соработувате со колегите?“.

Мотивираноста на наставниците ќе ја проценуваме врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор за следниве прашања: „Што најмногу Ви се допаѓа од работата што ја работите?, Како оценувате?, и На кој начин Вие ги мотивирате учениците за вклучување во процесите на доживотно учење?“.

Обученоста на наставниците ќе ја проценуваме врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор за следниве прашања: „Колку вашето училиште ја поттикнува иновативноста на наставниците?, Што мислите за проектите кои се реализираат во образованието? и Што мислите за постојаното стручно усовршување на наставниците?“.

7.1. Според Вас каков е ставот на учениците во врска со учењето воопшто?

Како што може да се забележи (види: прилог 7, табела 1), поголема прифатеност од страна на наставниците има четвртото тврдење чија што аритметичка средина која изнесува 3,19 е значително повисока во однос на аритметичките средини на останатите тврдења чии аритметички средини изнесуваат 2,33 и 2,44.

Сепак, највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „она што учениците ќе го научат ќе им користи за подобро снаоѓање во секојдневниот живот“ кое во категоријата „воглавно е така“ е поддржано од страна на 45,00% од наставниците, додека пак во категоријата „целосно е така“ е поддржано од страна на 38,75% од наставниците. Што се однесува до полот на наставниците, најголем процент од жените 52,00% ова тврдење го поддржале во категоријата „воглавно е така“, додека најголем процент од мажите 50,00% ова тврдење го поддржале во категоријата „целосно е така“.

Во однос на поддршката по училишта 50,00% од наставниците од гимназија и од економско училиште ова тврдење го поддржале во категоријата „воглавно е така“, додека 50,00% од наставниците од земјоделско училиште ова тврдење го поддржале во категоријата „целосно е така“. Што се однесува пак до работното искуство на наставниците, највисок процент од наставниците 71,43% со работно искуство од 16-20 години ова тврдење го поддржуваат во категоријата „воглавно е така“, додека 45,45% од наставниците со работно искуство 11-15 години највисока поддршка дале во категоријата „целосно е така“. Што се однесува пак до поддршката според видовите на предмети кои ги предаваат, највисока поддршка од 60,00% ова тврдење има во категоријата „воглавно е така“ од страна на наставниците по практична настава, додека во категоријата „целосно е така“ највисока поддршка од 47,06% има од страна на наставниците кои предаваат општостручни предмети.

Тврдењето „со учењето учениците само ги зголемуваат информациите кои ги знаат“, највисока поддршка од 41,25% има во категоријата „воглавно

не е така“, интересен е податокот што приближно ист процент од 40,00% од наставниците ова тврдење го поддржуваат во категоријата „воглавно е така“. Што се однесува пак до односот мажи - жени поддршката во категоријата „воглавно не е така“ е приближно изедначена, поголема разлика во поддршката има во категоријата „воглавно е така“ каде односот е 46,67% мажи и 36,00% жени. Што се однесува пак до односот помеѓу наставниците македонци и наставниците албанци поддршката во категоријата „воглавно не е така“ е приближно изедначена, додека во категоријата „воглавно е така“ постои поголема разлика во поддршката помеѓу наставниците македонци 50,00% и наставниците албанци 30,00%.

Што се однесува пак до поддршката по училишта највисока поддршка од 55,00% во категоријата „воглавно не е така“ ова тврдење има од страна на наставниците од средното економско училиште, додека во категоријата „воглавно е така“ повисока поддршка од 45,00% дале наставниците од медицинско и земјоделско училиште во однос на поддршката од 35,00% од страна на наставниците од гимназија и економско училиште. Што се однесува до работното искуство на наставниците, највисока поддршка од 54,55% во категоријата „воглавно не е така“ ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство од 11-15 години, додека во категоријата „воглавно е така“ највисока поддршка од 66,67% има од страна на наставниците со работно искуство од 21-25 години. Што се однесува пак до видот на наставни предмети кои ги предаваат највисока поддршка од 60,00% во категоријата „воглавно не е така“ ова тврдење има од страна на наставниците по практична настава, додека во категоријата „воглавно е така“ ова тврдење највисока поддршка од 58,82% има од страна на наставниците од општостручните предмети.

Тврдењето „времето поминато во учење го сметаат за изгубено време“, највисока поддршка од 36,25% има во категоријата „воглавно е така“, приближно иста поддршка ова тврдење има и во категоријата „воглавно не е така“ каде што е поддржано од страна на 33,75% од наставниците. Што се однесува пак до односот мажи - жени, врз основа на податоците се забележува дека поддршката од страна на наставниците жени е идентична за двете тврдења и изнесува 38,00%, додека пак 26,67% од мажите ова

тврдење го поддржуваат во категоријата „воглавно не е така“, а 33,33% во категоријата „воглавно е така“.

Што се однесува пак до односот наставници македонци и наставници албанци повисока разлика во поддршката има во категоријата „воглавно не е така“, каде односот е наставници македонци 40,00% - наставници албанци 27,50%, додека во категоријата „воглавно е така“ поддршката е приближно идентична. Што се однесува пак до поддршката помеѓу наставниците од четирите испитувани училишта највисока поддршка од 45,00% во категоријата „воглавно не е така“ имаме од страна на наставниците од медицинско училиште, додека во категоријата „воглавно е така“ највисока поддршка од 50,00% имаме од страна на наставниците од економско училиште.

Што се однесува пак до поддршката според работното искуство на наставниците, највисока поддршка од 50,00% во категоријата „воглавно не е така“ ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство од 6-10 години како и од страна на наставниците со работно искуство над 26 години. Што се однесува пак до поддршката во однос на видовите на предмети кои ги предаваат највисока поддршка од 47,06% во категоријата „воглавно не е така“ дале наставниците по општостручните предмети, додека највисока поддршка од 41,18% во категоријата „воглавно е така“ дале наставниците по посебностручните предмети.

Тврдењето „учењето престанува во моментот кога учениците ќе завршат со образованието“ нема јасно изразена поддршка. Имено идентичен процент на испитани наставници 30,00% го поддржале и во категоријата „воопшто не е така“ и во категоријата „воглавно е така“.

Коментар:

Промените во образованието, но и во општеството во целина условуваат промени и во работата на наставниците, при што покрај пренесување на основните знаења тие треба да им помогнат на учениците да станат потполно самостојни во стекнувањето на клучните компетенции за доживотно учење.

Врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор на прашањето: „Според Вас каков е ставот на учениците во врска со учењето воопшто?“, доаѓаме до констатација, дека во однос на полот на наставниците, видот

на средно училиште како и во однос на видовите на предмети кои ги предаваат немаме јасно изразена разлика во поддршката помеѓу различните категории на испитаници.

Повисока разлика во поддршката имаме помеѓу наставниците албанци во однос на македонци, што укажува на тоа дека оваа категорија на наставници имаат попозитивен став во однос на учењето на учениците. Сметаме дека ваквата поддршка претставува резултат на поголемата доверба на оваа категорија на наставници во капацитетите на учениците и во нивната подготвеност за активно инвестирање во своето образование.

Во поглед на работното искуство на наставниците најпозитивен став во однос на учењето на учениците имаат наставниците со работно искуство од 11-15 години. Сметаме дека ваквата поддршка е резултат на нивната поголема подготвеност за соработнички и конструктивен пристап кон учењето како и вложувањето на повеќе време во мотивирање на учениците.

7.2. Што ги мотивира учениците за учење?

Како што може да се забележи (види: прилог 7, табела 2), највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „учениците се мотивирани да учат за да се запишат на саканиот факултет“ кое во категоријата „воглавно е така“ е поддржано од страна на највисок процент 57,50% од наставниците. Што се однесува пак до испитуваните категории поголема поддршка ова тврдење во категоријата „воглавно е така“ има од страна на женските наставници 66,00% во однос на машките 43,33% и наставниците македонци 65,00% во однос на албанци 50,00%.

Што се однесува пак до споредбата по училишта највисока поддршка во категоријата „воглавно е така“ од 75,00% ова тврдење има од страна на наставниците од гимназија, додека според работното искуство најмногу го поддржале наставниците со работно искуство од 6-10 години. Во однос на видот на предмети кои ги предаваат највисока поддршка од 76,47% во категоријата „воглавно е така“ ова тврдење има од страна на наставниците кои предаваат општостручни предмети.

Тврдењето „учениците сакаат да станат стручни во работата која ќе ја работат“, највисока поддршка има во категоријата „воглавно е така“ каде што е поддржано од страна на 51,25% од наставниците. Поддршката за ова тврдење во истата категорија е приближно иста помеѓу наставниците жени 52,00% и мажи 50,00%, како и помеѓу наставниците македонци 52,50% и албанци 50,00%. Што се однесува пак до споредбата по училишта највисока поддршка во категоријата „воглавно е така“ ова тврдење има од страна на наставниците од средното медицинско училиште 75,00%. Според работното искуство најмногу го поддржале наставниците со работно искуство од 21-25 години, додека пак според видот на предмети кои ги предаваат највисока поддршка од 60,00% ова тврдење има од страна на наставниците по практична настава.

Идентична поддршка од 51,25% во категоријата „воглавно е така“ има и тврдењето „учениците учат затоа што нивните родители инсистираат на тоа“. Поддршката за ова тврдење е приближно изедначена помеѓу наставниците жени 52,50% во однос на мажи 50,00%, додека помеѓу наставниците македонци 55,00% во однос на албанци 47,50% постои мала разлика во поддршката. По однос на училиштата, наставниците од стручните училишта во категоријата „воглавно е така“ ова тврдење го поддржале во поголем процент 55,00% од наставниците од гимназија 40,00%. Во однос на работното искуство на наставниците највисока поддршка од 71,43% ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство од 16-20 години, додека пак според видот на предмети кои ги предаваат највисока поддршка дале наставниците по општообразовните предмети 56,10%.

Најниска поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „учениците учат само за оценки“ кое во категоријата „воглавно е така“ е поддржано од страна на 46,25% од наставниците. Мала разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу наставниците жени 48,00% во однос на мажи 43,33%. додека пак помеѓу наставниците македонци 57,50% во однос на албанци 35,00% постои поголема разлика во поддршката.

Што се однесува пак до поддршката според видот на училишта, во категоријата „воглавно е така“ највисока поддршка ова тврдење има од страна на наставниците од медицинско училиште 70,00%, додека 50,00% од

наставниците од гимназија го поддржале ова тврдење. Според работното искуство на наставниците највисока поддршка од 65,00% ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство од 6-10 години. Додека пак според видот на предметот што го предаваат ова тврдење најмногу е поддржано од страна на наставниците по практична настава 60,00%.

Коментар:

Од наставниците с повеќе се очекува да бидат способни да ги подготват учениците за општеството и економијата во кои од нив ќе се очекува да бидат самостојни и мотивирани за доживотно учење. Согласно тоа секој наставник треба да има одредени сознанија кои се однесуваат на личноста на учениците кои ги поддучуваат.

Од големо значење во овие рамки е мотивацијата на учениците т.е. дали тие учат за да ги задоволат сопствените мотиви и амбиции или учат затоа што некој друг најчесто нивните родители инсистираат на тоа. Овие информации се од големо значење за наставниците.

Повисоката поддршка за ова тврдење од страна на наставниците мажи во однос на наставниците жени ни укажува дека тие се поуспешни во пронаоѓањето на адекватен пристап кој ќе овозможи задоволување на амбициите на учениците или корегирање на одредени „погрешни“ мотиви.

Иста ситуација имаме и во корист на наставниците албанци во однос на македонци. Сметаме дека ваквата поддршка е резултат на нивната поголема умешност во поттикнување на внатрешната мотивација кај учениците која се јавува како последица од внатрешното задоволство од успешно завршената работа.

Во поглед на видовите на училишта повисока поддршка имаме од страна на стручните училишта во однос на гимназија. Сметаме дека повисоката поддршка од страна на оваа категорија на наставници се должи на пониските очекувања што ги имаат од страна на учениците.

Во поглед на работното искуство највисока поддршка имаме од страна на наставниците со работно искуство од 6-10 години. Сметаме дека ваквата поддршка претставува резултат на нивниот ентузијазам и време кое им го посветуваат на учениците.

Што се однесува пак до видовите на предмети кои ги предаваат највисока поддршка за тврдењата понудени како одговор на ова прашање дале наставниците кои предаваат општостручни предмети. Нивната поддршка укажува на континуитет во работата кој доведува до поголема мотивација за учење кај учениците.

7.3. Колку и како соработувате со колегите?

Како што може да се забележи (види: прилог 7, табела 6), поголема прифатеност од страна на испитаниците има второто и третото тврдење чија што аритметичка средина која изнесува 3,35 односно 3,30 е повисока во однос на аритметичките средини на останатите две тврдења кои изнесуваат 2,81 и 2,45.

Имено, од тврдењата понудени како одговор на ова прашање, највисока поддршка од страна на 68,75% од наставниците во категоријата „делумно се согласувам“ има тврдењето „често предлагам активности и ги поттикнувам другите да работат“. Мала разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу машките 73,33% во однос на женските наставници 66,00%, додека помеѓу наставниците македонци 70,00% и албанци 67,50% поддршката е приближно изедначена. Што се однесува пак до поддршката по училишта ова тврдење во категоријата „делумно се согласувам“ најмногу е поддржано од страна на наставниците од средното медицинско училиште 80,00%, додека наставниците во гимназија ова тврдење го поддржале со 55,00%. Што се однесува пак до работното искуство на наставниците ова тврдење во категоријата „делумно се согласувам“ е апсолутно поддржано со 100,00% од страна на наставниците со работно искуство од 21-25 години. Додека пак во однос на видот на предметот што го предаваат апсолутна поддршка од 100,00% ова тврдење има од страна на наставниците по практична настава.

Тврдењето „со задоволство учествувам во активностите кои ги предложиле другите колеги“, највисока поддршка има во категоријата „делумно се согласувам“ каде што е поддржано од страна на 56,25% од наставниците. Поголема разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 62,00% во однос на машките 46,67% наставници, но поголем процент од мажите 46,67% во однос на жените 36,00% „целосно се согласуваат“ со ова тврдење. Мала разлика во поддршката за ова тврдење во категоријата „делумно се согласувам“ постои помеѓу наставниците македонци 60,00% во однос на албанци 52,50%.

Што се однесува пак до видот на училишта ова тврдење најмногу е поддржано од страна на наставниците од гимназија со 65,00%, додека пак од

страна на наставниците од стручните училишта ова тврдење е поддржано од 50,00% - 55,00% од наставниците. Според работното искуство идентична поддршка од 75,00% имаме од страна на наставниците со работно искуство од 6-10 години како и наставниците со работно искуство над 26 години. Во однос на видот на предмети кои ги предаваат ова тврдење во категоријата „делумно се согласувам“ најмногу со 63,41% е поддржано од страна на наставниците кои предаваат општообразовни предмети.

Тврдењето „обично знам кога е подобро да работам сам, а кога тимски“, во категоријата „делумно се согласувам“ е поддржано од страна на 51,25% од наставниците. Поддршката за ова тврдење помеѓу женските 52,00% и машките 50,00% наставници е приближно изедначена, додека пак мала разлика во поддршката постои помеѓу наставниците македонци 55,00% во однос на албанци 47.50%.

Според видот на училишта ова тврдење највисока поддршка има во категоријата „делумно се согласувам“, каде што од страна на наставниците од гимназија е поддржано со 70,00% во однос на стручните училишта кои го поддржуваат од 40,00% - 50,00%. Според работното искуство најголем процент од наставниците 63,64% со работно искуство од 11-16 години го поддржуваат ова тврдење. Додека пак според видот на предмети кои ги предаваат ова тврдење во категоријата „делумно се согласувам“ најмногу е поддржано од страна на наставниците по општообразовните предмети 63,41%.

Тврдењето „во заедничките активности обично иницијативата им ја препуштам на другите“, највисока поддршка од 53,75% има во категоријата „делумно не се согласувам“. Разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу наставниците мажи 58,00% во однос на жени 46,67% и наставниците македонци 62,00% во однос на албанци 45,00%. Што се однесува пак до поддршката по училишта ова тврдење во категоријата „делумно не се согласувам“ најмногу е поддржано од страна на наставниците од гимназија 65,00% во однос на стручните училишта каде што е поддржано од страна на 45,00% - 60,00% од наставниците. Кога станува збор за работното искуство ова тврдење во категоријата „делумно не се согласувам“ најмногу е поддржано со 75,86% од страна на наставниците со работно искуство под 5

години и 75,00% од страна на наставниците со работно искуство над 26 години. Додека пак според видот на предмети кои ги предаваат ова тврдење најмногу е поддржано со 64,71% од страна на наставниците по посебностручните предмети.

Коментар:

На подучувањето денес се гледа како на интелектуална активност во која наставниците ги анализираат своите искуства и врз основа на тоа доаѓаат до нови сознанија. Тврдењата понудени како одговор на прашањето „колку и како соработувате со колегите?“ ни укажуваат на одредени квалитети на личноста на нашите наставници.

Врз основа на поддршката од страна на наставниците доаѓаме до констатација дека наставниците мажи се поподготвени на соработка во однос на наставниците жени. Сметаме дека повисоката поддршка се јавува како резултат на поголемата флексибилност и адаптивност на наставниците мажи.

Помеѓу наставниците македонци и албанци имаме приближно изедначена поддршка за тврдењата понудени како одговор на ова прашање.

Што се однесува пак до разликите во поглед на видот на училишта можеме да истакнеме дека поголема поддршка за тврдењата понудени како одговор на ова прашање имаме од страна на наставниците од гимназија во однос на стручните училишта, што укажува на нивната поголема креативност и иновативност.

Во однос пак на работното искуство, највисока подготвеност за соработка покажале наставниците со работно искуство од 21-25 години. Сметаме дека ваквата поддршка е резултат на поголемата самодоверба и особено способноста за тимска работа, карактеристики и квалитети на личноста на наставникот од исклучително значење за успешноста на современата настава.

Во однос на видот на предметите кои ги предаваат највисока поддршка имаме од страна на наставниците кои предаваат општостручни предмети што укажува на нивна поголема подготвеност за иницијатива, толеранција и реална проценка на состојбите кои се од големо значење за квалитетна соработка помеѓу наставниците.

7.4. Мотивираноста на наставниците за понатамошно учење ќе ја проценуваме врз основа на неколку прашања. Едно од тие е и прашањето „Што најмногу ви се допаѓа од работата што ја работите?“.

Како што може да се забележи (види: прилог 7, табела 5), највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „најмногу ги сакам оние активности каде што постојат точно определени правила како треба да се работи“ кое највисока поддршка од 56,25% има во категоријата „делумно се согласувам“. Разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу наставниците мажи 63,33% во однос на жени 52,00%.

Поддршката помеѓу наставниците албанци 57,50% во однос на македонци 55,00% е приближно изедначена. Што се однесува пак до поддршката по училишта, наставниците од гимназија и од земјоделско училиште дале идентична поддршка за ова тврдење 65,00%, наставниците од медицина ова тврдење го поддржале со 60,00%, додека пак наставниците од земјоделско училиште ова тврдење го поддржале со 35,00%. Во однос на работното искуство највисока поддршка од 75,00% ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство од 6-10 години.

Според видовите на предмети кои ги предаваат имаме идентична поддршка од 58,82% од страна на наставниците по општообразовните, општрочничните и посебностручните предмети, единствено пониска поддршка од 20,00% имаме од страна на наставниците по практична настава.

Тврдењето „сакам кога имам можност да ги реализирам сопствените идеи“, највисока поддршка од 50,00% има во категоријата „делумно се согласувам“. Значајна разлика во поддршката за ова тврдење во категоријата „делумно се согласувам“ има помеѓу наставниците жени 56,00% во однос на мажи 40,00%, но мажите 53,33% во многу повисок процент од жените 34,00% ова тврдење го поддржуваат во категоријата „целосно се согласувам“. Разлика постои и помеѓу наставниците албанци 55,00% и македонци 45,00%. Што се однесува пак до поддршката по училишта

највисока поддршка по 60,00% ова тврдење има од страна на наставниците од средното медицинско и средното економско училиште, додека пак наставниците од гимназија ова тврдење го поддржале со 35,00%, а од земјоделско училиште со 45,00%. Во однос на работното искуство највисока поддршка од 66,67% ова тврдење има во категоријата „делумно се согласувам“ од страна на наставниците со работно искуство од 21-25 години. Додека пак највисока поддршка во однос на видот на предмети кои ги предаваат ова тврдење има од страна на наставниците по практична настава 80,00%.

Идентична поддршка од 50,00% како и во претходното тврдење во категоријата „делумно се согласувам“ има и тврдењето „во работата која ја работам најмногу ми се допаѓа тоа што постојано можам да научам нешто ново“. Поддршката за ова тврдење во категоријата „делумно се согласувам“ е идентична и изнесува 50,00% и за наставниците мажи и жени. Мала разлика во поддршката за ова тврдење во категоријата „делумно се согласувам“ има помеѓу наставниците македонци 52,50% во однос на албанци 47,50%, но наставниците албанци 40,00% ова тврдење во поголем процент го поддржале во категоријата „целосно се согласувам“ во однос на наставниците македонци 32,50%.

Што се однесува пак до поддршката во однос на видовите на училишта во категоријата „делумно се согласувам“ таа е идентична и изнесува 65,00% кај наставниците од гимназија и од медицинско училиште, додека поддршката од страна на наставниците од земјоделско училиште изнесува 45,00%, а од економско само 25,00%, но наставниците од економско дале највисока поддршка за ова тврдење 50,00% во категоријата „целосно се согласувам“. Што се однесува пак до поддршката за ова тврдење во однос на работното искуство на наставниците, може да се истакне дека највисока поддршка од 85,71% ова тврдење има во категоријата „делумно се согласувам“ од страна на наставниците со работно искуство од 16-20 години. Што се однесува пак до поддршката според видот на предмети кои ги предаваат највисока поддршка од 53,66% ова тврдење има од страна на наставниците по општообразовните предмети.

Тврдењето „од работата што ја работам најмногу ми се допаѓа тоа што е сигурна и има редовна плата“ нема јасно изразена поддршка, имено

33,75% од наставниците се изјасниле за категоријата „делумно не се согласувам“, а 32,50% се изјасниле за категоријата „делумно се согласувам“.

Коментар:

Современата поставеност на системот за образование бара наставници кои ќе бидат во состојба да ги прифатат промените односно да го прифатат концептот на доживотно учење. За таа цел во рамки на овој прашалник врз основа на поддршката за понудените тврдења ние сакавме да видиме дали кај нашите наставници постои подготвеност и мотивираност за следење на современите текови во воспитно образовниот процес т.е колку тие се задоволни со одредени правила кои им гарантираат сигурност, а колку се подготвени самите да се впуштат во реализација на одредени идеи кои нудат можност секогаш да се научи по нешто ново.

Врз основа на поддршката за понудените тврдења можеме да констатираме дека не постои разлика во подготвеноста и мотивираноста за следење на современите текови во воспитно образовниот процес помеѓу наставниците мажи и жени. Иста ситуација имаме и кај односот помеѓу наставниците македонци и албанци. Во поглед на односот помеѓу наставниците од гимназија во однос на стручните училишта исто така имаме изедначена поддршка.

Во однос на работното искуство на наставниците и покрај тоа што имаме релативно изедначена поддршка сепак мала разлика во поддршката имаме во корист на наставниците со работно искуство од 5-10 и од 16-20 години. Сметаме дека оваа предност ни укажува на поголемата флексибилност и подготвеност во секој момент од работниот век да се усвојуваат нови знаења.

Во поглед на видовите на предмети кои ги предаваат највисока поддршка за понудените тврдења имаме од страна на наставниците по практична настава. Сметаме дека ваквата поддршка се јавува како резултат на нивните педагошки вештини и ставови со кои можат да им помогнат на учениците да го реализираат својот потенцијал.

7.5. Како оценувате?

Како што може да се забележи (види: прилог 7, табела 4), и покрај високата поддршка која укажува на висок степен на прифатеност на понудените тврдења чиј што показател е и аритметичката средина која за

сите понудени тврдења е над 3, за првото 3,44, за второто 3,58 и за третото 3,61, сепак нешто помала прифатеност од останатите има четвртото тврдење чија аритметичка средина изнесува 3.09.

Имено, највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „при оценувањето го земам предвид целокупното залагање на учениците“ кое во категоријата „секогаш“ е поддржано од страна на 62,50% од наставниците. Разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу наставниците жени 66,00% во однос на мажи 56,67%, а нешто помала е разликата помеѓу наставниците албанци 65,00% во однос на македонци 60,00%.

Во однос на видот на средно училиште ова тврдење најмногу е поддржано од страна на наставниците од медицинското училиште 75,00%. Додека наставниците од гимназија ова тврдење го поддржале со 60,00%. Во однос на работното искуство ова тврдење највисока поддршка од 82,76% има од страна на наставниците кои имаат работно искуство помалку од 5 години. Што се однесува пак до видот на предмети кои ги предаваат највисока поддршка за ова тврдење во категоријата „секогаш“ дале наставниците кои предаваат општостручни предмети.

Тврдењето „при оценувањето сите ученици добиваат оценки кои ги заслужуваат“ во категоријата „секогаш“ е поддржано од страна на 58,75% од наставниците. Разлика во поддршката за ова тврдење постои помеѓу женските 62,00% во однос на машките 53,33% наставници и наставниците албанци 65,00% во однос на македонци 52,50%. Во однос на видовите на училишта идентична поддршка ова тврдење има од страна на наставниците од гимназија и од медицинско училиште по 65,00%, наставниците од економско училиште ова тврдење го поддржуваат со 60,00%, додека пак наставниците од земјоделско училиште со 45,00%. Во однос на работното искуство највисока поддршка од 79,31% ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство помалку од 5 години. Во однос на видот на предмети ова тврдење во најголем процент 64,71% го поддржале наставниците по општостручните предмети.

Тврдењето „на учениците секогаш им образложувам зошто ја добиле таа оценка“ во категоријата „секогаш“ е поддржано од страна на 52,50% од

наставниците. Позначителна разлика во поддршката за ова тврдење во категоријата „секогаш“ постои помеѓу женските 62,00% во однос на машките 36,67% наставници, но машките наставници 56,67% во однос на женските 30,00% повисока поддршка за ова тврдење дале во категоријата „често“. Иста ситуација имаме и помеѓу наставниците македонци во однос на албанци, при што поддршката во категоријата „секогаш“ изнесува наставници македонци 65,00% - наставници албанци 40,00%, додека пак во категоријата „често“ односот е наставници албанци 50,00% - наставници македонци 30,00%. Во однос на видовите на училишта, највисока поддршка за ова тврдење дале наставниците од економско училиште 70,00%, додека пак наставниците од гимназија ова тврдење во категоријата „секогаш“ го поддржале со 35,00%. Што се однесува пак до работното искуство на наставниците највисока поддршка од 72,73% ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство од 11-15 години. Додека пак според видовите на предмети кои ги предаваат ова тврдење најмногу го поддржале наставниците кои предаваат општостручни предмети 70,59%.

Тврдењето „ги охрабрувам учениците сами да ја оценуваат својата работа“ највисока поддршка од 62,50% има во категоријата „често“, додека пак во категоријата „секогаш“ ова тврдење е поддржано од страна на 23,75% од наставниците. Приближно иста поддршка за ова тврдење дале наставниците мажи 63,33% и жени 62,00%. Повисока разлика во поддршката во категоријата „често“ постои помеѓу наставниците македонци 72,50% во однос на албанци 52,50%, но наставниците албанци 32,50% ова тврдење во повисок процент во однос на наставниците македонци 15,00% го поддржуваат во категоријата „секогаш“. Во однос на средните училишта највисока поддршка од 70,00% дале наставниците од економско и земјоделско училиште, додека пак кај наставниците од гимназија поддршката изнесува 60,00%. Во однос на работното искуство највисока поддршка од 85,71% ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство од 16-20 години.

Според видовите на предмети кои ги предаваат највисока поддршка од 82,35% за ова тврдење во категоријата „често“ дале наставниците кои ги предаваат посебностручните предмети.

Коментар:

Во рамки на современата организација на наставата, покрај осовременувањето на наставните методи и форми, оценувањето на успехот на учениците е несомнено една од компонентите која исто така ќе треба да се промени. Меѓу другото таа промена е предизвикана и од фактот што кај новите генерации на ученици кои растат со интернетот поради пристапот кон голем број на информации учењето се менува од темел.

При тоа со оглед на фактот што не знаеме колку се веродостојни големите количини на информации кои се наоѓаат на интернет учениците ќе мора да бидат оспособени самостојно да ги структурираат информациите и да ги вреднуваат според релевантноста. Компетенцискиот пристап во образовниот процес освен знаењата го поттикнува и развојот на вештините и ставовите кај учениците. Токму поради тоа прашањето за вреднувањето на образовните излези се наметнува како еден од предизвиците со кои ќе треба да се справат наставниците.

Тврдењата понудени како одговор на ова прашање претставуваат обид да видиме како наставниците гледаат на оценувањето и колку се подготвени да го унапредат овој процес.

Врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор на прашањето: „Како оценувате?“ можеме да констатираме предност во корист на наставниците жени во однос на мажи. Со оглед на фактот што преку оценувањето наставниците добиваат повратна информација за својата наставна работа, разликата во поддршката во корист на наставниците жени сметаме дека е резултат на нивната поголема отвореност кон добивањето на повратна информација која можат да ја искористат во насока на евентуално подобрување на својата работа.

Мала разлика во овој контекст постои и во корист на наставниците албанци во однос на македонци, што укажува на тоа дека оваа категорија на наставници се поуспешни во проценката на педагошките, психолошките и социјалните импликации на оценувањето, што им овозможува подобра проценка на ангажирањето на учениците во реализацијата на училишните барања.

Што се однесува пак до видот на училишта, кај наставниците од стручните училишта се забележува поголема подготвеност за унапредување на процесот на оценување во однос на наставниците од гимназија. Ваквата поддршка укажува дека оваа категорија на наставници се поподготвени да разговараат со учениците за оценувањето т.е. јавно да ја образложат дадената проценка што позитивно влијае врз мотивацијата на учениците за понатамошно учење.

Во поглед на работното искуство на наставниците највисока поддршка имаме од страна на наставниците со работно искуство под 5 години како и наставниците со работно искуство од 11 до 15 години. Сметаме дека поддршката од страна на наставниците со помало работно искуство е израз на интересот на оваа категорија на наставници за вреднувањето на постигањата на учениците што е актуелно прашање во последниве години.

Додека пак во однос на видовите на предмети кои ги предаваат највисока поддршка за тврдењата понудени како одговор на ова прашање дале наставниците по општостручните предмети, што ни покажува дека тие се поподготвени да ја преиспитаат својата пракса при оценувањето и да користат разновидни постапки за проценка на знаењето.

7.6. На кој начин Вие ги мотивирате учениците за вклучување во процесите на доживотно учење?

Како што може да се забележи (види: прилог 7, табела 3), сите понудени тврдења имаат релативно висока поддршка од страна на испитаниците. Показател за тоа е и аритметичката средина која за првото тврдење изнесува 3,34, второто 3,26, третото 3,45 и четвртото 3,26 што покажува висок степен на согласување на испитаниците со понудените тврдења.

Сепак, највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „правам обиди да го поврзам материјалот со нешто што им е интересно на учениците или го сакаат“ кое во категоријата „секогаш“ е поддржано од страна на 50,00% од наставниците. Идентична поддршка од 50,00% за ова тврдење дале и наставниците мажи и жени, како и наставниците македонци и албанци. Што се однесува пак до поддршката по училишта највисока поддршка од 65,00% во категоријата „секогаш“ ова тврдење има од страна на наставниците од средното медицинско училиште, додека пак 50,00% од наставниците од гимназија го поддржуваат ова тврдење. Во однос на работното искуство на наставниците највисока поддршка од 68,97% за ова тврдење искажале наставниците со работно искуство помалку од 5 години. Додека пак според видот на предмети кои ги

предаваат идентична поддршка од 58,82% ова тврдење има од страна на наставниците по општостручните и посебностручните предмети.

Тврдењето „на учениците им велам дека само доколку учат ќе можат да се запишат на саканиот факултет“ во категоријата „секогаш“ е поддржано од страна на 47,50% од наставниците. Повисока разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу женските наставници 52,00% во однос на машките 40,00% како и помеѓу наставниците албанци 57,50% во однос на македонци 37,50%. Ова тврдење во категоријата „секогаш“ најмногу е поддржано од страна на наставниците од средното економско училиште 70,00%, додека пак од страна на наставниците од гимназија поддршката изнесува 40,00%.

Во однос на работното искуство на наставниците највисока поддршка од 75,00% ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство над 26 години. Додека пак според на видот на предмети кои ги предаваат ова тврдење во најголем процент 53,66% е поддржано од страна на наставниците по општообразовните предмети.

Тврдењето „им велам дека тоа ќе им треба за работата за која се школуваат“ највисока поддршка има во категоријата „често“ во која е поддржано од страна на 52,50% од наставниците. Приближно еднаква поддршка ова тврдење има од страна на наставниците мажи 53,33% и жени 52,00%, додека разлика во поддршката има помеѓу наставниците албанци 57,50% во однос на македонци 47,50%.

Што се однесува пак до поддршката според видовите на училишта ова тврдење најмногу е поддржано од страна на наставниците од земјоделско училиште 60,00%, додека од страна на наставниците од гимназија ова тврдење е поддржано со 55,00%. Што се однесува пак до работното искуство на наставниците во категоријата „често“ највисока поддршка од 58,62% има од страна на наставниците со работно искуство помалку од 5 години. Додека пак во однос на видовите на предмети кои ги предаваат ова тврдење најмногу е поддржано од страна на наставниците по практична настава 80,00%.

Најниска поддршка од четирите тврдења понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „настојувам да им обрнам внимание на учениците на она што е најинтересно од содржината која што ја учат“ кое највисока поддршка од 47,50% има во категоријата „често“. Разлика во поддршката за

ова тврдење во категоријата „често“ имаме во корист на машките 53,33% во однос на женските наставници 44,00%, додека пак во категоријата „секогаш“ наставниците жени 50,00% повеќе го поддржале ова тврдење во однос на наставниците мажи 33,33%. Помеѓу наставниците македонци 50,00% и албанци 45,00% немаме голема разликата во поддршката.

Што се однесува пак до поддршката според видовите на училишта наставниците од сите три стручни училишта ова тврдење во категоријата „често“ го поддржале со 50,00% додека наставниците од гимназија со 40,00%. Наставниците од гимназија највисока поддршка за ова тврдење од 60,00% дале во категоријата „секогаш“.

Што се однесува пак до работното искуство на наставниците ова тврдење во категоријата „често“ во најголем процент 66,67% е поддржано од страна на наставниците со работно искуство од 21-25 години. Во однос на видот на предмети кои ги предават во категоријата „често“ највисока поддршка од 53,33% има од страна на наставниците по општообразовните предмети, додека пак во категоријата „секогаш“ ова тврдење највисока поддршка од 64,71% има од страна на наставниците по општостручните предмети.

Коментар:

Подготовката на учениците за вклучување во процесите на доживотно учење треба да започне во периодот додека тие се наоѓаат во рамките на формалниот образовен систем. Имено, новите медиуми со својата независност во просторот и времето и учениците и наставниците ги ставаат пред цела низа на потполно нови предизвици. Ваквата ситуација наметнува темелна промена во културата на учење и подучување во чие средиште е ученикот и процесот на учење кој не е ограничен единствено во рамки на училиштето и не завршува со крајот на формалното образование.

Со оглед на тоа што подготовката, но и сфаќањето на неопходноста од вклучувањето во процесите на доживотно учење се усвојува во периодот на редовното школување, врз основа на тврдењата понудени како одговор на прашањето „На кој начин Вие ги мотивирате учениците за вклучување во процесите на доживотно учење?“ ние се обидовме да дојдеме до сознанија дали наставниците се подготвени самоиницијативно да преземат активности во оваа насока.

Врз основа на поддршката за понудените тврдења можеме да дојдеме до

констатација дека мала предност во обидот на учениците да им се доближи неопходноста од вклучувањето во процесите на доживотно учење имаме во корист на женските наставници во однос на машките. Сметаме дека ваквата предност е резултат на тоа што наставниците жени се поуспешни о пронаоѓањето на ефикасни начини за развивање, поттикнување и одржување на љубопитноста кај учениците.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу наставниците македонци и албанци таа е приближно изедначена.

Кога станува збор за односот помеѓу видовите на училишта мала предност имаме во корист на наставниците од стручните училишта во однос на гимназија. Ваквата предност сметаме дека се должи на нивниот поголем успех во развивањето и одржувањето на работните навики кај учениците и мотивирање за работа со содржини кои им се тешки.

Додека пак кога станува збор за поддршката во однос на работното искуство на наставниците најголема подготвеност за мотивација на учениците за вклучување во процесите на доживотно учење имаме од страна на наставниците со работно искуство помалку од 5 години. Сметаме дека ваквата поддршка е резултат на нивната динамичност која влијае врз целокупната социо-емоционална и работна атмосфера во класот.

Во поглед на видовите на предмети кои ги предаваат највисока поддршка за тврдењата понудени како одговор на ова прашање имаме од страна на наставниците по општостручните предмети, кои со својата работа, начинот на пренесување на знаењата и со своето однесување кон учениците придонесуваат тие да развијат позитивен став кон конкретниот предмет и кон учењето воопшто.

7.7. Обученоста на наставниците ќе ја проучуваме врз основа на анализа на поддршката на наставниците за одговорите на следниве понудени прашања.

Едно од нив е и прашањето **„Колку Вашето училиште ја поттикнува иновативноста на наставниците?“**.

Како што може да се забележи (види: прилог 7, табела 8), највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „наставниците се охрабруваат да внесуваат нови методи на работа во наставата“ кое во категоријата „воглавно е така“ е поддржано од страна на 61,25% од наставниците. Поддршката за ова тврдење е приближно

еднаква помеѓу наставниците жени 62,00% и мажи 60,00%, но наставниците мажите 26,67% во поголем процент од жените 16,00% ова тврдење го поддржуваат во категоријата „целосно е така“. Слична ситуација имаме и со поддршката помеѓу наставниците македонци во однос на албанци, имено во категоријата „воглавно е така“ односот е наставници македонци 70,00% - наставници албанци 52,50%, додека пак во категоријата „целосно е така“ овој однос е наставници албанци 25,00% - наставници македонци 15,00%. Што се однесува пак до поддршката според видовите на училишта, највисока поддршка во категоријата „воглавно е така“ имаме од страна на наставниците од средното медицинско училиште 70,00%, додека пак наставниците од гимназија ова тврдење го поддржале со 55,00%.

Во однос на работното искуство највисока поддршка од 80,00% дале наставниците со работно искуство од 6-10 години. Додека пак во однос на видовите на предмети кои ги предаваат ова тврдење најмногу е поддржано од страна на наставниците по практична настава 80,00%.

Тврдењето „наставниците имаат можност да влијаат врз организирањето и реализирањето на наставата“ во категоријата „воглавно е така“ е поддржано од страна на 60,00% од наставниците. Значајна разлика во рамки на категоријата „воглавно е така“ постои помеѓу наставниците жени 68,00% во однос на мажи 46,67%, но во категоријата „целосно е така“ наставниците мажи 26,67% во многу повисок процент од наставниците жени 8,00% го поддржуваат ова тврдење. Мала разлика во поддршката за ова тврдење во категоријата „воглавно е така“ постои помеѓу наставниците македонци 62,50% во однос на албанци 57,50%. Исто така разлика во поддршката имаме и во категоријата „целосно е така“ каде што соодносот е следен: наставници албанци 20,00% - наставници македонци 10,00%. Што се однесува до поддршката според видовите на училишта, во категоријата „воглавно е така“ највисока поддршка имаме од страна на наставниците од средното медицинското училиште 80,00%, додека пак наставниците од гимназија ова тврдење го поддржуваат со 65,00%. Во однос на работното искуство на наставниците највисока поддршка од 85,71% ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство од 16-20 години. Во поглед на видовите на предмети кои ги предаваат имаме идентична, висока поддршка

од 80,00% од страна на наставниците по посебностручните предмети како и наставниците по практична настава.

Тврдењето „промените наидуваат на одобрување и поддршка од страна на надредените“, највисока поддршка има во категоријата „воглавно е така“ каде што е поддржано од страна на 57,50% од наставниците. Разлика во поддршката за ова тврдење има помеѓу наставниците жени 60,00% во однос на мажи 53,33% и наставниците македонци 62,50% во однос на албанци 52,50%. Што се однесува пак до поддршката според видовите на училишта ова тврдење највисока поддршка има од страна на наставниците од средното медицинско училиште 70,00%, додека наставниците од гимназија ова тврдење го поддржуваат со 50,00%. Во однос на работното искуство на наставниците ова тврдење највисока поддршка од 70,00% има од страна на наставниците со работно искуство од 6-10 години. Додека пак во однос на видовите на предмети кои ги предаваат ова тврдење во категоријата „воглавно е така“ има апсолутна поддршка од 100,00% од страна на наставниците по практична настава.

Тврдењето „директорот се труди да обезбеди дополнителни услови за работа“, во категоријата „воглавно е така“ е поддржано од страна на највисок процент од испитаните наставници 56,25%. Постои повисока разлика во поддршката за ова тврдење во категоријата „воглавно е така“ помеѓу женските 66,00% во однос на машките 40,00% наставници, но приближно иста разлика во поддршката постои и во категоријата „целосно е така“ каде односот е наставници мажи 43,33% - наставници жени 10,00%. Слична ситуација имаме и во однос на поддршката помеѓу наставниците македонци и албанци, имено во категоријата „воглавно е така“ наставниците македонци 70,00% во значително повисок процент го поддржуваат ова тврдење во однос на наставниците албанци 42,50%, додека пак во категоријата „целосно е така“ односот е наставници албанци 35,00% - наставници македонци 10,00%. Во однос на поддршката според видовите на училишта ова тврдење во највисок процент 75,00% е поддржано од страна на наставниците од медицинското училиште, додека наставниците од гимназија ова тврдење го поддржуваат со 45,00%. Според работното искуство, највисока поддршка од 85,71% ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство од 16-20 години. Додека пак според видот на предмети кои ги предаваат

апсолутна поддршка за ова тврдење во категоријата „воглавно е така“ имаме од страна на наставниците по практична настава.

Коментар:

Од наставниците денес се очекува да им помогнат на младите луѓе да станат потполно самостојни во стекнувањето на клучните компетенции за доживотно учење. За таа цел потребно е и наставниците континуирано да ги следат промените во образовниот процес преку најразлични форми на едукација, но за целосен успех неопходно е раководството на училиштето и училишниот колектив да ја поддржуваат и охрабруваат иницијативата на наставниците за осовременување на наставата.

Токму поради тоа во рамки на ова истражување се обидовме да ги испитаме ставовите на наставниците во врска со иницијативата за внесување на иновации како и условите за нивна реализација.

Врз основа на резултатите можеме да констатираме дека и покрај релативно изедначената поддршка помеѓу наставниците мажи и жени сепак поголема подготвеност за иновации имаме од страна на наставниците мажи. Ваквата поддршка ни укажува на поголемата оспособеност за рефлексивна и евалуација на сопствената работа од страна на наставниците мажи.

Кај односот помеѓу наставниците македонци и албанци имаме релативно изедначена поддршка.

Кога станува збор за односот помеѓу наставниците од гимназија во однос на стручните училишта, повисока поддршка за внесување на иновации во наставата дале наставниците од стручните училишта. Повисоката поддршка од страна на оваа категорија на наставници може да се јави како резултат на поголемата соработка со другите наставници, стручни соработници и родители, кои претставуваат поддршка на патот кон примена на иновации во наставата.

Во поглед на работното искуство највисока поддршка за понудените тврдења имаме од страна на наставниците со работно искуство под 5 години и наставниците со работно искуство од 16 до 20 години. Со оглед на тоа што во рамки на современата настава доаѓа до пренасочување од подучување кон учење што подразбира и примена на современа информациска технологија ваквата поддршка ни покажува дека оваа категорија на наставници се поуспешни во вклучувањето во современите текови.

Додека пак во поглед на видовите на предмети кои ги предаваат, највисока

поддршка за поттикнувањето на иновативноста во наставата имаме од страна на наставниците кои предаваат општостручни и посебностручни предмети. Ваквата поддршка ни покажува дека овие наставници се подготвени да ја прилагодат својата работа на ученици со различни способности, што е значаен предуслов на патот кон квалитетна настава.

Бројни истражувања укажуваат на тоа дека постои позитивна меѓузависност помеѓу квалитетот на наставниците и постигањата на учениците.

7.8. Што мислите за проектите кои се реализираат во образованието?

Како што може да се забележи (види: прилог 7, табела 7), највисока поддршка од тврдењата понудени како одговор на ова прашање има тврдењето „со задоволство ги поддржувам проектите кои се реализираат во образованието и сметам дека секоја промена е добродојдена“ кое највисока поддршка од 57,50% има во категоријата „воглавно е така“, додека само 27,50% од испитаните наставници целосно се согласиле со ова тврдење. Процентот на поддршка за ова тврдење е приближно изедначен помеѓу наставниците жени 58,00% во однос на мажи 56,67%. Што се однесува пак до поддршката помеѓу наставниците македонци 60,00% и албанци 55,00% постои мала разлика во поддршката во категоријата „воглавно е така“, но разликата во категоријата „целосно е така“ помеѓу наставниците албанци 35,00% во однос на македонци 20,00% е нешто повисока. Во однос на поддршката по училишта највисока поддршка во категоријата „воглавно е така“ дале наставниците од средното медицинско училиште 70,00%, додека наставниците од гимназија ова тврдење го поддржале со 60,00%. Највисока поддршка во однос на останатите училишта во категоријата „целосно е така“ дале наставниците од средното економско училиште 50,00%. Во однос на работното искуство на наставниците, ова тврдење во највисок процент 85,71% во категоријата „воглавно е така“ го поддржале наставниците со работно искуство од 16-20 години. Во однос на видот на предмети кои ги предаваат највисока поддршка од 80,00% дале наставниците по практична настава.

Тврдењето „имплементацијата на проектите трае с додека трае и финансирањето“, највисока поддршка од 52,50% од страна на наставниците има во категоријата „воглавно е така“. Во рамки на ова тврдење постои мала разлика во поддршката помеѓу наставниците жени 54,00% во однос на мажи 50,00%. Исто така мала разлика во поддршката во категоријата „воглавно е така“ постои и помеѓу наставниците албанци 55,00% во однос на македонци 50,00%, но наставниците македонци 32,50% во поголем процент од наставниците албанци 20,00% ова тврдење го поддржуваат во категоријата „целосно е така“. Во однос на видот на средно училиште, највисока поддршка во категоријата „воглавно е така“ имаме од страна на наставниците од средното медицинско училиште 75,00%, додека наставниците од гимназија ова тврдење го поддржуваат со 30,00%. Во однос на работното искуство највисока поддршка во категоријата „воглавно е така“ имаме од страна на наставниците со работно искуство од 6-10 години. Во однос на видовите на предмети кои ги предаваат највисока поддршка ова тврдење има од страна на наставниците по општостручните предмети 64,71%.

Тврдењето „сметам дека проектите кои се реализираат во образованието не се секогаш добро осмислени и не е соодветно подготвен теренот“ највисока поддршка од 51,25% има во категоријата „воглавно е така“. Поддршката за ова тврдење помеѓу наставниците жени 52,00% во однос на мажи 50,00% е приближно изедначена, но нешто повисока разлика во поддршката постои во категоријата „целосно е така“, во која наставниците жени дале поддршка од 18,00% во однос на мажи 10,00%. Слична ситуација имаме и кај односот помеѓу наставниците македонци и албанци. Имено во категоријата „воглавно е така“ поддршката е приближно изедначена, наставници македонци 52,50% - наставници албанци 50,00%, повисока разлика постои во рамки на категоријата „целосно е така“ каде соодносот е наставници македонци 20,00% - наставници албанци 10,00%. Во однос на поддршката според видот на училишта, највисока поддршка во категоријата „воглавно е така“ дале наставниците од средното медицинско училиште 60,00%, додека наставниците од гимназија ова тврдење го поддржале со 50,00%. Во однос на работното искуство највисока поддршка од 66,67% имаме од страна на наставниците со работно искуство од 21-25 години. Додека пак во однос на видот на предмети кои ги предаваат ова тврдење

најмногу е поддржано од страна на наставниците кои предаваат општообразовни предмети 63,41%.

Тврдењето „сè се сведува на импровизација“ нема многу јасно изразена поддршка, сепак во најголем процент 40,00% е поддржано во категоријата „воглавно е така“. Разлика во поддршката постои помеѓу наставниците жени 44,00% во однос на мажи 33,33%.

Што се однесува пак до поддршката помеѓу наставниците македонци во однос на албанци, во категоријата „воглавно е така“ имаме мала разлика во поддршката и тоа наставници албанци 42,50% - наставници македонци 37,50%, додека пак нешто поголема разлика во поддршката постои во категоријата „целосно е така“, наставници македонци 27,50% - наставници албанци 12,50%. Во поглед на видовите на средни училишта идентична поддршка од 45,00% во категоријата „воглавно е така“ имаме од страна на наставниците од гимназија, медицина и земјоделско училиште.

Наставниците од економско училиште највисока поддршка од 50,00% дале во рамки на категоријата „воглавно не е така“. Во однос на работното искуство највисока поддршка од 60,00% во категоријата „воглавно е така“ ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство од 6-10 години. Во однос пак на видот на предмети кои ги предаваат највисока поддршка од 64,71% имаме од страна на наставниците по општостручните предмети.

Коментар:

Воспитно образовната дејност во училиштата најспоро технолошки се модернизира од сите важни општествени дејности. Поради тоа образовната ефикасност на училиштата е под потребното ниво. Имплементацијата на проектите ја имаат токму таа улога, да ги раздвижат процесите во училиштето и да создадат позитивна атмосфера која ќе придонесе за осовременување и подигање на квалитетот на образовниот процес.

Врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор на поставеното прашање, ние се обидовме да дојдеме до сознанија какво е расположението на наставниците за учество во реализација на проектите и колку се тие подготвени да пружат поддршка и да инвестираат во успехот на одреден проект.

Врз основа на резултатите можеме да констатираме дека во поглед на подготвеноста за учество и поддршка за проектите во образованието имаме

релативно изедначена поддршка помеѓу наставниците мажи во однос жени, како и помеѓу наставниците македонци во однос на албанци. Кога станува збор за односот помеѓу наставниците од стручните училишта и од гимназија, нешто поголема подготвеност за учество и поддршка на проектите во образованието имаме од страна на наставниците од стручните училишта. Сметаме дека ваквата поддршка се должи на нивната поголема одговорност во насока на проширување на границите на своето стручно знаење.

Во однос на работното искуство највисока поддршка за тврдењата понудени како одговор на ова прашање имаме од страна на наставниците со работно искуство помалку од 5 години како и од страна на наставниците со работно искуство од 6-10 години. Сметаме дека поддршката од страна на оваа категорија на испитаници се јавува како резултат на нивната поголема посветеност кон критичко размислување и истражувања.

Во однос на видовите на предмети кои ги предаваат највисока поддршка за дале наставниците по посебностручните предмети и наставниците по практична настава. Ваквата поддршка укажува на нивната поголема ангажираност, во насока на континуирано професионално усовршување.

7.9. Што мислите за потребата од постојано стручно усовршување?

Како што може да се забележи (види: прилог 7, табела 9), највисока поддршка од понудените тврдења има тврдењето „постојаното стручно усовршување на наставниците е неопходно за успешно следење на иновациите во наставата“ кое во категоријата „целосно е така“ е поддржано од страна на 51,25% од наставниците. Разлика во поддршката за постои помеѓу машките 56,67% во однос на женските 48,00% наставници. Исто така разлика во поддршката постои и помеѓу наставниците македонци 60,00% во однос на албанци 42,50%. Во поглед на видовите на училишта највисока поддршка имаме од страна на наставниците од земјоделско училиште, додека пак наставниците од гимназија ова тврдење го поддржале со 60,00%. Според работното искуство, ова тврдење има апсолутна поддршка од 100,00% од страна на наставниците со работно искуство над 26 години. Додека пак според видовите на предмети кои ги предаваат највисока

поддршка од 80,00% имаме од страна на наставниците по практична настава.

Тврдењето „постојаното стручно усовршување на наставниците е добро, но ако има и одредени покачувања на платата“ во категоријата „целосно е така“ е поддржано од страна на 41,25% од наставниците. Повисока разлика во однос на поддршката за ова тврдење има помеѓу женските 46,00% во однос на машките 33,33% наставници, како и помеѓу наставниците албанци 52,50% во однос на македонци 30,00%. Во однос на училиштата, највисока поддршка имаме од страна на наставниците од медицинското училиште 60,00%, додека пак наставниците од гимназија ова тврдење го поддржале со 40,00%. Во однос на работното искуство, највисока поддршка од 54,55% ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство од 11-15 години. Според видовите на предмети кои ги предаваат највисока поддршка од 52,94% имаме од страна на наставниците по општостручните предмети.

Тврдењето „постојаното стручно усовршување на наставниците е важно за оние што немаат доволно работно искуство во професијата“, највисока поддршка има во категоријата „воглавно е така“ каде што е поддржано од страна на 50,00% од наставниците. Во оваа категорија наставниците мажи и жени имаат идентична поддршка од 50,00%. Што се однесува пак до односот помеѓу наставниците македонци и албанци идентична поддршка од страна на наставниците имаме и во категоријата „воглавно е така“ по 50,00% и во категоријата „целосно е така“ по 22,50%. Во однос на видовите на училишта, највисока поддршка во категоријата „воглавно е така“ ова тврдење има од страна на наставниците од средното економско училиште 65,00%, додека наставниците од гимназија ова тврдење го поддржале со 40,00%. Во однос на работното искуство највисока поддршка од 55,56% во категоријата „воглавно е така“ има од страна на наставниците со работно искуство од 21-25 години. Додека пак во однос на видовите на предмети кои ги предаваат највисока поддршка од 70,59% ова тврдење има од страна на наставниците по посебностручните предмети.

Тврдењето „постојаното стручно усовршување на наставниците е значајно само доколку има услови наученото да се примени во праксата“, највисока поддршка од 48,75% има во категоријата „воглавно е така“. Приближно иста поддршка во категоријата „воглавно е така“ ова тврдење има од страна на машките 50,00% во однос на женските 48,00% наставници. Исто така мала разлика во поддршката во категоријата „воглавно е така“ има и помеѓу наставниците македонци 50,00% во однос на албанци 47,50%.

Во однос на видовите на училишта во категоријата „воглавно е така“ имаме идентична поддршка од 55,00% од страна на наставниците од средното медицинско училиште и од гимназија, наставниците од економско училиште ова тврдење го поддржале со 50,00%, додека пак наставниците од земјоделско со 35,00%. Според работното искуство највисока поддршка од 75,00% ова тврдење има од страна на наставниците со работно искуство над 26 години. Во однос на видот на предмети кои ги предаваат највисока поддршка ова тврдење од 64,71% има од страна на наставниците по посебностручните предмети.

Коментар:

Во современото општество „општество на знаење“ или „општество кое учи“ на наставниците веќе не им се доволни квалификациите стекнати за време на студите, особено доколку завршиле пред десет или повеќе години. Помеѓу причините кои предизвикуваат потреба од постојано дополнување на професионалните компетенции се наведуваат: новите сознанија од подрачјето на струката, усовршувањето во областа на организацијата на наставата, новите технологии кои носат нови извори на информации, како и с почестите форми на екстерна проверка на знаењето и работата на училиштето.

Ваквиот начин на работа од наставниците бара континуирано усовршување. Системите за образование и обука на наставниците мора да ги овозможат потребните услови за тоа.

Покрај тоа од големо значење е и информалното учење т.е. учењето во информални околности. Бидејќи ваквото учење е искусвено, независно и неинституционално, наставниците кои работат во процесот на формално образование најчесто го бираат со оглед на фактот што не е ограничено со место и време и учесниците можат директно да влијаат врз условите во кои се одвива. Врз

основа на поддршката на испитаниците за тврдењата понудени како одговор на ова прашање ние се обидовме да дојдеме до сознанија за тоа каков е ставот на наставниците во врска со потребата, значењето и условите за континуираното професионално усовршување на наставниците.

Врз основа на презентираниите резултати можеме да дојдеме до констатација дека не постои разлика во поддршката за тврдењата понудени како одговор на ова прашање од страна на машките во однос на женските наставници како и помеѓу наставниците македонци во однос на албанци.

Што се однесува пак до поддршката во однос на училиштата, наставниците од стручните училишта дале повисока поддршка за потребата, значењето и условите за континуирано професионално усовршување на наставниците. Сметаме дека ваквата поддршка е резултат на поголемата подготвеност на оваа категорија на наставници за искористување можностите на новите технологии како значаен предуслов за одговор на барањата за индивидуализирано учење.

Кога станува збор за поддршката во однос на работното искуство на наставниците, највисока поддршка за тврдењата понудени како одговор на ова прашање имаме од страна на наставниците со работно искуство од 21-25 години како и наставниците со работно искуство над 26 години. Сметаме дека ваквата поддршка говори во прилог на нивното искуство за неопходноста од квалитетен процес на континуирано професионално усовршување на наставниците.

Кога станува збор за поддршката во однос на видовите на предмети кои ги предаваат највисока поддршка имаме од страна на наставниците кои предаваат посебностручни предмети и наставниците по практична настава. Оваа категорија на наставници се најподготвени за стекнување на нови знаења и вештини согласно нивните нови улоги кои ги бара општеството базирано на знаење.

7.10. Заклучни согледувања и констатаци во однос на анализата на прашалникот за наставници

Инструментот за испитување на ставовите на наставниците се состои од девет прашања. Прашањата за наставниците воглавно се фокусираат на испитување на ставовите во врска со нивната подготвеност, мотивираност и обученост за стимулација на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците.

За појасна обработка прашањата ги групиравме според горенаведените категории. Така на пример **подготвеноста** на наставниците за стимулирање на развојот на клучните компетенции за доживотно учење ја проценувавме врз основа на нивната поддршка за тврдењата понудени како одговор за следниве прашања: Според Вас каков е ставот на учениците во врска со учењето воопшто?, Што ги мотивира учениците за учење?, Колку и како соработувате со колегите?.

Резултатите од анализата на овие три прашања покажуваат дека наставниците мажи се поподготвени за стимулирање на развојот на клучните компетенции во однос на наставниците жени. Причина за ваквиот резултат може да биде тоа што наставниците мажи успеваат да развијат соработнички и конструктивен пристап кон учењето и да вложат повеќе време во мотивирање на учениците.

И покрај релативно изедначената поддршка сепак мала предност во поддршката за тврдењата понудени како одговор на поставените прашања имаме од страна на наставниците албанци во однос на македонци. Сметаме дека ваквата поддршка претставува резултат на поголемата доверба на оваа категорија на наставници во капацитетите на учениците и во нивната подготвеност за активно инвестирање во своето образование.

Што се однесува пак до односот помеѓу наставниците од гимназија во однос на стручните училишта во поглед на подготвеноста за стимулирање на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците резултатите покажуваат дека имаме приближно изедначена поддршка. Сметаме дека тоа се должи на фактот што поради реализирањето на големиот број на проекти, учеството во реформи и технолошкото

осовременување на училиштата наставниците имаа можност врз основа на анализа на сопствените искуства да дојдат до нови сознанија.

Во однос на работното искуство на наставниците резултатите покажуваат дека наставниците со работно искуство од 6 до 10 години, од 11 до 15 години и од 21 до 25 години покажуваат поголема подготвеност за стимулација на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците, всушност тука веднаш се забележува дека се работи за наставници кои поминале низ многу реформи и наставници кои зафатиле дел од реформите во средното образование. Тоа ни покажува дека адаптивилноста, флексибилноста, самодовербата, иновативноста и креативноста се дел од квалитетите на личноста на овие наставници кои се предуслов за успешна стимулација и развој на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците.

Во однос на видовите на предмети кои ги предаваат врз основа на резултатите најголема подготвеност за стимулирање на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците покажале наставниците кои предаваат општостручни предмети. Сметаме дека нивната поддршка веројатно се должи на нивната иницијатива, толеранција и реална проценка на состојбите.

Мотивираноста на наставниците ја проценувавме врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор на следниве прашања: Што најмногу Ви се допаѓа од работата што ја работите? Како оценувате?, На кој начин Вие ги мотивирате учениците за вклучување во процесите на доживотно учење?.

Резултатите од анализата на поддршката за тврдењата понудени како одговор на овие прашања покажуваат дека наставниците жени се помотивирани во однос на наставниците мажи за стимулирање на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците. Ваквиот резултат укажува на тоа дека тие се помотивирани за усвојување на нови знаења поврзани со предметот кој го предаваат, но и на педагошки вештини и ставови кои можат да им помогнат на учениците да го реализираат својот потенцијал.

Кога станува збор за односот помеѓу наставниците македонци и албанци, резултатите покажуваат дека во поглед на мотивираноста на наставниците за вклучување во процесите на доживотно учење имаме приближно изедначена поддршка помеѓу овие две категории на испитаници. Ваквиот резултат ни покажува дека тие ги прифаќаат промените кои ги наметнува современата поставеност на системот на образование каде што доживотното учење е значаен сегмент и се мотивирани да го вложат својот потенцијал во осовременувањето на образовниот процес.

Во поглед на односот помеѓу наставниците од гимназија во однос на стручните училишта резултатите од анализата покажуваат дека малку повисока мотивација за развој на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците имаме од страна на наставниците од стручните училишта. Сметаме дека ваквиот резултат укажува дека наставниците од стручните училишта поуспешно се справуваат за предизвиците кои ги наметнува современата организација на образовниот систем.

Во однос на мотивацијата за развој на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците врз основа на работното искуство на наставниците можеме да истакнеме дека повисока поддршка за понудените тврдења дале наставниците со помало работно искуство, и тоа наставниците со работно искуство под 5 години и наставниците со работно искуство од 6 до 10 години. Сметаме дека поголемата мотивација кај помладите наставници се должи на тоа што дел од нив поминале низ процесот на реформи и како ученици, а исто така за разлика од постарите колеги најчесто имаат и поголеми познавања од областа на информациско -комуникациската технологија која е значајна за активно вклучување во процесите на доживотно учење.

Кога станува збор за мотивацијата на наставниците за стимулација на развојот на клучните компетенции за доживотно учење на учениците во однос на видовите на наставни предмети кои ги предаваат, највисока поддршка имаме од страна на наставниците кои предаваат општостручни предмети. Ваквата поддршка најверојатно се должи на умешноста на наставниците за менување на културата на учење и подучување и ставање на ученикот и процесот на учење во средиштето на овој процес кој не е

ограничен во рамки на училиштето и не завршува на крајот на формалното образование.

Обученоста на наставниците ќе ја проценуваме врз основа на поддршката за тврдењата понудени како одговор за следниве прашања: Колку Вашето училиште ја поттикнува иновативноста на наставниците?, Што мислите за проектите кои се реализираат во образованието? Што мислите за постојаното стручно усовршување на наставниците?.

Со оглед на фактот што наставниците од испитуваните училишта во текот на својата кариера поминале низ многу обуки во рамки на ова истражување се обидовме да го испитаме нивниот став во врска со нивната оспособеност.

Резултатите покажуваат дека поголема поддршка за тврдењата понудени како одговор на поставените прашања дале наставниците мажи во однос на наставниците жени. Тие сметаат дека се обучени за стимулирање на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците. Повисоката поддршка од страна на наставниците мажи најверојатно се должи на нивната поголема оспособеност за рефлексивна и евалуација на сопствената работа.

Што се однесува пак до односот помеѓу наставниците македонци и албанци имаме изедначена поддршка во поглед на оспособеноста за стимулација на развојот на клучните компетенции на учениците. Ваквиот резултат се должи на тоа што наставниците македонци и албанци подеднакво се ангажираат во осовременувањето и подигањето на квалитетот на образовниот процес.

Кога станува збор за односот помеѓу наставниците од гимназија во однос на стручните училишта резултатите покажуваат дека поголема обученост за стимулација на развојот на клучните компетенции за доживотно учење имаме од страна на наставниците од стручните училишта. Ваквата поддршка се должи на тоа што наставниците од стручните училишта најверојатно поуспешно ги следат промените во образовниот процес преку најразлични форми на едукација. Во овој случај исто така не треба да се изостави и поддршката од страна на раководството на училиштето која е неопходна за целосен успех.

Кога станува збор за обученоста на наставниците врз основа на работното искуство немаме јасно изразена разлика во поддршката помеѓу испитуваните категории на наставници. Ваквиот резултат ни покажува дека наставниците без оглед на работното искуство се свесни за значењето и потребата од постојано дополнување на професионалните компетенции како резултат на новите сознанија од подрачјето на струката, усовршувањето во областа на организацијата на наставата, новите технологии кои носат нови извори на информации, како и сè почестите форми на екстерна проверка на знаењето и работата на училиштето.

Кога станува збор за обученоста на наставниците за стимулација на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците врз основа видот на предмети кои ги предаваат повисока поддршка за понудените тврдења имаме од страна на наставниците кои предаваат посебностручни предмети како и наставниците по практична настава. Познато е дека денес иновативноста на наставниците се наметнува како значаен предуслов за вклучување во современите текови. Како во случај со другите современи професии така и наставниците имаат одговорност да ги прошируваат границите на стручното знаење преку посветеност кон критичко размислување и истражувања како и преку системска ангажираност за континуирано професионално усовршување од почетокот до крајот на кариерата. Повисоката поддршка од страна на наставниците по посебностручните предмети и по практична настава укажува на нивната поголема посветеност и ангажираност во овој процес.

Заклучок

Врз основа на презентираниите резултати можеме да дојдеме до констатација дека наставниците од средните училишта не се доволно подготвени, мотивирани и обучени за стимулација на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците, што значи дека поставената хипотеза се отфрла.

Во однос на полот на наставниците поголема подготвеност и обученост за стимулирање на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците имаме од страна на наставниците мажи, додека поголема мотивација имаме од страна на наставниците жени. Што значи дека не постои разлика во стимулирањето на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај

учениците во зависност од полот на наставниците, со што поставената хипотеза се отфрла.

Кога станува збор за односот помеѓу наставниците македонци и наставниците албанци, поголема подготвеност за стимулирање на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците имаме од страна на наставниците албанци, додека во поглед на мотивираноста и обученоста немаме значајни разлики помеѓу овие две категории на испитаници. Што значи дека не постои разлика во стимулирањето на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците помеѓу наставниците кои реализираат настава на македонски и албански наставен јазик.

Наставниците од стручните училишта имаат поголема мотивираност и обученост за стимулирање на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците, додека во поглед на подготвеноста немаме значајни разлики помеѓу овие две категории на испитаници. Што значи дека стимулирањето на развојот на клучните компетенции за доживотно учење е поголемо кај наставниците од стручните училишта во однос на наставниците од гимназија со што поставената хипотеза се отфрла.

Во поглед на работното искуство на наставниците поголема подготвеност и мотивираност за стимулирање на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците имаат наставниците со помало работно искуство, додека во поглед на обученоста немаме позначајни разлики помеѓу различните категории на испитаници. Што значи дека стимулирањето на развојот на клучните компетенции за доживотно учење е во директна зависност од работното искуство на наставниците, што значи дека поставената хипотеза се прифаќа.

Во однос на видовите на предмети кои ги предаваат наставниците поголема подготвеност и мотивираност за стимулирање на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците имаат наставниците по општостручните предмети, додека поголема подготвеност имаат наставниците по посебностручните предмети и по практична настава, што значи дека стимулирањето на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците не зависи од видот на предметот што го предаваат наставниците, со што поставената хипотеза се отфрла.

8. Анализа и интерпретација на статусот на клучните компетенции за доживотно учење во соодветните наставни програми за гимназиско и средно стручно образование

8.1. Анализа и интерпретација на статусот на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик во наставните програми за гимназиско и средно стручно образование

При изработката на наставната програма по одреден наставен предмет доколку сакаме она што го учат учениците да можат да го применуваат во секојдневниот живот тогаш содржината на учењето мора да ги опфати сите три компоненти на компетенцијата.

Прво треба да се размисли за знаењата кои им се потребни на учениците, а потоа и за вештините и ставовите кои овозможуваат примена на тие знаења.

Кога е во прашање знаењето, покрај декларативното фактичко знаење, на учениците треба да им се понуди и т.н. процедурално знаење т.е. знаење за постапките и начините на дејствување. Со заедничко и истовремено дејствување на сите компоненти (знаења, вештини и ставови) можно е да се постигне ученикот наученото да го применува во секојдневниот живот.

Компетенцијата комуникација на мајчин јазик е анализирана врз основа на наставните програми по македонски и албански наставен јазик од I до IV година во гимназиското и средното стручно образование.

Иако компетенциите се кроскурикуларни и ги преминуваат границите на одредена дисциплина сметаме дека овие предмети поради застапеноста во наставата (бројот на наставни часови) и предвидените наставни содржини најмногу придонесуваат во развојот на оваа клучна компетенција.

Целта на анализата е да утврдиме во која мера во програмите по овие предмети се инкорпорирани елементи од клучната компетенција комуникација на мајчин јазик.

Акцентот ќе биде ставен врз општите и посебните цели, наставните методи и активности и начинот на оценување на постигањата на учениците.

Со оглед на фактот дека сите програми се правени по ист модел, тоа ни овозможува при анализата да дадеме заедничка оценка за сите.

При определбата на општите цели на изучување на македонски односно албански наставен јазик во програмите за гимназиско односно средно стручно образование, акцентот е ставен на проширувањето и продлабочувањето на знаењата од областа на македонскиот т.е. албанскиот јазик, како и на развојот на способностите за логичко мислење, коректна комуникација во усна и писмена форма и самостојно пишување на организиран текст од определена област.

Значајно да се истакне е дека општите цели се во диспропорција со посебните цели кои главно се фокусирани на меморирање, утврдување на сличностите и разликите помеѓу поедините поими, објаснување, категоризација, препознавање и примена на стекнатите знаења во усното и писменото изразување, а помалку на анализа, синтеза и евалуација на определен проблем.

Во рамки на наставните програми предвидено е учениците да ги реализираат планираните содржини во точно определена временска рамка и со определени дидактички насоки.

И покрај тоа што анализираните наставни програми ги земаат предвид искуствата од досега превземените реформи во рамките на гимназиското и средното стручно образование, се забележува дека постојат повеќе случаи каде што предвидените цели не се во согласност со барањата на компетенцијата комуникација на мајчин јазик. Подрачјата кои не се опфатени со постоечката определба на целите се: знаењата од областа на паралингвистичките карактеристики на комуникацијата (квалитет на гласот, израз на лицето, држење на телото и изразување со движења); способноста за разликување на релевантните од ирелевантните информации кај слушањето, говорењето, читањето и пишувањето како и вештините за користење на помошни средства како (белешки, шеми и карти) со цел произведување, представување или разбирање на сложени текстови во писмена или усна форма (говори, разговори, упатства, интервјуа и расправи);

како и склоноста кон отворен пристап кон туѓото мислење и аргументи и вклучување во конструктивен и критички дијалог.

Наставни методи и активности

При определбата на наставните методи и активности на учење и покрај тоа што се препорачува проблемско-творечкиот и аналитичко-интерпретативниот пристап кои водат во насока на самостојна активност на учениците сепак преовладува методот на усно излагање, методот на читање и работа со текст и методот на илустрација. Може да се забележи отсуство на методот на практични работи кој е многу значаен за проверка на способноста на учениците за имплементација на она што е научено.

На овој начин на учениците не им се остава многу простор сами да поставуваат определени цели врз основа на кои ќе можат да реализираат и определени активности.

Во определувањето на активностите на ученикот покрај активно слушање кое подразбира негова реакција со соодветно поставени прашања, одговори и коментари во врска со наставните содржини како и изразување и аргументирање на својот личен став, не се предвидува негов активен однос и не се остава можност за поголема креативност во определувањето на темпото и динамиката на усвојувањето на наставните содржини.

Оценување на постигањата на учениците

Што се однесува пак до оценувањето на постигањата на учениците, тоа се врши континуирано во текот на целата учебна година врз основа на стандардите и критериумите за оценување на постигањата кои се темелет на Блумовата таксономија, мотивацијата, редовноста на часовите и активноста во наставата.

8.2. *Анализа и интерпретација на статусот на клучната компетенција комуникација на странски јазик во наставните програми за гимназиско и средно стручно образование*

Служењето со странски јазици е една од клучните компетенции потребни во општеството кое учи. Иако е можно јазикот успешно да се совлада во рамки на неформалното образование како и со информално учење, со оглед на неговото значење во овие рамки акцент е ставен на придонесот на формалното образование во развојот на оваа клучна компетенција.

Имајќи предвид дека целта на учењето на јазикот е негова примена надвор од училищата, основната дилема е како училищата да ја направиме соодветно место за учење на странски јазици.

Најнапред потребно е да се дефинира која е целта на учењето на странските јазици, дали примарна цел на наставата е стекнување на основните граматички правила или акцентот да се стави на вештината за користење на тие правила во реалната говорна и писмена комуникација.

Одговорот на ова прашање подразбира и избор на соодветен пристап кој ќе претставува клучна дидактичка одлика на наставата по странски јазик.

Имено, усвојувањето на граматичкото знаење се одвива преку апстрактно размислување додека во комуникацискиот пристап кон информациите се пристапува преку искуството.

Клучната компетенција комуникација на странски јазик е анализирана врз основа на наставните програми по предметот англиски јазик како прв странски јазик од I-IV година со оглед на фактот дека во сите четири испитувани училишта најголем процент од учениците 94,37% го учат англискиот јазик.

Нашата цел е да утврдиме во која мерка во наставните програми по предметот англиски јазик се вклучени компонентите (знаења, вештини и ставови) од клучната компетенција комуникација на странски јазик.

При анализата на наставните програми ќе ги опфатиме следниве компоненти: општите и посебните цели, наставните методи и активности како и оценувањето на постигањата на учениците.

Значајно е да се истакне дека гореспоменатите компоненти се исти во сите четири наставни програми и во стручните училишта и во гимназија разликата е во обемот и длабочината на усвојувањето на одредените содржини.

Во рамки на општите цели акцентот на наставата по англиски јазик е ставен врз оспособувањето на ученикот да комуницира на англиски јазик во функција на општото и понатамошното образование како и да обезбеди можности за самообразование и да го подготви ученикот за улогата на граѓанин на демократско општество. Исто така преку применетата методологија во процесот на изучувањето на англискиот јазик ученикот треба да развие општи, лични вештини како што се: решавањето проблеми, способноста за соработка, одговорноста, флексибилноста и креативноста, како и да се развие во личност со рамномерен развој на когнитивно, психомоторно и афективно однесување што е важно за неговата улога на позитивен, критички член на демократското општество.

Она што предизвикува внимание кога станува збор за определбата на посебните цели покрај можноста за користење на англискиот јазик во секојдневен и академски контекст е подготвеноста за комуницирање и представување на својата земја и култура како и можноста за меѓукултурна размена и толеранција.

Врз основа на анализата може да се забележи дека општите и посебните цели на наставата по англиски јазик во целост се поклопуваат со знаењата, вештините и ставовите кои ја дефинираат клучната компетенција комуникација на странски јазик, со единствен исклучок кој се однесува на вештините за соодветна употреба на помошни средства (белешки, дијаграми, карти) со цел да се разберат или произведат пишани или говорни текстови (разговори, упатства, интервјуа).

Наставни методи и активности

Основни методи кои им се препорачуваат на наставниците во рамки на наставните програми по англиски јазик се: методот на тивок пристап (silent way), сугестопедијата (suggestopedia), метода на учење во заедницата (community language learning), аудио-лингвалната метода, методата TPR

(total physical response) каде учењето на јазикот е во координација со физичката активност и мобилноста на учениците.

Во зависност од применетите методи во процесот на учењето активностите на учениците се сведуваат на: слушање, прибележување, повторување, вежбање, читање, откривање на односи и законитости, самостојно учење, проверување, применување, пишување на табла, работа во парови и групи, изработување на домашни задачи, дискутирање, опшување, раскажување, критичко размислување, поставување прашања, одговарање на прашања и т.н.

Наставната програма по англиски јазик предвидува наставникот да ги интегрира различните компоненти на јазикот во зависност од ситуацијата во која се одвива учењето. Ова овозможува јазикот да се усвојува на т.н. функционален, холистички начин и да се следи сензибилитетот на учениците.

Оценување на постигањата на учениците

Што се однесува пак до постигањата на учениците предвидено е увидот во знаењата и способностите на учениците да биде планиран, систематски и перманентен и да се остварува соработка со сите учесници во воспитно-образовниот процес. Ученикот треба да биде вреднуван со осум оценки во текот на учебната година (4 во првото и 4 во второто полугодие). Во секое полугодие две оценки од вкупно 4 се базираат на тестови, а другите две се базираат на усна проверка.

8.3. Анализа и интерпретација на статусот на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата во наставните програми за гимназиско и средно стручно образование

Учењето насочено кон развој на клучната компетенција математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата е применливо како на општ план кога станува збор за конкретниот наставен план и

програма така и на потесен план на пример при изработката на подготовка за час.

Развивањето на клучните компетенции како основа за вклучување во процесите на доживотното учење претставува рамка за структурирање на системот за образование и обука која претпоставува понатамошно вложување во одредени ресурси, како што се опрема, инфраструктура и секако образовни содржини.

До сознание за тоа колку наставата по математика го стимулира развојот на клучните компетенции за доживотно учење ќе дојдеме врз основа на анализа на наставните планови и програми по предметот математика во рамки на гимназиското и средното стручно образование. Посебен акцент во анализата ќе биде ставен врз целите на наставниот предмет математика, наставните методи и активности на наставникот како и оценувањето на постигањата на учениците.

Определбата на општите цели за гимназиско образование од I-IV година е иста за сите четири години и во рамки на општите цели се вклучени и посебните, додека пак во програмите за средно стручно образование општите и посебните цели се дадени одделно.

Општа цел на наставната програма по математика во гимназиското образование од I-IV година е: ученикот да развие став кој води кон натамошно изучување и примена на математиката; да постигне самодоверба во примена на стекнатите математички вештини за наоѓање, користење и презентирање на математичките аргументи; да ја разбира значајноста и веродостојноста на добиените резултати; да ја цени убавината, моќта, корисноста и интернационалната димензија на математиката и да извлекува задоволство од постигнатите резултати; да ги користи стекнатите вештини и знаења во секојдневни ситуации и при примена на математиката во другите предмети како и да развива логичко, критичко и креативно математичко мислење.

Во рамките на оваа определба е вклучена математичка аргументација, развој на позитивен став кон математиката како и прифаќање на математиката и нејзина примена како корисен алат во разни ситуации, кои се значајни за развојот на математичката компетенција.

Општата цел на наставата по математика во наставните програми од I-IV година во рамки на средното стручно образование е ученикот да усвои математички знаења и умеења што се неопходни за разбирање на појавите и законитостите во природата и општеството, да се оспособи за примена на стекнатите математички знаења и да се оспособи за успешно продолжување на професионалното образование, како и да придонесе за развивање на логичкото мислење, развивање на менталните способности и позитивните особини на личноста.

Во рамки на посебните цели се истакнува потребата да се стекнат нови, трајни знаења по математика, кои ќе се користат при изучувањето на другите предмети во структурата и во понатамошното образование и обука, да се оспособи за набљудување, воочување и разбирање на квантитативните релации на различните појави, како и анализирање и систематизирање при изградување на конкретни и апстрактни претстави; да се оспособи за прецизно формулирање на поимите, за јасно и стегнато изложување, за логичко изведување на заклучоци и за докажување на тврдењата, односно да ја подигне на повисоко ниво вештината на математичко комуницирање.

Врз основа на анализата може да се забележи дека иако кај програмите од средно стручно образование определбата на целите е поопширна, сепак она што учениците би требало да го развијат до крајот на задолжителното школување, а недостасува во рамки на горенаведените цели и кај гимназиското и кај стручното образование е:

- Развој на свеста за вредноста на математичкиот јазик и вештините за усно и писмено комуницирање со содржините и идеите кај кои е природно да се користи математичкиот јазик и симболи;
- Развој на вештини и способности за поставување формулирање и решавање на проблеми со помош на математиката, како и интерпретирање, споредување и вреднување на решенијата во однос на изворната проблемска ситуација;
- Развој на вештини и способности за употреба на едноставни математички модели и критички пристап кон претпоставките, ограничувањата и примената на тие модели;

- Развој на вештини за рационално и ефикасно користење на технологијата.

Наставни методи и активности

Во рамки на наставните програми по математика и кај гимназиското и кај средното стручно образование предвидено е задолжително да се применуваат активни методи, техники и форми во наставата. При тоа активностите на учениците опфаќаат: учење преку сопствено откривање, идентификување, опишување, објаснување, докажување како и развивање на критичко мислење при донесувањето одлуки. Сите овие активности се насочени кон развивање на свест и способност за самостојно континуирано учење и самооценување.

Во овие рамки активностите на наставникот бараат тој да престане да биде трансфер на знаења и испрашувач, туку да стане: организатор, координатор, инструктор, водач и насочувач за размена на искуства како и иницијатор за создавање на проблемски ситуации.

Врз основа на горенаведеното може да се констатира дека современата настава по математика подразбира активни методи во наставата и доминантна ученичка, а не наставничка активност при формулирање на математичките концепти односно т.н. учење со откривање, увежбување и систематизирање на обработените математички содржини т.е. креативно вежбање и повторување, како и развивање на одговорност кај учениците за сопствениот успех и напредување во математиката.

Оценување на постигањата на учениците

Што се однесува до оценувањето на постигањата на учениците во сите наставни програми по математика од I-IV година и во рамки на гимназиското и кај средното стручно образование се нагласува внимателното и континуирано следење на прогресот и постигањата на учениците во насока на мотивирање на учениците. При тоа од наставникот се бара опфатот на содржините при оценувањето да биде според објективните можности на

ученикот, при што прашањата или задачите ќе се однесуваат на степенот и квалитетот на стекнатите знаења и вештини од изучувањето на содржините.

Во овие рамки за оформување на оценката се предлага да се користат следниве форми на оценување: усно проверување, домашни задачи, писмени работи (во секое полугодие по една), тематски тестови, тестови на делови од тематска целина, објективни тестови на знаења како и опсервации и симулации.

Врз основа на тоа може да се каже дека наставата по математика во рамки на задолжителното школување подразбира:

- Многу практични ученички активности кои подразбираат изменета улога на наставникот при што на него се гледа како на организатор т.е. менаџер во процесот на подучување и учење, а не како единствен авторитет.
- Употреба на разновидни наставни средства и извори на знаења, а не само учебник и збирка на задачи.

Врз основа на горенаведеното се забележува дека одсуствува поголема афирмација на значењето на математиката за целокупниот развој на науката и технологијата и во животот воопшто.

Ова е особено значајно поради тоа што интернационалните мерења на математичката компетенција повеќе се фокусираат на тоа како учениците ги решаваат задачите кои ги надминуваат границите на училишниот курикулум, бидејќи способноста за дејствување во ситуации од секојдневниот живот е основа за процесите на доживотно учење која што е основна определба на европското образование.

8.4. Анализа и интерпретација на статусот на дигителната компетенција во програми за гимназиско и средно стручно образование

Усвојувањето содржините од областа на информациско-комуникациската технологија како основа за развој на дигиталната компетенција не е само средство за да се претстават постоечките содржини преку нови медиуми туку воведува и нови парадигми за учење. Тоа го менува

односот внатре во институциите за учење. На тој начин учениците се воспитуваат да се однесуваат како граѓани каде научниот прогрес поставува големи предизвици.

С повеќе се потврдува дека главниот предизвик во развојот на дигиталната компетенција не е опремата, туку создавањето на услови кои ќе придонесат за ефикасна реализација на образовните цели и задоволување на растечките потреби на учениците.

До сознанија за тоа колку наставата придонесува за развој на клучните компетенции за доживотно учење ќе дојдеме врз основа на анализа на наставните програми по информатика во рамки на гимназиското и средното стручно образование. Посебен акцент во анализата ќе биде ставен на целите на наставниот предмет информатика, наставните методи и активности на наставникот како и оценувањето на постигањата на учениците.

Информатиката како задолжителен наставен предмет во гимназиското образование се изучува само во прва година, додека пак во средното стручно образование овој предмет се изучува и во прва и втора година како задолжителен предмет за сите образовни профили и струки.

Но, во рамки на природно - математичкото подрачје во гимназиското образование предметот информатичка технологија е понуден како изборен предмет во втора година, додека пак предметот програмски јазици како изборен предмет во трета и четврта година. Тоа значи дека во рамки на природно-математичкото подрачје во гимназиите, теоретски учениците имаат можност да ги изучуваат содржините од областа на информациско-комуникациската технологија во сите четири години. Но, во рамки на оваа анализа ќе се ограничине само на предметот информатика, бидејќи како задолжителен предмет го изучувале сите испитаници.

Целите, но и содржините на наставниот предмет информатика за прва година се потполно исти и за гимназиско и за средно стручно образование. Во тие рамки се предвидува учениците кои успешно ќе ја совладаат наставната програма да бидат оспособени за: ракување со компјутерите и нивно користење во наставата по другите предмети, користење на готови компјутерски програми за работа, понатамошно изучување на информатиката и користење на компјутерите во училиштето, во повисоките

образовни институции или за самообразование со користење на информатичка литература.

Додека пак целите на наставниот предмет информатика во втора година средно стручно образование се ученикот да стекне знаења и да се оспособи за: да ги познава предностите на информатичката технологија во општеството и социјалниот живот, да ги познава правата за заштита на софтверските производи, да користи мултимедијални хардверски системи и мултимедијален софтвер, да ги познава базите на податоци, апликациите за работа со бази на податоци, да користи компјутерски апликации при изработка на скици, планови и дизајн на производи, да користи апликации за презентирање на проекти, да подготвува проспекти, прирачници, упатства и други печатени публикации, да изработува web-страници, да публикува web-страници на интернет, да развива професионален однос за брзо и успешно вклучување на информатички активности во фирмите.

Она што може да се забележи при определбата на целите е дека со оглед на тоа што предметот информатика се учи како задолжителен предмет во рамки на средното стручно образование учениците од стручните училишта имаат можност да се запознаат со поголем број на содржини од овој наставен предмет кои одат во прилог на развој на дигиталната компетенција. Секако тука не се исклучува можноста учениците од гимназија да ги изберат понудените изборни предмети и на тој начин да усвојуваат содржини кои одат во прилог на дигиталната компетенција во рамки на сите четири години од средното образование.

Од анализата може да се види дека целите предвидени со наставната програма по информатика за прва и втора година кореспондираат со знаењата вештините и ставовите предвидени во рамки на дигиталната компетенција.

Наставни методи и активности

Во рамки на наставната програма по информатика се предвидува да се користат следниве наставни методи и форми: демонстрација, дискусија, тимска настава, решавање на проблеми од структурата, активна демонстрација на учениците, изготвување на едноставни проекти. При тоа главните

активности на наставникот се: да зборува, дискутира, објаснува, дава инструкции, демонстрира, поставува прашања, организира работа во групи и води проекти, оценува задачи и регистрира. Додека пак помеѓу активностите предвидени за учениците се издвојуваат: набљудување, читање, вежбање, откривање на односи и законитости, самостојно учење, проверување, дискусија, примена, откривање во група и независно.

Сето ова н доведува до констатација дека предвидените наставни методи, форми и активности на наставникот и на учениците дејствуваат мотивирачки врз учениците и одат во прилог на постигнување на подобри резултати од учењето и развивање на дигиталната компетенција, надминување на културните бариери како и развој на когнитивни вештини поттикнати од дигиталните информации како на пример опсервација, визуелизација, системски пристап и процесуирање на информации.

Оценување на постигањата на учениците

Што се однесува пак до оценувањето на постигањата на учениците предвидено е тоа да се врши континуирано во текот на целата учебна година врз основа на практичната оспособеност на учениците според барањата на програмата и совладаноста на теоретските знаења. Вреднувањето на оспособеноста на учениците за практична работа со компјутер ќе се врши со следење на изведувањето на предвидените вежби за секоја тематска целина, а за теоретскиот дел по правило со тестови на знаења по еден во секое полугодие.

8.5. *Анализа и интерпретација на статусот на клучната компетенција интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција во наставните програми за гимназиско и средно стручно образование*

Интерперсоналната, интеркултуралната, социјалната и граѓанската компетенција спаѓа во т.н. „меки компетенции“ кои не се стекнуваат по одреден наставен предмет, но ја одредуваат личноста на ученикот и нејзините способности за справување со предизвиците како во учењето така

и во животот воопшто. Покрај личните карактеристики од големо значење е односот кон другите луѓе, кој подразбира свест за чувствата, потребите и интересите на другите, како и способност за предизвикување на саканите реакции кај другите (влијателност, комуникативност, управување со конфликти, водење, поттикнување на промени, негување на соработката и способности за тимска работа).

До неодамна во училиштата во Република Македонија ниту еден наставен предмет поконкретно не се занимаваше со оваа проблематика. Почнувајќи од учебната 2001/2002 година предметот граѓанска култура е воведен како задолжителен изборен предмет во прва година во гимназиското образование, додека пак во учебната 2002/2003 предметот граѓанско образование е воведен како задолжителен предмет во четврта година во рамки на средното стручно образование.

Во рамките на анализата на статусот на оваа клучна компетенција ќе ги анализираме наставните програми по овие два предмети. Целта на анализата е да утврдиме во која мерка во наставните програми по овие предмети се вклучени (знаења, вештини и ставови) од интерперсоналната, интеркултуралната, социјалната и граѓанската компетенција.

Во рамките на анализата се опфатени општите и посебните цели, наставните методи и активности како и оценувањето на постигањата на учениците.

Општите цели на предметот граѓанска култура предвидуваат дека наставната програма по овој предмет треба да им овозможи на учениците да стекнат знаења за правата на граѓанинот за учество во управувањето и заштитата на неговите права, да ги развиваат интелектуалните, интерактивните и индивидуалните способности, како и да формираат лични ставови (одговорност, самодисциплина, учество во јавни работи), да донесуваат одлуки, да соработуваат и да се справуваат со конфликти.

Од посебните цели би можеле да се издвојат: идентификувањето на обврските кон својата земја и осознавање на начинот на нивна реализација, продлабочување на чувството на припадност кон непосредната заедница или сопствената држава, примена на демократските процедури при разрешувањето на проблемите од јавната политика (преговарање, гласање, протест), развивање на граѓанските особини: одговорност, учтивост,

толеранција, активност, смелост, соработка, зборување на вистината, самостојно и критичко користење на информациите и разликување на мислењата и оценките од фактите, да ги применуваат сопствените права и обврски во конкретна ситуација, да ги искажуваат сопствените ставови во дискусија со други луѓе и на јавни форуми, да развиваат толеранција во однос на поинакви погледи и ставови и да ги откриваат сопствените предизпозиции.

Општата цел на наставната програма по предметот граѓанско образование кој се реализира во средните стручни училишта е учениците да ги осознаат, усвојат и актуелизираат суштествените научни и општо прифатени факти за човекот и неговата општествена заедница, посебно во нивниот најразвиен облик на граѓанин во современото општество и во државата со демократски политички поредок. Еднакво важна цел е тие да ги актуелизираат и оценуваат реалностите и карактеристиките на македонското општество, државата, пошироката глобална заедница, како и да завземаат правилен став кон нив. Оваа наставна програма треба да им овозможи на учениците: да го разберат развојот на основните структури, појави и процеси во општеството, посебно во сферите на општествените односи, стопанството, политиката и културата, да се однесуваат и дејствуваат како позитивни личности и граѓани со општествени одговорности, права, оформени вредности и етика, да ја применуваат својата стручна и професионална подготовка во општествениот живот и во меѓучовечките односи преку критичко, творечко, кооперативно однесување и толеранција.

Посебните цели во рамките на оваа програма се поделени во две групи. Првата се однесува на придонесот кон целите за стручно оспособување и опфаќаат стекнување на потребните информации, знаења и умеења, за согледување и однесување во современото општество и неговите институции, процеси и нормативно-вредносни системи, да се запознаат со личните и колективните слободи и права на човекот-граѓанин, со нивната примена и заштита во институциите на нашиот уставен, правен и политички систем, како и да ги поврзат интересите и мотивацијата за стручно и професионално оспособување со интересите и мотивацијата за продуктивна, творечка и одговорна улога во стопанскиот, јавниот и политичкиот живот во заедницата.

Втората група на посебни цели се однесува на придонесот за личниот развој на учениците, при што се истакнува дека содржината на наставната програма и интерактивниот пристап за нејзино реализирање на ученикот ќе му овозможат: правилно да го сфати општеството и потесната заедница во кои конструктивно се вклучуваат интересите, мотивите, вредностите и творечкиот потенцијал на човековата личност, развивање на високи етички стандарди, примена и употреба на вредностите и стандардите за лична, професионална семејна и материјална промоција како и практикување на толерантност, приспособливост, кооперативност и почитување на другите во меѓучовечките односи.

Врз основа на анализата на целите во рамките на овие две наставни програми може да се констатира дека тие ги содржат најголемиот број на знаења вештини и ставови предвидени со интерперсоналната, интеркултуралната, социјалната и граѓанската компетенција. Особено е значајно што за разлика од наставните програми кои беа анализирани во рамки на другите компетенции во овој случај како посебни цели се истакнуваат развивањето на граѓанските интереси и знаења во рамки на понатамошното формално и неформално образование, како и подготвеност за доживотно учење.

Исто така значаен момент представува и определбата за оспособување на учениците за едноставни административи работи: пишување на писма со молба да добијат податоци, пополнување на обрасци, пишување на извештај од разговор што укажува на тоа дека во овој случај во рамки на наставата се бара учениците да се оспособат за практична примена на сопствените знаења, а не се очекува тоа тие да го прават во иднина.

Сепак остварувањето на овие цели е тесно поврзано со следниве фактори: нивото на демократски амбиент во училиштето, препознавањето на значењето на овој предмет за остварување на целите во училиштето од страна на управата на училиштето и другите наставници, степенот на присутност на елементите на граѓанското образование во останатите наставни програми, како и нивото на оспособеност на наставниците по другите предмети да ги препознаат целите на граѓанското образование и нивна подготвеност да ги афирмираат овие идеи и праксата во наставата.

Она што недостасува во рамки на целите на овие наставни програми, а е значајно за оваа клучна компетенција е оспособувањето на учениците за воспоставување на разграничување помеѓу професионалната и личната сфера на животот и спречување на пренесување на професионалниот конфликт во личната сфера, како и способноста за покажување на солидарност преку искажување на интерес за решавање на проблеми кои се однесуваат на локалната и пошироката заедница.

Наставни методи и активности

Наставните методи и активности предвидени со програмата по предметот граѓанска култура во рамки на гимназиското образование треба да го мотивираат, емотивно ангажираат и да побудат интерес кај ученикот да се ангажира за самостојно мислење и работа. Тоа подразбира не само да знае да ги наведе човековите права и документите што со кои тие се пропишани, туку и да умее да ги користи, респектира и брани во конкретни општествени ситуации.

При тоа наставните форми, методи и техники кои се користат треба да придонесат кон развивање на критичко мислење, донесување на одлуки, разрешување на проблеми, презентирање и бранење на ставови, поттикнување на соработка, учење на несогласување, но и на компромис.

Активностите на учениците во овие рамки се водени од самите техники на учење и форми на работа, така што тие собираат информации од различни извори и на различни начини што подразбира воспоставување на контакти од стручни лица од научниот и политичкиот живот, потоа посета на институции општински власти, владини и невладини организации. Изработувајќи портфолио од насобраниот материјал учениците имаат разновидни можности за развивање на нивните ликовни, поетски, графички и естетски способности.

За реализација на целите на наставната програма по предметот граѓанско образование наменет за стручните училишта предвидена е употреба на современи интерактивни форми и методи кои овозможуваат стекнатите знаења успешно да се применуваат при идентификувањето,

описувањето, објаснувањето и анализирањето на појавите во секојдневниот општествен живот и конкретните општествени ситуации.

Активностите на ученикот во овој случај произлегуваат од предвидените методи и техники и се однесуваат на анализа на текстови, табели и слики, спроведување на групни истражувања, изработка на портфолија и паноа за одредена тема или содржина, како и пишување на есеи.

Што се однесува пак до улогата на наставникот и во двете анализирани наставни програми примената врз основа на наставни методи, форми и техники предвидена е промена на улогата на наставникот. Тој престанува да биде информатор и испрашувач и станува организатор, координатор и водач на отворената размена на искуства и мислења на учениците. Тој применува интерактивни техники на учење како што се: проекти, симулации, играње на улоги, социодрами, дискусии и дебати како и работа на терен.

Оценување на постигањата на учениците

Во рамки на наставните програми и за гимназиско и за средно стручно образование се предвидува постигањата на учениците да се оценуваат описно според соодветно изготвени критериуми и стандарди со кои покрај знаењата ќе бидат опфатени и други елементи. Ова ќе овозможи во рамки на оценувањето да се развива и чувство на самокритичност и проценка на сопствените знаења. Напредокот и оценувањето на знаењата и способностите на учениците треба да биде планиран, систематски и перманентен.

Природата на овие предмети и нивната „отвореност“ кон општествената стварност која постојано се менува, подразбира нивна поврзаност со останатите системи надвор од училиштето и постојана поддршка од страна на локалната заедница, невладиниот сектор, родителите и целокупната јавност.

Доколку не се реализира оваа поддршка и покрај примената на современите методи, техники и средства за работа како и критериуми и стандарди за следење на напредокот и постигањата на учениците овие

предмети ќе останат изолирани и нема да имаат сила да влијаат врз посакуваните промени ниту во образованието, ниту во општеството како целина.

8.6. *Анализа и интерпретација на статусот на клучната компетенција културно изразување во наставните програми за гимназиско и средно стручно образование*

Статусот на клучната компетенција културно изразување во наставните планови и програми ќе се анализира врз основа на наставните програми по музичка и ликовна уметност за гимназиско и средно стручно образование. Предметот музичка уметност во рамки на наставниот план за гимназиско образование има статус на задолжителен изборен предмет кој се изучува во прва година, додека пак во рамки на средното стручно образование овој предмет има статус на задолжителен предмет кој исто така се изучува во прва година. И во двата случаеви овој предмет се изучува со еден час седмично.

Целите на наставниот предмет музичка уметност се идентични во двете наставни програми и за гимназиско и за средно стручно образование.

Во рамки на општата цел се предвидува кај учениците да се побуди и развие интерес, желба и љубов кон музичката уметност во целост, да се поттикнат и развијат знаењата за народното музичко творештво, да се стекне способност за активно слушање на музички дела и анализа на истите, да се развие чувство за припадност кон заедницата во која се живее и твори, да се создадат естетски чувства кон уметничкото и народното музичко творештво.

Посебните цели покрај конкретизацијата на општата цел предвидуваат и градење на позитивни ставови кон наставата по музичка уметност и посета на концерти, опери и балетски претстави, развивање на љубопитноста кон експериментирање и откривање на нови можности за музички израз, создавање на услови за развој на креативните способности низ понатамошната работа како и подготовка на учениците за продолжување на образованието и учење во текот на целиот живот.

Што се однесува пак до предметот ликовна уметност, тој во рамки на гимназиското образование се изучува во прва година со два часа седмично, додека пак во средното стручно образование исто така се изучува во прва година, но со еден час седмично.

Согласно тоа целите на наставниот предмет ликовна уметност и во двата случаи во најголем дел се поклопуваат, така на пример и во рамки на гимназиското и во рамки на средното стручно образование по предметот ликовна уметност треба да се реализираат следниве цели: учениците да ги забележуваат и доживуваат убавините во природата и да црпат сознанија за ликовна и друга работа, да формираат способности за визуелно диференцирање на естетските вредности во природата и делата создадени од човекот, да ги познаваат својствата на различните ликовни материјали и техники и да поседуваат сензибилитет за нивно користење, да поседуваат сознанија за документарната, комуникациската, уметничката и комерцијално-пропагандната улога на фотографијата и другите визуелни медиуми, да имаат оформено одредени естетски критериуми и културни навики за посета на изложби, музеи и други културни манифестации, да ги познаваат глобалните карактеристики на развојот на ликовните уметности и културата низ историјата, да ги познаваат ликовните стилови, творци и дела, како и да поседуваат знаења за културното наследство, карактеристиките на народната култура и културите на другите земји.

Сепак покрај сличностите постојат и одредени разлики, така на пример во рамки на гимназиското образование покрај горенаведените цели се предвидува учениците да создадат навики за истражувачка работа и експериментирање во функција на постигнување на нов квалитет, да умеат квалитетно да ја организираат секојдневната работа и да се оспособат за изготвување на разни индивидуални проекти за ликовното творештво, да умеат да ги набљудуваат, доживуваат и анализираат ликовните дела и да ги елаборираат впечатоците, да умеат да го користат компјутерот за стекнување на нови знаења и за ликовна работа како и да стекнат умеења и навики за користење на разни извори од уметничкото наследство, во функција на создавање на нови ликовни и други вредности.

Што се однесува пак до стручните училишта фокусот на целите е ставен врз познавање на ликовниот јазик и други теориски знаења и нивно

користење во практичната ликовна работа во структурата и секојдневниот живот, користење на ликовните знаења умеења и способности во креирањето на предметите од дизајнот во рамките на структурата, способност за организација на работата и практична реализација на ликовната идеја во материјал.

Врз основа на ова може да се забележи дека во рамки на предметот ликовна уметност во гимназиското образование фокусот е ставен на теоретските знаења и анализа на постоечките уметнички остварувања, додека пак во средното стручно образование акцентот е ставен на практична примена на знаењата во насока на создавање на сопствена уметничка креација која ќе биде применлива и во структурата, што укажува на тоа дека уметноста е потребна во секојдневниот живот дури и при извршувањето на најелементарните работи.

Врз основа на горенаведеното може да се констатира дека наставните програми по музичка и ликовна уметност во целост ги опфаќаат знаењата, вештините и ставовите за стекнување на клучната компетенција културно изразување. Она што е значајно да се истакне е дека тие предвидуваат и примена на стекнатите знаења и способности во поматамошното општо и професионално образование и во секојдневниот живот, односно учење во текот на целиот живот.

Единствен недостаток е тоа што во рамки на овие наставни програми не е предвидено развивање на способностите за препознавање и остварување на економските можности од културната активност.

Наставни методи и активности

Предвидените наставни методи и активности во наставната програма по музичка уметност се идентични во рамки на двете наставни програми и за гимназиско и за средно стручно образование.

Во остварувањето на целите на наставата по музичка уметност ќе се користат веќе познатите методи и форми на активна настава. При тоа активностите на наставникот опфаќаат: објаснување, демонстрирање, давање на инструкции, поставување на задачи и вреднување на истите, како и организирање и водење на мали проекти од страна на учениците.

Користењето на предвидените форми и методи треба да биде усогласено со материјално-техничките и просторните услови на училиштето, возраста и предзнаењата на учениците и нивниот интерес.

Согласно ова активностите на учениците опфаќаат: набљудување, вежбање, дискусија, истражување, учење во парови, во групи и самостојно, користење на разни извори на знаења како и посета на опера, балет и концерт.

Во остварувањето на целите на наставата по ликовна уметност во рамки на гимназиското образование се предвидува да преовладуваат методите на самостојна работа на учениците при што практичната работа – ликовното творештво ќе завзема доминантно место, а ќе се комбинира со илустративно-демонстративните и вербално-текстуалните методи. Од формите ќе се користат фронталната, индивидуалната и групната форма на работа. Покрај креативната работа значајно место ќе има и теоретската работа како и посетата на музеи и галерии.

Користењето на формите и методите ќе биде усогласено со материјално техничките и просторните услови на училиштето, возраста и предзнаењата на учениците и нивниот интерес.

Во рамки на предметот ликовна уметност во средното стручно образование наставникот ќе ги користи следниве форми и методи: фронтална (за теоретските часови и во воведниот дел и на крајот од часовите по творештво), разговор и дискусии при разгледување и анализа на резултатите од практично-творечката работа и естетско проценување на ликовните дела - репродукции, оригинални ликовни дела (во музеи, галерии и др.), демонстрација (при скицирање на ликовна идеја и др.), разгледување на репродукции, видеоснимки, индивидуална работа при вршењето на неопходните коректури и други.

Од активностите на учениците ќе доминираат: набљудување, слушање, анализа, скицирање и практична реализација на ликовната идеја во материјал.

Од активностите на наставникот доминантна улога ќе има: разговорот, објаснувањата, цртањето, сликањето, моделирањето и организацијата на работата.

Врз основа на анализата на наставните методи и активности може да се констатира дека тежиштето се поместува во насока на самостојна и практична работа на учениците, додека улогата на наставникот се сведува на организација и создавање на услови за поттикнување и развој на креативноста кај учениците.

Оценување на постигањата на учениците

Знаењата, способностите и постигањата на учениците во рамки на наставата по музичка уметност во гимназиското и средното стручно образование не се оценуваат.

Додека пак способностите, знаењата, умеењата и постигањата на учениците по ликовна уметност се следат континуирано, при што се зема предвид: покажаниот интерес на ученикот, резултатите од ликовно творечката работа, при што особено се валоризира нивото на креативноста, индивидуалниот ликовен израз, степенот на стекнатите знаења од областа на историјата на уметноста, како и нивото на развиен ликовен критериум при анализата на ликовните дела.

И покрај тоа што во наставата по музичка уметност учениците на крајот не добиваат оценки тоа не значи дека не се следи нивниот развој и напредок.

Врз основа на горенаведеното може да се констатира дека напредокот на учениците се следи континуирано при што се вреднуваат голем број на различни аспекти.

8.7. **Заклучни согледувања и констатации во врска со статусот на клучните компетенции во наставните програми за гимназиско и средно стручно образование**

И покрај тоа што клучните компетенции не се замислени како содржини на поединечните наставни предмети туку се очекува тие да се развиваат низ сите наставни предмети во рамки на училиштето, сепак сметавме дека одредени наставни предмети поблиску ги определуваат соодветните клучни компетенции. Токму пореди тоа во рамките на оваа анализа се одлучивме за анализа на наставните програми по: македонски и албански јазик, англиски јазик, математика, информатика, граѓанско образование и граѓанска култура, како и музичка и ликовна уметност.

При тоа како основа за анализа ги зедевме општите и посебните цели, наставните методи и активности и начинот на оценување на постигањата на учениците, како значајни компоненти на наставните програми.

Општи и посебни цели

Врз основа на анализата на општите и посебните цели дојдовме до констатација дека тие се однесуваат на реализација на содржините од програмата. Во основа се фокусирани на меморирање, утврдување на сличностите и разликите помеѓу поедините поими, објаснување, категоризација, а помалку на анализа, синтеза и евалуација на определен проблем. Помеѓу останатите недостатоци како најзначајни ги издвојуваме:

- Реализирањето на планираните содржини во точно определена временска рамка и со определени дидактички насоки.
- Голем број на подрачја од клучните компетенции не се опфатени со постоечката определба на целите.
- Усвојувањето на знаењата најчесто е теоретски засновано без позначајна улога на искуството на учениците.
- Недостига развој на вештини и способности за поставување формулирање и решавање на проблеми како и интерпретирање.

споредување и вреднување на решенијата во однос на изворната проблемска ситуација.

- Недостаток на оспособување на учениците за воспоставување на разграничување помеѓу професионалната и личната сфера на животот и спречување на пренесување на професионалниот конфликт во личната сфера, како и способноста за покажување на солидарност преку искажување на интерес за решавање на проблеми кои се однесуваат на локалната и пошироката заедница.
- Недостаток на развивање на способности за препознавање и остварување на економските можности од одредени активности, како на пример: култура.

Покрај нотираните недостатоци значајно е да се истакне дека некои наставни програми во поголем степен се совпаѓаат со барањата на одредени клучни компетенции. Таков е примерот со наставните програми по англиски јазик и информатика. Сметаме дека една од причините за тоа е контактот и користењето на странска литература пред сè од англиското говорно подрачје, која е во согласност со европските трендови и од страна на авторите на програмата и од наставниците по овие наставни предмети. Не случајно странските јазици, заедно со дигиталната писменост се на врвот на листата на приоритети на „општеството кое учи“.

Исто така значајно е да се истакне дека за разлика од другите наставни програми кои беа анализирани, во рамки наставните програми по граѓанска култура и граѓанско образование како посебни цели се истакнуваат развивањето на граѓанските интереси и знаења во рамки на понатамошното формално и неформално образование, како и подготвеност за доживотно учење.

Наставни методи и активности

Кога станува збор за наставните методи и активности интересно е тоа што во рамки на анализата се забележува поместување на тежиштето од наставникот и процесот на подучување, кон ученикот и процесот на учење.

Сепак како основни недостатоци на анализираните наставни програми можеме да ги издвоиме следниве:

- Во дел од програмите отсуствува методот на практични работи кој е многу значаен за проверка на способноста на учениците за имплементација на она што е научено.
- На учениците не им се остава многу простор сами да поставуваат определени цели врз основа на кои ќе можат да реализираат и одредени активности.
- На учениците не им се остава можност за поголема креативност во определувањето на темпото и динамиката на усвојувањето на наставните содржини.

Дел од наставните методи и активности на учениците опфаќаат: учење преку сопствено откривање, идентификување, опишување, објаснување, докажување како и развивање на критичко мислење при донесувањето одлуки. Сите овие активности се насочени кон развивање на свест и способност за самостојно континуирано учење.

Во овие рамки активностите на наставникот бараат тој да престане да биде трансфер на знаења и испрашувач, туку да стане: организатор, координатор, инструктор, водач и насочувач за размена на искуства како и иницијатор за создавање на проблемски ситуации.

Сето ова нè доведува до констатација дека предвидените наставни методи, форми и активности на наставникот и на учениците дејствуваат мотивирачки врз учениците. Врз основа на анализата на наставните методи и активности може да се констатира дека тежиштето се поместува во насока на самостојна и практична работа на учениците, додека улогата на наставникот се сведува на организација и создавање на услови за поттикнување и развој на креативноста кај учениците.

Оценување на постигањата на учениците

Следењето и вреднувањето на квалитетот на образованието се сведува на следење и вреднување на реализацијата на програмата. При тоа во најголем број од анализираните програми се оценува мотивацијата,

редовноста на часовите и активноста во наставата, при што во секое полугодие две оценки од вкупно четири се базираат на тестови, а другите две се базираат на усна проверка.

Во овие рамки како основен недостаток го нотираме отсуството на следење и вреднување на постигањата насочено кон мерење на степенот на остварување на образовните излези. Токму поради тоа кога од учениците ќе побараме да го применат знаењето тие обично се покажуваат како недоволно компетентни. Она што го знаат и го учат во училиштето, не се во состојба да го применат во животот.

Во прилог на ова говорат и интернационалните мерења особено на математичката компетенција кои повеќе се фокусираат на тоа како учениците ги решаваат задачите кои ги надминуваат границите на училишниот курикулум, бидејќи способноста за дејствување во ситуации од секојдневниот живот е основа за процесите на доживотно учење.

Токму во отсуството на вреднување на образовните излези можеме да го лоцираме слабиот успех на нашите ученици на интернационалните мерења.

Заклучок

Врз основа на резултатите од анализата и интерпретацијата на статусот на клучните компетенции за доживотно учење во наставните програми по соодветните наставни предмети, можеме да заклучиме дека наставните програми по соодветните наставни предмети не овозможуваат доволен развој на клучните компетенции за доживотно учење, со што поставената хипотеза се отфрла.

И покрај тоа што во рамки на реформите на гимназиското и средното стручно образование наставните програми се ревидирани и осовремени, може да се констатира дека пропишаните цели на наставните предмети не го стимулираат развојот на клучните компетенции за доживотно учење, со што поставената хипотеза се отфрла.

Осовременувањето на наставниот процес нужно подразбира и промена на организацијата на наставата во училиштата, согласно тоа се забележува дека пропишаните методи и активности на наставникот и учениците го стимулираат развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците, со што поставената хипотеза се прифаќа.

И покрај перманентниот увид во постигањата на учениците кој се остварува во соработка со сите учесници во воспитно-образовниот процес, сепак пропишаниот начин на оценување на постигањата не го стимулира развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците, со што хипотезата се отфрла.

IV. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ ЗА ПРИМЕНА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО ВО НАСТАВНАТА ПРАКСА

Можноста за прилагодување на учениците во светот кој брзо се менува пред сè зависи од нивните способности за учење и прилагодување кон новите услови.

Формалното образование во сите негови степени веќе не е доволно да им обезбеди сигурна позиција на учениците во текот на целиот работен век. Она што треба да го обезбеди формалниот образовен систем е до крајот на средното образование учениците да овладеат со клучните компетенции за доживотно учење.

Токму тука беше фокусот на нашето истражување, односно преку анализа на податоците од истражувањето сакавме да дознаеме дали и во која мерка средното образование во Република Македонија ги развива клучните компетенции за доживотно учење.

И покрај релативно малиот примерок од 160 ученици и 80 наставници, со оглед на широчината на предметот на истражување добивме доволно податоци кои ни даваат индикација за степенот на развој на испитуваните клучни компетенции.

1. Заклучоци од анализата на прашалниците за ученици

Со оглед на тоа што во рамки на истражувањето испитувавме шест клучни компетенции: комуникација на мајчин јазик, комуникација на странски јазик, математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата, дигитална компетенција, интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција како и клучната компетенција културно изразување, можеме да констатираме дека не се сите еднакво развиени.

Врз основа на резултатите од истражувањето доаѓаме до заклучок дека од шесте испитувани клучни компетенции доволно развиени се единствено клучната компетенција комуникација на мајчин јазик и интерперсоналната, интеркултуралната, социјалната и граѓанската компетенција.

Клучните компетенции комуникација на странски јазик и културно изразување не се доволно развиени.

Додека пак, клучните компетенции математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата и дигиталната компетенција се делумно развиени. Имено, учениците имаат доволно сознанија од областа на математиката, но не ја разбираат улогата на науката и технологијата во секојдневниот живот. Исто така учениците се доволно оспособени за пристап и селектирање на информации како и учество во комуникација со помош на компјутер, но не и за нивно администрирање

Врз основа на овие резултати можеме дека заклучиме дека средното образование малку т.е. недоволно придонесува за развој на клучните компетенции за доживотно учење.

Степенот на развој на клучните компетенции е испитуван според следниве индикатори: пол, наставен јазик и вид на средно училиште Врз основа на резултатите од анализата на прашалникот за ученици дојдовме до следниве заклучоци.

Со исклучок на клучната компетенција комуникација на странски јазик, кај останатите пет клучни компетенции имаме повисок степен на развиеност во корист на женските испитаници, што ни покажува дека развојот на клучните компетенции е во директна зависност од полот на испитаниците.

Во однос на наставниот јазик кај сите клучни компетенции, со исклучок на интерперсоналната, интеркултуралната, социјалната и граѓанска компетенција каде што имаме предност од страна на испитаниците албанци, имаме приближно изедначена поддршка од страна на испитаниците македонци и албанци, што ни покажува дека не постои разлика во развиеноста на клучните компетенции во зависност од наставниот јазик.

Што се однесува пак до разликите во поддршката помеѓу испитаниците од гимназија во однос на стручните училишта, со исклучок на дигиталната компетенција и компетенцијата културно изразување кај останатите испитувани клучни компетенции немаме разлики во степенот на развиеност помеѓу испитаниците од гимназија и од стручните училишта, што ни покажува дека клучните компетенции не се поразвиени кај учениците од гимназија во однос на учениците од стручните училишта.

2. Заклучоци од анализата на прашалникот за наставници

Покрај учениците во рамки на истражувањето беа опфатени и 80 наставници од испитуваните средни училишта.

Врз основа на анализата на резултатите од прашалникот за наставници дојдовме до констатација дека наставниците од средните училишта не се доволно подготвени, мотивирани и обучени за стимулација на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците.

Степенот на подготвеност, мотивираност и обученост на наставниците го испитувавме според следниве индикатори: пол. наставен јазик, вид на средно училиште, работно искуство како и вид на предмет што го предаваат наставниците.

Врз основа на резултатите од анализата на прашалникот за наставници дојдовме до следниве заклучоци.

Резултатите од анализата покажаа дека не постои разлика во стимулирањето на развојот на клучните компетенции за доживотно учење кај учениците во зависност од полот на наставниците, наставниот јазик и видот на предметот што го предаваат наставниците.

Единствено, стимулирањето на развојот на клучните компетенции за доживотно учење е поголемо кај наставниците од стручните училишта како и кај наставниците со помало работно искуство.

3. Заклучоци од анализата на наставните програми

Иако клучните компетенции се кроскурикуларни и ги преминуваат границите на одреден наставен предмет сметаме дека одредени наставни предмети поради застапеноста во наставата (бројот на наставни часови) и предвидените наставни содржини најмногу придонесуваат во развојот на испитуваните клучни компетенции.

Токму пореди тоа се одлучивме за анализа на наставните програми по: македонски и албански јазик, англиски јазик, математика, информатика, граѓанско образование и граѓанска култура, како и музичка и ликовна уметност.

Како основа за анализа ги зедевме општите и посебните цели, наставните методи и активности и начинот на оценување на постигањата на учениците, како значајни компоненти на наставните програми.

Врз основа на резултатите од анализата на наставните програми дојдовме до следниве заклучоци.

Наставните програми по соодветните наставни предмети не овозможуваат доволен развој на клучните компетенции за доживотно учење.

Пропишаните цели на наставните предмети како и пропишаниот начин на оценување на постигањата на учениците не го стимулираат развојот на клучните компетенции за доживотно учење.

Единствено пропишаните наставни методи и активности на наставникот и учениците го стимулираат развојот на клучните компетенции за доживотно учење.

1. Препораки

Врз основа на заклучоците и увидот во степенот на развој на клучните компетенции кај учениците од средните училишта можат да се дадат следниве препораки:

1. Комуникација на мајчин јазик

Развојот на клучната компетенција комуникација на мајчин јазик е клучна како за развојот на личноста на ученикот така и за развојот на образовниот систем во целина. И покрај тоа што резултатите укажуваат дека таа е доволно развиена кај учениците од средните училишта сепак постојат одредени подрачја каде што може да се интервенира во насока на подобрување на состојбата.

- Една од компонентите на оваа компетенција која треба да се подобри е писменото изразување кое е неопходно за да можат учениците на функционален начин да се вклучат во општеството. И покрај тоа што учениците ја усвојуваат оваа вештина од најрана возраст, потребата од подобрување укажува на тоа дека оваа вештина не представува завршен процес туку продолжува да се развива и по завршувањето на средното образование.
- Учениците да се стимулираат да формулираат сопствени аргументи. За таа цел тие треба директно да бидат вклучени во самиот процес на учење.
- Правилна и одмерена примена на презентацијата на активностите на учениците во рамки на наставата која доколку се применува правилно и одмерено може да ја направи наставата поефикасна.
- Промовирање на отворен разговор и конструктивно решавање на проблемите. Имено, начинот на комуникација помеѓу соучениците влијае врз тоа кои вредности тие ќе ги прифатат и колку ќе бидат независни и самостојни во своите ставови.

2. Комуникација на странски јазик

За развој на клучната компетенција комуникација на странски јазик од големо значење е употребата на странскиот јазик т.е. примената на стекнатите знаења во секоја можна ситуација. И покрај достапноста и

широката примена на странските јазици пред сè англискиот јазик резултатите од нашето истражување укажуваат на недоволна развиеност на клучната компетенција комуникација на странски јазик. За подобрување на состојбата пожелно е да се интервенира во следниве подрачја:

- Наместо англискиот јазик да се усвојува преку долги и теоретски објаснувања на мајчин јазик учениците да се оспособат за активна комуникација врз основа на креирање на контекстуални ситуации од секојдневниот живот.
- Избор на содржини кои ќе ги јакнат способностите за усно и писмено изразување на сопствените ставови и мислења како и нивна поткрепа со аргументи.
- Охрабрување на учениците самоиницијативно преку најразлични форми (интернет, музика, курсеви) да го збогатуваат своето знаење од областа на јазикот и да развиваат вештини за проценка на своите знаења и способности.
- Промоција на општествената интеракција и мобилност како значаен сегмент од интеграцијата во „општеството кое учи“ и како поттик за учење на странските јазици.

3. Математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата

Основна констатација која се однесува на оваа клучна компетенција е дека учениците сеуште не ја поврзуваат математиката со секојдневниот живот. Сметаме дека од исклучително значење е учењето на математиката да се поврзе со реалниот свет кој се одвива надвор од училницата. За таа цел потребно е:

- Учениците повеќе да се ангажираат со набљудување, истражување и решавање на проблеми, со еден збор да се обрне повеќе внимание на самостојна, истражувачка и проектна работа во наставата по математика.
- Да се поттикнува иницијативноста на учениците и нивниот избор на различни стратегии во решавањето на поставените задачи со што ќе се стимулира нивната креативност и развојот на критичкото мислење.
- Учениците да се охрабруваат да даваат математички аргументи со кои ќе го оправдаат сопственото размислување. Оправдувањето ни дава увид во тоа дали учениците прават соодветни поврзувања или не.
- Примена на современата технологија во функција на наставата по математика и подобрување на резултатите од учењето.

4. Дигитална компетенција

Од големо значење за образованието денес е учениците да бидат оспособени користејќи ја дигиталната технологија од мноштвото на информации да ја препознаат и да ја искористат потребната информација. За таа цел потребно е:

- Вклучување на содржини од дигиталната компетенција во рамки на наставните програми по останатите наставни предмети, не само по математика и информатика, како и воведување на изборни предмети кои ќе опфатат содржини кои ќе им овозможат дополнителни сознанија на учениците и во рамки на гимназиското и во рамки на средното стручно образование.
- Да се промовира интеракција помеѓу учениците од различни училишта т.е. создавање на т.н. образовни мрежи во функција на унапредување на образовниот процес.
- Во рамки на предметот информатика наместо да објаснуваат, учениците да го демонстрираат наученото знаење.
- Стимулирање на учениците самостојно преку интернет да стекнуваат знаења од одредена област кои подоцна адекватно ќе се вреднуваат во наставниот процес.

5. Интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција

Во рамки на современото образование се очекува граѓанските и демократските вредности да бидат составен дел од вредносниот систем на учениците и основа за нивно идно дејствување во своето окружување. За таа цел потребно е:

- Да се стави поголем акцент на кооперативното учење, кое се одвива низ соработка и меѓусебна размена на знаење помеѓу учениците што ќе придонесе како за развој на самостојноста кај учениците така и за зголемување на индивидуалната и колективната одговорност.
- Да се обрне поголемо внимание на ефикасниот и конструктивен приод во решавањето на проблемите со акцент врз контролирање на сопственото незадоволство промовирање на дијалогот и зголемување на толеранцијата.

- Промоција на значењето на доброволната, волонтерска работа преку организирање на акции за солидарност преку кои учениците најдобро можат да се запознаат со нивната улога и значење.
- Поголема демократизација на односите во училиштето и афирмација на принципот на граѓанско образование во наставата и целокупниот живот во училиштето.

6. Културно изразување

Улогата на уметноста е голема не само за збогатувањето и осмислувањето на човековиот живот туку и за очувувањето на културниот идентитет. Во овој контекст сметаме дека е значајно учениците во рамки на воспитно образовниот процес да се оспособуваат за сопствен уметнички израз во сферата за која имаат афинитет. За таа цел потребно е:

- Кај учениците уште од најрана возраст да се поттикнува творештвото и индивидуалното самоостварување.
- Систематски да се вложува во градењето на естетски вкус кај младите генерации користејќи најразлични форми за промоција на квалитетните дела.
- Промоција на литературата и театарот кои покрај тоа што служат за креативно изразување, преку своите естетски содржини влијаат и врз формирањето на свеста кај учениците на тој начин што ги оспособуваат за слободни и одговорни избори.
- Неопходно е да се воспостават механизми и системи кои на подолг рок ќе им обезбедат на младите луѓе услови за вклучување во процесите на културен развој на заедницата и кои ќе дејствуваат како креативен импулс пошироко во општеството.

7. Улогата на наставниците во развојот на клучните компетенции за доживотно учење

Промените во образованието, но и во општеството во целина условуваат промени и во работата на наставниците, при што покрај пренесување на основните знаења тие треба да им помогнат на учениците да станат потполно самостојни во стекнувањето на клучните компетенции за доживотно учење. За таа цел потребно е:

- Поголема флексибилност и адаптибилност на наставниците кон современите трендови во образованието.
- Поголема подготвеност за иницијатива, толеранција и реална проценка на состојбите кои се од големо значење за квалитетна соработка помеѓу наставниците.
- Прашањето за вреднувањето на образовните излези се наметнува како еден од предизвиците со кои ќе треба да се справат наставниците.
- Раководството на училиштето и училишниот колектив треба да ја поддржуваат и охрабруваат иницијативата на наставниците за осовременување на наставата.

8. Интервенции во наставните програми

Учениците во училиштата усвојуваат различни знаења од областа на природата и општествениот живот. Целта на училиштето не е знаењето само по себе туку очекувањето дека она што ќе се научи во училиштето ќе биде применето и во животот. За таа цел потребно е да се направат следниве интервенции во наставните програми:

- Проширување на целите и насочување на наставата кон развој на знаења, вештини и ставови на учениците.
- Обезбедување на поголема меѓусебна поврзаност помеѓу знаењата од различни предмети т.е. подобра вертикална и хоризонтална поврзаност на содржините од наставните програми.
- Акцентот треба да се стави на ученикот и процесот на учење.
- Следењето и вреднувањето на квалитетот на образованието да биде насочено кон мерење на степенот на реализација на образовните излези.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Ajdukovic, D. (2003). Kulturna kompetencija u praksi socijalnog rada. *Ljetopis socijalnog rada, Vol.10, No.1*. Zagreb.
2. Ангелоска-Галевска, Н. (2003). *Методологија на педагошките истражувања*. Скопје: Интернет материјал.
3. Ангелоска-Галевска, Н. (2006). Системот за обука на наставници за стручно образование во Република Македонија. Нилсен, С. & Ангелоска-Галевска, Н. (Eds), *Каталог со кус опис на проценка на системите за обука на наставници за стручно образование во Југоисточна Европа*. Скопје.
4. Babić, V., Markojević, N, Erić, J. (2010). Doživotno učenje...izazov za pojedinca i društvo. *Razvoj sistema doživotnog učenja u Srbiji*. превземено од www.delfis.kg.ac.rs/index.php?option=com_docman&task=doc.
5. Bagarić, V., Mihaljević-Djigunović, J. (2007). *Metodika, Vol.8, br.1*, Zagreb: Učiteljski fakultet..
6. Blažinić, B. (2010). EQF i razvijanje ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje: Interpersonalna kompetencija i upravljanje konfliktima, *Institut za kvalitet i razvoj ljudskih potencijala*. Zagreb. str.13.
7. Велковски, З. (2005). *Lacrimae mundi*. Скопје: Биро за развој на образованието.
8. Glasnović-Gracin, D. (2007). Matematička pismenost. *Matematika i škola, br. 40*, Zagreb.
9. Група "Најде да...". (2003). *Неформално образование - невидљива снага друштва*, Београд: Todra.
10. Европска Комисија. (2003). ИКТ во образованието и обуката. *Образование и обука 2010*, стр.11. превземено од www.see-educoop.net/education_in/pdf/it-technologies_mkd.htm
11. Европска Комисија. (2003). Тековен извештај за активностите кои следат по резолуцијата на Советот на Европа за доживотно учење од 2002, Земјите на ЕУ и ЕЕА/ЕФТА. *Примена на стратегиите за доживотно учење во Европа*, Брисел.
12. Европска Комисија. (2003). Тековен извештај за активностите кои следат по резолуцијата на Советот на Европа за доживотно учење од

- 2002, Нови членки и земји кандидатки, *Примена на стратегиите за доживотно учење во Европа*, Брисел.
13. Evropska Komisija. (2003). Tekoven izveštaj: *Implementacija na obrazovanie i obuka 2010*. Брисел.
 14. Evropska Komisija. (2008). *Neformalna konferencija ministara zaduzenih za obrazovanie*, Oslo.
 15. Evropska Komisija. (2007). Izjava Evropske Komisije vjecu i Evropskom parlamentu, *Poboljsanje kvalitete obrazovanja nastavnika*, Brisel.
 16. Evropska komisija. (2008). *Evropski kvalifikacijski okvir za cjeloživotno učenje*, Luksemburg.
 17. European Commission. (2002). *European report on quality indicators of Lifelong learning. Fifteen quality indicators*, Brussels. превземено од www.bologna-berlin2003.de/pdf/Report.pdf
 18. European Commission. (2002). *Key Competencies, A developing concept in general compulsory education*, Eurydice, str. 29. превземено од http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/compulsary-edu-oth-enl-t05.pdf
 19. European Commission. (2004)., *Key competences for lifelong learning, A European reference framework*, A implementation of "Education and training 2010" work programme, Brussels.
 20. European Commission. (2004). *Implementation of "Education and training 2010" Work programme*. Brussels.
 21. European Commission, (2008). *The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF)*, Luxembourg.
 22. European Council. (2000). *Presidency Conclusions*, Directorate – General for the Presidency. Lisbon.
 23. Европска Тренинг фондација. (2009). *Политики и практики на мапирање за подготовка на наставниците за инклузивно образование во контекст на социјален и културен диверзитет*, Скопје: Центар за образовна политика.
 24. Европска Тренинг Фондација. (2010). *Колаборативна евалуација за влијанието на реформираното четиригодишно средно стручно образование*, Работен документ, Скопје.

25. European Training Foundation. (2007). *Финален извештај: Клучни компетенции за доживотно учење: Учење како да се учи и претприемништво во Република Македонија*, Скопје.
26. European Training Foundation. (2007). *Sažeto izvješće o rezultatima projekta: Ključne kompetencije učiti kako učiti i poduzetništvo u osnovnom školstvu Republike Hrvatske*, Zagreb.
27. European Training Foundation. (2007) *.Report on Macedonian Education Policy & Priorities in the light of the EU'S Policy directions*, Скопје.
28. European Training Foundation. (2007). *Quality in Vocational Education and Training: Modern Vocational Training Policies and Learning Process*, Paris.
29. Institut za pedagogiju i andragogiju. (2007). *Istraživanja u pedagogiji i andragogiji. Međunarodni simpozijum, Beograd: Filozofski fakultet*.
30. International Labor Office. (2007). *An Introductory Guide to National Qualifications Frameworks: Conceptual and Practical Issues for Policy Makers*. Geneva. Превземено од http://www.ilo.org/skills/what/pubs/lang--en/docName--WCMS_103623/index.htm
31. Jarvis, P. (2001). *The age of learning: education and the knowledge society*, London: Kogan Page.
32. *Концепција на стручното образование за занимања*. (2008). Скопје, Центар за стручно образование и обука
33. CARDS. (2002). *Strukovno obrazovanje i osposobljavanje: Modernizacija i izgradnja institucija*, Zagreb: Agencija za strukovno obrazovanje.
34. Commission of the European Communities. (2000). *A Memorandum on Lifelong Learning, Commission staffworking paper*, Brussels, str.10. превземено од www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf.
35. Commission of the European Communities. (2005). *Recommendation of the European parliament and of the council on key competences for lifelong learning*, Brussels.
36. Council of Europe. (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*, Cambridge: Cambridge University Press.
37. Council of the European Union. (2002). *Detailed work programme on the follow-up of the objectives of education and training systems in Europe, Outcome of proceedings*, Brussels. превземено од

- <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2002:142:0001:0022:EN:PDF>.
38. Knox B. A. (1993). *Strengthening Adult and Continuing Education- A Global Perspective on Synergistic Leadership*, San Francisco: Jossey-Bass Publisher.
 39. Kovac, M. (2005). Detailed report: *State VET Centre in FYR Makedonia*, Skopje.
 40. Kurnik, Z. (2001). Matematičke sposobnosti. *Matematika i škola*, br. 10. Zagreb.
 41. Kurnik, Z. (2004). Znanje, neznanje, uzroci i mjere. *Zbornik radova*, Zagreb.
 42. Kurnik, Z. (2004). Znanja. *Matematika i škola*, br.26, Zagreb.
 43. Lalović, Z. (2009). Metode učenja/nastave u školi, *Naša škola*, IVPE Cetinje: Zavod za školstvo.
 44. Međunarodna organizacija rada. (2003). *Tekući trendovi i zbivanja u stručnom osposobljavanju i politici osposobljavanja*, Torino.
 45. Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, (2006). Скопје: Министерство за образование и наука.
 46. Наставна програма по македонски јазик и литература за I година, (2001). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
 47. Наставна програма по македонски јазик и литература за II година, (2002). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
 48. Наставна програма по македонски јазик и литература за III година, (2002). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
 49. Наставна програма по македонски јазик и литература за IV година, (2002). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
 50. Наставна програма по македонски јазик и литература за I година, (2003). Средно стручно образование, Скопје: Министерство за образование и наука.

51. *Наставна програма по македонски јазик и литература за II година*, (2003). Средно стручно образование. Скопје: Министерство за образование и наука.
52. *Наставна програма по македонски јазик и литература за III година*, (2003). Средно стручно образование. Скопје: Министерство за образование и наука.
53. *Наставна програма по македонски јазик и литература за IV година*, (2008). Средно стручно образование. Скопје: Министерство за образование и наука.
54. *Наставна програма по албански јазик и литература за I година*, (2001). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
55. *Наставна програма по албански јазик и литература за II година*, (2002). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
56. *Наставна програма по албански јазик и литература за III година*, (2002). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
57. *Наставна програма по албански јазик и литература за IV година*, (2002). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
58. *Наставна програма по албански јазик и литература за I година*, (2003). Средно стручно образование. Скопје: Министерство за образование и наука.
59. *Наставна програма по албански јазик и литература за II година*, (2003). Средно стручно образование. Скопје: Министерство за образование и наука.
60. *Наставна програма по албански јазик и литература за III година*, (2003). Средно стручно образование. Скопје: Министерство за образование и наука.
61. *Наставна програма по албански јазик и литература за IV година*, (2008). Средно стручно образование. Скопје: Министерство за образование и наука.

62. *Наставна програма по англиски јазик за I година*, (2001). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
63. *Наставна програма по англиски јазик за II година*, (2002). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
64. *Наставна програма по англиски јазик за III година*, (2002). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
65. *Наставна програма по англиски јазик за IV година*, (2002). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
66. *Наставна програма по англиски јазик за I година*, (2003). Средно стручно образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
67. *Наставна програма по англиски јазик за II година*, (2003). Средно стручно образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
68. *Наставна програма по англиски јазик за III година*, (2003). Средно стручно образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
69. *Наставна програма по англиски јазик за IV година*, (2004). Средно стручно образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
70. *Наставна програма по математика за I година*, (2001). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
71. *Наставна програма по математика за II година*, (2002). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
72. *Наставна програма по математика за III година*, (2002). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
73. *Наставна програма по математика за IV година*, (2003). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.

74. *Наставна програма по математика за машинска струка за I година.* (2002). Средно стручно образование. Скопје: Министерство за образование и наука.
75. *Наставна програма по математика за машинска струка за II година.* (2002). Средно стручно образование. Скопје: Министерство за образование и наука.
76. *Наставна програма по математика за машинска струка за III година,* (2003). Средно стручно образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
77. *Наставна програма по математика за машинска струка за IV година,* (2003). Средно стручно образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
78. *Наставна програма по информатика за I година.* (2001). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
79. *Наставна програма по информатика за II година,* (2006). Средно стручно образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
80. *Наставна програма по граѓанска култура за I година.* (2001). Реформирано гимназиско образование. Скопје: Министерство за образование и наука.
81. *Наставна програма по граѓанско образование за IV година,* (2002). Средно стручно образование. Скопје: Министерство за образование и наука.
82. *Наставна програма по музичка уметност за I година.* (2001). Реформирано гимназиско образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
83. *Наставна програма по ликовна уметност за I година,* (2001). Реформирано гимназиско образование. Скопје: Министерство за образование и наука.
84. *Наставна програма по музичка уметност за I година,* (2005). Средно стручно образование, Скопје: Министерство за образование и наука.
85. *Наставна програма по ликовна уметност за I година,* (2005). Средно стручно образование, Скопје: Министерство за образование и наука.

86. Nadrljanski, Lj., Nadrljanski, M., Tomašević, M. (2007). *Digitalni mediji u obrazovanju - pregled međunarodnih iskustva*, INFUTURE.
87. Neformalno obrazovanje i informalno učenje odraslih. (2009). *Zbornik radova*, Šibenik.
88. OECD. (2005). Executive Summary: *The definition and selection of key competencies*. превземено од www.oecd.org/dataoecd/47/61/35070367.pdf
89. OECD. (2005). *Nastavnici su važni*. превземено од www.oecd/edu/teacherpolicy
90. Петковски, К. (2005). *Менаџмент во училиште*, Скопје: Просветен работник.
91. Петковски, К. (2004). *Водење на динамично училиште*, Скопје: Биро за развој на образованието
92. Petkovski, K., Janevski, V. (2004). *Social partnership- reality of future priority?*, Bonn: UNESCO-UNEVOC.
93. Петроска-Бешка, В. (1995). *Конфликти - што претставуваат и како се разрешуваат*, Скопје: Филозофски факултет.
94. Razdevšek-Pučko, C. (2004). *Kakvog učitelja/nastavnika treba škola danas i sutra*, Ljubljana: Pedagoški fakultet Sveučilišta u Ljubljani.
95. Совет на Европската Унија. (2002). *Резултат на научните трудови*, Брисел.
96. Savičević, D. (2000). *Koreni i razvoj andragoških ideja*, Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
97. Службен весник на Република Македонија. (2005). *Закон за средно образование*, бр.55.
98. *Strategija Građanskog vaspitanja i Građanskog obrazovanja 2007-2010*. (2007). Podgorica, str. 15. превземено од <http://tandis.odihr.pl/>
99. *Strategija razvoja sustava strukovnog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2008-2013*. (2008). Zagreb.
100. Suzić, N. (2006). Didaktika na razmeđu vijekova, *Didaktički putokazi- časopis za nastavnu teoriju i praksu*, br.39, Zenica.
101. Filipović, D. (1980). *Permanentno obrazovanje- Globalna strategija i model*, Beograd: Privredna štampa.

102. Hughes-Hallet, D. (2001). Mathematics and Democracy, Achieving numeracy. The challenge of Implementation, Princetown, превземено од www.maa.org/ql/fm13-20.pdf
103. http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/basic-skills_en.pdf
104. <http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>
105. http://www.azoo.hr/admin/fckeditor/File/Kljucne_kompetencije_za_cjelozivotno_ucenje.ppt
106. <http://www.hazu.hr/Deklaracija.pdf>
107. <http://www.europarl.eu.int>
108. http://www.civilnodrustvo.ba/files/docs/Neformalno_obrazovanje_uopsteno.ppt
109. http://www.aso.hr/cards2002/dokuments/hr-key_competencies_unit-cro.pdf
110. http://www.azoo.hr/admin/fckeditor/File/Kljucnekompetencijeza_cjelozivotno_ucenje.ppt
111. <http://europass.cedefop.europa.eu>
112. http://www.seeeducoop.net/education_in/pdf/workshop/tesee/dokumenti/gb-hrvatski.htm?sid=13
113. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/index_en.html
114. <http://www.pisa.hr/index.php/matematicka-pismenost>
115. <http://www.mojaskola.me/>
116. http://youthpartnership.eu.coe.int/youthpartnership/documents/Publications/T_kits/4/Serbian/2_concepts.pdf
117. http://youthpartnership.eu.coe.int/youthpartnership/documents/Publications/T_kits/4/Serbian/3_concepts.pdf
118. <http://tandis.odihr.pl/>
119. <http://ec.europa.eu/education/doc/reports/doc/mobility/pdf>
120. <http://edupoint.carnet.hr/casopis/17/clanci/1.html>
121. www.apr.sr.gov.yu
122. www.deseco.admin.ch
123. www.gtz.com.mk
124. www.sea.org.mk
125. www.hzz.hr/docslite/Torino-VET.doc
126. www.agenda21culture.net
127. www.oecd/edu/teacherpolicy

128. www.cjelozivotno-ucenje.hr
129. www.insea.europe.ufg.ac.at
130. [www.uninpwiki.pbworks.com/Politika ucenja stranih jezika u Evropi.doc](http://www.uninpwiki.pbworks.com/Politika_ucenja_stranih_jezika_u_Evropi.doc)
131. [www.fil.bg.ac.rs/Uvod i jezicka obrazovna politika SE_Handout.doc](http://www.fil.bg.ac.rs/Uvod_i_jezicka_obrazovna_politika_SE_Handout.doc)
132. www.domus.unizg.hr
133. Šahinger, K. (2006). Interkulturalno učenje i vrednosti u Evropi, *T-Kit*. Zagreb.
134. Špiranec, S. (2003). Informacijska pismenost, *Edupoint*, br.17, Zagreb.

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1. Прашалник за ученици за клучната компетенција_Комуникација
на мајчин јазик

Училиште _____
Струка _____
Пол: м ж

1. Кога се одлучувате да му поставите прашање на наставникот?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Поставувам прашање само доколку добро го познавам наставникот	41 25,63%	27 16,88%	60 37,50%	32 20,00%	2,52
2. Доколку имам доверба наставникот	33 20,63%	27 16,88%	44 27,50%	56 35,00%	2,77
3. Доколку не ми се јасни стручните информации и поими за кои станува збор	35 21,88%	28 17,50%	40 25,00%	57 35,63%	2,74
4. Доколку наставникот веднаш не свати што го прашувам, не го повторувам прашањето	93 58,13%	43 26,88%	11 6,88%	13 8,13%	1,65

2. Кога се вклучувате во разговор за одреден проблем?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Во разговор за одреден проблем се вклучувам доколку проценам дека ќе добијам информација која ќе ми помогне да го решам проблемот	11 6,88%	12 7,50%	44 27,50%	93 58,13%	3,37
2. Во разговор се вклучувам доколку можам да понудам одговор на отворените прашања во врска со некој проблем	5 3,13%	12 7,50%	62 38,75%	81 50,63%	3,37
3. Во разговор за одреден проблем се вклучувам доколку комуникацијата е на задоволително ниво	11 6,88%	19 11,88%	58 36,25%	72 45,00%	3,19
4. Доколку сите зборуваат во ист глас се борам да се слушне и моето мислење	68 42,50%	24 15,00%	26 16,25%	42 26,25%	2,26

3. Како се однесувате кога се организира групна дискусија?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Се вклучувам во дискусијата и го исказувам моето мислење без оглед на тоа дали некому ќе му се допадне или не	5 3,13%	12 7,50%	36 22,50%	107 66,88%	3,53
2. Со задоволство одговарам на поставените прашања	1 ,63%	5 3,13%	52 32,50%	102 63,75%	3,59
3. Настојувам моите идеи да ги прифатат и другите	17 10,63%	24 15,00%	76 47,50%	43 26,88%	2,91
4. Ги охрабрувам и другите да дадат придонес во заедничката расправа	6 3,75%	17 10,63%	51 31,88%	86 53,75%	3,36

4. Како подготвувате за одредена тема?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Покрај учебникот користам и други релевантни документи	2 1,25%	8 5,00%	37 23,13%	113 70,63%	3,63
2. Ги идентификувам и споредувам главните идеи и начинот на изложување на одредената тема	6 3,75%	17 10,63%	82 51,25%	55 34,38%	3,16
3. Ги синтетизирам податоците од повеќе извори	6 3,75%	13 8,13%	55 34,38%	86 53,75%	3,38
4. Давам своја интерпретација на дадената тема	0 ,00%	13 8,13%	54 33,75%	93 58,13%	3,50

5. На кој начин го презентирате резултатот од некоја завршена активност?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Редовно се јавувам за да презентирам	9 5,63%	18 11,25%	67 41,88%	66 41,25%	3,19
2. Користам веќе проверени начини на презентација	10 6,25%	12 7,50%	69 43,13%	69 43,13%	3,23
3. Ми се допаѓа кога самостојно можам да одлучам како ќе презентирам	6 3,75%	16 10,00%	36 22,50%	102 63,75%	3,46
4. Внимателно ја следам презентацијата на другите и давам забелешки	12 7,50%	29 18,13%	51 31,88%	68 42,50%	3,09

6. Како се однесувате во текот на презентацијата на резултатите од некоја завршена активност?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Го прилагодувам својот стил на презентација на темата, публиката и ситуацијата	4 2,50%	7 4,38%	51 31,88%	98 61,25%	3,52
2. Материјалот што го презентирам е логички структуриран така што не предува од една во друга фаза	3 1,88%	18 11,25%	70 43,75%	69 43,13%	3,28
3. Користам слики и други материјали како подкрепа на она што го говорам	12 7,50%	11 6,88%	40 25,00%	97 60,63%	3,39
4. Импровизирам, доколку немам релевантни податоци	19 11,88%	21 13,13%	75 46,88%	45 28,13%	2,91

7. Како подготвувате извештај за одредена тема?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Користам формат и стил на пишување кој одговара на целта и на сложеноста на темата	7 4,38%	15 9,38%	49 30,63%	89 55,63%	3,37
2. Материјалите внесени во текстот ги организирам така да одговараат на должината, сложеноста и целта на тој документ	4 2,50%	13 8,13%	39 24,38%	104 65,00%	3,52
3. Се обидувам да не излегувам надвор од темата	2 1,25%	13 8,13%	42 26,25%	103 64,38%	3,54
4. Пишувам граматички точно	7 4,38%	4 2,50%	42 26,25%	107 66,88%	3,56

8. Како се однесувате кога за одредена работа постои упатство?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Редовно го читам упатството пред да почнам со решавање	2 1,25%	8 5,00%	19 11,88%	131 81,88%	3,74
2. Не обрнувам внимание на упатството и работам како што знам	103 64,38%	25 15,63%	25 15,63%	7 4,38%	1,60
3. Читам и други документи во врска со тоа што во моментот го работам	14 8,75%	28 17,50%	69 43,13%	49 30,63%	2,96
4. Барам и други решенија за поставениот проблем	4 2,50%	11 6,88%	65 40,63%	80 50,00%	3,38

9. Како се однесувате кога треба да пополните некој формулар?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Го пополнувам доколку ми е јасно што се бара	2 1.25%	10 6.25%	30 18.75%	118 73.75%	3.65
2. Обично барам некој друг тоа да го стори за мене	118 73.75%	23 14.38%	14 8.75%	5 3.13%	1.41
3. Она што го знам го пополнувам, а она што не знам го оставам празно	13 8.13%	39 24.38%	61 38.13%	47 29.38%	2.89
4. Јас пополнувам и за моите соученици	86 53.75%	40 25.00%	22 13.75%	12 7.50%	1.75

ПРИЛОГ 2. Прашалник за ученици за клучната компетенција_Комуникација на странски јазик

Училиште _____
 Струка _____
 Пол: м ж

1. Кои странски јазици ги познавате?

	Воопшто не го познавам	Во најголем дел не го познавам	Делумно го познавам	Целосно го познавам	Аритметичка средина
1. Англиски	3 1,88%	16 10,00%	72 45,00%	69 43,13%	3,29
2. Германски	80 50,00%	34 21,25%	41 25,63%	5 3,13%	1,82
3. Француски	112 70,00%	29 18,13%	16 10,00%	3 1,88%	1,44
4. Руски	137 85,63%	16 10,00%	6 3,75%	1 ,63%	1,19

2. Што знете на _____ јазик?¹⁴⁶

	Воопшто не е така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Општо познати зборови и фрази кои се однесуваат на семејството	7 4,38%	9 5,63%	36 22,50%	7 4,38%	3,53
2. Познати зборови и фрази кои се однесуваат на непосредната околина	2 1,25%	15 9,38%	48 30,00%	2 1,25%	3,48
3. Да напишам краток текст на тема од секојдневниот живот	3 1,88%	12 7,50%	44 27,50%	3 1,88%	3,52
4. Текстови од песни на познати изведувачи	6 3,75%	20 12,50%	49 30,63%	6 3,75%	3,33

¹⁴⁶ На линијата ученикот го пишува странскиот јазик кој најдобро го знае

3. Како се однесувате за време на учењето на _____ јазик?

	Никогаш	Ретко	Често	Секогаш	Аритметичка средина
1. Барам совет од наставникот за тоа кој метод е најдобар за учење на странскиот јазик	9 5,63%	33 20,63%	60 37,50%	58 36,25%	3,04
2. Помеѓу повеќе понудени методи го барам оној кој најмногу ми одговара	3 1,88%	20 12,50%	50 31,25%	87 54,38%	3,38
3. Барам повратна информација од страна на наставникот за тоа колку сум ја разбрал/ла одредената содржина	7 4,38%	42 26,25%	61 38,13%	50 31,25%	2,96
4. Барам помош од соучениците кога станува збор за познати теми и активности	10 6,25%	46 28,75%	62 38,75%	42 26,25%	2,85

4. Во кои ситуации го применувате стекнатото знаење по _____ јазик?

	Никогаш	Ретко	Често	Секогаш	Аритметичка средина
1. Во комуникација на позната тема	5 3,13%	40 25,00%	62 38,75%	53 33,13%	3,02
2. При раскажување на случки кои сум ги доживеал/ла	10 6,25%	65 40,63%	55 34,38%	30 18,75%	2,66
3. Кога праќам електронска пошта	22 13,75%	48 30,00%	40 25,00%	50 31,25%	2,74
4. За пребарување на податоци на Интернет	0 0,00%	10 6,25%	39 24,38%	111 69,38%	3,63

5. Се чувствувам способен/на на _____ јазик

	Воопшто не е така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Да учествувам во едноставна комуникација без употреба на сложени реченици	4 2,50%	16 10,00%	64 40,00%	76 47,50%	3,32
2. Да учествувам во едноставна комуникација со помош на наставникот	9 5,63%	23 14,38%	59 36,88%	69 43,13%	3,18
3. Да прочитам едноставен текст од рекламен материјал	6 3,75%	10 6,25%	35 21,88%	109 68,13%	3,54
4. Да пополнам формулар со лични податоци	3 1,88%	13 8,13%	35 21,88%	109 68,13%	3,56

6. Кога се чувствувам способен/на да водам едноставна комуникација на _____ јазик?

	Воопшто не е така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Доколку ми се поставуваат едноставни прашања на теми кои ми се добро познати	4 2,50%	17 10,63%	40 25,00%	99 61,88%	3,46
2. Доколку од мене се бара да дискутирам за претходно прочитан краток текст	9 5,63%	9 5,63%	32 20,00%	110 68,75%	3,52
3. Се чувствувам способен спонтано да се вклучам во едноставна комуникација на странски јазик	5 3,13%	12 7,50%	50 31,25%	93 58,13%	3,44
4. Се чувствувам способен своите ставови да ги искажам преку кратко писмо	3 1,88%	13 8,13%	38 23,75%	106 66,25%	3,54

7. Што можам да следам на _____ јазик?

	Воопшто не е така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Кратки и јасни рекламни пораки	5 3,13%	3 1,88%	39 24,38%	113 70,63%	3,62
2. Едноставни соопштенија	3 1,88%	13 8,13%	41 25,63%	103 64,38%	3,53
3. Програма на странски јазик	5 3,13%	16 10,00%	53 33,13%	86 53,75%	3,37
4. Можам да читам статии од весници	4 2,50%	12 7,50%	48 30,00%	96 60,00%	3,47

8. Зошто е корисно учењето на странските јазици?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. За успешна комуникација со луѓето кои зборуваат јазик различен од нас	5 3,13%	5 3,13%	28 17,50%	122 76,25%	3,67
2. Може да ги прошириме нашите сознанија во области за кои нема пишан материјал на нашиот мајчин јазик	4 2,50%	6 3,75%	36 22,50%	114 71,25%	3,63
3. За туристички патувања	1 ,63%	6 3,75%	35 21,88%	118 73,75%	3,69
4. Заради можност за студирање во странство	5 3,13%	2 1,25%	18 11,25%	135 84,38%	3,77

9. Ме интересира културата на земјите

	Воопшто не е така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Кои се блиски до нашата култура	13 8,13%	23 14,38%	68 42,50%	56 35,00%	3,04
2. Кои многу се разликуваат од нашата култура	7 4,38%	20 12,50%	51 31,88%	82 51,25%	3,30
3. Која е побогата од нашата култура	14 8,75%	30 18,75%	46 28,75%	70 43,75%	3,07
4. Чија што култура е постара од нашата култура	10 6,25%	17 10,63%	54 33,75%	79 49,38%	3,26

ПРИЛОГ 3. Прашалник за ученици за клучната компетенцијата_Математичка писменост и основни познавања од науката и технологијата

Училиште _____
 Струка _____
 Пол: м ж

1. Во колкава мерка ги познавате основните математички операции?

	Воопшто не е точно	Делумно не е точно	Делумно е точно	Целосно е точно	Аритметичка средина
1. Можам да собирам, одземам, множам и делаам до 1,000.000	13 8,13%	12 7,50%	31 19,38%	104 65,00%	3,41
2. Можам да ги прочитам, разликувам и запишам основните резултати од мерењето	3 1,88%	7 4,38%	31 19,38%	119 74,38%	3,66
3. Можам да ги разликувам и именувам основните геометриски тела	1 .63%	7 4,38%	32 20,00%	120 75,00%	3,69
4. Можам да извршам наједноставни мерења	0 .00%	4 2,50%	21 13,13%	135 84,38%	3,82

2. Зошто е важно познавањето на математичките симболи и формули?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. За да се докажуваат теореми	3 1,88%	14 8,75%	47 29,38%	96 60,00%	3,48
2. За да се решаваат задачи	3 1,88%	10 6,25%	32 20,00%	115 71,88%	3,62
3. За ефикасна комуникација во областа на математиката	4 2,50%	13 8,13%	61 38,13%	82 51,25%	3,38
4. За воспоставување на релации помеѓу броевите и величините	6 3,75%	11 6,88%	58 36,25%	85 53,13%	3,39

3. До нови знаења од областа на математиката можам да дојдам

	Воопшто не е така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Самостојно со решавање на задачи од збирки	10 6,25%	25 15,63%	50 31,25%	75 46,88%	3,19
2. Преку барање на дополнителни информации од областа на математиката од разни книги и прирачници	5 3,13%	11 6,88%	71 44,38%	73 45,63%	3,32
3. Преку пребарување на Интернет	9 5,63%	30 18,75%	61 38,13%	60 37,50%	3,08
4. Во секојдневниот живот (купување, патување и сл.)	17 10,63%	31 19,38%	53 33,13%	59 36,88%	2,96

4. Зошто ми се важни сознанијата од областа на научно-истражувачката работа?

	Воопшто не е така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Ми помагаат за реализација на истражување во рамки на моите можности	2 1,25%	12 7,50%	77 48,13%	69 43,13%	3,33
2. Ми омагаат за утврдување на причините за одредени случувања	2 1,25%	18 11,25%	80 50,00%	60 37,50%	3,24
3. Ми помагаат за изведување на заклучоци	4 2,50%	14 8,75%	47 29,38%	95 59,38%	3,46
4. Ми помагаат за развој на логичко размислување	5 3,13%	5 3,13%	40 25,00%	110 68,75%	3,59

5. Како основните знаења од областа на математиката ни помагаат во секојдневниот живот?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. За да ги направиме потребните пресметки неопходни за извршување на одредена работа	3 1,88%	5 3,13%	40 25,00%	112 70,00%	3,63
2. За да ги прочитаеме, разбереме и образложиме графиконите поврзани со одредена работа	2 1,25%	7 4,38%	73 45,63%	78 48,75%	3,42
3. За да нацртаме различни геометриски ликови и тела и да извршиме едноставни пресметки од областа на геометријата	3 1,88%	27 16,88%	47 29,38%	83 51,88%	3,31
4. За управување со домашниот буџет (планирање, штедење)	5 3,13%	11 6,88%	52 32,50%	92 57,50%	3,44

6. Во кои ситуации ми се потребни знаењата по математика?

	Воопшто не е точно	Делумно не е точно	Делумно е точно	Целосно е точно	Аритметичка средина
1. Врз основа на дадено упатство да пресметам колку средства се потребни за уредување на одреден простор	10 6,25%	8 5,00%	70 43,75%	72 45,00%	3,27
2. Според дадено упатство да пресметам колкав ќе биде вкупниот трошок врз основа на набавната цена на одредената стока и цената на услугата	2 1,25%	11 6,88%	53 33,13%	94 58,75%	3,49
3. Врз основа на дадено упатство да проценам која е најдобра понуда	1 ,63%	5 3,13%	32 20,00%	122 76,25%	3,72
4. Врз основа на дадено упатство графички да ја претставам најдобрата понуда	9 5,63%	17 10,63%	57 41,88%	67 41,88%	3,20

7. За што можат да ми користат знаењата од областа на математиката и науката?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. За да ги сфатам принципите по кои функционира природата	10 6,25%	33 20,63%	75 46,88%	42 26,25%	2,93
2. За да можам да превземам акција за заштита на природата во рамки на моите можности	15 9,38%	31 19,38%	68 42,50%	46 28,75%	2,91
3. За да ги вреднувам активностите на другите	10 6,25%	37 23,13%	69 43,13%	44 27,50%	2,92
4. Да ги прифатам или отфрлам мислењата на другите врз основа на постоечките факти и аргументи	11 6,88%	32 20,00%	52 32,50%	65 40,63%	3,07

8. Зошто се битни знаењата за основните принципи од областа на технологијата и технолошките процеси?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1 Да се користам со современите средства и уреди	3 1,88%	8 5,00%	49 30,63%	100 62,50%	3,54
2 Самостојно да доаѓам до податоци за да постигнам одредена цел	3 1,88%	7 4,38%	56 35,00%	94 58,75%	3,51
3 Да донесувам заклучоци само врз основа на научно проверени факти	2 1,25%	16 10,00%	73 45,63%	69 43,13%	3,31
4 Да развијам критички однос кон технологијата од аспект на сигурноста и од етички аспект	10 6,25%	30 18,75%	64 40,00%	56 35,00%	3,04

9. Зошто е важно да се разбере односот помеѓу науката и технологијата?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1 За да се следи прогресот во медицината	5 3,13%	18 11,25%	72 45,00%	65 40,63%	3,23
2 За да се следи прогресот во општествените науки, прашањето на системот на вредности и етичките прашања	2 1,25%	17 10,63%	86 53,75%	55 34,38%	3,21
3 За да се следи прогресот во културата на пример: мултимедија	5 3,13%	21 13,13%	61 38,13%	73 45,63%	3,26
4 За да се процени влијанието на науката врз природната средина	7 4,38%	17 10,63%	58 36,25%	78 48,75%	3,29

ПРИЛОГ 4. Прашалник за ученици за клучната компетенција Дигитална
компетенција

Училиште _____

Струка _____

Пол: м ж

1. Зошто е значајна употребата на компјутерот во современиот живот?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Е потребна во рамки на наставата	11 6,88%	20 12,50%	40 25,00%	89 55,63%	3,29
2. Е потребна за да се најде вработување	30 18,75%	34 21,25%	52 32,50%	44 27,50%	2,69
3. Е потребна само за забава	45 28,13%	42 26,25%	44 27,50%	29 18,13%	2,36
4. Представува луксуз	85 53,13%	27 16,88%	21 13,13%	27 16,88%	1,94

2. Од основните знаења по информатика знам

	Воопшто не се така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Правилно да го вклучам и исклучам компјутерот	8 5,00%	6 3,75%	7 4,38%	139 86,88%	3,73
2. Да креирам папки	0 0,00%	6 3,75%	11 6,88%	143 89,38%	3,86
3. Самостојно да креирам документи и да ги снимам во соодветни папки	1 0,63%	3 1,88%	14 8,75%	142 88,75%	3,86
4. Да пронаоѓам постоечки документи да ги преименувам и да ги преместувам од едно на друго место	4 2,50%	1 0,63%	12 7,50%	143 89,38%	3,84

3. При обработка на текст

	Воопшто не се така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Умеам да ги користам алатките сместени на горниот дел од екранот за креирање на документ	3 1,88%	5 3,13%	24 15,00%	128 80,00%	3,73
2. Умеам да обликувам готов текст според дадени барања	1 ,63%	3 1,88%	31 19,38%	125 78,13%	3,75
3. Умеам да вметнам табела во текстот	2 1,25%	2 1,25%	16 10,00%	140 87,50%	3,84
4. Умеам да комбинирам текст од различни документи и да го прикажам во рамките на еден документ	3 1,88%	1 ,63%	35 21,88%	121 75,63%	3,71

4. Кога станува збор за табеларен приказ можам

	Воопшто не се така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Да изработам табеларен приказ на податоци	3 1,88%	4 2,50%	28 17,50%	125 78,13%	3,72
2. Врз основа на табеларни податоци да креирам графикон	1 ,63%	15 9,38%	40 25,00%	104 65,00%	3,54
3. Да ги филтрирам и сортирам податоците врз основа на различни параметри	3 1,88%	17 10,63%	56 35,00%	84 52,50%	3,38
4. Да пресметам готова вредност со помош на формула	6 3,75%	21 13,13%	44 27,50%	89 55,63%	3,35

5. При изработка на Power point презентација

	Воопшто не се така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Можам да изработам презентација со одреден број на слајдови составена само од текст	8 5,00%	7 4,38%	46 28,75%	99 61,88%	3,48
2. Можам да изработам презентација со одреден број на слајдови составена и од графикони	6 3,75%	20 12,50%	47 29,38%	87 54,38%	3,34
3. Можам да изработам презентација со одреден број на слајдови составена и од слики	4 2,50%	15 9,38%	37 23,13%	104 65,00%	3,51
4. Можам да ја прикажам презентацијата користејќи LCD проектор	15 9,38%	19 11,88%	67 41,88%	59 36,88%	3,06

6. Употребата на интернет денес е

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Значајна за комуникација	2 1,25%	6 3,75%	18 11,25%	134 83,75%	3,78
2. Корисна во процесот на учење	1 ,63%	3 1,88%	29 18,13%	127 79,38%	3,76
3. Неопходна во сите свери на работата	0 ,00%	8 5,00%	36 22,50%	116 72,50%	3,68
4. Основно средство за јавно информирање	7 4,38%	11 6,88%	45 28,13%	97 60,63%	3,45

7. Колку ги познавате основите на интернетот и пребарувањето на информации?

	Воопшто не е точно	Делумно не е точно	Делумно е точно	Целосно е точно	Аритметичка средина
1.Знам да креирам интернет конекција	1 ,63%	7 4,38%	39 24,38%	113 70,63%	3,65
2.Знам правилно да ја прекинам Интернет врската	1 ,63%	7 4,38%	24 15,00%	128 80,00%	3,74
3.Можам да пронаоѓам информации со помош на пребарувач	2 1,25%	6 3,75%	20 12,50%	132 82,50%	3,76
4. Можам да пронаоѓам Web страници	3 1,88%	7 4,38%	13 8,13%	137 85,63%	3,78

8. Кога станува збор за електронска пошта

	Воопшто не е точно	Делумно не е точно	Делумно е точно	Целосно е точно	Аритметичка средина
1. Знам самостојно да отворам електронска адреса	5 3,13%	12 7,50%	28 17,50%	115 71,88%	3,58
2. Знам да испратам електронска пошта	2 1,25%	12 7,50%	30 18,75%	116 72,50%	3,63
3. Знам да испратам атачмент	7 4,38%	20 12,50%	45 28,13%	88 55,00%	3,34
4. Знам да ја организирам електронската пошта сместувајќи ги пораките во соодветни папки	7 4,38%	18 11,25%	45 28,13%	90 56,25%	3,36

9. Од основните знаења за програмирање знам

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Знаам да изработам едноставни програми за делење, множење или некоја друга едноставна математичка операција	20 12,50%	28 17,50%	51 31,88%	61 38,13%	2,96
2. Имам основни познавања за варијаблите и начините на кои тие се дефинираат и декларираат	15 9,38%	36 22,50%	77 48,13%	32 20,00%	2,79
3. Имам основни познавања за операторите и операциите	8 5,00%	35 21,88%	70 43,75%	47 29,38%	2,98
4. Имам основни познавања за едноставните логички изрази	10 6,25%	27 16,88%	58 36,25%	65 40,63%	3,11

ПРИЛОГ 5. Прашалник за ученици за клучната компетенција_Интерперсонална, интеркултурална, социјална и граѓанска компетенција

Училиште _____
 Струка _____
 Пол: м ж

1. Ја прифаќам иницијативата да бидам член на некоја група

	Воопшто не е така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Доколку ја разбираам целта на работата на таа група	3 1,88%	5 3,13%	39 24,38%	113 70,63%	3,64
2. Доколку можам да го пронајдам своето место во групата	4 2,50%	8 5,00%	56 35,00%	92 57,50%	3,47
3. Доколку ми се допаѓа планот и програмата за работа на групата	1 ,63%	11 6,88%	41 25,63%	107 66,88%	3,59
4. Доколку се цени моето мислење во групата	7 4,38%	11 6,88%	42 26,25%	100 62,50%	3,47

2. На кој начин учествувте во планирањето на активностите со другите?

	Никогаш	Ретко	Често	Секогаш	Аритметичка средина
1. Ги прифаќам идеите кои што ги предлагаат другите	2 1,25%	9 5,63%	67 41,88%	82 51,25%	3,43
2. Изложувам свои идеи за соработка	2 1,25%	3 1,88%	53 33,13%	102 63,75%	3,59
3. Активно учествувам во изборот на најдобрите решенија	2 1,25%	10 6,25%	53 33,13%	95 59,38%	3,51
4. Се обидувам да го наметнам моето мислење	14 8,75%	45 28,13%	53 33,13%	48 30,00%	2,84

3. Кога и на кој начин сте подготвени за соработка?

	Никогаш	Ретко	Често	Секогаш	Аритметичка средина
1. Прецизно ги извршувам задачите кои ми се доделени	4 2,50%	4 2,50%	51 31,88%	101 63,13%	3,56
2. Им помагам на другите во извршувањето на нивните задачи	2 1,25%	10 6,25%	85 53,13%	63 39,38%	3,31
3. Прифаќам промени во работата во последен момент доколку се во согласност со поставената цел	2 1,25%	27 16,88%	75 46,88%	56 35,00%	3,16
4. Прифаќам одложување на работата доколку некој од моите соученици е виновен за тоа	11 6,88%	60 37,50%	55 34,38%	34 21,25%	2,70

4. За добри меѓучовечки односи подготвен сум

	Никогаш	Ретко	Често	Секогаш	Аритметичка средина
1. Да прифатам и позитивна и негативна оценка за исходот од работата	4 2,50%	17 10,63%	56 35,00%	83 51,88%	3,36
2. Да го подобрам своето однесување	1 .63%	15 9,38%	47 29,38%	97 60,63%	3,50
3. Да ги следам инструкциите од страна на наставникот	0 .00%	4 2,50%	39 24,38%	117 73,13%	3,71
4. Да го почитувам договореното	3 1,88%	3 1,88%	25 15,63%	129 80,63%	3,75

5. Учествувам во развојот на соработката

	Никогаш	Ретко	Често	Секогаш	Аритметичка средина
1. Активно учествувам во пронаоѓањето на ефикасен начин за постигнување на целта	2 1,25%	13 8,13%	55 34,38%	90 56,25%	3,46
2. Ефикасно ја извршувам својата задача	3 1,88%	4 2,50%	49 30,63%	104 65,00%	3,59
3. Уmem да пронајдам соодветен начин за подобрување на соработката во групата	1 .63%	11 6,88%	78 48,75%	70 43,75%	3,36
4. Признавам кога некој ќе најде подобро решение од мене	2 1,25%	10 6,25%	50 31,25%	98 61,25%	3,52

6. Се обидувам проблемите од училиштето да не влијаат врз дружењето со моите соученици во слободно време

	Воопшто не е така	Делумно не е така	Делумно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Секогаш си стојам на зборот	1 0,63%	3 1,88%	27 16,88%	129 80,63%	3,78
2. Не ги злоупотребувам информациите кажани во доверба	3 1,88%	4 2,50%	25 15,63%	128 80,00%	3,74
3. Успешно го контролирам сопственото незадоволство	5 3,13%	7 4,38%	61 38,13%	87 54,38%	3,44
4. Лесно простувам	5 3,13%	9 5,63%	52 32,50%	94 58,75%	3,47

7. Кога ќе се појави конфликт

	Никогаш	Ретко	Често	Секогаш	Аритметичка средина
1. Се обидувам да не завземам страна	12 7,50%	23 14,38%	52 32,50%	73 45,63%	3,16
2. Активно се вклучувам во барање на ефикасен начин на решавање на проблемот	4 2,50%	13 8,13%	56 35,00%	87 54,38%	3,41
3. Се обидувам да го дефокусирам вниманието од конфликтот кон продолжување на соработката	7 4,38%	25 15,63%	60 37,50%	68 42,50%	3,18
4. Стојам на страна и чекам ситуацијата да се смири	41 25,63%	55 34,38%	39 24,38%	25 15,63%	2,30

8. На кој начин учествувате во акциите за солидарност?

	Никогаш	Ретко	Често	Секогаш	Аритметичка средина
1. Активно учествувам во акциите на солидарност доколку се добро организирани	1 0,63%	17 10,63%	77 48,13%	65 40,63%	3,29
2. Не ми треба организирана акција за да покажам солидарност	3 1,88%	13 8,13%	79 49,38%	65 40,63%	3,29
3. Активно учествувам во акциите на солидарност преку изнаоѓање на начини за нивно промовирање и поголем публицитет	7 4,38%	15 9,38%	70 43,75%	68 42,50%	3,24
4. Давам конкретни предлози за следни акции на солидарност	3 1,88%	14 8,75%	54 33,75%	89 55,63%	3,43

9. Колку ги познавате основните факти за меѓународната позиција на Република Македонија?

	Никогаш	Ретко	Често	Секогаш	Аритметичка средина
1. Запознаен/а сум со карактеристиките на односите на Република Македонија со соседните држави	10	15	70	65	3,19
	6,25%	9,38%	43,75%	40,63%	
2. Запознаен/а сум со аспирациите за членство на Република Македонија во Европската Унија	12	23	57	68	3,13
	7,50%	14,38%	35,63%	42,50%	
3. Запознаен/а сум со аспирациите за членство на Република Македонија во НАТО алијансата	15	20	56	69	3,12
	9,38%	12,50%	35,00%	43,13%	
4. Запознаен/а сум со пречките за членство на Република Македонија во ЕУ и НАТО	15	11	41	93	3,32
	9,38%	6,88%	25,63%	58,13%	

ПРИЛОГ 6. Прашалник за ученици за клучната компетенција_Културно
изразување

Училиште _____
Струка _____
Пол: м ж

1. Знам

	Воопшто не е точно	Делумно не е точно	Делумно е точно	Целосно е точно	Аритметичка средина
1. Какво уметничко дело е операта	15 9,38%	20 12,50%	59 36,88%	66 41,25%	3,10
2. Што е балетска уметност	10 6,25%	17 10,63%	68 42,50%	65 40,63%	3,18
3. Кои се основните жанрови во литература	6 3,75%	11 6,88%	59 36,88%	84 52,50%	3,38
4. Некои од позначајните театарски остварувања кај нас	8 5,00%	11 6,88%	61 38,13%	80 50,00%	3,33

2. Кој е Вашиот став во врска со проценката на уметничките дела?

	Воопшто не е точно	Делумно не е точно	Делумно е точно	Целосно е точно	Аритметичка средина
1. Подготвен сум да прифатам критика за моето дело, само доколку видам дека може и подобро	1 ,63%	20 12,50%	83 51,88%	56 35,00%	3,21
2. Сметам дека за создавање на уметничко дело од пресудно значење е талентот	2 1,25%	9 5,63%	63 39,38%	86 53,75%	3,46
3. Сметам дека за создавање на уметничко дело од пресудно значење е работата т.е. личниот ангажман	3 1,88%	12 7,50%	60 37,50%	85 53,13%	3,42
4. Ме мотивира доколку проценката од страна на наставникот и учениците за делото што јас сум го изработил се совпаѓа со мојата проценка	5 3,13%	19 11,88%	62 38,75%	74 46,25%	3,28

3. Зошто е важно познавањето на Европските култури?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Поради можноста за соработка во различни културни свери	4 2,50%	6 3,75%	61 38,13%	89 55,63%	3,47
2. Поради можноста за студирање во странство	2 1,25%	6 3,75%	51 31,88%	101 63,13%	3,57
3. Поради можноста да се прифатат некои позитивни елементи	1 ,63%	18 11,25%	54 33,75%	87 54,38%	3,42
4. Поради можноста за збогатување на сопствената култура	7 4,38%	15 9,38%	43 26,88%	95 59,38%	3,41

4. Зошто е значајно познавањето на капиталните уметнички дела?

	Воопшто не се согласувам	Делумно не се согласувам	Делумно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Заради збогатување на сопствените сознанија	6 3,75%	10 6,25%	77 48,13%	67 41,88%	3,28
2. Заради прифаќање и идентификување со позитивните особини и карактеристики на ликовите и појавите кои се претставени со нив	4 2,50%	14 8,75%	57 35,63%	85 53,13%	3,39
3. Познавањето на капиталните уметнички дела е значајно како инспирација за лична креација (создавање на сопствени дела)	4 2,50%	14 8,75%	66 41,25%	76 47,50%	3,34
4. Заради решавање на личните проблеми и дилеми врз основа на искуствата презентирани преку нив	4 2,50%	8 5,00%	52 32,50%	96 60,00%	3,50

5. Колку сте свесни за спецификите на културното наследство на вашиот народ?

	Воопшто не е точно	Делумно не е точно	Делумно е точно	Целосно е точно	Аритметичка средина
1. Ги познавам основните белези на културата на мојот народ	4 2,50%	1 .63%	55 34,38%	100 62,50%	3,57
2. Знам кое е значењето на културата на мојот народ за светското културното наследство	2 1,25%	12 7,50%	53 33,13%	93 58,13%	3,48
3. Знам кои институции во РМ се занимаваат со негување на културното наследство	10 6,25%	19 11,88%	64 40,00%	67 41,88%	3,17
4. Знам на кој начин можам да придонесам за зачувување на културното наследство на на мојот народ	9 5,63%	25 15,63%	69 43,13%	57 35,63%	3,09

6. Што мислите за културно – уметничките здруженија во вашиот град?

	Воопшто не е точно	Делумно не е точно	Делумно е точно	Целосно е точно	Аритметичка средина
1. Заинтересиран сум да се вклучам во некое од постоечките културно-уметнички здруженија во нашиот град	19 11,88%	34 21,25%	57 35,63%	50 31,25%	2,86
2. Би сакал/а да формирам сопствено културно- уметничко здружение	29 18,13%	45 28,13%	42 26,25%	44 27,50%	2,63
3. Свесен/на сум за причините поради кои луѓето се вклучуваат во културно-уметничките здруженија	26 16,25%	44 27,50%	55 34,38%	35 21,88%	2,62
4. Граѓаните го чувствуваат ефектот од дејствувањето на културно-уметничките здруженија во нашиот град	14 8,75%	31 19,38%	74 46,25%	41 25,63%	2,89

7. Како вашата креација (дело) може да добие поддршка од јавноста?

	Воопшто не е точно	Делумно не е точно	Делумно е точно	Целосно е точно	Аритметичка средина
1. Не ми е важно туѓото мислење, важно ми е личното задоволство од моето дело	5 3,13%	25 15,63%	69 43,13%	61 38,13%	3,16
2. Знам на кој начин да ја промовирам мојата креација (дело)	5 3,13%	10 6,25%	68 42,50%	77 48,13%	3,36
3. Знам каде треба да се обратам за конкретен проблем при создавањето на делото	4 2,50%	17 10,63%	62 38,75%	77 48,13%	3,33
4. Знам како да обезбедам финансиска поддршка за реализација на мојата креација (дело)	5 3,13%	14 8,75%	78 48,75%	63 39,38%	3,24

8. Колку сте запознаени со состојбата во сферата на културата?

	Воопшто не е точно	Делумно не е точно	Делумно е точно	Целосно е точно	Аритметичка средина
1. Знам кои се можностите за остварување на егзистенција преку занимавање со културна дејност	6 3,75%	8 5,00%	49 30,63%	97 60,63%	3,48
2. Можноста за остварување на економските можности од културата зависи од ангажманот на локалното население кое живее во близина на културните објекти	5 3,13%	23 14,38%	77 48,13%	55 34,38%	3,14
3. Можноста за остварување на економските можности од културата зависи од ангажманот на државата	39 24,38%	42 26,25%	42 26,25%	37 23,13%	2,48
4. Промоцијата на културата зависи од ангажманот на соодветните институции	6 3,75%	15 9,38%	49 30,63%	90 56,25%	3,39

9. Имам целосно разбирање за

	Воопшто не е точно	Делумно не е точно	Делумно е точно	Целосно е точно	Аритметичка средина
1. Естетскиот вкус на луѓето	12 7,50%	10 6,25%	63 39,38%	75 46,88%	3,26
2. Луѓето кои негативно гледаат на различните форми на културно изразување	28 17,50%	45 28,13%	54 33,75%	33 20,63%	2,58
3. Луѓето кои своите ставови ги искажуваат преку уметноста	3 1,88%	12 7,50%	54 33,75%	91 56,88%	3,46
4. Луѓето кои пасивно ги посматраат културно-уметничките случувања	75 46,88%	28 17,50%	33 20,63%	24 15,00%	2,04

ПРИЛОГ 7. Прашалник за наставници

Училиште _____

Завршено образование _____

Пол: м ж

Работно искуство	
а) до 5 години	☐
б) од 6 до 10 години	☐
в) од 11 до 15 години	☐
г) од 16 до 20 години	☐
д) од 21 до 25 години	☐
ѓ) над 26 години	☐

Предавам предмет од:	
а) општо образовната група на предмети	☐
б) групата на општо стручни предмети	☐
в) групата на посебно стручни предмети	☐
г) практична настава	☐

1. Според Вас, каков е ставот на учениците во врска со учењето воопшто?

	Воопшто не е така	Воглавно не е така	Воглавно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Со учењето учениците само ги зголемуваат информациите кои ги знаат	12 15,00%	33 41,25%	32 40,00%	3 3,75%	2,33
2. Времето поминато во учење го сметаат за изгубено време	14 17,50%	27 33,75%	29 36,25%	10 12,50%	2,44
3. Учењето престанува во моментот кога учениците ќе завршат со образованието	24 30,00%	19 23,75%	24 30,00%	13 16,25%	2,33
4. Она што учениците ќе го научат ќе им користи за подобро снаоѓање во секојдневниот живот	3 3,75%	10 12,50%	36 45,00%	31 38,75%	3,19

2. Што ги мотивира учениците за учење?

	Воопшто не е така	Воглавно не е така	Воглавно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Учениците сакаат да станат стручни во работата која ќе ја работат	5 6,25%	21 26,25%	41 51,25%	13 16,25%	2,78
2. Учениците учат само за оценки	4 5,00%	22 27,50%	37 46,25%	17 21,25%	2,84
3. Учениците учат затоа што нивните родители инсистираат на тоа	5 6,25%	24 30,00%	41 51,25%	10 12,50%	2,70
4. Учениците се мотивирани да учат за да се запишат на саканиот факултет	4 5,00%	16 20,00%	46 57,50%	14 17,50%	2,88

3. На кој начин Вие ги мотивирате учениците за вклучување во процесите на доживотно учење?

	Никогаш	Ретко	Често	Секогаш	Аритметичка средина
1. Настојувам да им обрнам внимание на учениците на она што е најинтересно од содржината која што ја учат	1 1,25%	6 7,50%	38 47,50%	35 43,75%	3,34
2. Им велам дека тоа ќе им треба за работата за која се школуват	1 1,25%	7 8,75%	42 52,50%	30 37,50%	3,26
3. Правам обиди да го поврзам материјалот со нешто што им е интересно на учениците или што го сакаат	0 .00%	4 5,00%	36 45,00%	40 50,00%	3,45
4. Им велам дека само доколку учат ќе можат да се запишат на саканиот факултет	3 3,75%	11 13,75%	28 35,00%	38 47,50%	3,26

4. Како оценувате?

	Никогаш	Ретко	Често	Секогаш	Аритметичка средина
1. На учениците секогаш им образложувам зошто ја добиле таа оценка	1 1,25%	5 6,25%	32 40,00%	42 52,50%	3,44
2. При оценувањето сите ученици добиваат оценки кои ги заслужуваат	0 .00%	1 1,25%	32 40,00%	47 58,75%	3,58
3. При оценувањето го земам предвид целокупното залагање на учениците	0 .00%	1 1,25%	29 36,25%	50 62,50%	3,61
4. Ги охрабрувам учениците сами да ја оценуваат својата работа	1 1,25%	10 12,50%	50 62,50%	19 23,75%	3,09

5. Што најмногу Ви се допаѓа од работата што ја работите?

	Воопшто не се согласувам	Воглавно не се согласувам	Воглавно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Најмногу ги сакам оние активности каде што постојат точно определени правила како треба да се работи	0 .00%	14 17,50%	45 56,25%	21 26,25%	3,09
2. Сакам кога имам можност да ги реализирам сопствените идеи	1 1,25%	6 7,50%	40 50,00%	33 41,25%	3,31
3. Тоа што постојано можам да научам нешто ново	2 2,50%	9 11,25%	40 50,00%	29 36,25%	3,20
4. Тоа што е сигурна и има редовна плата	12 15,00%	27 33,75%	26 32,50%	15 18,75%	2,55

6. Колку и како соработувате со колегите?

	Воопшто не се согласувам	Воглавно не се согласувам	Воглавно се согласувам	Целосно се согласувам	Аритметичка средина
1. Често предлагам активности и ги поттикнувам другите да работат	4 5,00%	14 17,50%	55 68,75%	7 8,75%	2,81
2. Со задоволство учествувам во активностите кои ги предложиле другите колеги	1 1,25%	2 2,50%	45 56,25%	32 40,00%	3,35
3. Обично знам кога е подобро да работам сам/а, а кога тимски	1 1,25%	6 7,50%	41 51,25%	32 40,00%	3,30
4. Во заедничките активности обично иницијативата им ја препуштам на другите	6 7,50%	43 53,75%	20 25,00%	11 13,75%	2,45

7. Што мислите за проектите кои се реализираат во образованието?

	Воопшто не е така	Воглавно не е така	Воглавно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Со задоволство ги поддржувам проектите кои се реализираат во образованието и сметам дека секоја промена е добродојдена	2 2,50%	10 12,50%	46 57,50%	22 27,50%	3,10
2. Сметам дека проектите кои се реализираат во образованието не се секогаш добро осмислени и не е соодветно подготвен теренот	4 5,00%	23 28,75%	41 51,25%	12 15,00%	2,76
3. Имплементацијата на проектите трае с додека трае и финансирањето	3 3,75%	14 17,50%	42 52,50%	21 26,25%	3,01
4. Се се сведува на импровизација	4 5,00%	28 35,00%	32 40,00%	16 20,00%	2,75

8. Колку Вашето училиште ја поттикнува иновативноста на наставниците?

	Воопшто не е така	Воглавно не е така	Воглавно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Наставниците имаат можност да влијаат врз организирањето и реализирањето на наставата	4 5,00%	16 20,00%	48 60,00%	12 15,00%	2,85
2. Наставниците се охрабруваат да внесуваат нови методи на работа во наставата	4 5,00%	11 13,75%	49 61,25%	16 20,00%	2,96
3. Промените наидуваат на одобрување и поддршка од страна на наредените	1 1,25%	19 23,75%	46 57,50%	14 17,50%	2,91
4. Директорот се труди да обезбеди дополнителни услови за работа	2 2,50%	15 18,75%	45 56,25%	18 22,50%	2,99

9. Постојаното стручно усовршување на наставниците е

	Воопшто не е така	Воглавно не е така	Воглавно е така	Целосно е така	Аритметичка средина
1. Неопходно за успешно следење на иновациите во наставата	3 3,75%	5 6,25%	31 38,75%	41 51,25%	3,38
2. Важно за оние што немаат доволно работно искуство во професијата	7 8,75%	15 18,75%	40 50,00%	18 22,50%	2,86
3. Значајно, само доколку има услови наученото да се примени во праксата	1 1,25%	19 23,75%	39 48,75%	21 26,25%	3,00
4. Добро но, ако има и одредени покачувања на платата	5 6,25%	16 20,00%	26 32,50%	33 41,25%	3,09

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОГИЈА